

KILDEGJENNOMGANG

Middelalderske kirkesteder i Sogn og Fjordane fylke

Kinn kirke ca 1900-1910, Flora kommune. Foto: Riksantikvaren, ukjent fotograf.

INNHold

INNLEDNING	5
FLORA KOMMUNE	6
KINN	6
BRU (SVANØY) . Nedlagt kirkested.	8
STAVANG . Nedlagt kirkested, og dagens?	10
BRANDSØY . Nedlagt kirkested.	11
GULEN KOMMUNE	13
EIVINDVIK (GULEN)	13
BREKKE (RISNEFJORD)	15
ASHEIM . Nedlagt kirkested.	17
YNNESDAL [Yndnesdalen]. Nedlagt kirkested – tradisjon.	19
FLOLID (GULØY) . Nedlagt kirkested.	21
RUTLE - Nedlagt kirkested.	23
HAUGLAND . Nedlagt kirkested.	25
SOLUND KOMMUNE	27
UTVÆR ST. CLEMENS . Nedlagt kirkested.	27
LOSNA (LOSNEGARD) . Nedlagt kirkested.	29
LÅGØY . Nedlagt kirkested.	31
HYLLESTAD KOMMUNE	33
ØEN [Øn].....	33
HYLLESTAD [gamle]. Nedlagt kirkested.....	35
BØ	37
HØYANGER KOMMUNE	39
AUSTREIM . Nedlagt kirkested.	39
KYRKJEBØ	41
LAVIK	43
VIK KOMMUNE	45
HOPPERSTAD (VIK)	45
HOVE	47
FLETE (ARNAFJORD) . Nedlagt kirkested.	49
TENOL [Tenold, Tenål]. Nedlagt kirkested.	51
BØ (FRESVIK)	53
RINDE (FEIOS) ST. PETER (?)	55
VANGSNES	57
BALESTRAND KOMMUNE	59
TJUGUM	59
KVAMSØY	61
LEIKANGER KOMMUNE	63
LEIKANGER	63
NJØS . Nedlagt kirkested.	65
HENJUM . Nedlagt kirkested.	67
HAMRE . Nedlagt kirkested.	69

SOGNDAL KOMMUNE	71
BØYUM [Fjærland]. Nedlagt kirkested.....	71
MUNDAL [Fjærland]. Nedlagt kirkested.....	73
STEDJE (SOGNDAL)	75
YLMEIM (NORUM)	77
KAUPANGER	79
KVÅLE . Nedlagt kirkested.....	81
EGGUM [Eggja]. Nedlagt kirkested.	83
ÅBERGE . Nedlagt kirkested.	85
FIMREITE ST. ALBANUS . Nedlagt kirkested.	87
 AURLAND KOMMUNE	 89
VANGEN (AURLAND, ST. PAULUS [?])	89
RYGG . Nedlagt kirkested.	91
FLÅM	93
UNDREDAL ST. NICOLAI	95
FRETTHEIM . Nedlagt kirkested.	97
 LÆRDAL KOMMUNE	 99
TØNJUM (LÆRDAL)	99
HAUGE [gamle]. Nedlagt kirkested.	102
RIKHEIM . Nedlagt kirkested.....	104
BORGUND ST. MATHIAS (alt. ANDREAS APOSTELEN)	106
ERI [Æri]. Nedlagt kirkested.....	108
STØDNUM . Nedlagt kirkested.....	110
MARISTOVA [Borgund selestove]. Nedlagt kirkested.....	112
 ÅRDAL KOMMUNE	 114
LÆGREID (ÅRDAL) ST. BOTOLF	114
 LUSTER KOMMUNE	 116
HAFSLO ST. PETER (?)	116
FET	118
JORANGER	120
URNES	122
SOLVORN	124
DALE ST. NICOLAS	126
GAUPNE [gamle]	128
NES	130
SAUE . Nedlagt kirkested.....	132
FORTUN . Nedlagt kirkested.....	134
JOSTEDAL	136
 ASKVOLL KOMMUNE	 138
HOLMEDAL	138
ASKVOLL	140
VILNES	142
BUD (BULANDET) . Nedlagt kirkested.....	144

FJALER KOMMUNE	146
ENGJA (GUDDAL)	146
ÅSNES [Åsanes]. Nedlagt kirkested.	148
DALE [Fjaler]	150
GAULAR KOMMUNE	152
KVAMME (BYGSTAD)	152
HESTAD	154
SANDE	156
VIKEN (VIKSDALEN)	158
LUNDE . Nedlagt kirkested.	160
JØLSTER KOMMUNE	162
ÅLHUS (JØLSTER)	162
HELGHEIM	164
ÅRDALEN [Årdal]. Nedlagt kirkested.	166
FØRDE KOMMUNE	167
FØRDE	167
HOLSEN . Nedlagt kirkested.	169
GJERLAND (HAUKEDALEN)	171
VIE [Via, Vien]. Nedlagt kirkested.	173
NAUSTDAL KOMMUNE	175
NAUSTDAL	175
VEVRING	177
BREMANGER KOMMUNE	179
ÅLFOTEN	179
GROTLE (BREMANGER) . Nedlagt kirkested	181
DAVIK	183
RUGSUND [gamle]. Nedlagt kirkested.	185
VÅGSØY KOMMUNE	187
VÅGSØY . Nedlagt kirkested.	187
SILDA . Nedlagt kirkested.	189
SELJE KOMMUNE	191
BØ (SELJA, hovedkirke) . Nedlagt kirkested.	191
SELJE KLOSTER OG HELGENANLEGG . Nedlagte kirkesteder	193
SELJA ST. ALBAN OG DEN HELLIGE TREENIGHET . Nedlagt kirkested.	193
SELJA ST. ALBANUS KLOSTERKIRKE . Nedlagt kirkested.	195
SELJA ST. SUNNIVA KIRKE . Nedlagt kirkested.	195
SELJA ST. MIKAELS HULEKIRKE («SALEN») . Nedlagt kirkested.	197
ERVIKA [Ervik]. Nedlagt kirkested.	199
EID KOMMUNE	201
EID STA. MARIA [Nordfjordeid]	201
STÅRHEIM	203

HORNINDAL KOMMUNE	205
KIRKHORN (HORNINDAL)	205
GLOPPEN KOMMUNE	208
VEREID [Vereide](GLOPPEN)	208
KAPELLET PÅ VEREIDE . Nedlagt kirkested.	210
GIMMESTAD	214
RE (BREIM) . Nedlagt kirkested.	216
EIDE [gamle]. Nedlagt kirkested.....	218
KAPELLET PÅ ØVRESET . Nedlagt kirkested.....	220
HOPE (HYEN) . Nedlagt kirkested.	222
STRYN KOMMUNE	224
HILDE (INNVIK) . Nedlagt kirkested.	224
VÆRLO (UTVIK)	226
EIDE (NEDSTRYN)	228
NESJE (OPPSTRYN) . Nedlagt kirkested.	230
OLDEN [gamle]	232
LOEN	234
SKÅDEN ST. LAVRANS . Nedlagt kirkested.....	236
FORKORTELSER	238

INNLEDNING

Kildegjennomgangen er en oversikt over middelalderske kirkesteder. Den dekker både kirkesteder som er i bruk i dag og noen av de som er nedlagt.

Gjennomgangen er ordnet etter kommunenummer, mens rekkefølgen på kirkestedene er tilfeldig.

ID er henvisning til id.nr. i Riksantikvarens database over kulturminner, Askeladden, www.asketadden.ra.no.

Kildene som er benyttet, er både arkiver, bygdebøker og eldre skriftlig materiale. Oversikt over forkortelsene for disse kildene, fins på siste side.

Kildegjennomgang for registrering av middelalderske kirkesteder er utført av NIKU ved Jan Brendalsmo på oppdrag av Riksantikvaren.

Forberedelse av kildetekstene for publisering og kopling til ID-nummer i Askeladden er gjort av Jan-Erik G. Eriksson, Riksantikvaren.

Registreringen av middelalderkirkegårdene i Sogn og Fjordane fylke er utført av NIKU i 2002 (prøveregistrering) og i 2010, samt av Riksantikvaren Distriktskontor Vest fra 1994-2010.

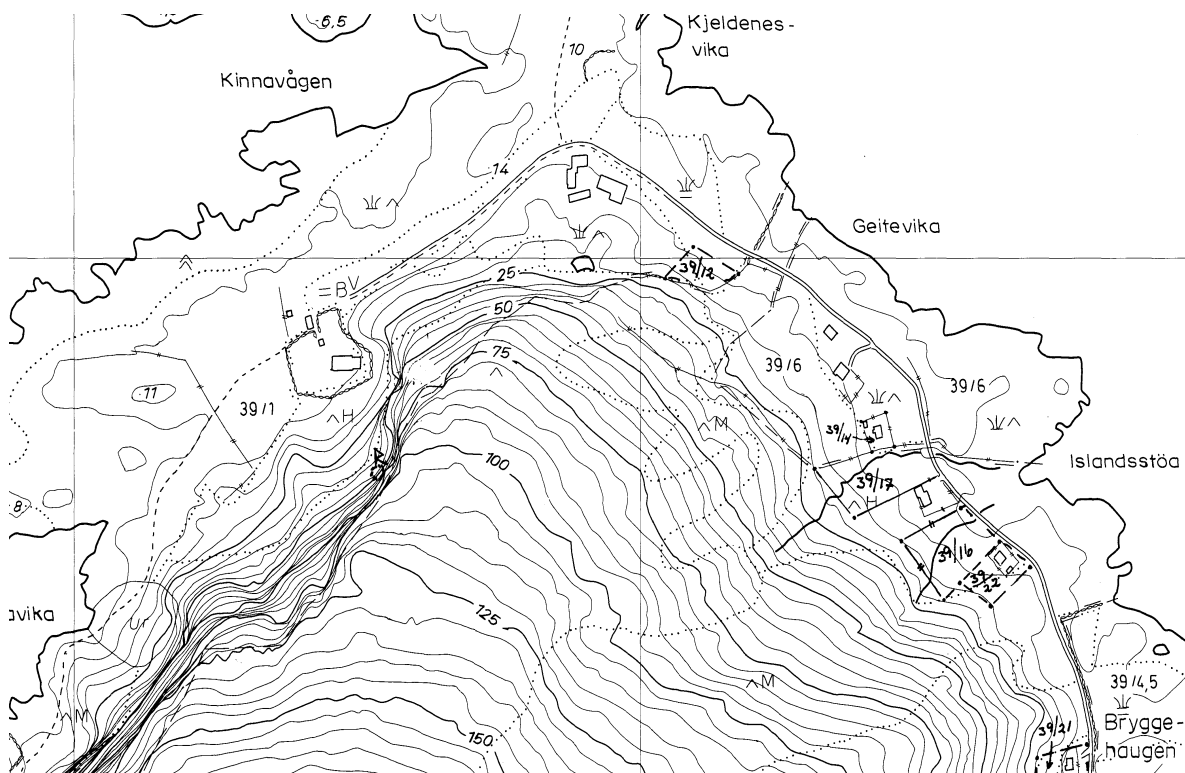

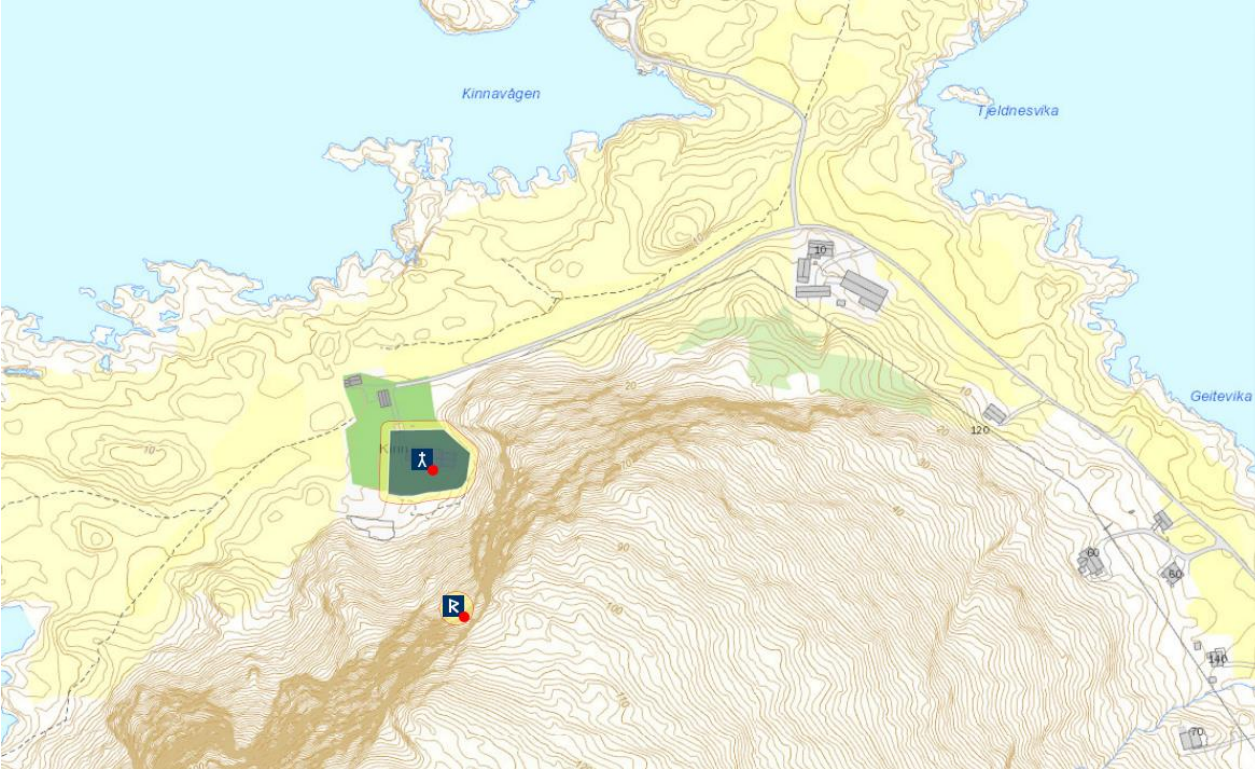
FLORA KOMMUNE

KINN, gnr. 39 Kinn (Kinn sogn). Flora kommune.

ID 84773

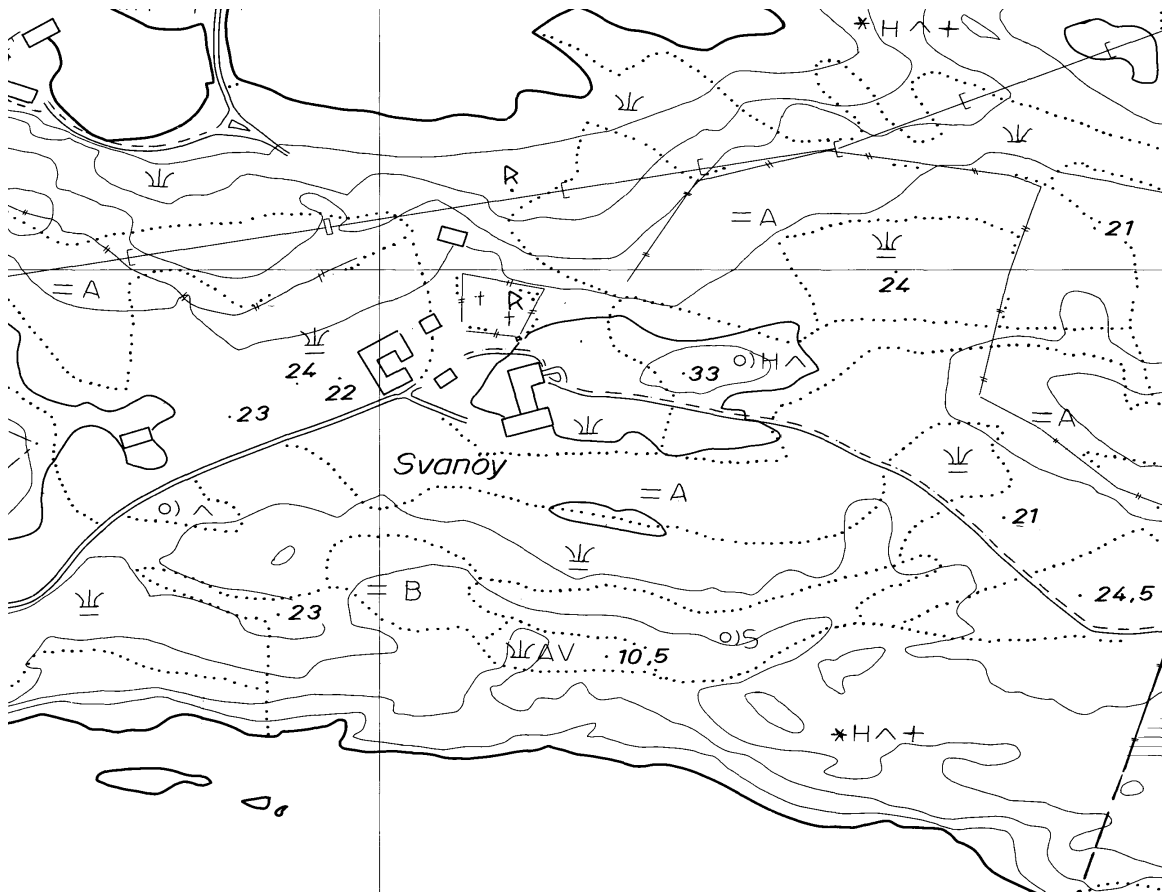
Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Kinn*, BK 19b), men en prest er nevnt allerede i 1322-23 (*sira Sighurder i Kinn*, DN VII:98). Steinkirken står på (gnr. 39) Kinn, på nordvestsiden av øya. Den er bygd rundt/etter midten av 1100-tallet og har rektangulært skip og smalere, nær kvadratisk kor. Murverket er både ut- og innvendig for det meste i kleberkvader, men også i en type sandstein fra øya Skorpa. Stikkbjelkene under taksperrene hadde opprinnelig, likt en rekke trønderske steinkirker fra samme periode, utskårne masker på den synlige enden. Det er bevart et lektorium fra midten av 1200-tallet på skipets østvegg over korbueåpningen. Skipets østvegg har på hver side av den opprinnelige korbueåpningen rundbuede alternisjer. Portalene i skip og kor er, helt uvanlig for Norge, kun mot nord og vest – ikke mot sør. Ifølge tradisjonen var det Borni, søsteren til Sunniva, som lot bygge kirken på Kinn. Hun skal ha bodd i ei hule i fjellsida rett opp/sør for kirken (Berner 1903, Aaraas & al 2000a:184f). Det er trolig denne hula (Bårnhilleren) som er merket med rune-R på ØK. Rimeligvis har kirken og hula fungert som mål for pilegrimer. Kirkegården er fortsatt til en viss grad i bruk (Aaraas & al 2000a:191). Ca. 1330 ble det ført landskyld kun til fabrica, et høvelig antall parter, samt tiende (BK 19b-20a). Ca. 1600 var Kinn hovedkirke med annekser på Bremanger og Svanøy (JBB 117ff). Fram til 1863 besto Kinn prestegjeld av sognene Kinn, Eikefjord, Svanøy og Bremanger (Løyland 2006:319 note 155). Prestegården lå tidligere på Kinn men ble i nyere tid flyttet til naboøya Skorpa. Tvers av sundet øst for Kinn heter det Korsneset. Det finnes en rekke gravrøyser og hustufter på øya, samtlige i sør. (kartreferanse: AC 083-5-1).

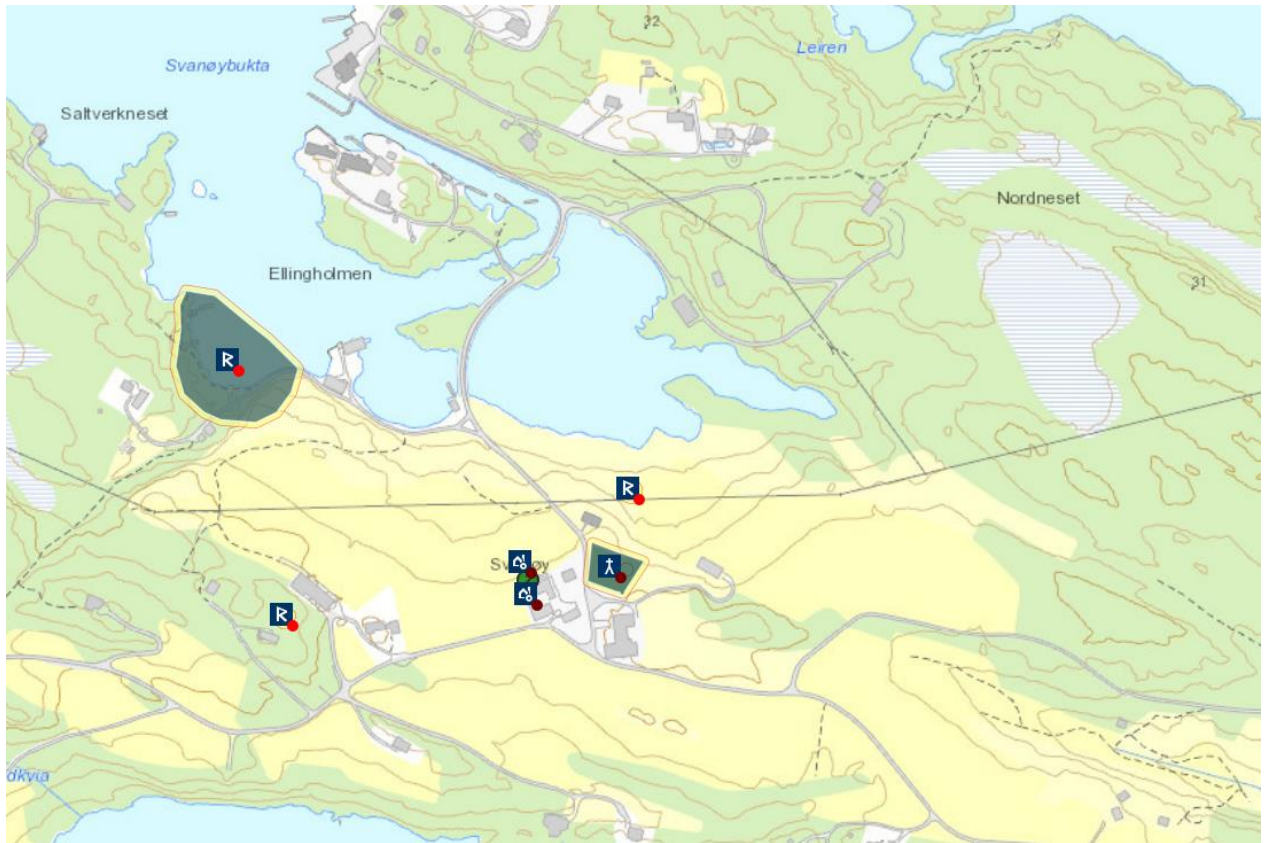

BRU (SVANØY), gnr. 117 Svanøy (Svanøy sogn). Flora kommune. Nedlagt kirkested.
ID 55545

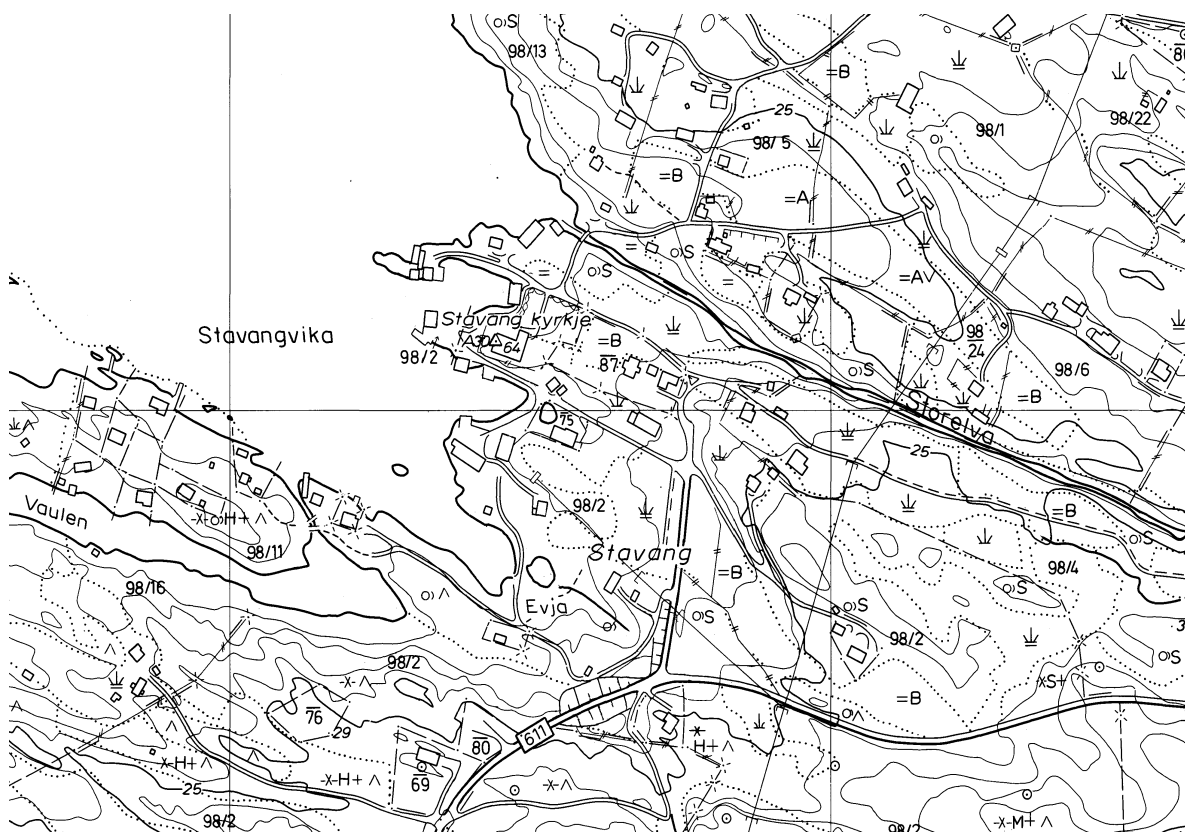
Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Brua kirkia*, BK 23b), men Bru nevnes som visitassted allerede i 1322-23 (DN VII:98). Den nedlagte kirken på Svanøy sto i tunet på (gnr. 117) Svanøy hovedgård, hvis opprinnelige navn er Bru (NG 371). Kirkegården er intakt og merket på ØK med rune-R, men ut fra foto kan det se ut til at den ikke er i bruk. Middelalderkirken var trolig en stavkirke, og denne ble mest sannsynlig erstattet av en tømmerkirke med korsformet grunnplan i første halvdel av 1600-tallet. Denne ble revet i 1872 og kirkestedet flyttet noen kilometer mot nordøst inn på fastlandet, til (98) Stavang. Denne kirken brant i 1951 og nåværende kirke ble deretter reist på samme sted (Aaraas & al 2000a:200ff). Ca. 1330 lå det noen få skyldparter til mensa og kun to parter samt *tuttugha kyr ok sidan tuær kyr* (BK 23b). På ukjent dag i 1525 var biskop Olav på visitas på Bru (DN IV:1086). Ca. 1600 lå Bru som anneks til hovedkirken på Kinn (JBB 117ff). Rett ut/nord for Svanøy ligger Kirkholmen. Ved reformasjonen ble Bru lagt under kronen og fra 1560-tallet var den embedssete, i 1662 overtok biskop Hans Svane hele gården med tilhørende jordegods (339 gårder/-parter) og den ble deretter hetende Svanøy, fra 1749 var Bru futegård og i 1804 overtok haugianerne den (Aaraas & al 2000a:203) (kartreferanse: AF 082-5-3).

STAVANG, gnr. 98 Stavang (Svanøy sogn). Flora kommune. Nedlagt kirkested, og dagens?
Uavklart lokalisering - jf. ID 85551

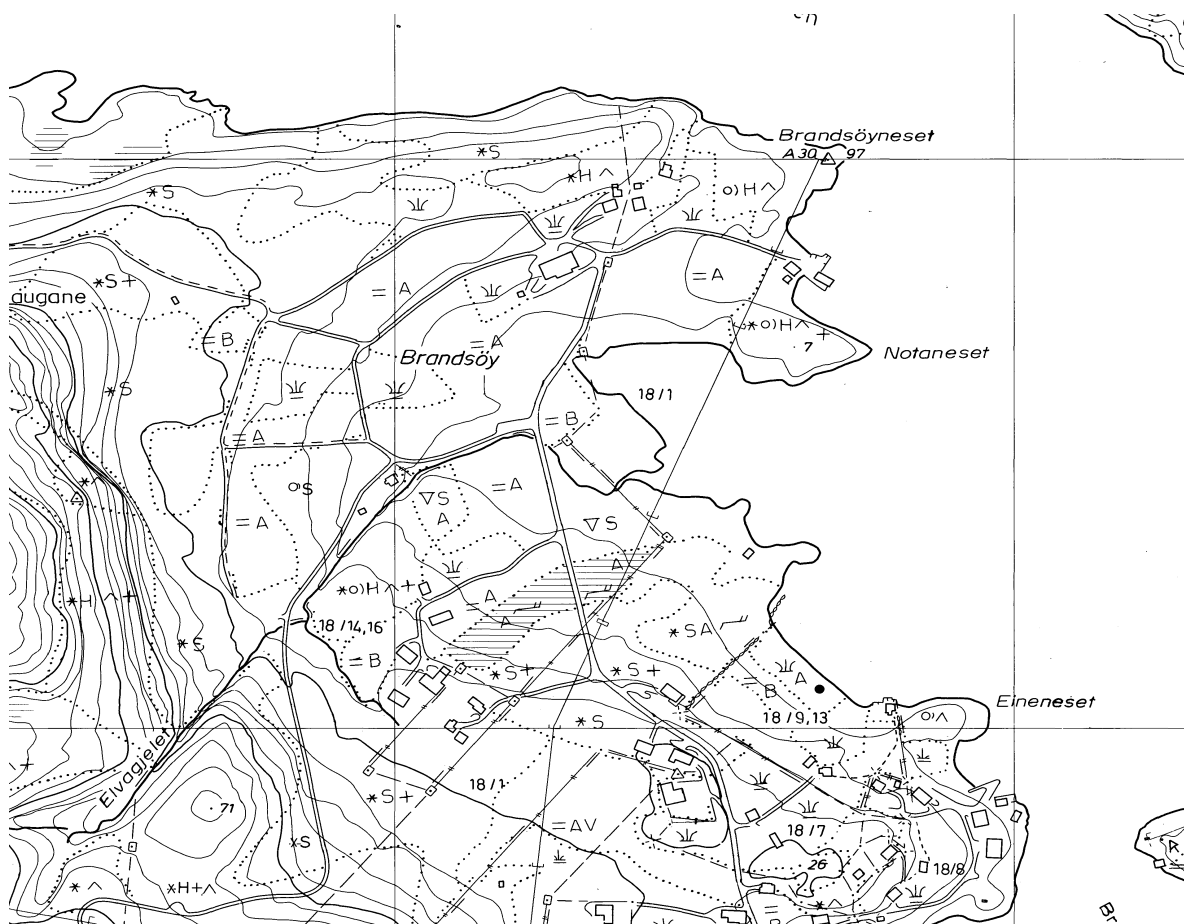
Kun sognet, ikke kirke eller prest er eksplisitt nevnt, og da kun ved ett tilfelle i middelalderen, i 1427 (v *Emenæss Stafuangirs sokn*, *iiij Heguikir i Stafuangirs sokn*, i *Stawam*, v *Vnnarsætir i Stafuangirs sokn*, ført i Munkelivs jordebok, DN XII:190). Hvor kirken har stått er ikke kjent. I dag står det kirke på (98/2) Stavang, ute på en odde ved Stavangvika og trolig rett ved gårdstunet. Hit ble kirkestedet flyttet fra (gnr. 117) Svanøy (Bru) i 1872 etter at kirken der var revet. Kirken på Stavang brant i 1951 og nåværende kirke ble deretter reist på samme sted (Aaraas & al 2000a:200ff). Det kunne være at *Stafuangirs sokn* var et annet navn på Svanøy/Bru sogn, men det er ikke antydninger i de skriftlige kilder til Bru kirkested på at en ”navneforvirring” skal ha funnet sted (jf. NG 364). Det finnes også et kirkeflyttingssagn som knytter kirkene på (gnr. 18) Brandsøy og (117) Svanøy/Bru til en middelalderkirke på Stavang: ”Kyrkja [på Brandsøy] vart i biskop Svanøy si tid (1662) flytt til Svanøy, fortalde dei gamle. Dei fortalde det soleis: Det var bestemt å flytte kyrkja frå Brandsøy til Stavang, og timberet var flota dit bort. Men biskop Svanøy vilde ha kyrkja til Svanøy, og ei natt hende det underet at timberet av seg sjølv losna frå land og røk over til Svanøy,- det måtte altså vera eit teikn på at kyrkja *skulde* vera der. Men mange trudde at drengjane til futen, som budde på Svanøy, hadde havt seg ei travel vakenatt den natti. Korsen vart og flytt til Svanøy, sa dei gamle” (Hødal 1951). Strippet for navnelikheten mellom biskopen og Svanøy kirkested, samt ettertidas spekulasjoner om mulige gjerningsmenn, er dette sagnet et tradisjonelt flyttingssagn om at på det tidspunkt sagnet ble etablert så a) var Brandsøy kirke lagt ned, b) Stavang kirke var lagt ned, mens c) Svanøy kirke sto fortsatt. Brandsøy kirke er ikke nevnt etter 1350, og Svanøy kirke ble revet ved flyttingen av kirkestedet til Stavang i 1872. (kartreferanse: AF 083-5-4).

BRANDSØY, gnr. 18 Brandsøy (Kinn sogn). Flora kommune. Nedlagt kirkested.

ID 83940

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Bransøy*, BK 20a), yngste omtale ca. 1350 (*Branzøyjar sokn*, BK 32b). Kirken skal ha stått innved tunet på vestsiden, på Brandsøyneset, på bnr. 15 under (gnr. 18) Brandsøy. I dette området er det ved jordarbeider funnet en stor helle der kirken etter tradisjonen skal ha stått, samt en barnekiste: ”Me veit og kvar gravstaden var – for ein del av han. Då dei tok veiter i hagen i den tid far hadde garden, fann me botnen etter ei litt stor barnekiste. Den låg aldeles heil, var komen ned i noko leire og var vel bevart, nokre sidefjølner var ramla ned på to kantar. Alle stader der me fann merke etter graver, låg fjølene for aust-vest. Ingenting vart oppteke, alt vart gøymt att. Der me fann desse merka etter graver, kan gravstaden berre ha gått utetter. Mot sud, aust og nord møtte han berg. Kyrkja kan berre ha stade nord for gravstaden, anten der husi til planteskulen no står – eller der eplehagen er no. Kyrkja vart i biskop Svanøy si tid (1662) flytt til Svanøy, fortalde dei gamle. Dei fortalde det soleis: Det var bestemt å flytte kyrkja frå Brandsøy til [gnr. 98] Stavang, og timberet var flota dit bort. Men biskop Svanøy vilde ha kyrkja til Svanøy, og ei natt hende det underet at timberet av seg sjølv losna frå land og røk over til Svanøy,- det måtte altså vera eit teikn på at kyrkja *skulde* vera der. Men mange trudde at drengjane til futen, som budde på Svanøy, hadde havt seg ei travel vakenatt den natti. Korsen vart og flytt til Svanøy, sa dei gamle” (Hødal 1951, Buckholm 1998:17). I BK ca. 1330 er kirken ført med sogn, godt med mensalgods men knapt noe til fabrica, samt tiende (BK 20a-b). På den nedlagte kirkegården på (gnr. 117) Svanøy/Bru står et steinkors, og ifølge tradisjonen skal St. Olav ha reist korset på kirkestedsgården Brandsøy før det så i ettertid skal være flyttet til Svanøy. Ca. 1330 ble det ført kun ½ laup i landskyld til fabrica men svært mye til mensa, samt tiende (BK 20a-b). (kartreferanse: AF 084-5-1).

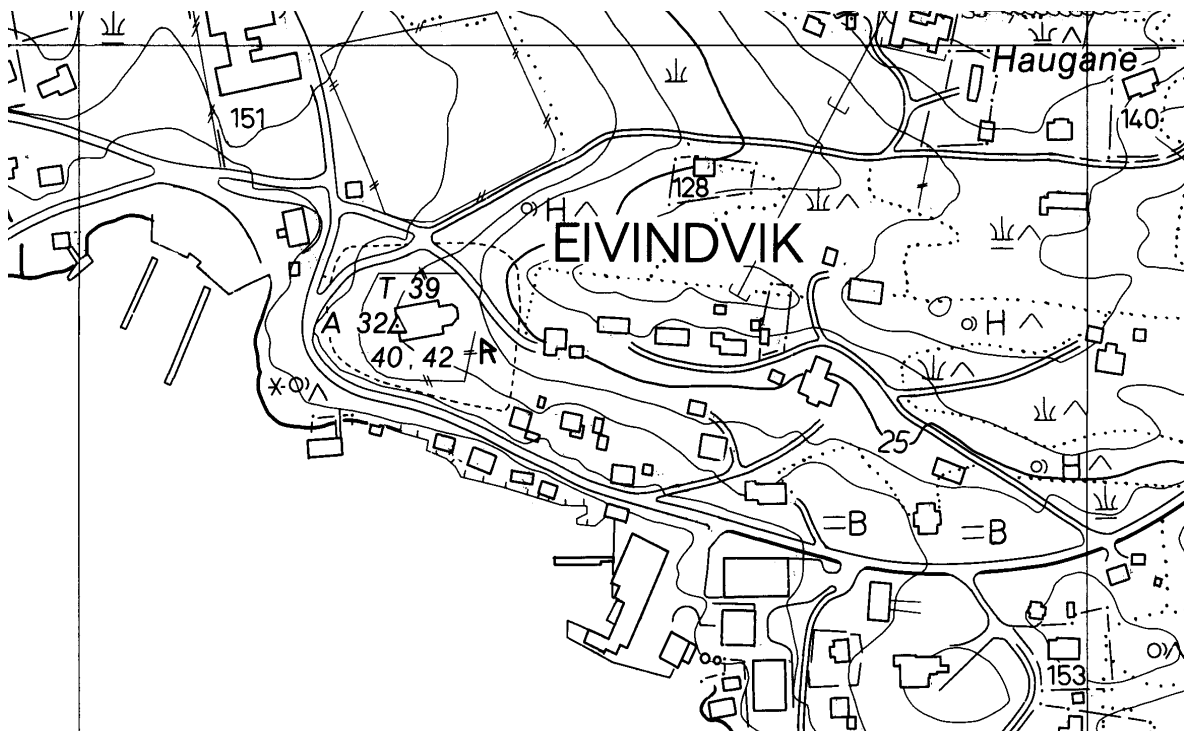

GULEN KOMMUNE

EIVINDVIK (GULEN), gnr. 15 Gulen prestegård (Gulen sogn). Gulen kommune.

ID 84447

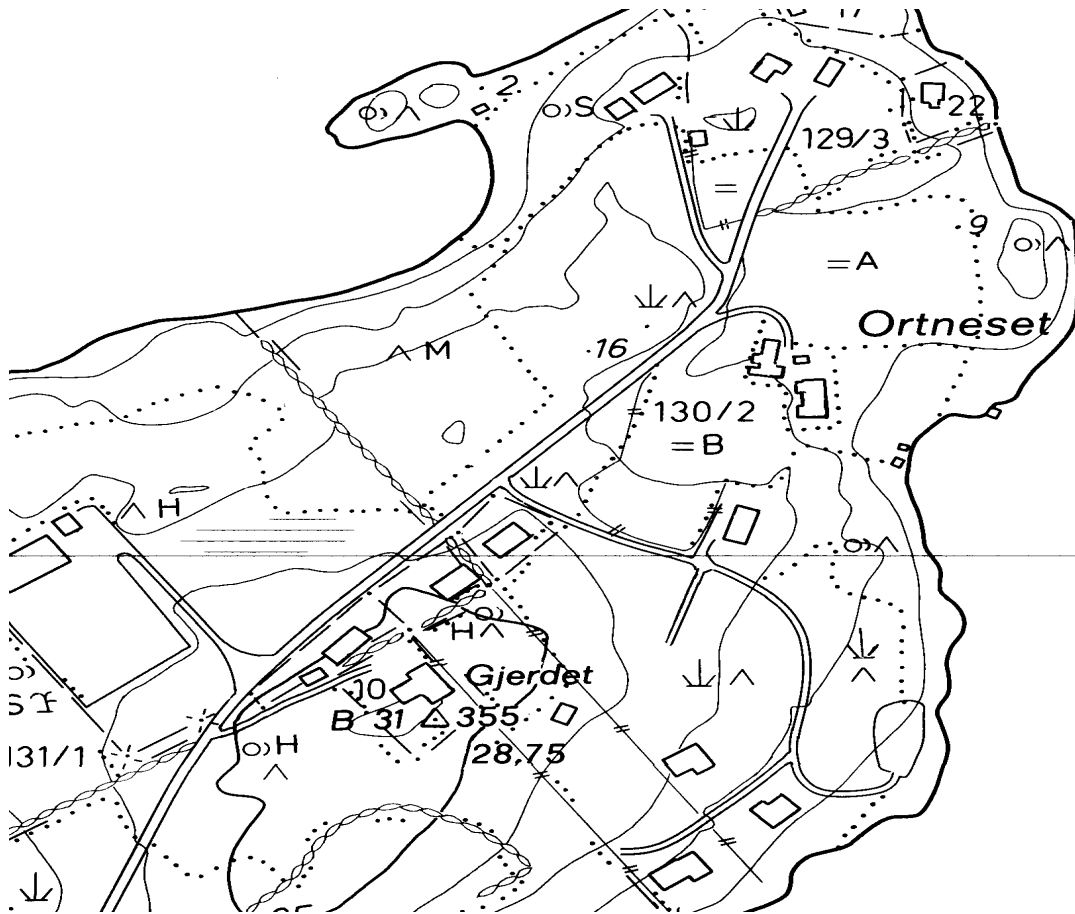
Eldste omtale av kirken er i 1329 (*Oeyvindarviik*, DN I:206, IV:188), av prest i 1327 (*rectoribus ecclesiarum de Hamar et de Oeyvindarviik*, DN IV:172). Nåværende kirke, en langkirke i panelt tømmer, står på (gnr. 15) Gulen prestegård, hvis opprinnelige navn er Eivindvik (NG 199). En middelaldersk stavkirke på stedet ble på slutten av 1500-tallet erstattet av en liten langkirke i tømmer. Denne ble i 1863 erstattet av den nåværende. Kirkene skal alle være bygd på samme sted: ”(Den nuværende) hovedkirke blev satt på gamlekirkens tomt på kirkegården, med de utvidelser av tomten som var nødvendig. På en forhøining i terrenget ligger den gamle kirkegård” (Bjordø 28/1 1938, Aaraas & al 2000b:62f). Ca. 1600 var Gulen hovedkirke med annekser på Brekke, Lavik, Bø og Utvær (JBB 163ff). I 1743 var Eivindvik hovedkirke med tre annekser, unevnt hvilke (Løyland 2006:303). Bnr. 6 av prestegården heter Krossteige, og sundet ut/vestover fra kirkestedet heter Prestesundet. ”Eivindvik var frå først av ein retteleg storgard”, den rådet området mellom Dingja og Flolid. Opprinnelig navn på opphavsgården var muligens *Haugr/Haugar*. På prestegården er det gjort gravfunn yngre jernalder (Kleiva 1973:212ff). (kartreferanse: AE 070-5-4).

BREKKE (RISNEFJORD), gnr. 61 (=131) Ytre-Brekke (Brekke sogn). Gulen kommune.
ID 83949 – jf. ID 83804 Asheim/Asseim

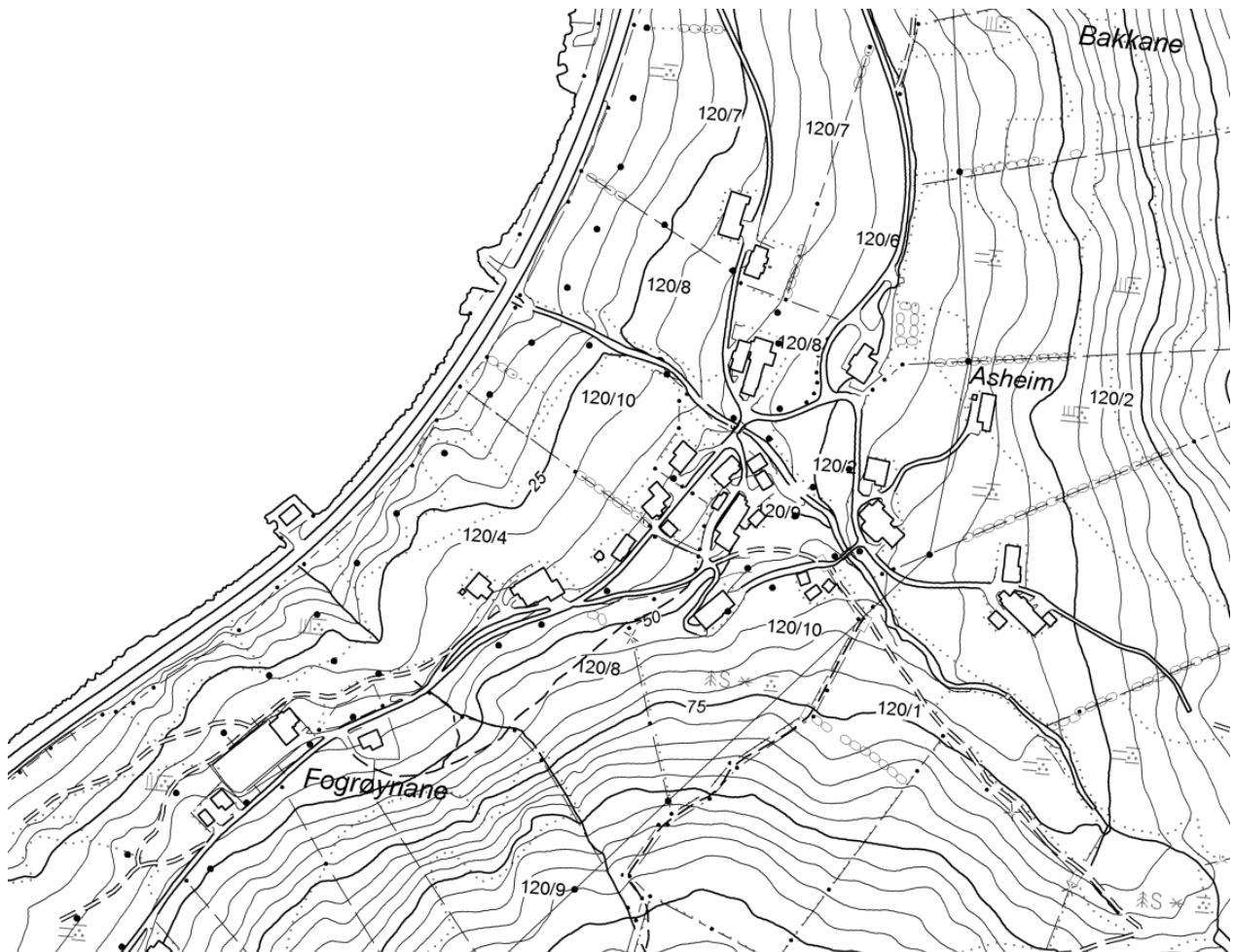
Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Risnapyrdi*, PN 134). Nåværende Brekke kirke på (gnr. 131) Brekke ytre ble bygd 1862 til erstatning for en eldre kirke. Denne ble i 1686 omtalt som en liten langkirke i tømmer med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor. Målene var 15x11 alen (skipet), 9x6 alen (koret), våpenhuset i vest 6 alen i kvadrat. Den gamle kirken ble stående til nykirken var vigslet. Gamlekirken sto nord for nåværende kirke, som ble bygd på den del av kirkegården som ble nyanlagt i 1861. ”Ho låg ganske nær dagens kyrkjestad” og bar navnet Brekke kirke. Byggetidspunktet for den eldre kirken er ukjent, men ut fra materialtypen (tømmer) er det rimelig å anta at den ble reist rundt 1600. Neumann skal ha sett årstallet 1591 over kirkedøra (Engesæter 1947:80ff, Aaraas & al 2000b:72ff). I første halvdel av 1300-tallet nevnes *Risnafirdi kirkia* og *Haughalands capell* i samme kilde (BK 52b). Førstnevnte kunne være enten den *Brecke kiercke* som nevnes ca. 1600 som anneks til hovedkirken på Gulen (JBB 75, 163), eller det kunne være den tradisjonsbelagte kirken på (50=120) Asheim (se nedenfor) tvers av Risnefjorden for Brekke. *Haughalands capell* har helt klart stått på (58=128) Haugland (se denne), nabogård til Brekke i sørvest. Mest sannsynlig er *Risnafirdi kirkia* således identisk med *Brecke kiercke*. Dette fordi sistnevnte ble ført med landskyldparter til så vel mensa som fabrica ca. 1600, hvilket tyder på at Brekke som kirkested da hadde en viss alder. Et tradisjonelt kirkeflyttingssagn knytter Brekke kirke til kapellet på Haugland: ”Før den førre kyrkja i Brekke [tømmerkirken] vart reist, skal tømmeret ha blitt lagt på plass på staden der *Haugland capell* ein gong stod. Men ifløgje segna vart materialen hivd på sjøen av nordvesten, og deretter rak alt saman på land på Brekkelandet. Hendinga vart tolka som eit teikn på at kyrkja skulle liggje der tømmeret rak i land” (Aaraas & al 2000b:74). ”Tømmer til ei ny kirke på Haugland var kjøpt. Tømmeret lå i flåter på bukta ved Hauglandsneset. Ei stormfull høstnatt blei alle fortøyninger slitt. Vind og strøm førte tømmeret under Brekkelandet. Det var da klart at kirka skulle stå på Brekke” (Engesæter 1944:78). I tillegg er Brekke kirke forbundet ved et tilsvarende flyttingssagn med en kirke tvers av fjorden på (50=120) Asheim (Bendixen 1903:164). Før ca. 1340 lå det fire skyldparter til mensa ved Risnefjord kirke, derunder en part *j Haughalande j abølet*, og kun to til fabrica (BK 52b). Samtidig het det om skylden til fabrica at *kirkian j Risna firdi tækr vid sik so at liggr til Haugha lands capellu* etc., hvilket bør bety at Risnefjord (Brekke) kirkes fabrica på denne tiden lå til kapellet på Haugland – muligens fordi kapellet var i behov av reparasjoner. Mensalgodset lå derimot urørt til Risnefjord kirke, og presten her bodde tydeligvis på et bruk av Haugland. Av denne grunn er det rimelig å tro at Haugland kapell ble betjent av presten ved Risnefjord kirke. I forbindelse med bygging av nåværende kirke ble kirkegården utvidet, og den er seinere blitt utvidet to ganger – sist gang i 1931 (Engesæter 1947:85). (kartreferanse: AJ 071-5-3/AH 071-5-4).

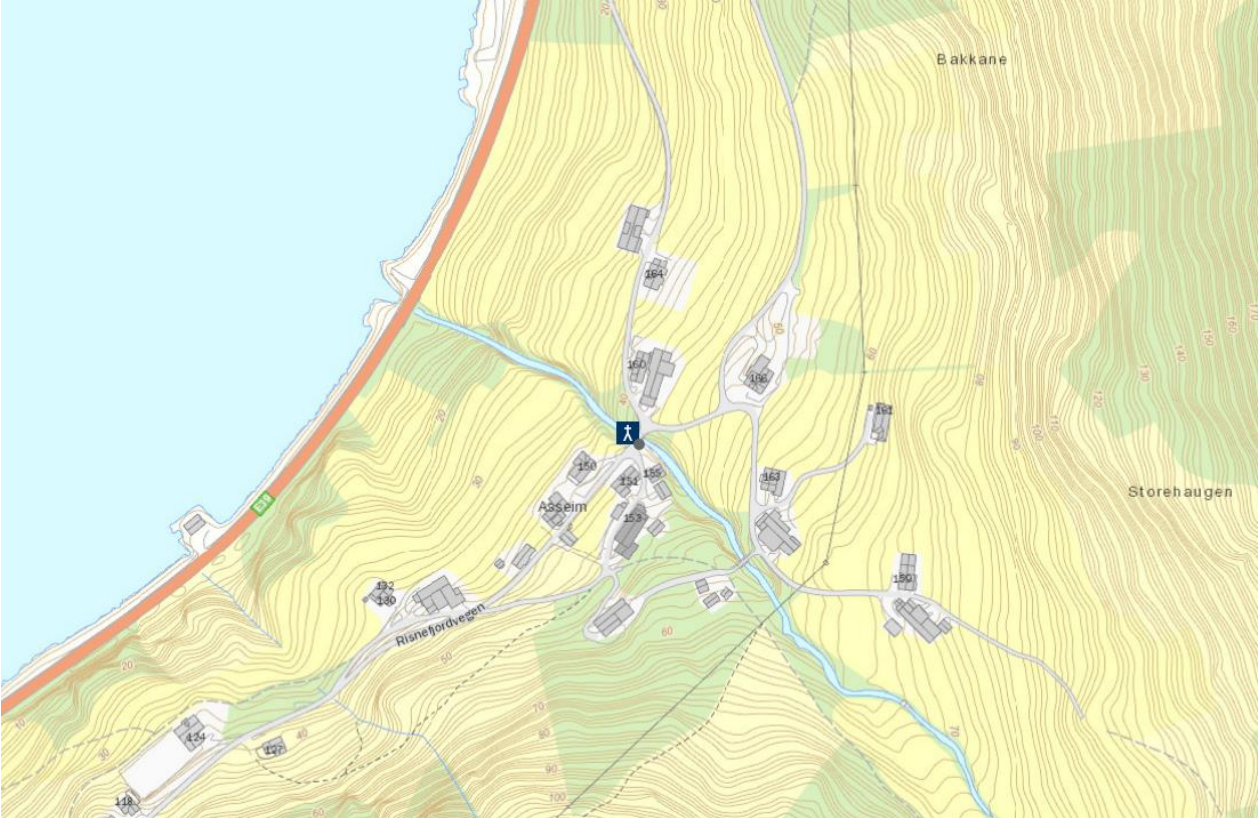

ASHEIM, gnr. 50 (=120) Asheim (Brekke sogn). Gulen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 83804

Det skal ifølge Kraft (IV:797) tidligere ha stått kirke på (gnr. 120) Asheim (NG 194). ”På en flate øverst i Kirkebakken, syd-sydvest for husene på Asheim, støtte man for kort tid siden under en åkerrydning på noen steiner som lå i en halvrundering. Flaten utgjorde ½ mål jord. Etter sagnet var det planlagt en kirkegård som dog aldri blei oppført. Det rimeligste er at man har påbegynt en kirkegård der (...) Sommeren 1931 var han som skriver dette, på Asheim. En eldre, ansett bonde på garden holdt fast på den mening at der på Kirkebakken på Asheim hadde stått en kirke” (Engesæter 1944:79). Bendixen (1903:164) gjengir et kirkeflyttingssagn: ”Etter sagnet var der paa garden planlagt en kirkebygning, som dog aldrig blev opført, da Brekke blev fundet heldigere, og tømmeret skulde her, som andetsteds, være drevet didover”. Gården ligger tvers av Risnafjorden for kirkestedsgården (59. 61=129. 161) Brekke. (kartreferanse: AJ 071-5-3). (Ny kildetekst, NIKU, Brendalsmo 2016)

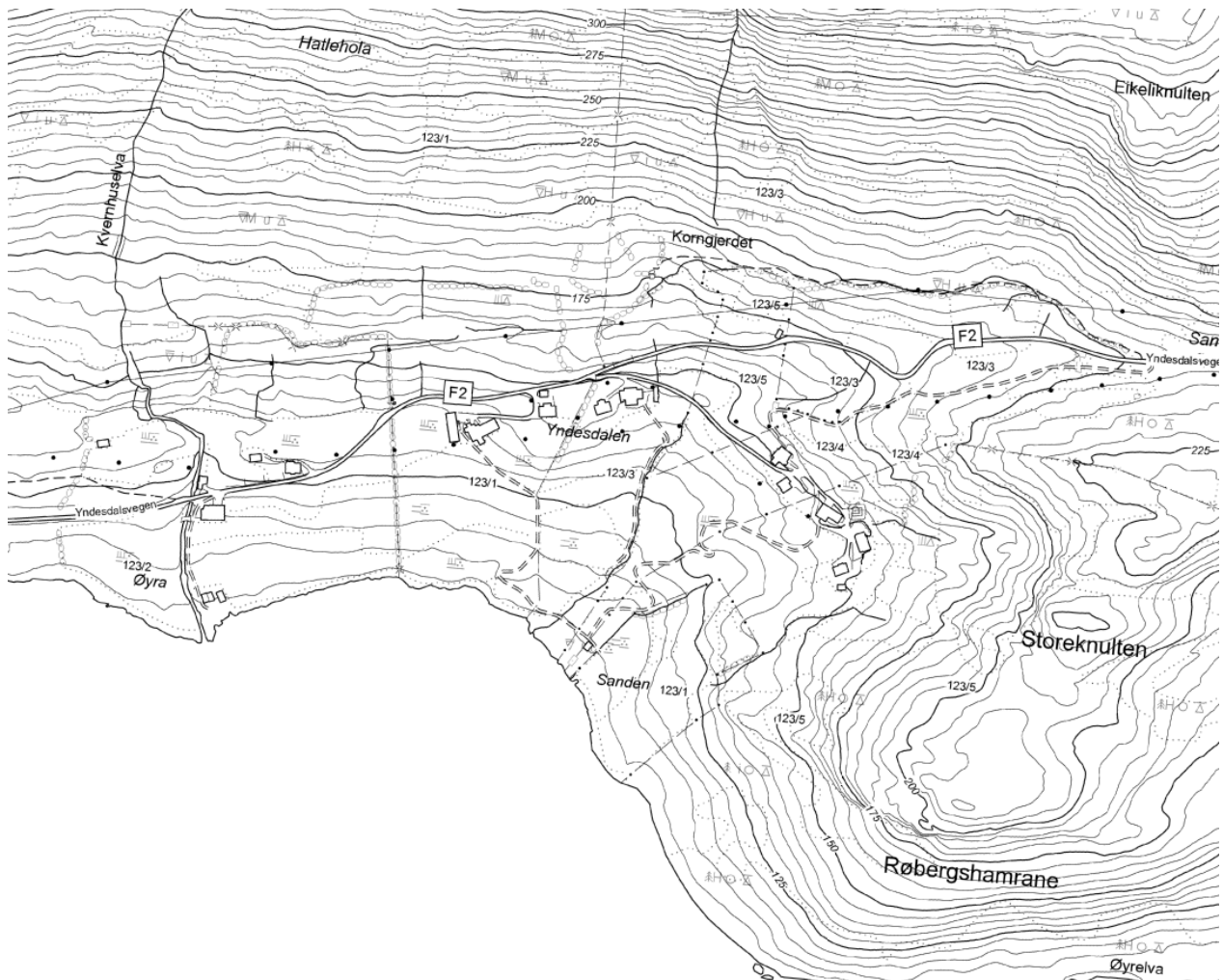

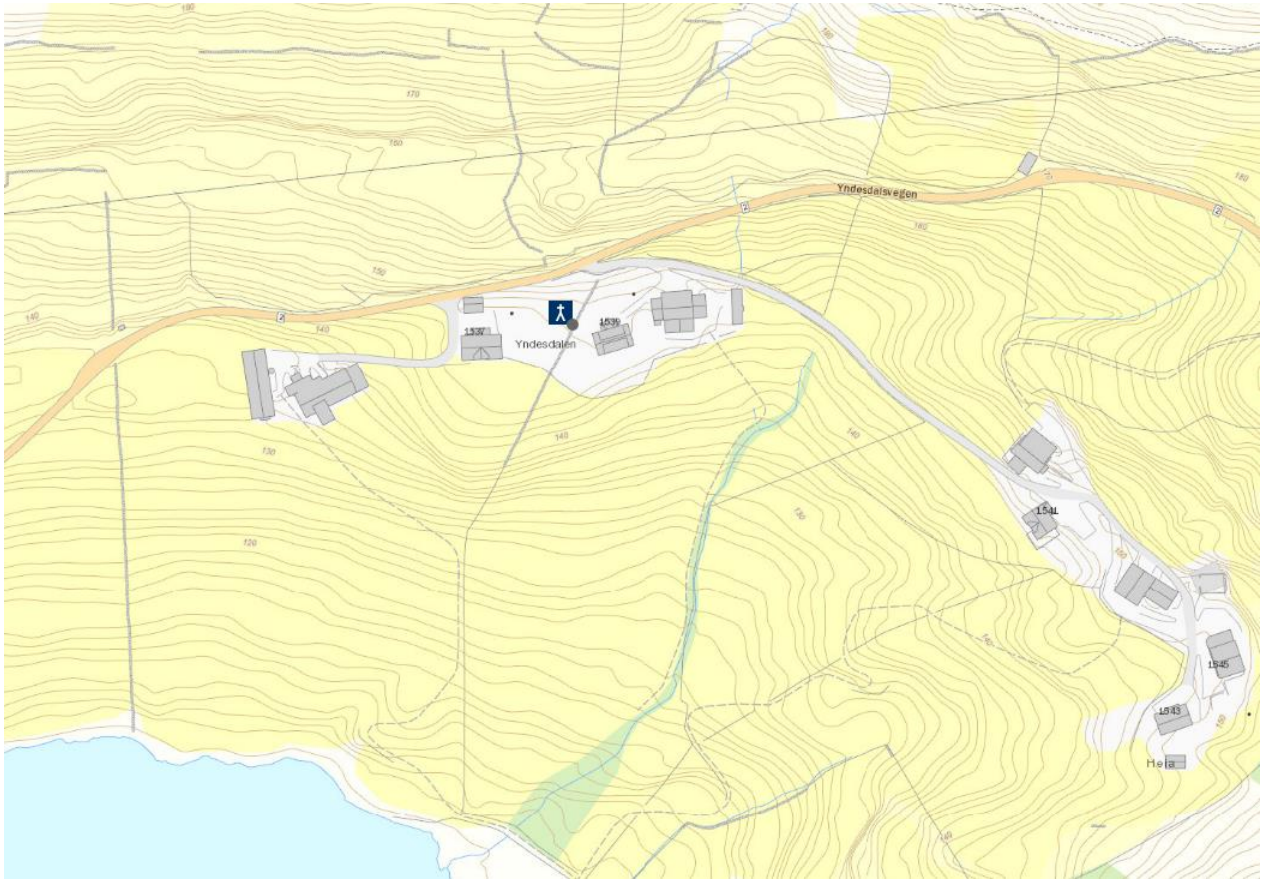

YNNESDAL [Yndnesdalen], gnr. 53 (=123) Ynnesdal (Brekke sogn). Gulen kommune.
Nedlagt kirkested – tradisjon.

ID 223824

Det skal ifølge Kraft (IV:798) tidligere ha stått kirke (*et Capel*) på (gnr. 123) Ynnesdal (NG 194). ”Sommeren 1931 var bokskriveren av ei bygdebok om Brekke herred i Yndesdal, der folk trudde at der har stått et kapell der på garden. Der er ennå en åker som en kaller Kapellåkeren” (Engesæter 1944:80). ”Men dette er aldeles grundløst, og i sognet er intet kjendt derom”(!) (Bendixen 1903:164). Dette er en fjellgård inne ved Ynnesdalsvatnet sør for Sognefjorden. (kartreferanse: AH 069-5-3). (Ny kildetekst, NIKU, Brendalsmo 2016)

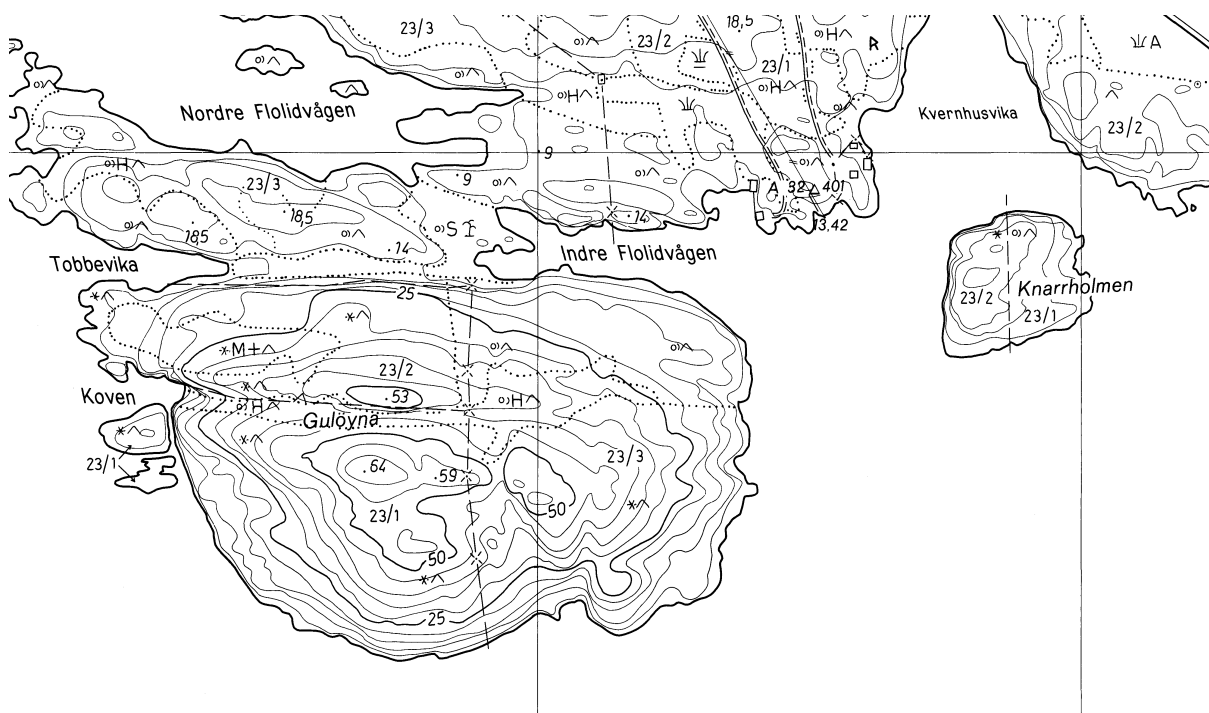

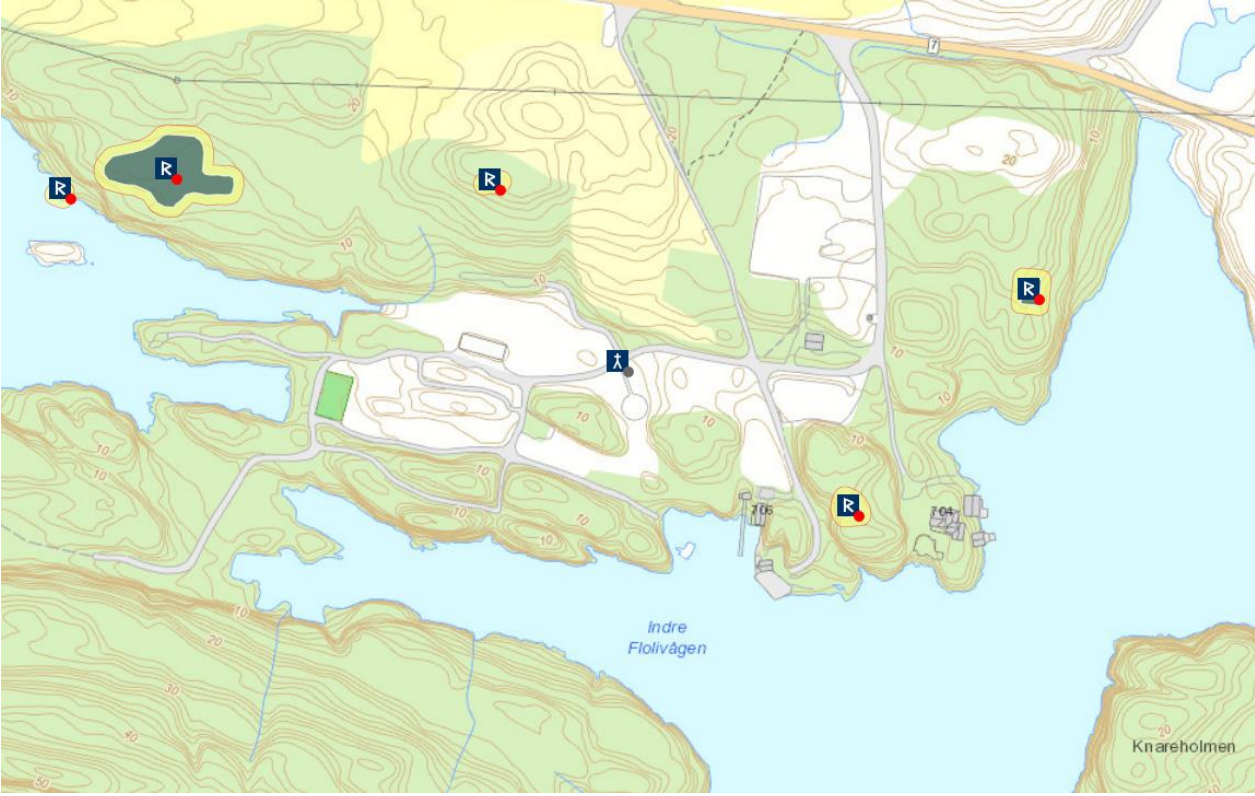

FLOLID (GULØY), gnr. 23 Flolid (Gulen sogn). Gulen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84451

Ifølge Kraft (IV:799) skal det ha stått kirke på (gnr. 23) Flolid, trolig den samme som Håkon Håkonsson lot bygge på *Guley* (Soga om Håkon Håkonsson kap. 333), en halvøy under Flolid og rett ut/sør for denne (NG 214), samtidig som han flyttet tingstedet dit. ”Ved Floli kaldes en haug endnu for Kirkehaugen og landingsstedet for Kirkestøen (...) Etter [Kraft, Blom, Dahl] sine vitnesbyrd fandtes endnu spor af tomten (...) Paa toppen af Guløi, der ved et lavt eid er forbundet med gaarden Floli, har formodentlig tinget været holdt; men dertil sees intet spor (...) Her ligger under Kirkehaug, let kjendelig ved sin lille varde, en flade eller jevn skraaning, og paa denne skal kirken efter traditionen have staaet, og herhen fører flere tydelige stier eller traak. Der kan i den bløde grund skjelnes to rader tuer, som ialfal delvis dækker over stene. Sandsynligvis er dette rester af kirkens grundmure, og nedenfor saavel som ovenfor kan det sees, at der har været brudt sten. Bredden mellem disse rader er omtrent 6 m, og længden af dem synes at være 13” (Bendixen 1903:161). Ifølge Bjordø (30/11 1937) var målene ”16 meter en vei [trolig feil avskrift], og 13 meter den andre veien, samt var der spor av at der nederst hadde ligget en dobbel rad av små buer (...) Der er dessuten navn som Kirkestøen og Kirkehaug (...) Et andet folkesagn om at der blev muret grund til kirke på Floli, da et rop blev hørt, som sa: ’På Eivindvik vakre Rinde, der skal I Kirken binde’. Og videre skal folkesagnet indeholde, at tømmerflåten med kirketømret om natten blev ført fra Ffolistranda og til Eivindvik, hvor kirken blev bygget”. Rett ved siden av/øst for Guløyna ligger Knarrholmen. (kartreferanse: AF 070-5-3/069-5-1)

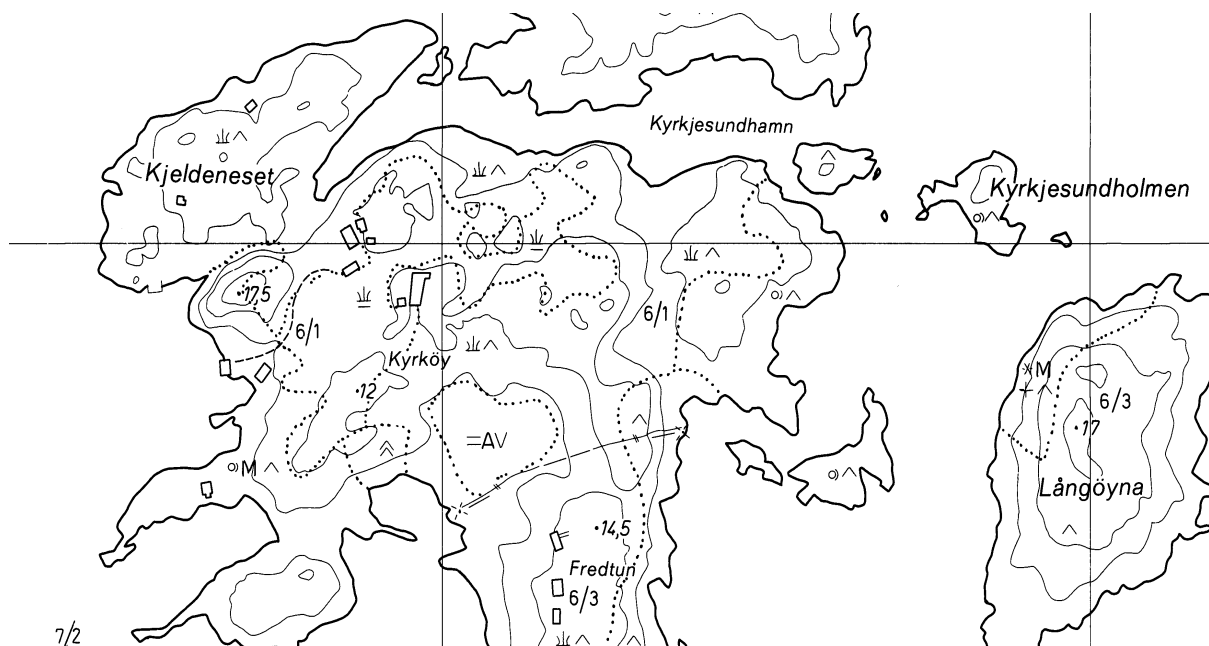

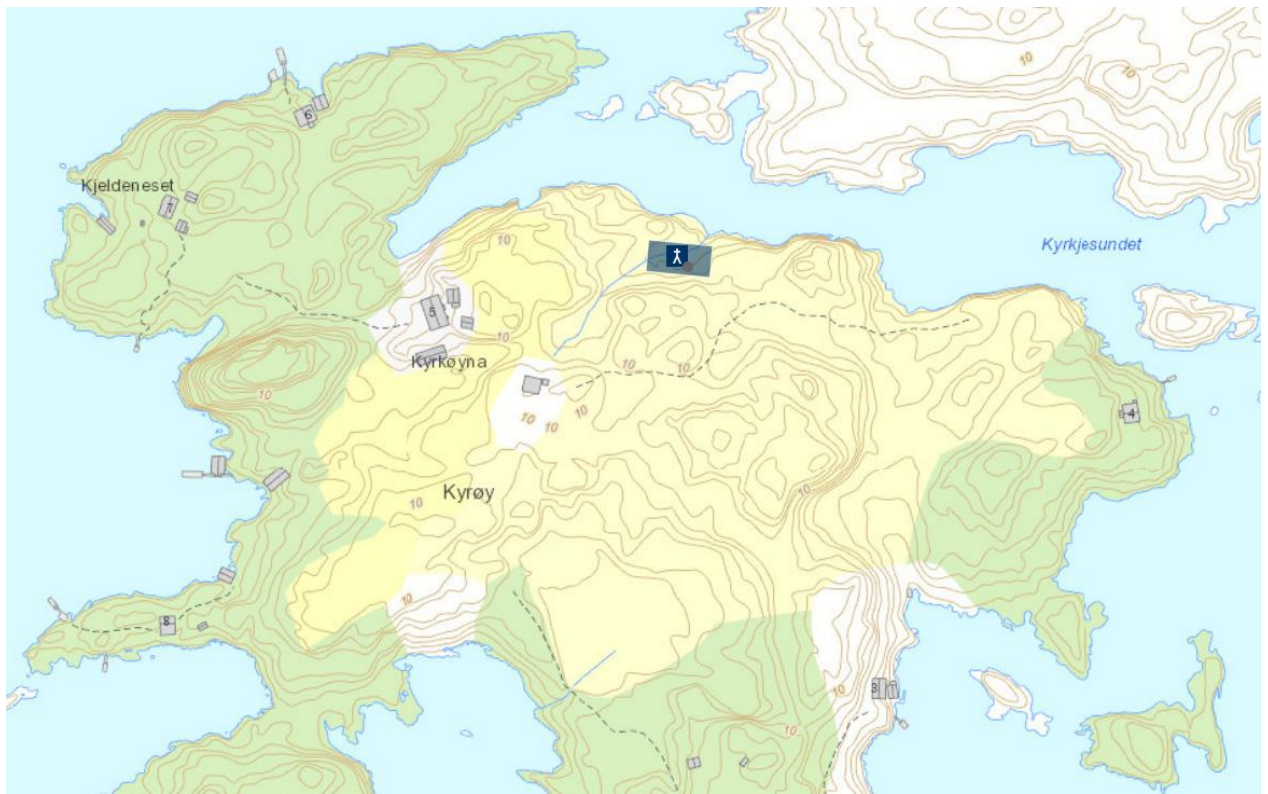

RUTLE, gnr. 7 Rutle (Gulen sogn). Gulen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85324

Første og siste omtale av kirken er før 1340 (*Rutszla kirkia*, BK 53a). Tufta etter en kirke på bnr. 1 av (gnr. 6) Kyrkøy var fortsatt synlig tidlig på 1800-tallet (Neumann), trolig i området inntil gammeltunet i nordøst (Buckholm 1998:25). ”Øst for gaardens huse paavises tomten, hvor indgangen til kirkegaarden paa den sydvestre side bestemt sees. Skibets dimensioner kan maales efter korbvæggens tydelige fundament, og er efter mine maal 10 [11?] m i længde, 6,60 i bredde, hva der paa det nærmeste svarer til det af Neumann pågivne. Afstanden fra korbvæggen (mellem skib og kor) til kirkegaardsmuren er 8 m, men koret har ikke gaaet helt du til denne; fra vestre kirkegaardsmur til skibets vestsider er der 8,70 m, fra sydsiden til skibet 10,30 m og paa nordsiden til skibets nordre væg indtil 11 m Muren har i nordvest og sydvest været afrundet, ligesaa i nordøst, men har overalt fulgt terrænet, en liden flade, med skraaning i nord og øst. Korets maal kan ikke nu bestemmes, da dets plads optages af en liden ager” (Bendixen 1903:162). Kyrkøy lå tidligere som del av (7) Rutle, sammen med (5) Rutledal. Bnr. 7 av Rutledal heter Husebø. På 1700-tallet fantes det tydeligvis et kirkeflyttingssagn, der kirken på Kyrkøy skal ha blitt flyttet til (4) Losnegård (NG 214). Et annet gjelder kirken på (85. 86) Bø (Bø sogn): ”Et sagn forteller at Rutleholmen var utsett til kirkested, og at materialer var tilført, men at disse blev tat av sjøen og drev op i Bøfjorden til det nuværende kirkested [på gnr. 85 Ytre-Bø]. Dette oppfattet man som en styrelse av forsynet, og kirken blev bygget i Bø (...) Men der er et andet sagn om at en kirkebaat fra Espeland i Bø kom bort paa overfarten til Kirkjæøyna en søndag (...) Ialfald viser dette sagn [om kirkebaaten] at minnet om Rutlekirken ikke er utdødd” (Aaberg 1929:53f, Aaraas & al 2000b:46). Før ca. 1340 lå det kun fire skyldparter til mensa og ingen til fabrica (BK 53a). Av samme sted framgår det at på denne tiden ble Rutle kirke betjent av presten ved Bø kirke, i og med at denne tok både prestetienden og leieinntektene av femten kirkekuer (*jtem fimtan kyrr er prest i Bø tækr læighur af með fyrsaghdre tiund firir starf sitt*). Bendixen (op.cit.) mener det var egen prest på Rutle rundt 1350, noe ovenstående viser at ikke kan ha vært tilfellet. Rett ut/nordøst for Kyrkøy heter det Kyrkjesundhamn og Kyrkjesundholmen. Øya ligger ytterst i Sognefjorden der Sognesjøen begynner. Over åsen mot sørvest heter det Krossane. (kartreferanse: AF 072-5-2).

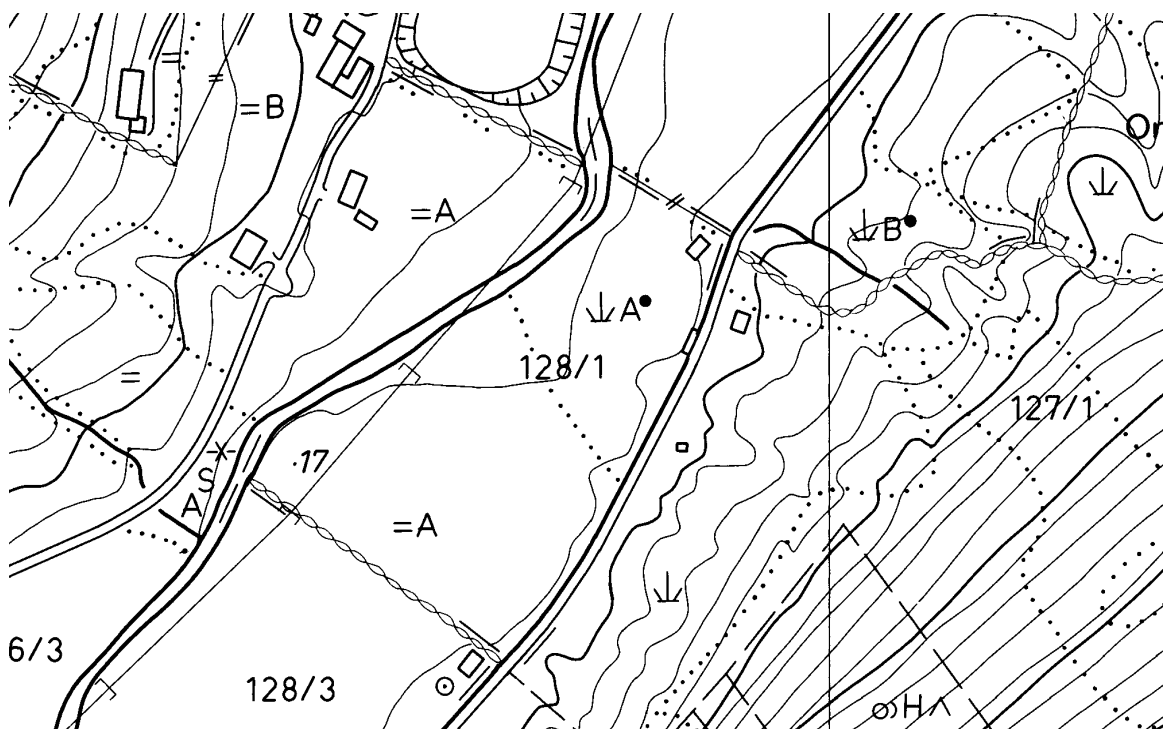

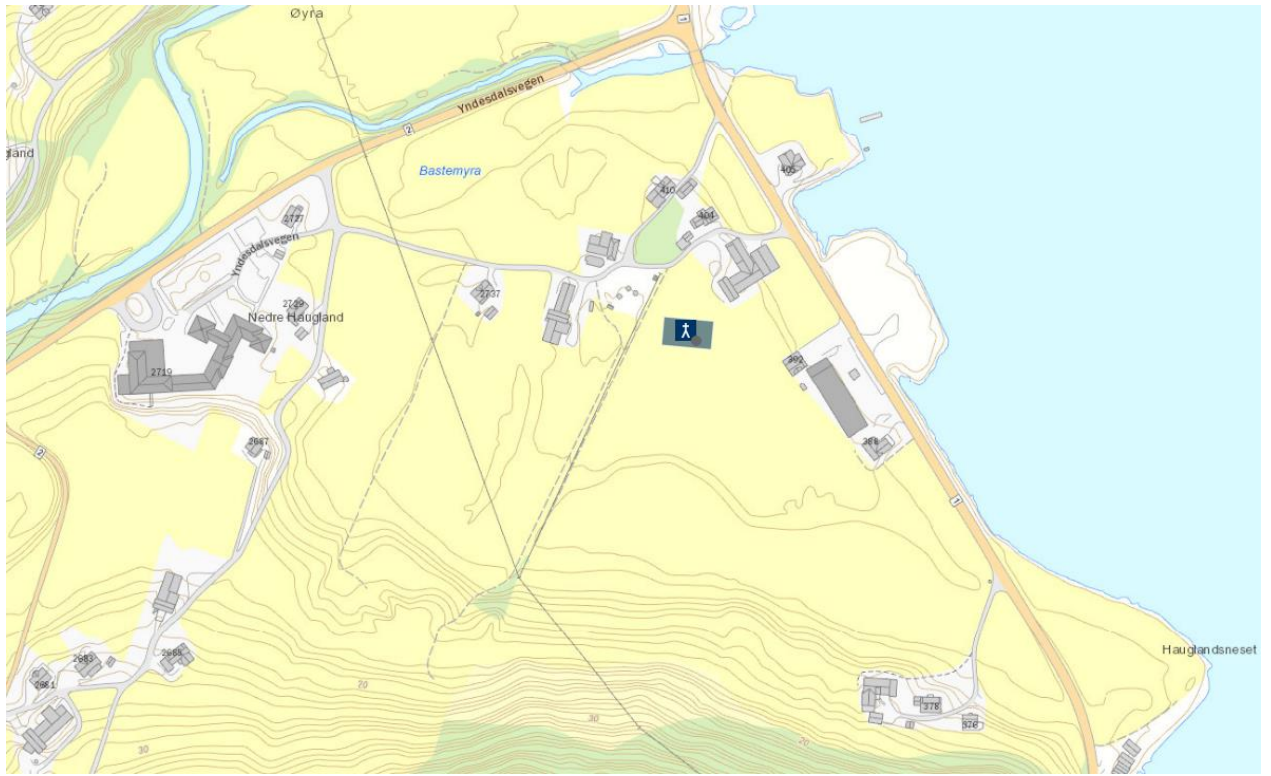

HAUGLAND, gnr. 58 (=128) Haugland nedre (Brekke sogn). Gulen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84502

Første og siste omtale av kirken er før 1340 (*Haughalandz capellu*, BK 52b). Den har likevel stått til inn på 1500-tallet, da det fra kirken er bevart et alterskap fra ca. 1480. Kirken skal ha stått på bnr. 1 av (gnr. 128) Haugland nedre. Neumann mente på 1820-tallet å kunne påvise kirketuften, da ”en stor aaker” der all stein var kjørt bort, i dag beliggende sør for den nye låven på gården tett ved hovedveien (Engesæter 1947:77ff, Buckholm 1998:25). ”Etter [Neumanns] beretning kaldtes en aker paa Haugland Kirkeakeren, og man viste stedet, hvor kapellet havde staaet, og sporene af kirkegaardsmuren, som dog næsten var udslettede. Navnet har holdt sig og stedet paavises endnu, lidt syd for en ny, rød lade; men der sees nu intet” (Bendixen 1903:164). Kirken er forbundet med kirken på nabogården (61=131) Brekke (se denne) gjennom et kirkeflyttingssagn. Før ca. 1340 lå det fire skyldparter til mensa ved Risnefjord kirke (se denne), derunder en part *j Haughalande j abølet*, og kun to til fabrica (BK 52b). Samtidig het det om skylden til fabrica at *kirkian j Risna firði tækr vid sik so at liggr til Haugha lands capellu* etc., hvilket bør bety at Risnefjord kirkes fabrica på denne tiden lå til kapellet på Haugland – muligens fordi kapellet var i behov av reparasjoner. Mensalgodset lå derimot urørt til Risnefjord kirke, og presten her bodde tydeligvis på et bruk av Haugland. Av denne grunn er det rimelig å tro at Haugland kapell ble betjent av presten ved Risnefjord kirke. Der kirken skal ha stått heter det Kyrkjebakken eller Kyrkjeåkeren. (kartreferanse: AH 070-5-2/071-5-4).

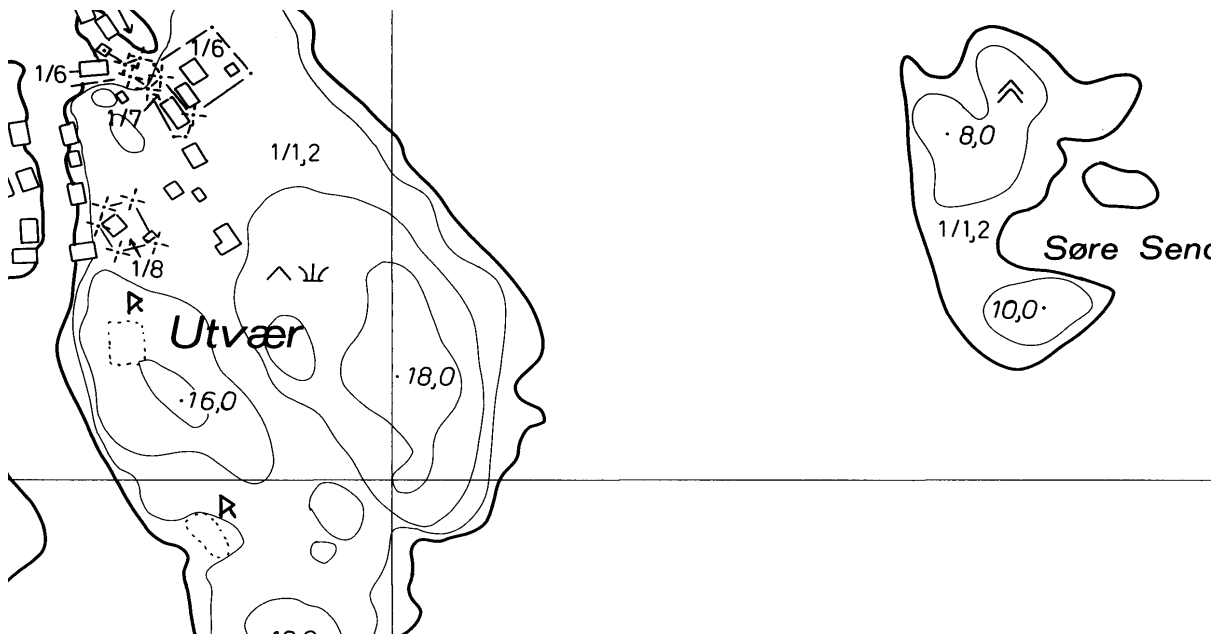

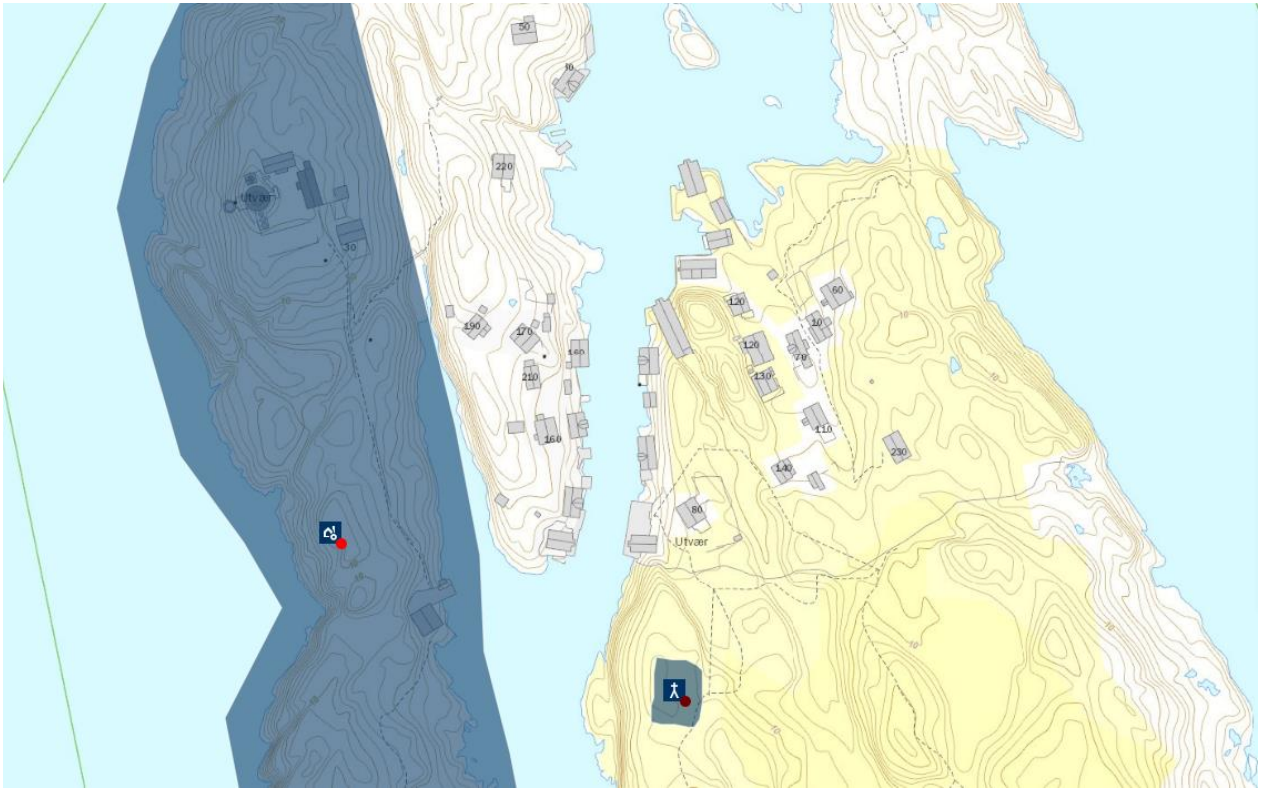

SOLUND KOMMUNE

UTVÆR ST. CLEMENS, gnr. 1 Utvær (Solund sogn). Solund kommune. Nedlagt kirkested.
ID 15866

Eldste omtale av kirken er før 1350 (*capellan j Vtt veri*, BK 56b). Kirken ser ut til å ha stått på bnr. 1, 2 under (gnr. 1) Utvær på et lite høydedrag rett sør for værbebyggelsen og den lune havna, da det der er et lite rektangel merket med rune-R på ØK. Plassen heter Kyrkjehaugen. Ifølge Bendixen (1903:159) heter ”kirkens plads paa en flad høide eller liden eng” *Kirkegården*. I 1686 viser synfæringsrapporten at kirken da var en liten langkirke i tømmer med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor. I august 1717 ble siste gudstjeneste holdt i Utvær kirke, og den første tjeneste i kirken på (4) Husøyna noen kilometer over havet mot øst ble holdt på våren neste år. Her ble kirken stående på Kirøyna (Kyrkjeøyna) (kartreferanse: AA 070-5-2) fram til 1896, da ny kirke var blitt bygd inne på (9) Kolgrov på store Husøy (Aaraas & al 2000b:57f). I 1668 ble det notert at det sjelden ble holdt tjeneste i kirken på Utvær, og bygningen ble revet i 1723 (Bendixen 1903:158). Så seint som i 1772 var kirkegården på Utvær fortsatt i bruk, men kun fordi den nye gravplassen på Husøyna omtrent ikke hadde jord og rovfugler plyndra de kun delvis nedgravde lika (Leknessund 1973:49). Rundt 1900 var fortsatt Husøykappellets tuft synlig på den ene siden av den gamle kirkegården (Bendixen 1903:159). Tidlig på 1300-tallet lå det en (da) redusert part i gården Hellestveit til mensa (*præster tækr j Vtt veri*) ved *kapellunar j Vtt uere* samt tienden. Til samme tid lå det ingen skyld til fabrica, og inntektene av et antall kyr ble delt mellom kapellet på Utvær og kirken på Lygra (BK 56b-57a). Ca. 1600 var eneste inntektskilde for *Wdwers copell* fisketienden, og kapellet lå da som anneks til hovedkirken på Gulen (JBB 164, 166). Ifølge tradisjonen skal ett av skipa til den irske kongsdatteren Sunniva ha rekt i land på Utvær, et annet på Kinn og det tredje på Selja, og på hvert av disse stedene ble det reist kirker (Aaraas & al 2000b:57f). Kirken skal ha stått rett ved Kyrkjehaugen. ”I dagleg tale segjer ein enno Kyrkjegarden um kyrkjetufti på Utvær. Murane er burte, men ein kan ennå sjå rader etter gravor (...) Det tok 6 mann 9 dagar å flytte kapellet til Husøy” (Leknessund 1973:47). Kirken skal ifølge Bjordø (25/2 1938) være nevnt i Pavelige nuntiers regnskaper i 1275 (*Ywari*), men slik referanse er ikke ført hos Rygh (NG 216). (kartreferanse: AA 071-5-1).

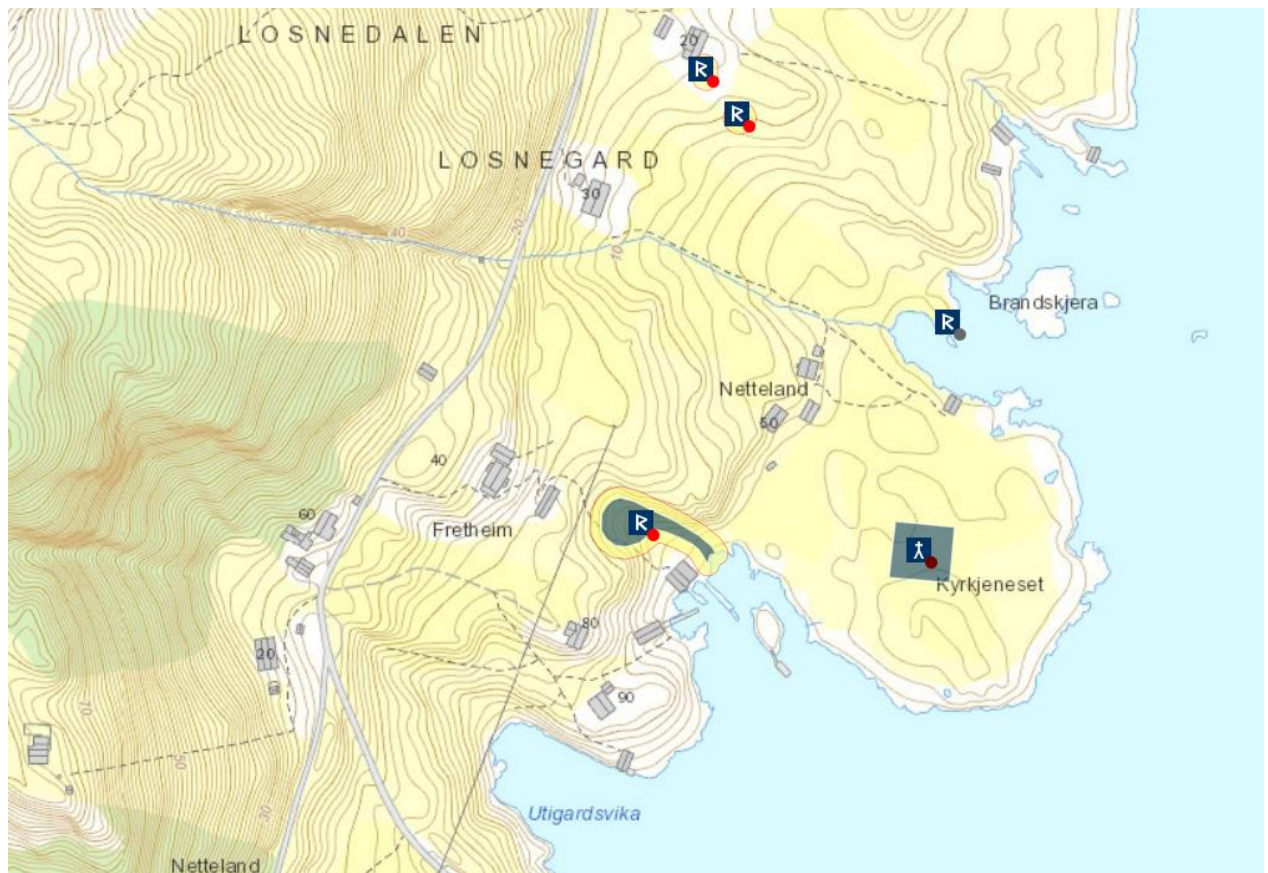
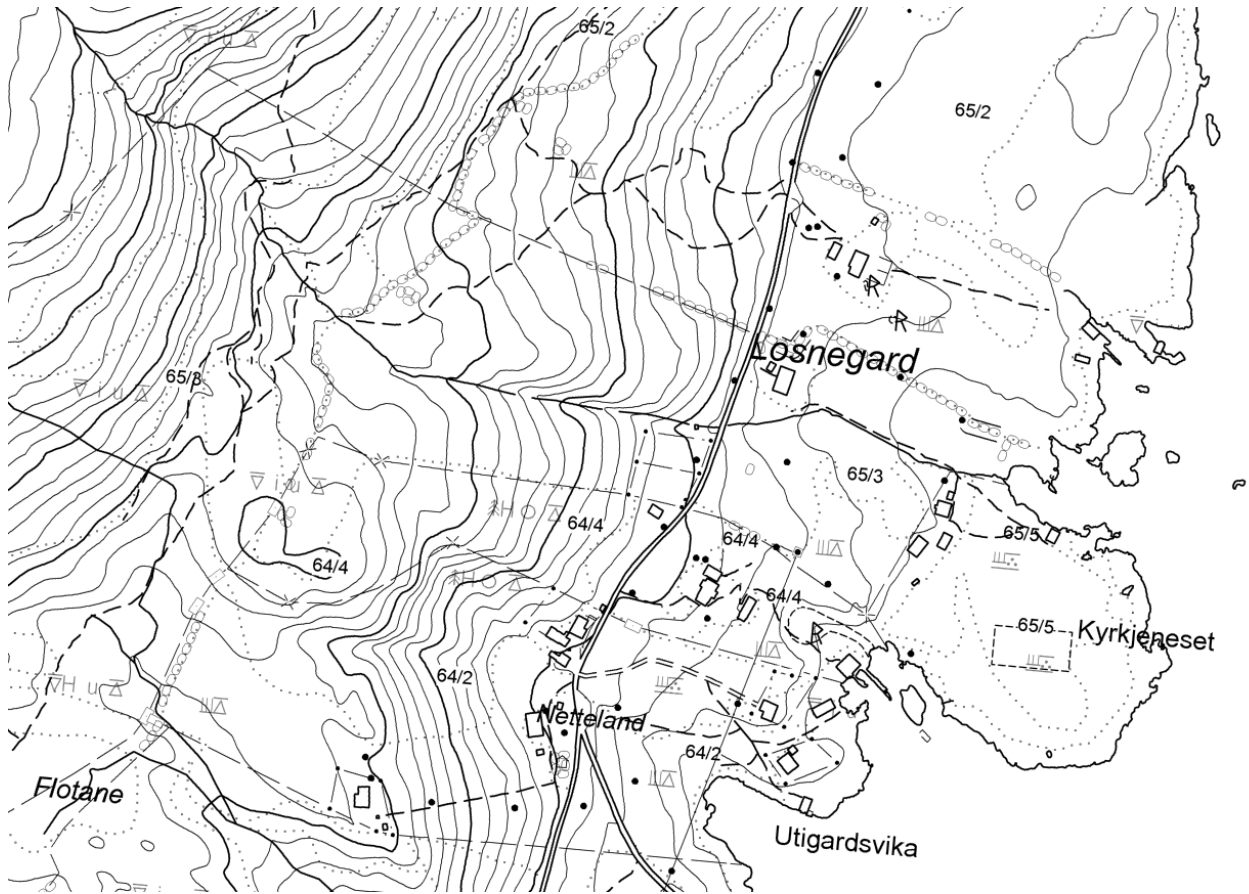

LOSNA (LOSNEGARD), gnr. 4 (=65) Losnegard (Solund sogn). Solund kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84325

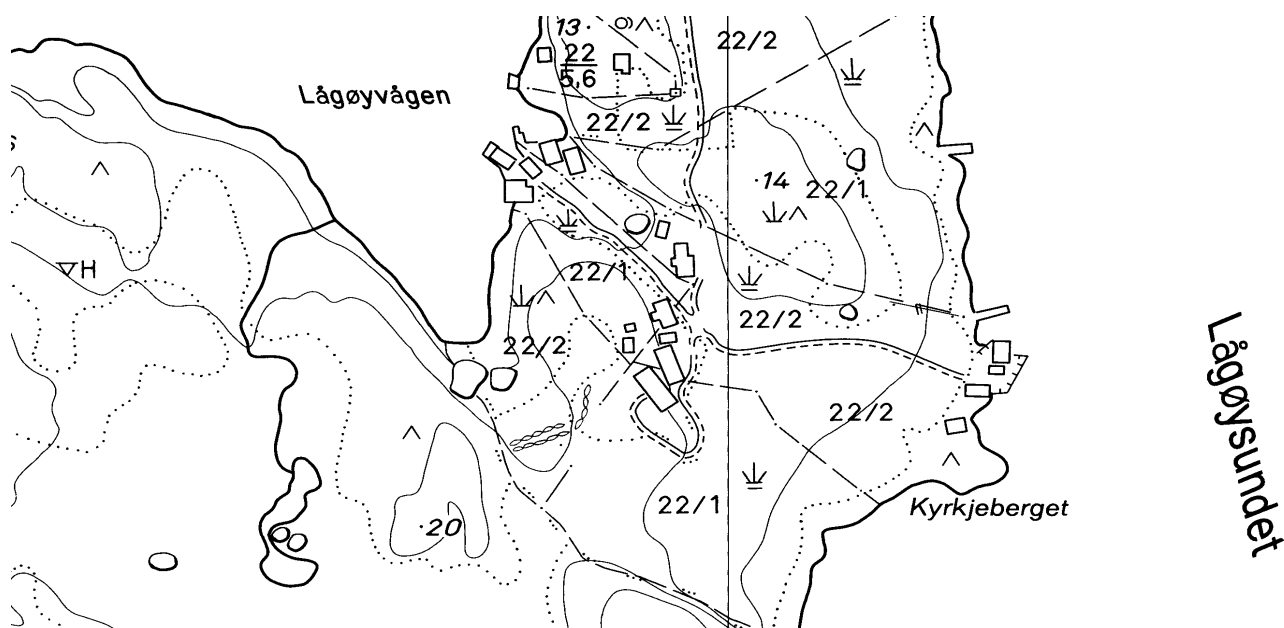
Første og eneste omtale av kirken er i 1408 (*Losno*, BK reg.). Navnet Losnegård opptrer ikke før i 1667, før dette heter gården *Losna* (NG 197). Kirken skal ha stått ute på et lite nes rett ut/øst for gammeltunet. Kirkegården var tidlig på 1800-tallet fortsatt synlig og hadde da en utstrekning på om lag 24x25,3 m, og det er funnet skjelettresten i dette området. Graver ble ca. 1820 observert i vest og nord på kirkegården: ”Kirken syntes selv at ha ligget mer mot øst. Her var kirkegården lagt i en runding, der måske har omsluttet et rundt kor” (Bjordø 15/2 1938, Buckholm 1998:27, 43). ”Paa Losnøen (...) sees Spor af en Kirke, som [Sigrid Erlandsdatter] flyttede fra [gnr. 6] Kirkøen [se Rutle ovenfor], og benyttede siden som et Huuscapel” (Neumann 1836:249). Dette er et kirkeflyttingssagn, noe også Bendixen (1903:162) indirekte argumenterer for. Den er den innerste øya i øygruppa som danner nåværende Solund kommune i Sognesjøen. Der kirken skal ha stått, på en flate litt inne på det høyeste stedet på det lave Kyrkjeneset, refererer Bendixen (op.cit.) følgende: ”Stedet er nu ryddet, men kirkegaardens retning kunde paavises, og dens bredde n.-s. opmaaltes til 24 m., længden ø.-v. til 25,30 m. Grave fandtes i nord og syd. Kirken selv synes at have ligget østlig, hvor muren maa have gjort en runding, saa koret har maaske været avsluttet med en apsis. En tværmur, som skjelnedes, kan have været fundamentet for korvæggen, eller skillet mellom kor og skib; dette siste laa tydelig indover i vestlig retning. Kirken har ligget langs med strandlinjen, n.v.-s.ø.”. Kirken er ført i registeret i BK i 1408 (BK reg.), men den er ikke ført i fortegnelsen med landskyld og tiende. Muligens kan Losna kirke før ca. 1350, da BK i det store og hele ble opprettet, ha vært utenfor Kirkens råderett. Som også Bendixen (op.cit.) påpeker, kan det faktum at kirken kun er nevnt i BK`s register, uten at det der er henvist til på hvilken side det skulle finnes opplysninger om den, vise at kirken kun var et huskapell. Gården var på 1300-tallet eid av Losnaætta (NG 214). Øya heter Losna og var vel opprinnelig én gård. (kartreferanse: AE 073-5-2/ 5-4).

LÅGØY, gnr. 22 Lågøy (Solund sogn). Solund kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84367

Kirken skal ha stått rett sør for havnebebyggelsen i Lågøyvågen, på bnr. 1 under (gnr. 22) Lågøy. Lokaliteten er inntil/rett sørøst for gammeltunet, på en liten knatt i et "dalføre" som går mellom Lågøyvågen og Lågøysundet. Det er ikke gjort funn av skjelettrestrester eller tuft i dette området (Aaraas & al 2000b:51f, Buckholm 1998:27, 43). I første halvdel av 1300-tallet er kirken oppført som *Cappellan j La øy* hhv. *Præster tækr j La øy* (BK 56b), men uten at det ble ført spesifiserte inntekter, og den er ikke oppført i registeret samme sted. Ut fra diplommet av 1291 (DN XII:14) kan det se ut til at det er kong Erik Magnusson selv som har reist kirken på Lågøy (*En hwar sem swa fær om at mistyrmir kappellona er gudhi er gor edha þui sem hon hefuir at vardueita*, DN XII:14) – eller det er bygd av munkene fra Munkelivs kloster som da eide gården (jf. Bendixen 1903:160). Stedet der kirken skal ha stått kalles Kyrkjehaugen og rett ved ligger Kyrkjeberget. (kartreferanse: AC 073-5-1).

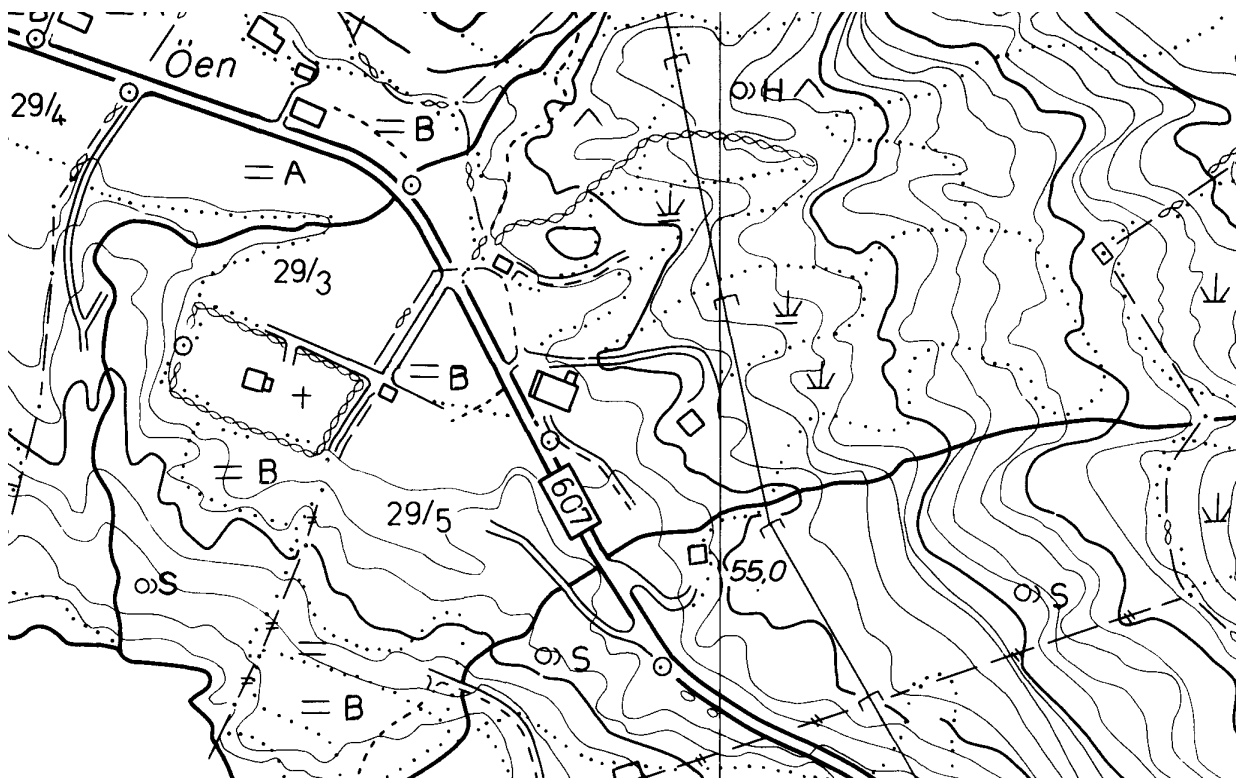

HYLLESTAD KOMMUNE

ØEN [Øn], gnr. 29 Øen (Øn sogn). Hyllestad kommune.

ID 144377

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de An*, PN 134). Nåværende Øen kirke ble bygd i 1958 i sentrum av tettstedet Sørbovåg, flere kilometer nordvest for det eldre kirkestedet på (gnr. 29) Øen, etter at kirken her hadde brent i 1940 som følge av lynnedslag. På midten av 1960-tallet ble det reist et lite gravkapell på branntomta, og kirkegården er fortsatt i bruk. Middelalderkirken var trolig en stavkirke, og denne ble – trolig rundt 1600 – erstattet av en tømmerkirke. I 1870 ble den tredje kirken på stedet vigslet, og det var denne som brant i 1940. Tufta for tømmerkirken fra ca. 1600 ble liggende under skipet i kirken fra 1870. Tuftsted for samtlige kirke fram til brannen skal hele tiden ha vært det samme (Aaberg 1929:33ff, Aaraas & al 2000b:36ff). Ca. 1330 lå det kun fire skyldparter til fabrica, og til mensa åtte parter samt rettighet i et laksevarp og plikt til å etterlate såkorn til neste prest (BK 29a). Kirken ble ikke ført på katedratikumslista ca. 1600 (JBB 77), men den finnes oppført med inntekter og som anneks under hovedkirken på Askvoll (JBB 130). Det var prest ved kirken ca. 1330, men det nevnes intet prestebol. Kirkegården ble utvidet ”først litt mot øst i 1870, senere mot vest, saa mot nord, og sidst i 1919 atter utvidet mot øst. Det er plantet granhekk langs hele muren” (Aaberg 1929:51). (kartreferanse: AG 075-5-1).

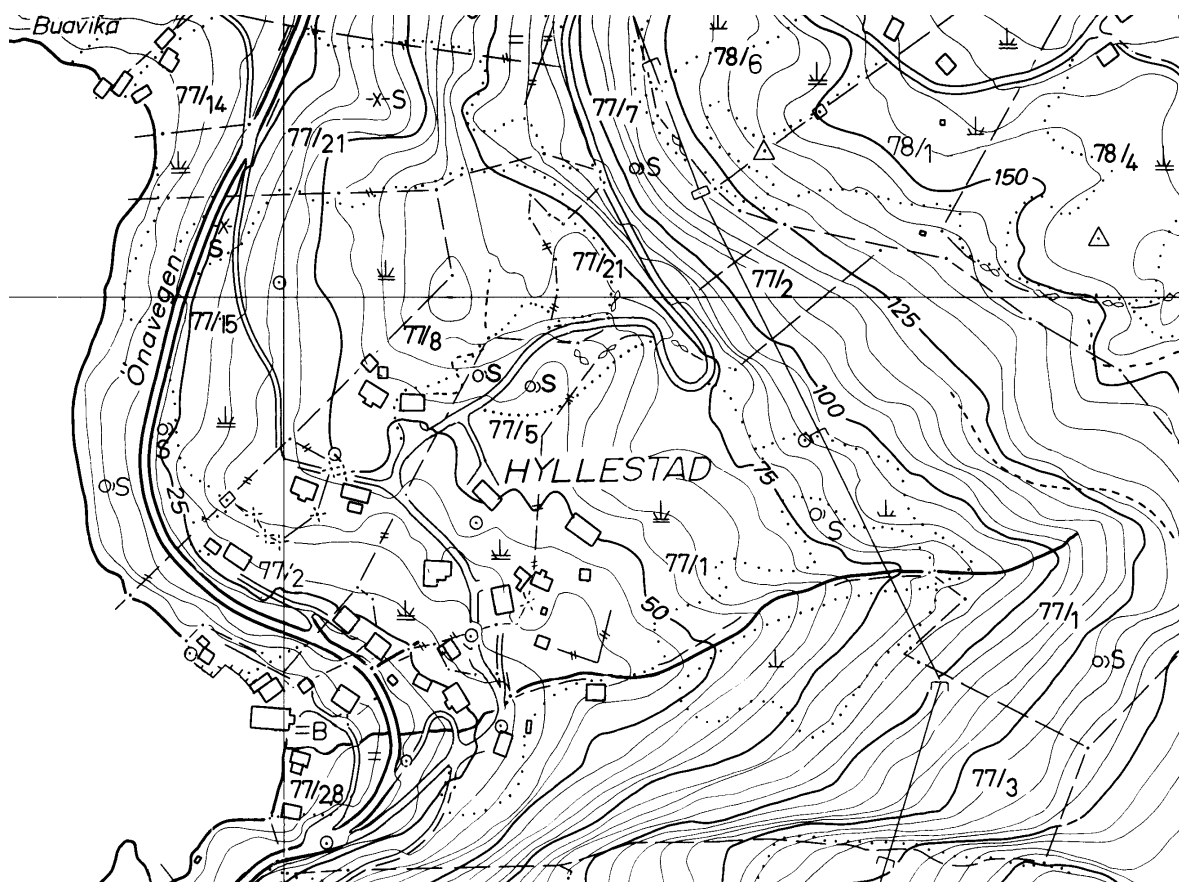

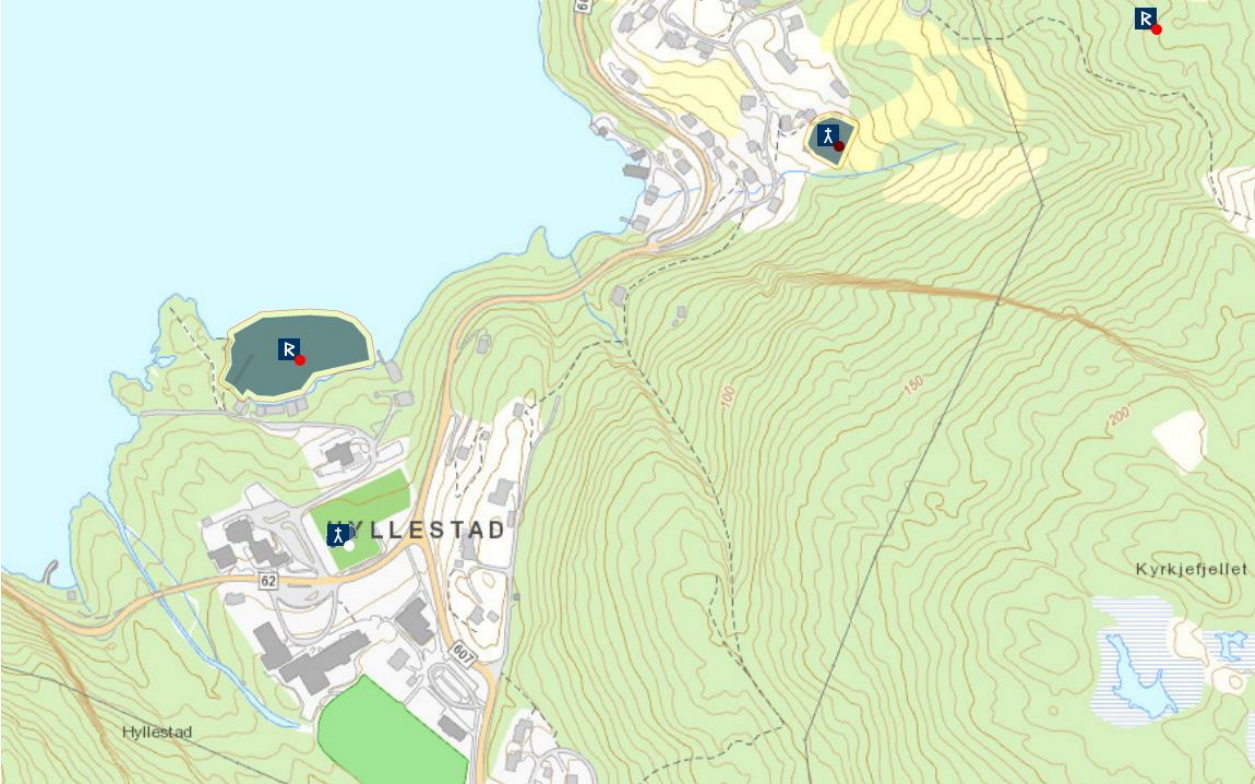

HYLLESTAD [gamle], gnr. 77 Hyllestad (Hyllestad sogn). Hyllestad kommune. Nedlagt kirkested.

ID 156755

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Hyllestodum*, PN 134), mens sognet nevnes 1322 (*Hyllistada sokn*, DN II:147). I tillegg er bevart fra kirken en døpefont i kleber, datert til 1100-tallet (Solhaug 2001:57). ”Den ældte Hyllestad kirke skal have staaet langt ovenfor gaarden af samme navn paa en nu overgroet mark, hvor der sees tuer efter gravsteder og 4 hjørnестene” (Bendixen 1903:163). Kirken som ble revet 1880 lå på en flate ved husene men fortsatt høyt over fjorden. I 1681 og da den ble revet ble den beskrevet som en tømmerbygning. Tufta var rundt 1900 fortsatt synlig i terrenget og steingarden rundt kirkegården sto fortsatt – men kirkegården her er ikke i bruk. Siste gravlegging var i 1880. Grunnmuren viste ifølge Bendixen et skip med målene 9,95x6,5 m, koret 3,55x4,55 m og våpenhuset 3,1 m langt og i samme bredde som skipet (Aaberg 1929:10ff, 81, Aaraas & al 2000b:39ff). Nåværende kirke bygd 1880 står på (79) Myklebust, 2-3 km i sørvest for det middelalderske kirkestedet, på flata der elva munner ut i Hyllestadfjorden i Kleivevika. Ca. 1330 lå det litt skyld til mensa, derunder en part i åbølet (rimeligvis prestebol), men til fabrica kun kyr og tiende (BK 28b). Ca. 1600 lå Hyllestad som anneks til hovedkirken på Askvoll (JBB 130ff). Hyllestad var stedet der produksjonen av kvernsteiner fant sted i vikingtid, og en rekke av de tidlig middelalderske steinkorsene ble laget samme sted (Aaraas & al 2000b:39). Rundt 1900 lå på kirkegårdsmuren en liten gravstein med smalnende fotende og opphøyet flatt kors, 0,57 m lang; i hvert av kirkegårdens fire hjørner sto det et lite steinkors i kleber, og et femte var bragt derfra til prestegården (Bendixen 1903:163). Kirken har to (noe omarbeidede) middelalderske alterlysestaker i messing, og disse skal etter tradisjonen være fraktet dit fra en tradisjonsbelagt kirke på Kyrkjefjellet (Aaberg 1929:16). Rett opp/sørøst for det gamle kirkestedet heter det Kyrkjefjellet. (kartreferanse: AG 074-5-2).

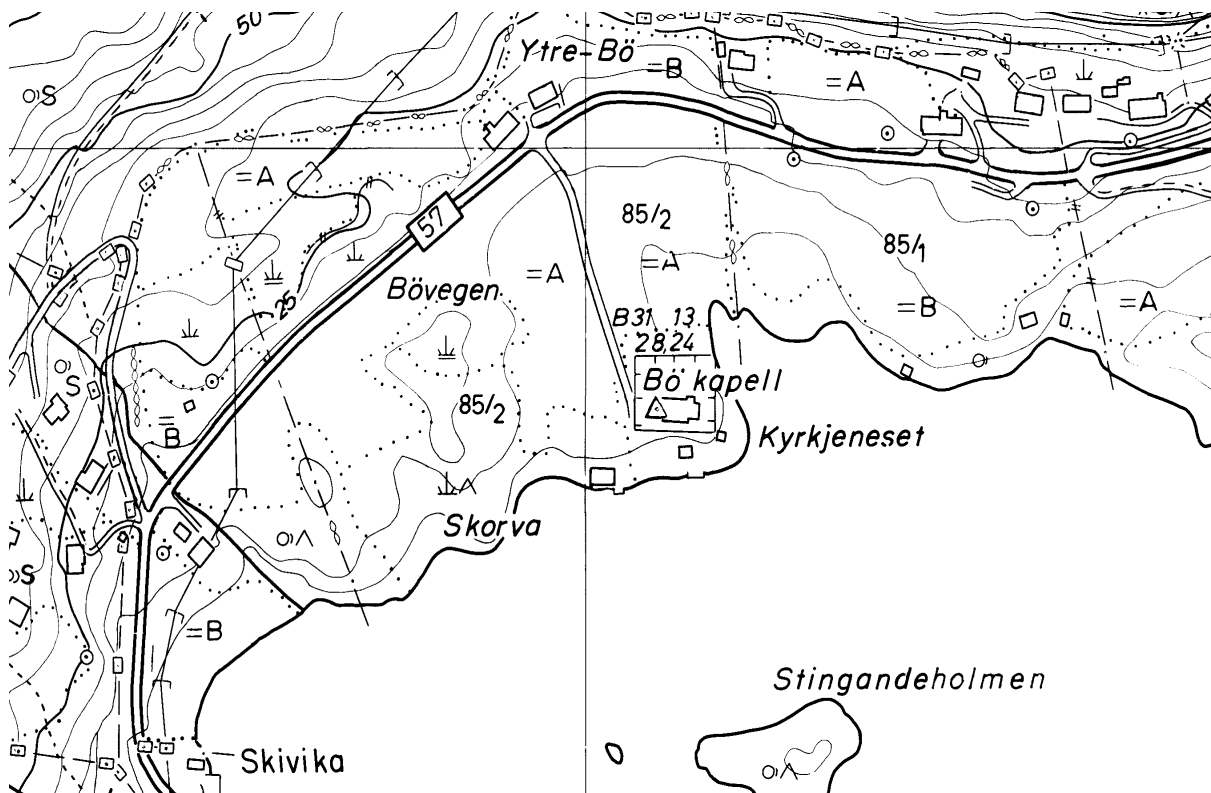

BØ, gnr. 85 Ytre-Bø (Bø sogn). Hyllestad kommune.

ID 83993

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian j Bø*, BK 52b). Nåværende kirke, en langkirke i tømmer bygd 1868, står på (gnr. 85) Ytre-Bø. Kirken er ført på katedratikumslista ca. 1600, men uten at beløp er oppført (JBB 75), noe som muligens kan skyldes at kirken på dette tidspunkt var nybygd (JBB 166) og derfor slapp denne avgiften. Dette kan harmonere med at kirken ved synfaring i 1686 ble beskrevet som en smukk liten tømmerbygning med skip, kor og tårn, og det var denne som ble revet da den nåværende ble bygd. Skipet på tømmerkirken var tilnærmet kvadratisk (7,5x7,5 m inkl. tårnet), koret var smalere og rektangulært (3,7x5 m der bredden var størst). ”Kirken har derfor ligget paa Bø gaard, og kirketomten har saavidt vi vet været den samme som nu fra der blev kirke i Bø” (Aaberg 1929:53ff, Aaraas & al 2000b:44f). Det er kjent at nåværende kirke er bygd over tuftene av den foregående, og det er ikke urimelig å anta at også den gamle tømmerkirken (trolig reist ca. 1590-1600, Kloster 1944:157) ble satt opp på den eldre kirketuft. Før ca. 1340 lå det kun seks skyldparter til mensa, derunder en part i *abølet Bø*, men ingen til fabrica (BK 52b-53a). Samtidig framgår det at kirken på (7) Rutle i Gulen sogn da lå som anneks til Bø kirke, all den tid presten på Bø er ført med inntekt av Rutle kirke ”*firir starf sitt*”. Ca. 1600 lå det ingen landskyld til Bø kirkes fabrica, og kun en liten gårdpart til mensa samt tienden (JBB 164, 166). ”Bø var indtil 1807 annex til Eivindvik [Gulen], likesom ogsaa Lavik. Disse to sogn, samt Kyrkjebø i Vik blev i 1807 slaat sammen til ett prestegjeld, Laviks. I 1861 gik Bø over til det nye Hyllestad prestegjeld” (Aaberg 1929:62). Bø kirke er knyttet til kirken på (7) Rutle (Gulen sogn), samt en kirke på (102) Bråstad, ved flyttingssagn. Kirken står på en odde ut i Bøfjorden kalt Kyrkjeneset. Kirkegården ble på et tidlig tidspunkt utvidet mot nord, og i 1922 ble den påfylt. Ca. 1930 hadde den jernport i øst og vest, for øvrig steinmur på tre kanter og flettverk i vest (Aaberg 1929:67). (kartreferanse: AG 073-5-2).

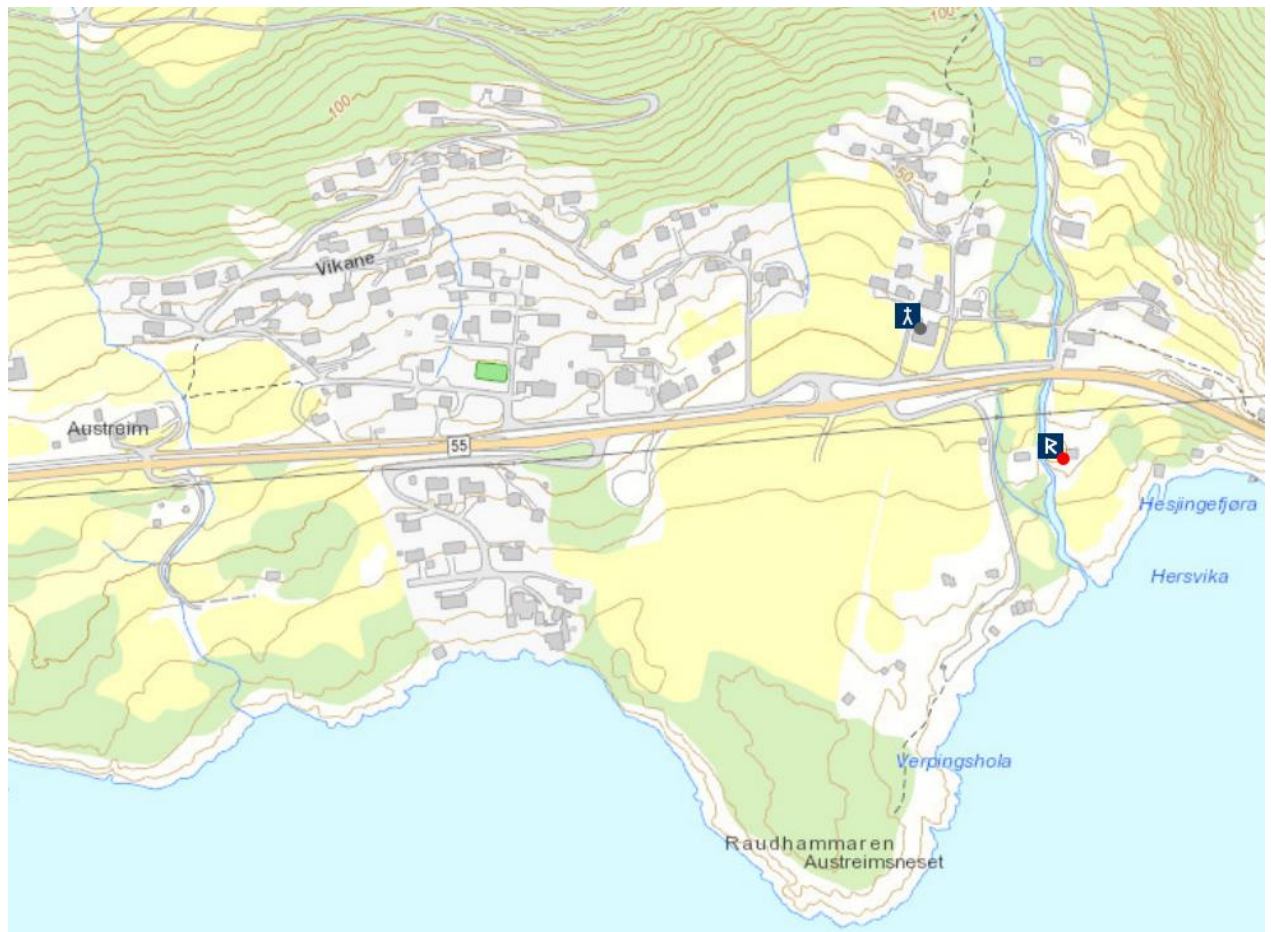
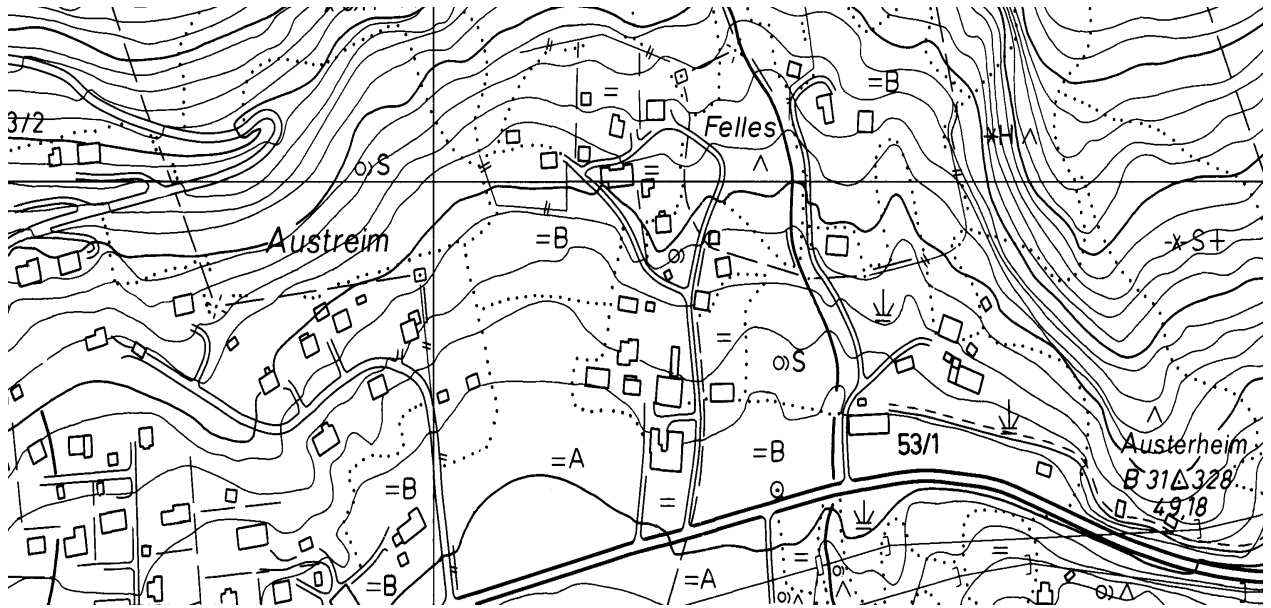

HØYANGER KOMMUNE

AUSTREIM, gnr. 53 Austreim (Kyrkjebø sogn). Høyanger kommune. Nedlagt kirkested.

ID 223733

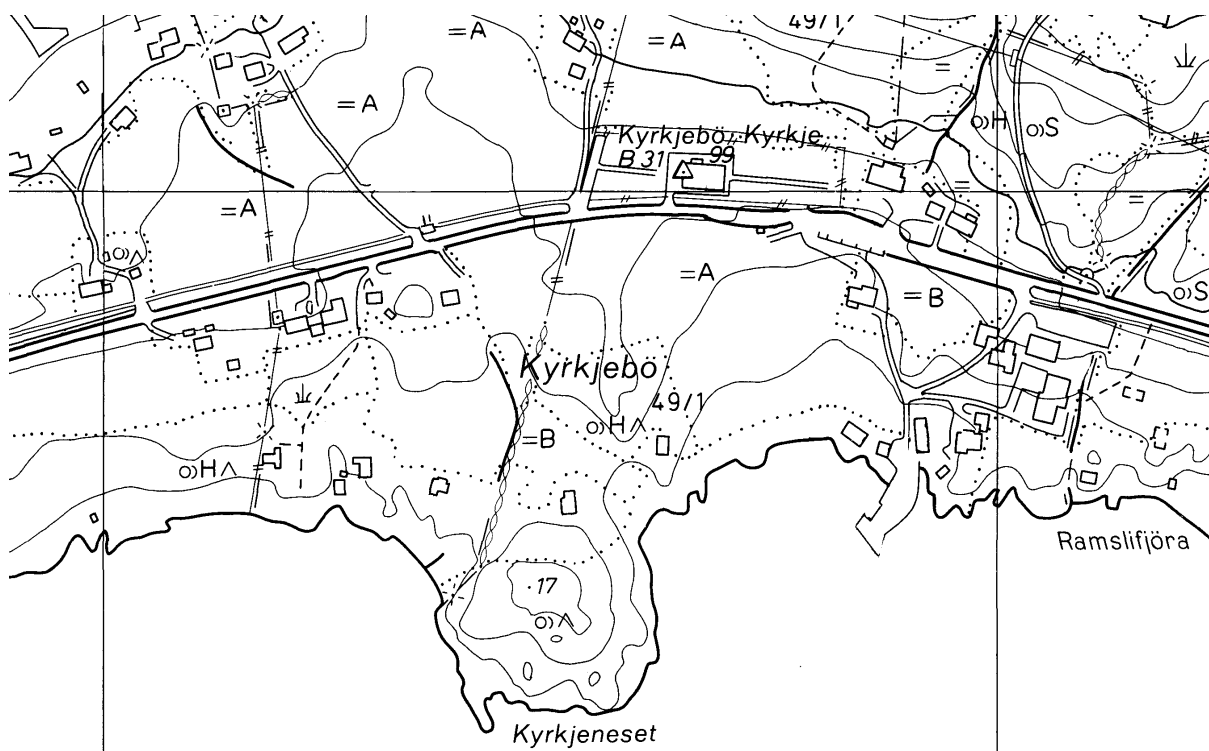
Eldste omtale av kirken er i 1331 (*kirkmæsso daghen a Austreimi*, DN II:180), siste ca. 1600 (*Ostrum/Østreim kiercke*, JBB 76, 160), av prest i 1322-23 (*sira Jardar a Austreimi*, DN VII:98) og i 1331 (*Gudleikr prestr a Austræimi*, DN II:181). Kirken på (gnr. 53) Austreim ble trolig revet først inn på 1600-tallet, i og med at den er nevnt ca. 1600 i jordebok for Bergen bispedømme, da som anneks til hovedkirken på Hopperstad (JBB 76, 160). Det opplyses ikke der at kirkestedet da nylig skulle være flyttet til (49) Kyrkjebø, og kirken ble da også fortsatt benevnt *Østreim*. Et flyttingssagn knytter kirkestedene Austreim og (49) Kyrkjebø til hverandre. Kirken på Austreim sto ifølge dette sagnet på et sted som kalles Grassmyra: ”Tett med hovudvegen som går over Austreim, der vege er på det høgaste, er der ein flate som dei gamle kalla *Grassmyra*. Segna seier at der skulde ha vore ein gravplass. Altso Gravsmyra”. ”Ei [anna] segn fortel at då dei skulle byggje ny kyrkje på Austrheim ein gong på 1500-talet, vart all materialen samla på Grassmyra. Men ei natt skjedde det uforklarlege at at materialen vart frakta ned til fjorden og lagd ut på vatnet. Alt saman rak utover fjorden og hamna inne i vika nedanfor den staden der kyrkja no står [på gnr. 49 Kyrkjebø]. Hendinga vart av folket tolka som ei Guds styring” (Leirnes 1978:469, Kyrkjebø 1969, Aaraas & al 2000b:92). Bendixen (1903:165) mener – rimeligvis – at det ikke er skjedd noen ”flytting” av Austreim kirke, men derimot at det heller ikke er snakk om noen nedlegging av en kirke på Austreim: ”Der fortelles riktignok her, som paa mange andre steder, at kirken var begynt at opføres paa Austreim, men at stokken om natten blev flyttet; men større vegt kan ikke lægges herpaa. Traditionen siger imidlertid, at kirken fra først af ikke har staaet paa det egentlige Austreim, men blev bygget paa Kirkebø. Austreim i forening med [51] Haaland skal have eiet den hele strækning vestover til [46] Frovik, hvoraf den vestlige del var udlagt til sæterbrug og kaldtes Sellevold. Kirkepladsen laa saaledes under Austreim og senere fraskiltes her en gaardpart, som først da fik navnet Kirkebø”. Kyrkjebø ligger om lag 3 km vest for Austreim. Mest sannsynlig har vi her en blanding av to separate kirkeflyttingssagn, og begge utpeker Kyrkjebø som middelaldersk kirkested. Elementet med gårdshistorikk/felleseie er trolig et tillegg, og som ikke nødvendigvis er til hinder for at så vel Austreim som Kyrkjebø var kirkesteder i middelalderen. Den ”nylig bøygde Kirkebøe” kirke som Kyrkjebø (1969:15) mener skal være Kyrkjebø kirke, er kirken på 85 Ytre-Bø (Bø sogn) lenger ute i fjorden (jf JBB 166). Før ca. 1340 lå det kun seks skyldparter til mensa og ingen til fabrica ved Austreim kirke (BK 52a). Muligens kan noe av det middelalderske inventaret i Kyrkjebø kirke (se denne) ha stått i Austreim kirke. Det finnes videre et sagn om en Olavskilde oppe i Austreims-lia (Leirnes 1978:469). (kartreferanse: AN 074-5-1/-5-3).

KYRKJEBØ, gnr. 49 Kyrkjebø (Kyrkjebø sogn). Høyanger kommune

ID 84877

Kirken på (gnr. 49) Kyrkjebø er ikke nevnt i jordebok for Bergen bispedømme ca. 1600 (JBB 76, 158ff), men gården er nevnt med dette navnet allerede i 1563 (*Kirckebø*, NG 178), og ca. 1600 lå det en skyldpart i *Kirckebøe* til mensa ved Vik (Hopperstad) hovedkirke (JBB 161). Tradisjonen om at kirken på (53) Austreim (se denne) skulle være flyttet til Kyrkjebø er således kun et tradisjonelt kirkeflyttingssagn. Deler av det middelalderske inventaret i Kyrkjebø kirke er trolig overført fra den nedlagte kirken på Austreim. Under rivingen av den eldre kirken på Kirkebø ble det under golvet funnet ”flere kobber-, men mest tynde sølvpenge, mulig brakteater”. Det kan således, dette materialet sett samlet, være liten tvil om at det sto kirke på Kyrkjebø også i middelalderen. En tømmerkirke på Kyrkjebø, bygd ca. 1590-1600, ble i 1670 påbygd et tverrskip mot nord og et tårn over våpenhuset, ”en vel conditionerit tømmerbygning med et kaars paa den nordre side”. Målene ble i 1673 oppgitt å være 19x15 alen (skipet), 9x11 alen (koret), 6,5x10 alen (nordre tverrskip), og i tillegg kom tårnet. Denne kirken ble i 1869 erstattet av den nåværende kirke, en treskibet langkirke i reisverk. Gamlekirken sto 20-25 m ”lenger inne enn den nye” ”noget i nordøst for den nuværende”. Etter at nåværende kirke sto ferdig ble gamlekirken solgt ved auksjon (Leirnes 1978:471ff, Kloster 1944:156f, Bendixen 1903:165). Oppe i fjellet nord/ovenfor kirken ligger Kyrkjebøstølane, og rett ned for kirken heter det Kyrkjeneset. I 1774 ble kirkegårds-muren pålagt utbedret, den skulle være 2 alen høy, 2 alen bred i bunn og 1 alen bred øverst. (kartreferanse: AM 074-5-4).

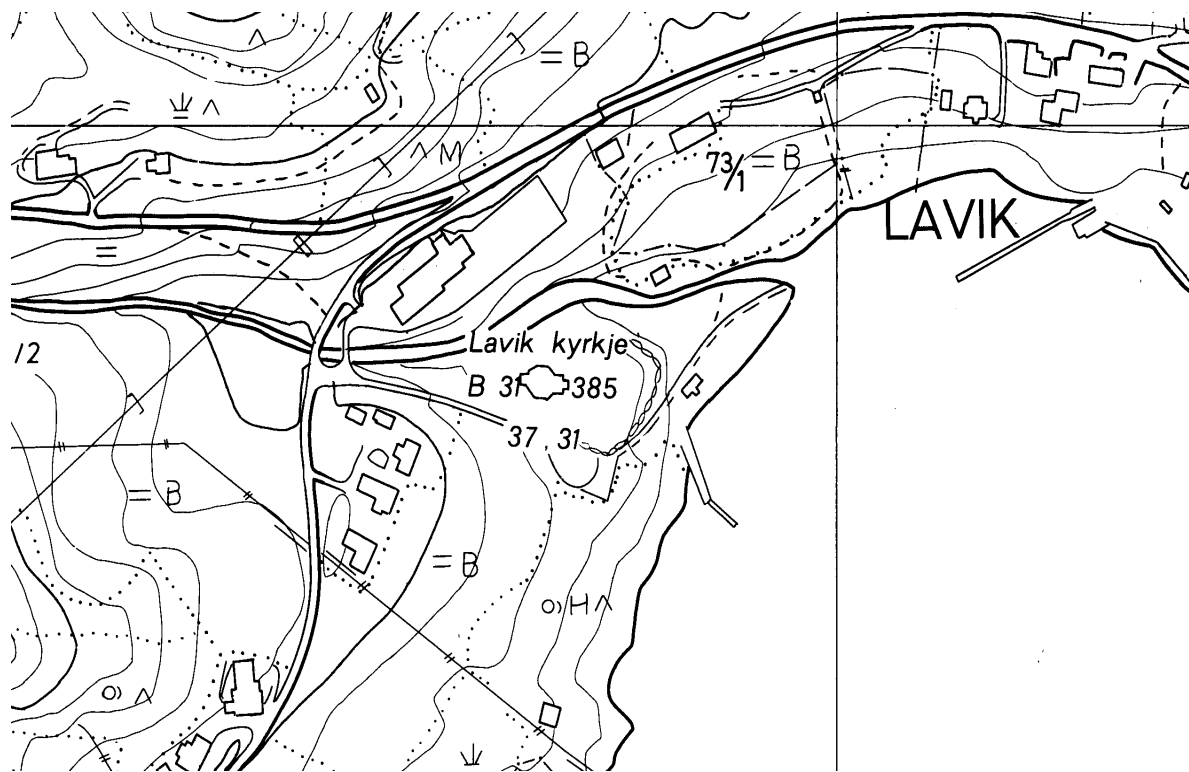

LAVIK, gnr. 4 (=73) Lavik (Lavik sogn). Høyanger kommune.

ID 84917

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Lambuikum*, PN 134). Nåværende kirke bygd 1865, en tømmerbygning med åttekantet grunnplan, kortilbygg i øst og våpenhus i vest, står på (gnr. 73) Lavik. Den eldste kjente kirken på stedet var trolig en stavkirke. Denne ble solgt i 1594 og remontert på gården Kvammen "som Lade", ifølge tradisjonen. Nykirken, en liten langkirke i tømmer, ble bygd samme år. Målene var 15x12 alen (skipet) og 9x12 alen (koret), og i vest var det et lite våpenhus. Kirken fra 1594 sto "på bakkehallet i nordaustre kant av kyrkjegarden", og den ble med stor grad av sannsynlighet reist på samme sted som den eldre kirken, altså noe øst for der nåværende kirke bygd 1864 står (Leirnes 1978:493ff, Aaraas & al 2000b:84f). Bnr. 1 av Lavik er prestegård, men denne ble trolig ikke opprettet før Lavik ble eget prestegjeld i 1807 (NG 184). Før ca. 1340 lå det kun seks skyldparter til mensa og ingen til fabrica (BK 52a-b). Ca. 1600 lå Lavik som anneks til hovedkirken på Gulen (JBB 163ff). Rett nord for kirken og gården heter det Klokkargjerdet, og noe lenger nord/opp i fjellet ligger Prestestølen og Prestlia. (kartreferanse: AJ 073-5-3).

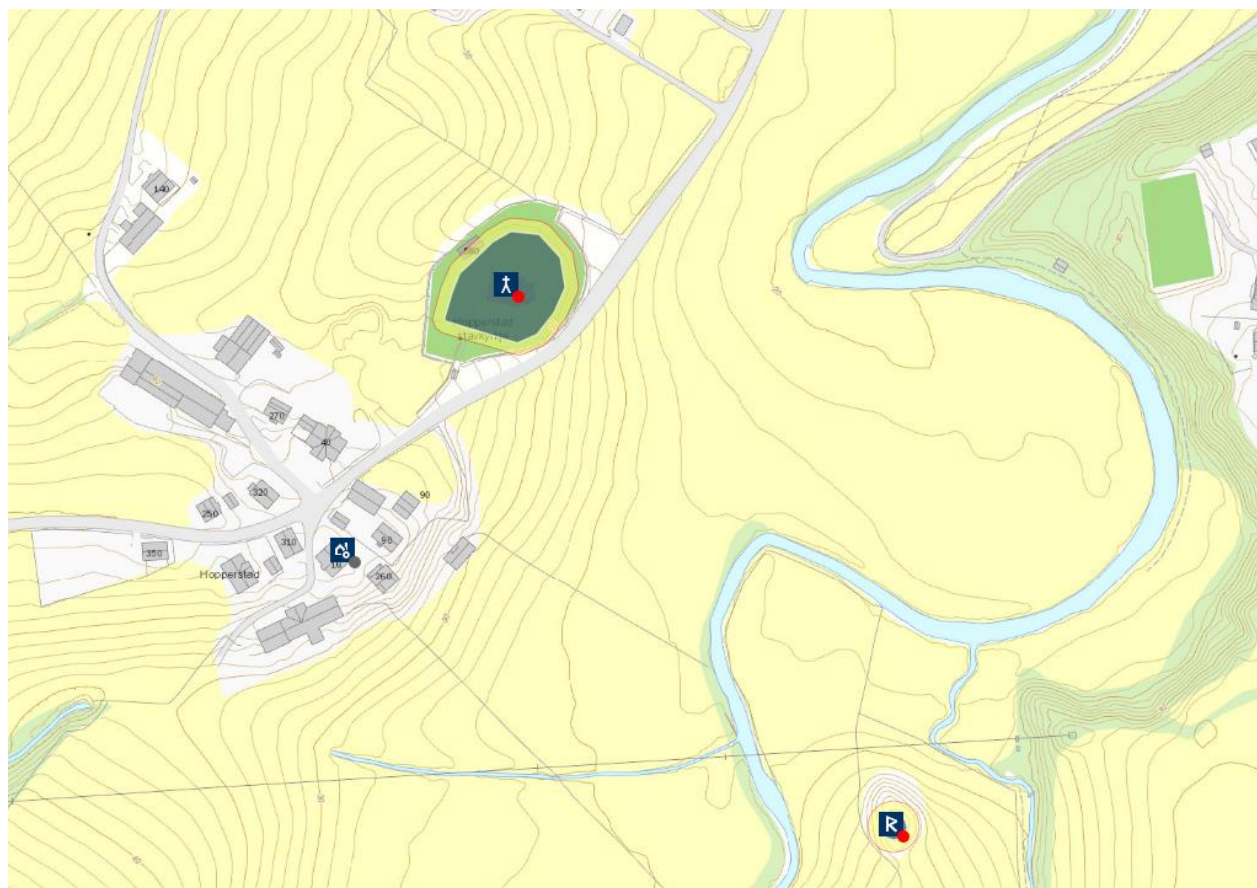
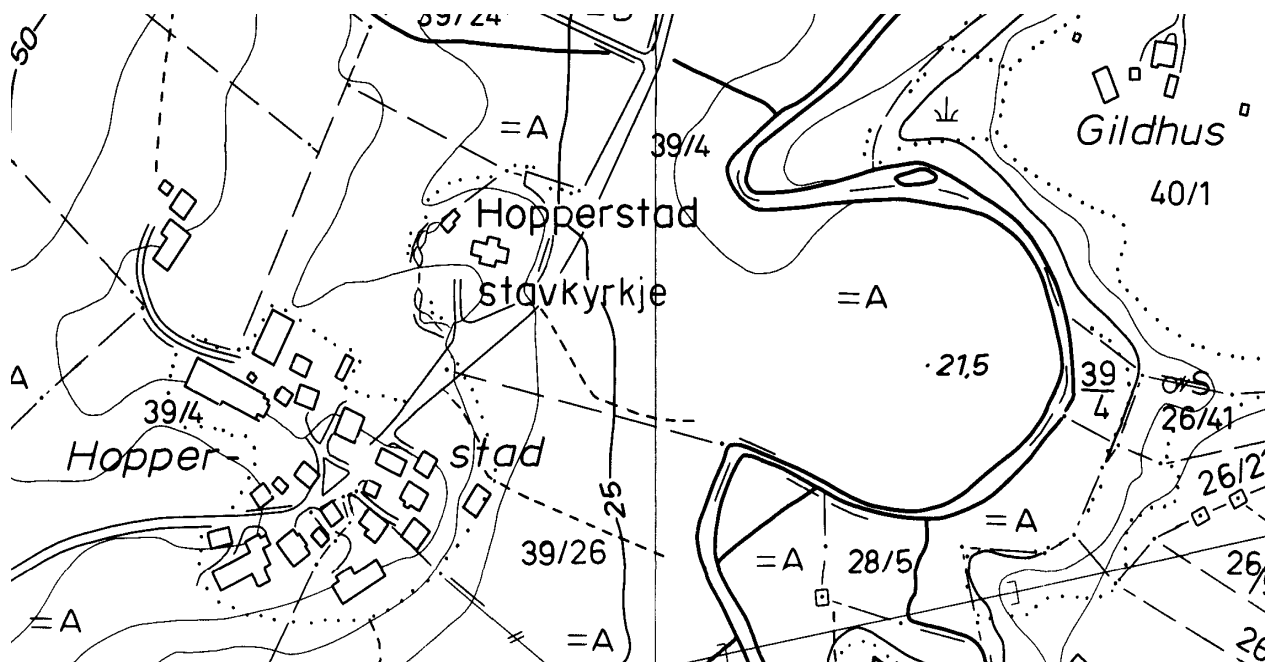

VIK KOMMUNE

HOPPERSTAD (VIK), gnr. 39 Hopperstad (Vik sogn). Vik kommune.

ID 84627

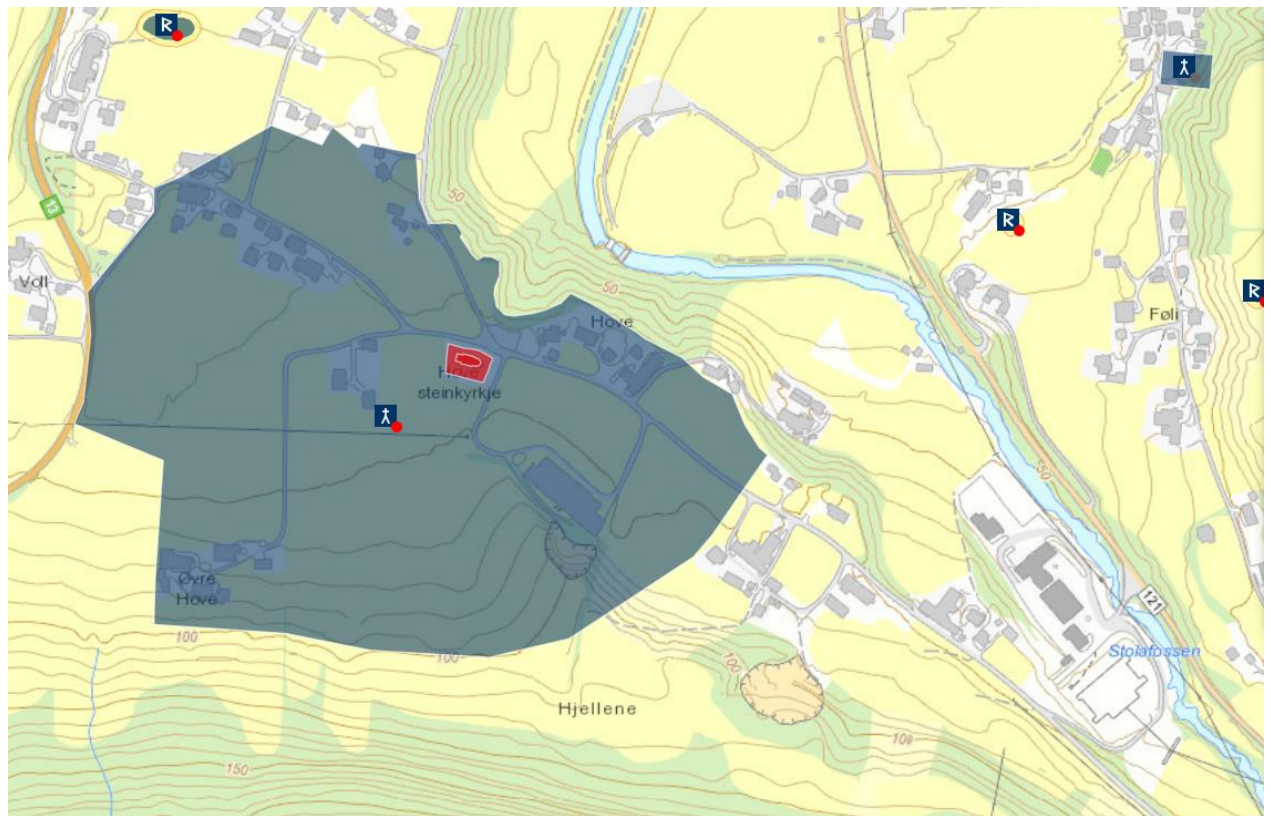
Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Hopreks stodum*, BK 50a), av prest i 1322 (*Kolbein prestr j Vik*, DN II:147). Vik er et bygdenavn (NG 150), og det framgår ikke eksplisitt hvilken kirke som menes – Hopperstad eller Hove. Det mest sannsynlige er likevel at førstnevnte var hovdkirke også i seinmiddelalderen, noe flere av brevene tyder på (DN XII:150, 1413; DN XII:182, 1426; VII:170, 171, 176, 1340; jfr. også NG 171). Hopperstad stavkirke er bygd i andre fjerdedel av 1100-tallet og kraftig restaurert i 1885-91 som Fortidsforeningens eiendom. Dens opprinnelige eksteriør er i hovedsak ikke kjent. Skipet har portaler i vest og sør, koret i nord. Daterte fundamenteringstømmer, gjenanvendt i stavkirken, samt fragmenter med dekor i Urnesstil antyder en eldre kirke på stedet fra ca. 1060. Sognene til Hopperstad og Hove ble nedlagt i 1875 og ny kirke bygd på (gnr. 40) Vik prestegård i 1877. Stavkirken på (39) Hopperstad og steinkirken på (26) Hove ble likevel stående, og kirkgården på Hopperstad er fortsatt i bruk (Aaraas & al 2000b:129ff). Nykirken på Vik står ca. 500 m nordøst for Hopperstad kirke. Før ca. 1340 lå det høvelig med landskyldparter til både mensa og fabrica, og også her er det påfallende at det lå mange parter i andre kirkesogn (Tjugum, Kvamsøy, Tenol, Fresvik, Njøs, Arnafjord, BK 50a-b). Skyldparten *j Grof j abølet* (den seinere prestegård) ble ikke da ført først (*Inprimis*) i fortegnelsen over mensalgods, så muligens ble *Grof* på dette tidspunkt bygslet bort. Også i 1522 var *Grof* bortbygset (NRJ III:408), så trolig ble ikke skyldparten etablert som prestebol før Hopperstad ble hovedkirke ved reformasjonstiden. Ca. 1600 var Hopperstad hovedkirke med annekser på Hove, Kvamsøy, Arnafjord, Austreim og Jostedal (JBB 158ff). I 1743 var Hopperstad (Vik) hovedkirke med fire annekser, derunder Hove (de øvrige unevnt) (Løyland 2006:301f). Brevet i 1340 (DN VII:170), der biskopen påla presten i Vik å kreve inn katedratikum og småtiende, er interessant mht. at de som det skulle kreves av var *prestar eðr adrer kirkna vmbods menn*. Disse ”andre” bør trolig i første rekke forstås som høgendeskirkeiere, selv om også kirkeombudsinstusjonen på denne tiden var begynt å bli etablert. En jordebok for Munkeliv fra 1427 (DN XII:190) omtaler gården (36) Bø som liggende *i Sogne i Uikabygdh*. Også (32) Espesete og (34) Midlag er nevnt på 1480-90 tallet å ligge *j Vikebygdi* (DN XII:257). Trolig viser dette til et gammelt hovedbøl (Bø) for nåværende gårder vest for elva Hopra, og der Hopperstad er en av utskillingene. Bnr. 12 under Hopperstad heter Klokkargarden. Et område av fjellsida vest for dalen, og som ligger til prestegården, heter Prestberget. Fra Hopperstad er det kjent et stort antall arkeologiske funn fra yngre jernalder, og gården må ha vært av de mektigste i Vik i middelalderen (Anker 2000:133 m/ref.). (kartreferanse: AS 072-5-3).

HOVE, gnr. 26 Hove (Vik sogn). Vik kommune. Nedlagt kirkested.

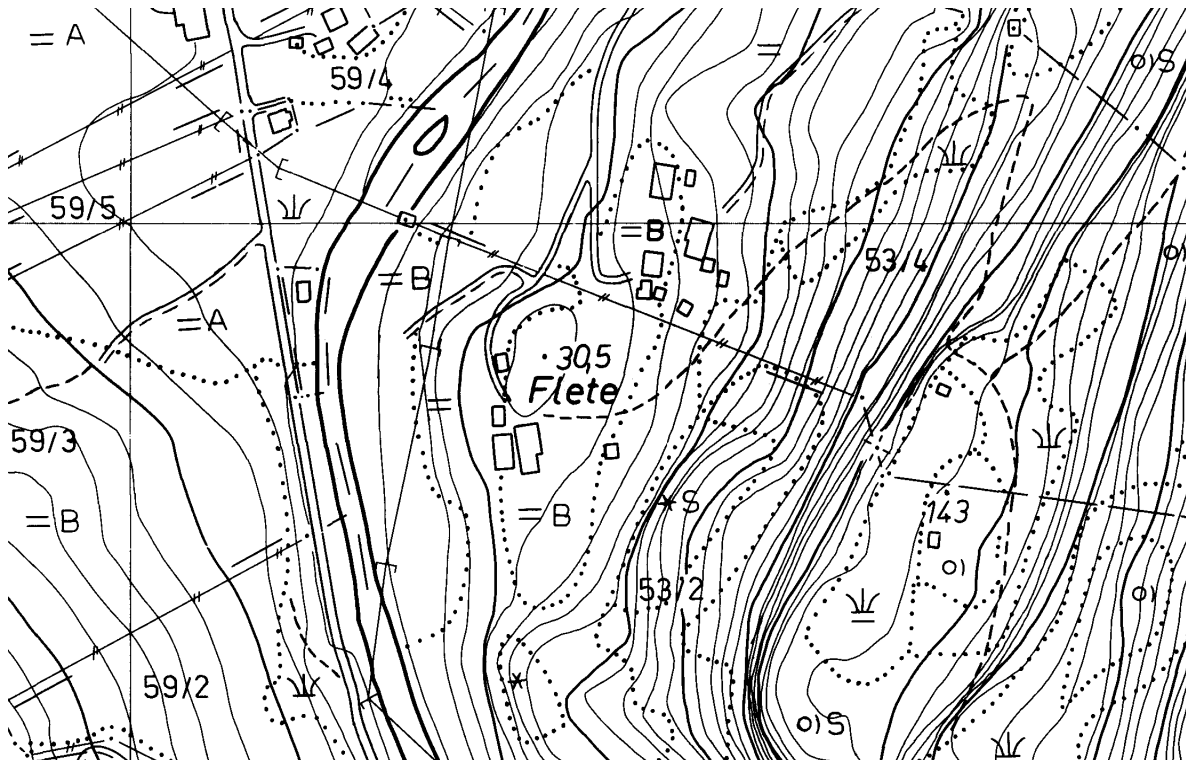
ID 84644

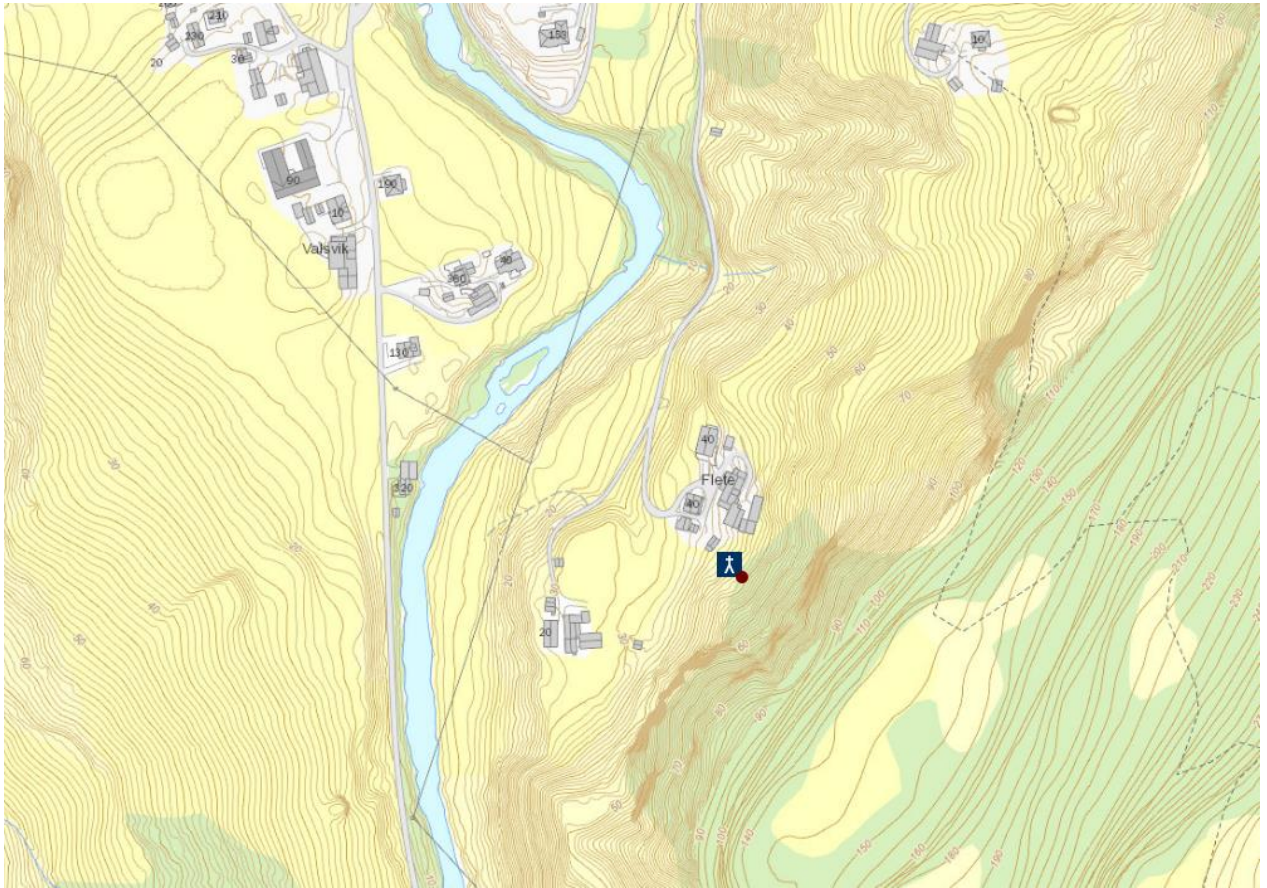
Eldste omtale av kirke og prest er før 1340 (*kirkian a Howe*, BK 50a). Den romanske kvadersteinkirken på (gnr. 26) Hove har rektangulært skip med smalere, rektangulært kor med (trolig sekundær) apsidal avslutning og kvadratisk tårnfot i vest med tretak. Tårnfoten i stein ble murt opp av Blix på 1880-tallet, tidligere sto det en tømret tårnfot der. Skipet har vestportal i tårnfoten samt sørportal i både skip og kor. De to østligste portalene er rundbuet, samt også bueåpningen mellom skip og tårn, mens tårnets vestportal er for ødelagt til at bueform kan avgjøres – trolig har den vært senromansk. Skipet har to vinduer mot nord og to mot sør, koret mot nord og apsiden mot sørøst, øst og nordøst. Kirken er tydelig bygd i to etapper med et skille i skipet. Den er trolig bygd rundt midten av 1100-tallet, og den ble kraftig restaurert av Blix på 1880-tallet (Anker 2000:137ff m/ref, Aarass & al 2000:136). Sognene til Hopperstad og Hove ble nedlagt i 1875 og ny kirke bygd på (gnr. 40) Vik prestegard i 1877. Stavkirken på (39) Hopperstad og steinkirken på Hove ble likevel stående. Ved Hove kirke skal det aldri ha skjedd gravlegging (Kloster 1951:140, trolig m/ref. til prost Dahl i 1824). Hvorvidt dette er et faktum, eller om det er basert på forfatterens ideer om Hove kirkes status og funksjon i middelalderen, er uklart. Trolig er det snarere så at gravlegging ved Hove kirke har eksistert gjennom (det meste av?) middelalderen men tatt slutt på 1500-tallet, i forbindelse med den (om-)organisering av kirkene som da skjedde. Før ca. 1340 lå det ingen landskyld til kirkens mensa og kun fire parter til fabrica, og det het dessuten at *Kirkian a Howe a þessar jarðir ok tækr prest landskyllð af sa er a inprimis...* (BK 50a). Dette bør bety at det på denne tiden var prest ved kirken, men at det ikke lå inntekter til ham verken i form av landskyld, tiende eller kirkekuer. Det ble heller ikke ført noe beløp for tiende til fabrica, ei heller prestebol til kirken, hvilket trolig gjør Hove til den mest entydige høgendeskirken i Sogn og Fjordane og som ikke enda var helt under Kirkens kontroll. Alternativt kunne Hove alt på dette tidspunkt ha ligget som kapell med betjening en sjelden gang, og en hovedkirkeprest ha fungert som kirkeombud (jf *tækr prest landskyllð af sa er a*). Uansett er ikke prest eller kirke på Hove nevnt i skriftlige kilder mellom ca. 1340 og ca. 1600, og et Hove sogn omtales ikke i det hele tatt før ca. 1600. På denne tiden lå Hove som anneks til hovedkirken på Hopperstad (JBB 158ff). ”Rundt om Hofs Kirke ligger en Mængde større og mindre Gravhøie, af forskjellige Former, men alle ransagede” (Neumann 1836:250). I 1743 var Hove anneks til Hopperstad (Vik), og tjeneste i Hove ”formedelst dend trængthed ichun forrættes paa sognedage i fasten da der er liden conflux af folch. Hvilke kircher, nemlig Hopperstad hovedkirche, og Hofs annexkirche berettes, effter gammel sagn, at være opbygte af 2de søstre, der icke kunde taale, at være i een kirche med hinanden” (Løyland 2006:301f). Rike funn tilbake fra romertid viser til Hove som en tidlig sentralgård, og gården var trolig tidlig krongods (Anker 2000:141f m/ref.). (kartreferanse: AS 072-5-3).

FLETE (ARNAFJORD), gnr. 53 Flete (Arnafjord sogn). Vik kommune. Nedlagt kirkested.
ID 222902

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Fleti j Arna fyrdi*, BK 51a). Kirken som i 1645 ble lagt ned på (gnr. 53) Flete var en stavkirke. Bevarte dørbeslag daterer den til 1100-tallet. Nytt kirkested på (64) Nese noen kilometer lenger ut langs Arnafjorden var operativt ei uke etter at siste preken var holdt på Flete, og materialene fra den revne kirken ble spredd rundt på gårdene i bygda. Stedet der kirken på Flete sto, er i ettertid kalt Kyrkjegarden (Kloster 1951:205ff, Aaraas & al 2000b:147f). Muligens har også Nese vært kirkested i middelalderen. Den gamle kirken på Flete sto ”paa en vold, i hvis nedre rand husene nu staar. En brat skraaning gaar ned mod elven. Kirkegaardsmuren fulgte voldens rand paa 3 sider og skar den i ret linje paa den fjerde. Denne sidste side var 35,40 m. lang i største udstrækning, den modstaaende side indtil 27 m; de øvrige noget kortere. Paa tomten er flere gange fundet hjerneskaller og menneskeben, og ved pløining fremkom et klæberstens kors, som var ført til den nye kirke, men ikke kunde paavises der. Det skulde have havt nogle indridsede tegn. Ved husene laa endnu alterbordets plade af graasten” (Bendixen 1903:166). Før ca. 1340 lå det 13 skyldparter til mensa, derunder en *j abølino j Flot* (=Flet), men kun fem til fabrica (BK 51a-b). Ca. 1600 lå Flete som anneks til hovedkirken på Hopperstad (JBB 158ff). (kartreferanse: AR 070-5-1).

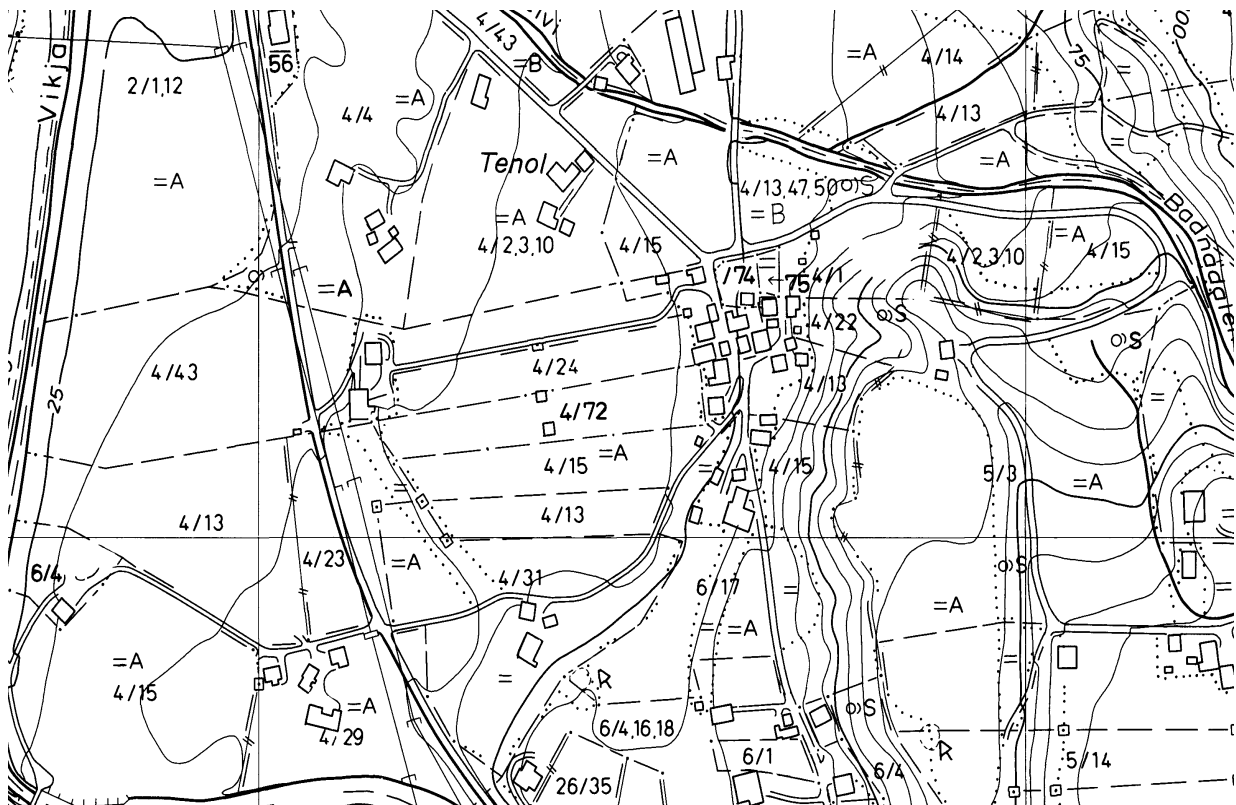

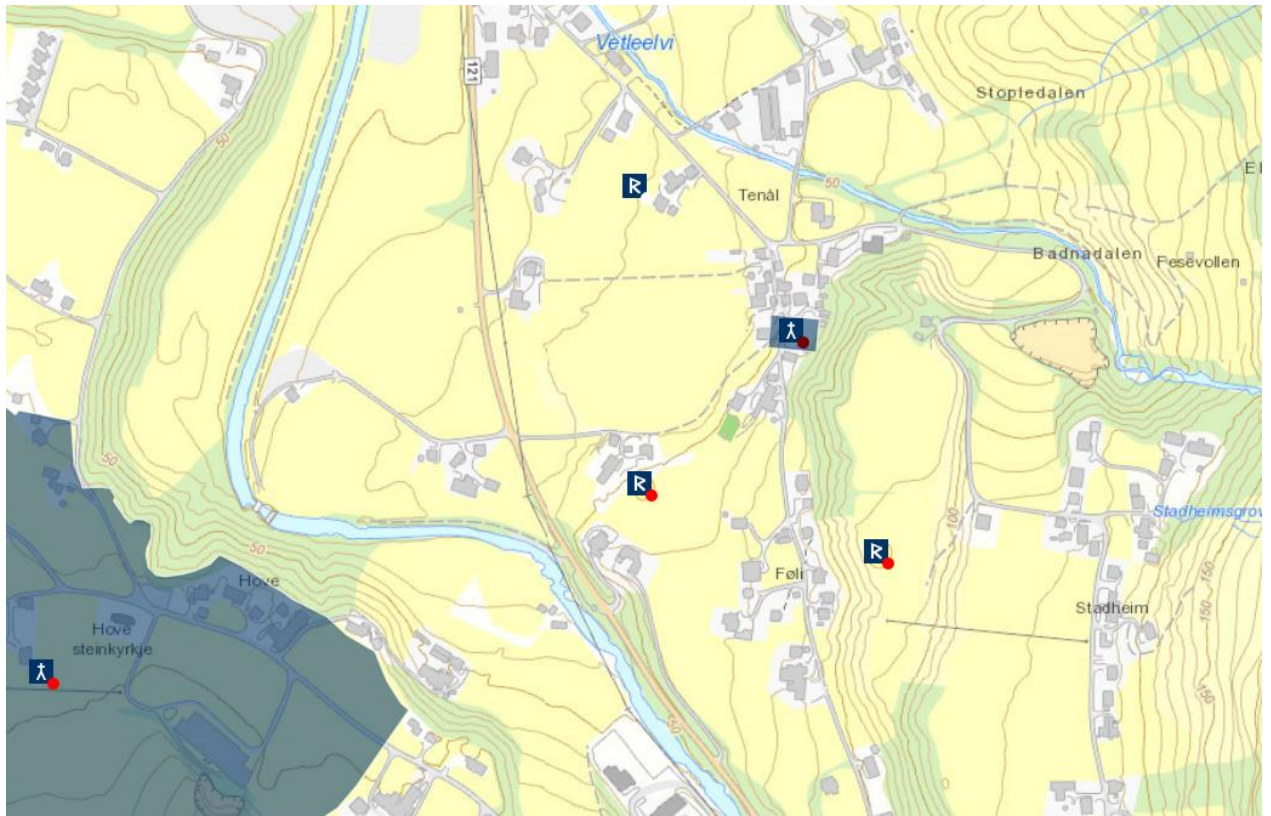

TENOL [Tenold, Tenål], gnr. 4 Tenol (Vik sogn). Vik kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85616

Eldste omtale av kirken er i 1322-23 (*Tunhvalls kirkiu*, DN VII:98), sist gang noe før 1340 (*Tunhvalls kirkiu/kirkian a Tunhvuale*, BK 50a-b). Kirken skal ha vært en stavkirke, og etter tradisjonen ble den ødelagt av jordras engang på 1400-tallet. Lokaliteten "Kirkegaarden" skal være på bnr. 13 og 15 under (gnr. 4) Tenol. I tillegg til at det ved graving i området gjennom årene er funnet skjelettdeler, er stedet påvist arkeologisk, og kirkegården har en utstrekning på om lag 25x30 m. Kirken sto midt i det gamle tunet, og gamleveien strøk over eller rett forbi (Buckholm 1998:24f, 43, Aaraas & al 2000b:133f). Ifølge Bendixen (1903:167, jf Kloster 1944:134) skal materialene fra den ødelagte kirken være gjenanvendt i Hopperstad kirke. Dette er trolig en flik av et kirkeflyttingssagn, fordi gjenanvendingen slik Bendixen refererer den ("etter sagnet skulde kirken være bortrevet af skred og materialerne brugt i Hopperstad") er knyttet til raset. Han argumenterer da også mot en slik forklaring, ved å henvise til at begge kirker ble ført i BK, "og der ved den sidstes [Hopperstad] opførelse ikke da kan være brugt dele af den første [Tenol]". Kloster (op.cit.) refererer også en lokal tradisjon om at "der siden [etter 'flyttingen'] længe var Kirkegaard paa Tenold, hvor Hofs Sogns Døde begravedes og siden blev begge Sogns Døde begravede ved Hopperstad, men ikke ved Hofs Kirke. Andre paastaar at et Drab, som skede paa Hofs Kirkegaard skulde have foraarsaget at ikke Døde der blevne begravne siden dette skjedde". Tenol kirke ligger på den samme elvesletta som kirkene på Vik, Hove og Hopperstad, og de er nær nabogårder. Før ca. 1340 lå det kun to skyldparter til fabrica og fem til mensa, derunder *j abølet j Fylini* (BK 50b-51a). Der kirken skal ha stått heter det Kyrkjegarden og Kyrkjeteigen. (kartreferanse: AS 072-5-4).

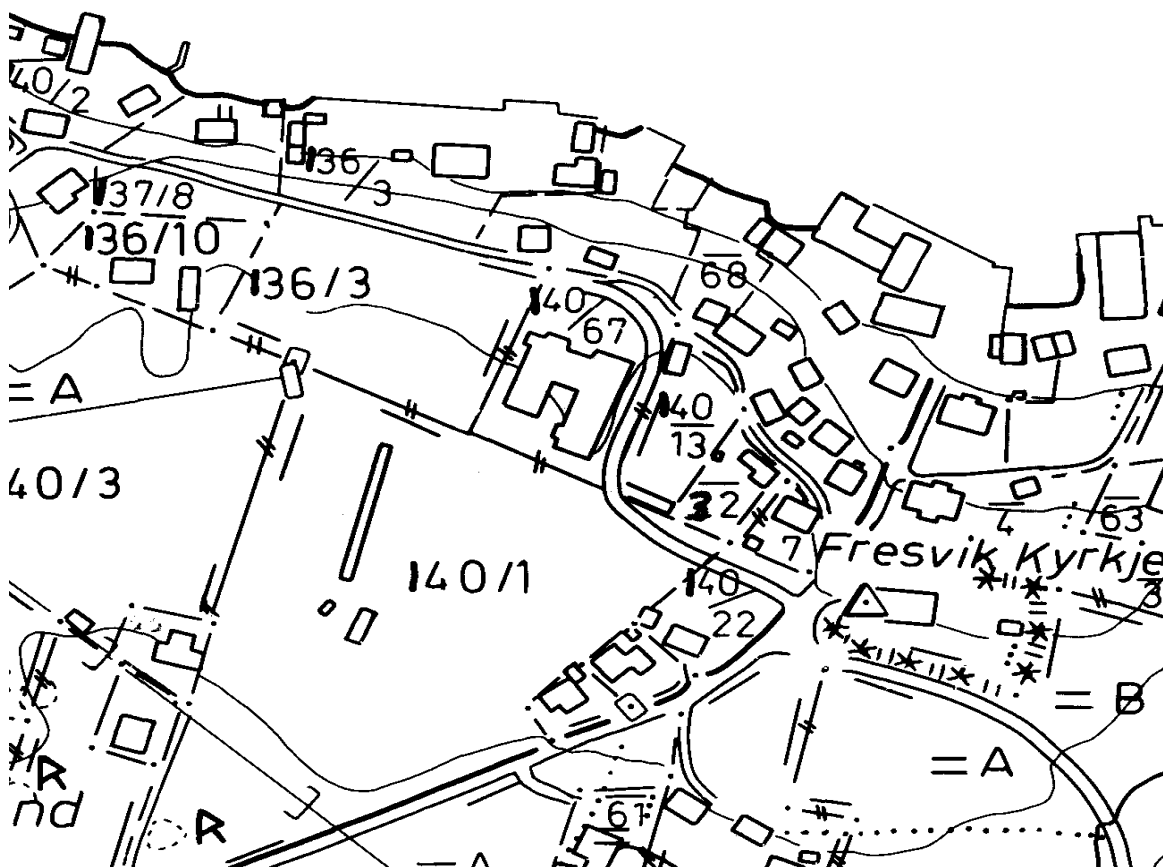

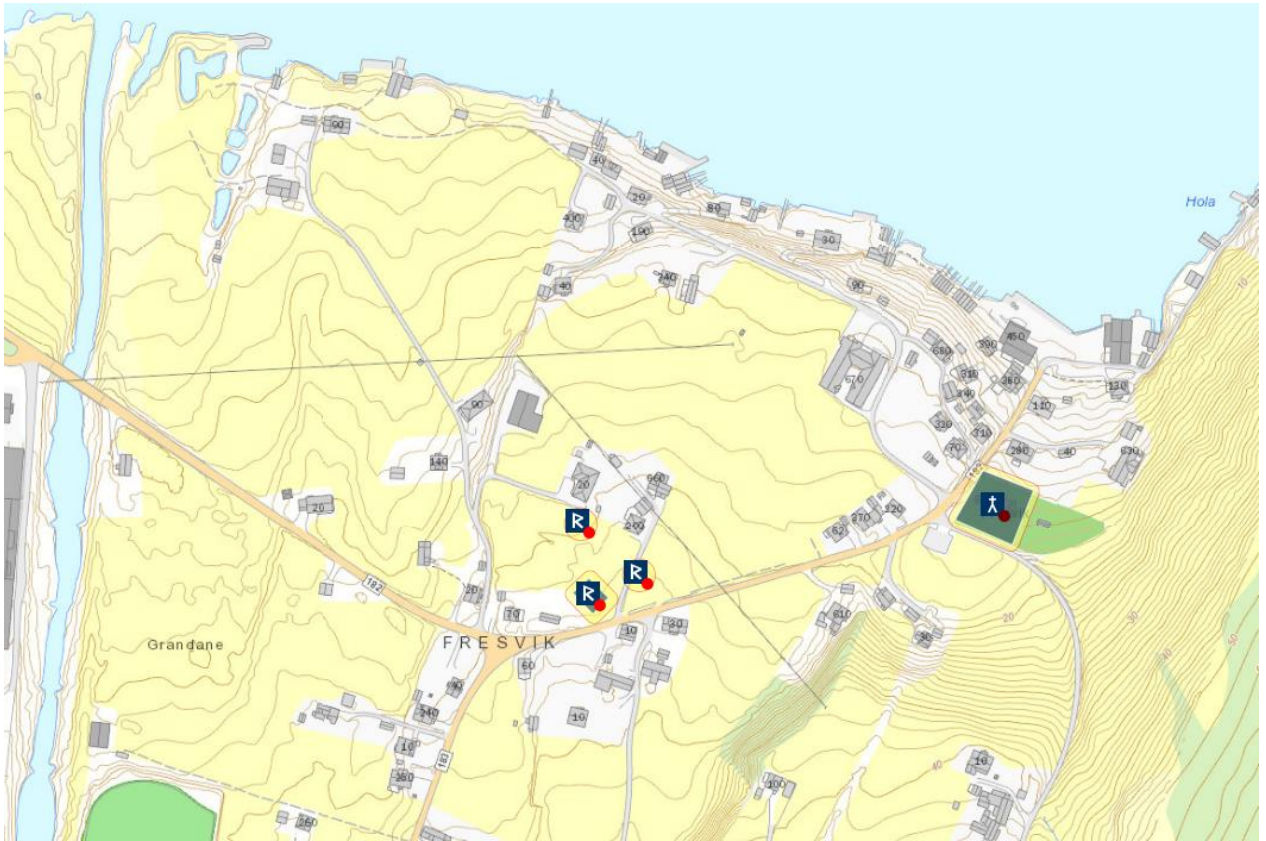

BØ (FRESVIK), gnr. 40 (=140) Bøtun (Fresvik sogn). Vik kommune.

ID 84197

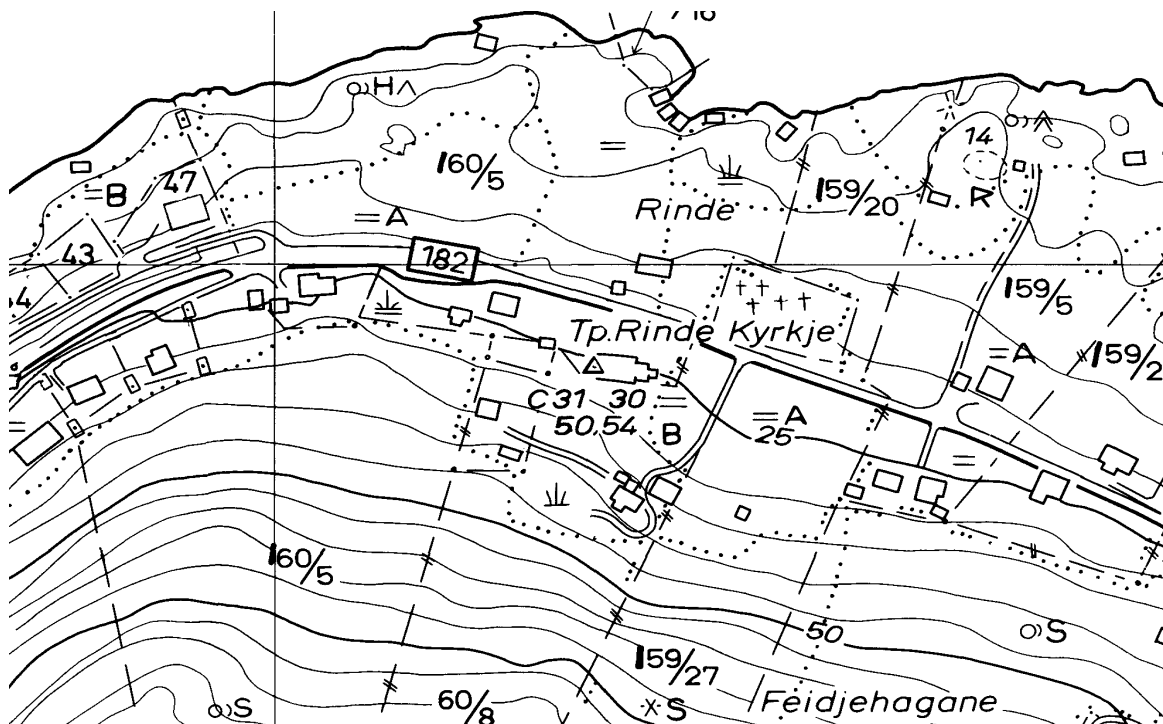
Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian j Frøy suik*, BK 49a). Kirken som ble revet på (gnr. 140) Bøtun i 1880 var til en viss grad en stavkirke. I 1668 ble den beskrevet slik: "(en) tømmerkirke, 15 alen lag, 14 alen bred, koret er 11 alen langt og 10 alen bred. Det som i forrige tider har veret Cor er nu skriftekammer, 6,5x7 alen. Våbenhuset 4,5 alen i firkant, samt et tårn som udenpå er brøstferdig" (etter Hatleli 1981:31). Denne kirken ble – på samme tomt – erstattet av nåværende kirke vigslet 1881 (Aaraas & al 2000b:122f). Tidlig på 1300-tallet lå det en skyldpart *j Presthusum* (7 mmb) til mensa (BK 49a), men denne ble ført som tredje post i regnskapet og uten betegnelsen "åbølet", så rimeligvis ble denne jorda da bygset bort og ikke brukt som prestebosted. Muligens er dette en indikasjon på at Fresvik da ble betjent fra en annen kirke, til tross for innførselen under Fresviks fabrica om at "*halft niunda kyrlagh a kirkian nu uidr sik ok a sira Thorbiorn at suara þeim þui at bøndr uitnado at han atte luka þat kirkiuni*" (BK 49a). Til samme tid lå det kun to skyldparter til fabrica, begge i kirkestedsgården, og seks til mensa hvorav halvparten i kirkestedsgården (BK 49a). Ca. 1600 lå kirken som anneks til hovedkirken på Leikanger (JBB 134ff). Kirken står nær kanten av auren ut mot Sognefjorden i nord, rett øst for elveutløpet, nærmest i et møte mellom eiendomsgrensene for (gnr. 38=138) Skau, (39=139) Bjørnetun og (140) Bøtun. På en tegning fra før 1880 framstår kirkegården som sirkelformet eller noe langoval i retning Ø-V (avbildet i Hatleli 1981:44). Om lag 150 m sørvest for kirken ligger et større gravfelt. I 1919 ble kirkegården utvidet ved kjøp av et jordstykke mot øst under gården Skau; i 1977 ble det utvidet mot øst samtidig som et areal mot sør ble avsatt til framtidig bruk (Hatleli 1981:58). (kartreferanse: AV 072-5-3).

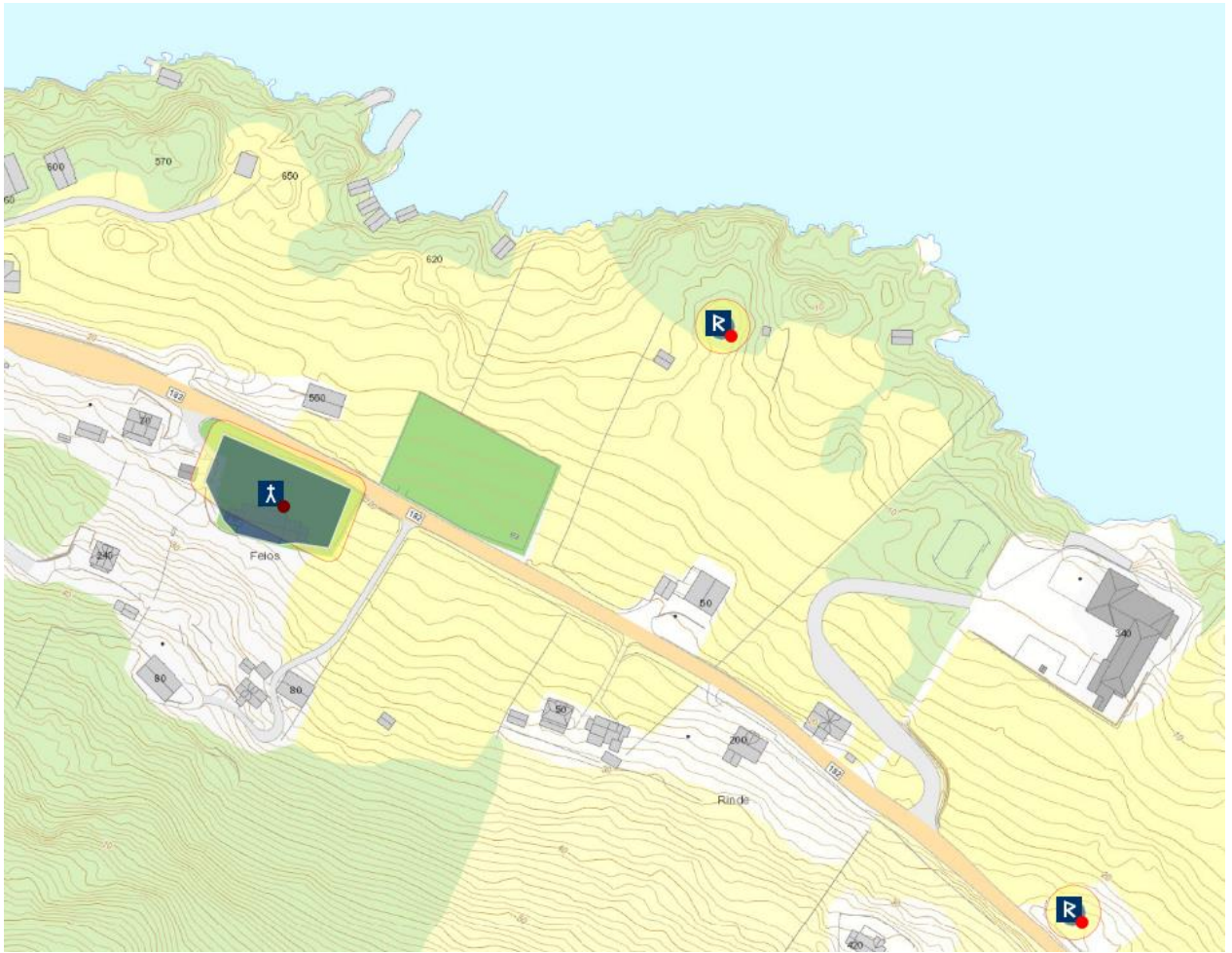

**RINDE (FEIOS) ST. PETER (?), gnr. 60 (=160) Rinde (Rinde/Feios sogn). Vik kommune.
ID 84121**

Eldste omtale av kirken er 1322-23 (*kirkia a Fedium*, DN VII:98). Nåværende kirke på (gnr. 160) Rinde ble bygd i 1866 til erstatning for en stavkirke. En tolkning er at denne skal ha hatt rektangulært skip og smalere, rektangulært kor og en samlet lengde på 22 m mens bredden var (på det meste) 6,6 m (Tjønn 1966, Aaraas & al 2000b:120f). En annen mulighet er at kirken ble reist med skip og kor i samme bredde. Det kan se ut til at koret hadde sørportal mens skipet hadde portal kun mot nord. En støpul var bygd inntil skipet i vest, middelaldersk men trolig sekundær, og kirken hadde på 1600-tallet svalganger rundt hele. Ut fra stilen på skipets nordportal kan kirken dateres til andre fjerdedel av 1100-tallet. En sekundæranvendt bit av en planke med dekor i Urnesstil, trolig del av et dørblad, kan antyde en eldre kirke på stedet (Anker 2000:143f m/ref.), eller at kirken som ble revet i 1865-66 hadde fått korpartiet ombygd allerede tidlig i middelalderen. Gamlekirken ble revet før den nye ble reist, så trolig står nåværende kirke på samme tuftsted som den gamle (jf. Tjønn 1966:12). I forbindelse med nybyggingen ble det kjøpt til et areal på 200 m² på sørsida av kyrkegårds-muren (op.cit.), trolig som kompensasjon for reduksjon i gravleggingsarealet pga. nybyggets størrelse. Før ca. 1340 lå det høvelig med landskyldparter til både mensa og fabrica (BK 49b), og det var prestebol til kirken. Ut fra visitasoppsettet fra 1322-23 (DN VII:98) kan det se ut til at det var gårdeieren (*Erlinger a Fedium*) som skulle stå for økonomisk støtte ved biskopens besøk – altså at det ikke var eget mensalgods til Rinde kirke. Ca. 1600 lå Rinde som anneks til hovedkirken på Leikanger (JBB 134ff). Dedikasjonen er (trolig) en lokal tradisjon, da kirken ca. 1800 hadde en stor (1,94 m høy) figurframstilling av St. Peter (jf. Tjønn 1966:7). (kartreferanse: AT 074-5-4).

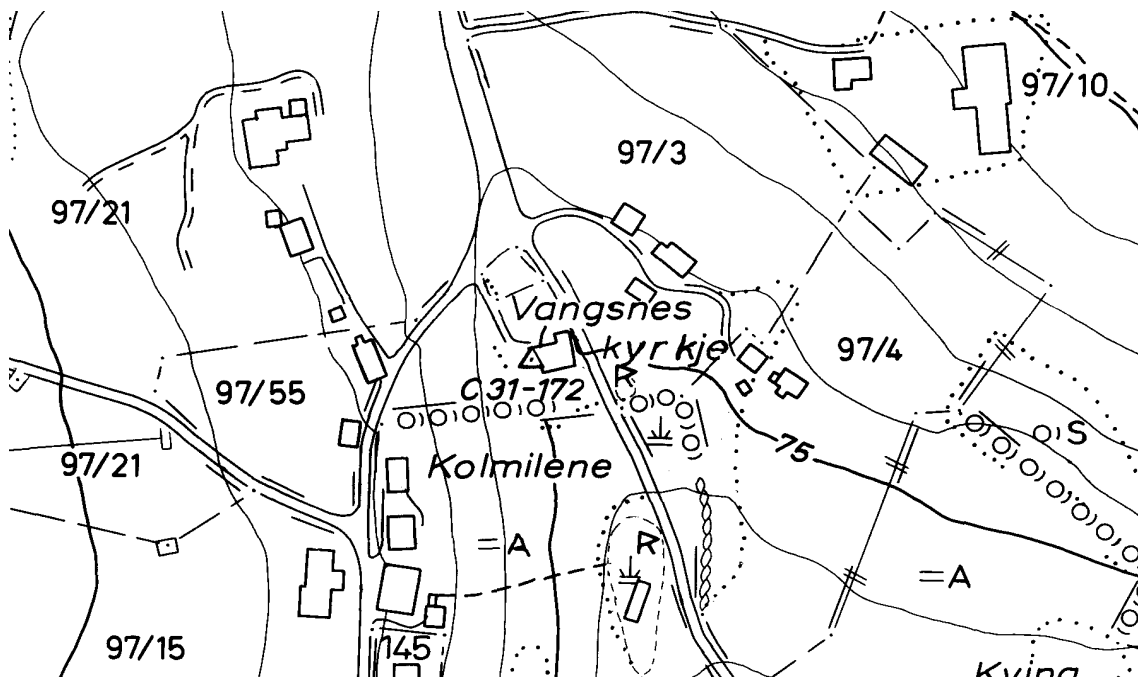

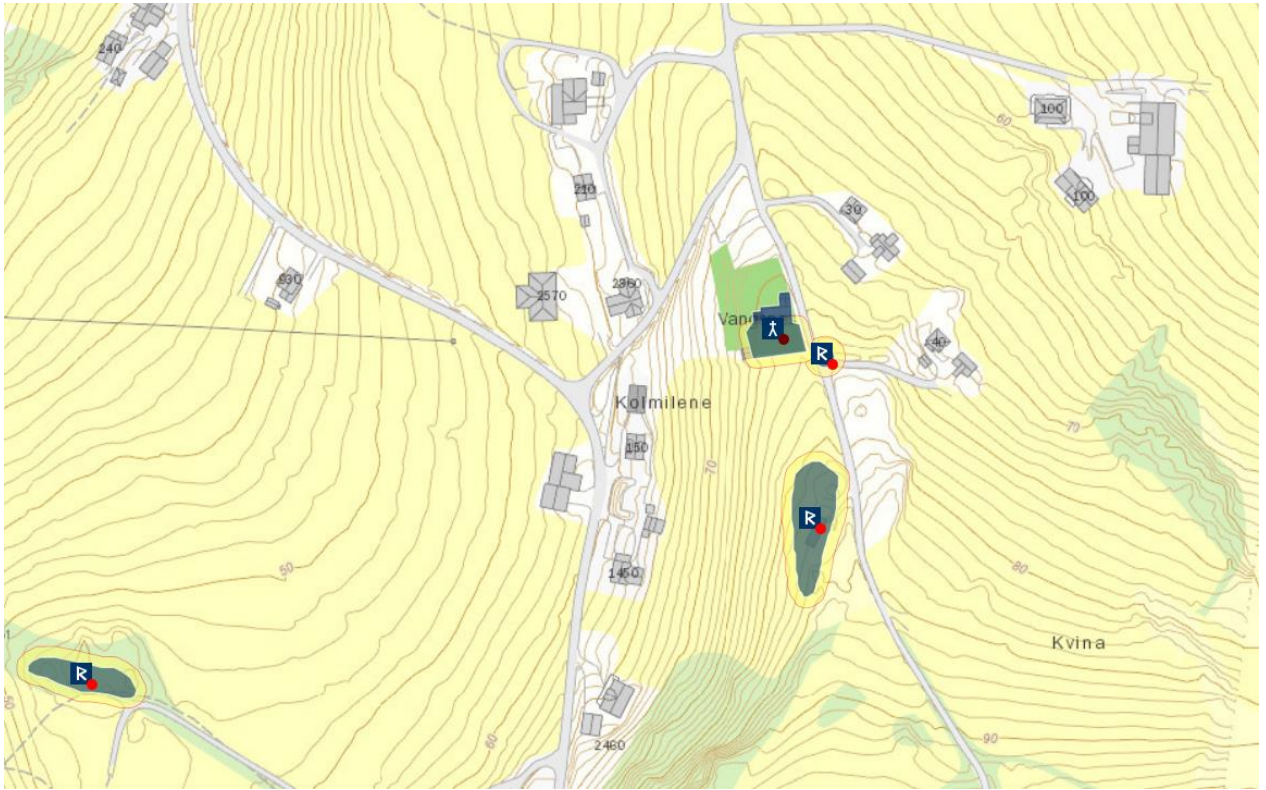

VANGSNES, gnr. 72 (=97) Vangsnes (Vangsnes sogn). Vik kommune.

ID 85762

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Wangs nesi*, BK 50a). Nåværende kirke står på (gnr. 97) Vangsnes, ytterst på neset ut i Sognefjorden, kort vei opp for Fritjov-statuen og et stykke opp på ryggen mot fjellet. Vangsnes er en svært stor gård, og den dekker hele det store neset. En stavkirke på gården ble revet i 1861, og nåværende kirke ble reist på samme tuftsted i løpet av året. I 1686 ble det notert at stavkirken hadde sval på tre sider, og i 1854 ble kirken målt opp: skipet var 7x5,35 m og koret 3,75 m i kvadrat. Over korbueportalen er i dag innfelt en utskåret planke, 0,78 m lang og 0,27 m bred, med plantemotiv og med spor av middelaldersk bemaling – lik den i (den tidligere) Fortun stavkirke. I 1666 bestod sognet av de fire gårdene Vangsnes, Yksdal, Tvedt og Hovland, med rundt 100 mennesker totalt (Engan & Handal 1986:13ff m/ref.). Skipet hadde portaler i nord, vest og sør, koret mot sør. Skipets vestportal ved tidspunktet for oppmålingen var klart sekundært innsatt, uten at det antyder fravær av en eldre portal på stedet. Ut fra portalenes stiltrekk kan kirken dateres til andre fjerdedel av 1100-tallet (Anker 2000:147f m/ref.). Før ca. 1340 lå det fem større skyldparter til mensa, derunder en bra stor part *j Wangs nesi j abølet*, men bare én part til fabrica (BK 50a). Som innførslen i bispedømmets jordebok 1470-80 viser, hadde Erling Flokkung (på Vangsnes) sognekaup på tienden av Gaupne sogn, men fordi han ikke hadde overført biskopen denne inntekten måtte han avgi en skyldpart i gården sin (DN X:255). Ca. 1600 lå Vangsnes som anneks til hovedkirken på Leikanger (JBB 134ff). Rett sør/opp for kirken noen titalls meter ligger rester av et gravfelt som tidligere fantes på begge sider av kirken, og fra dette er det kommet inn gjenstander fra folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. (kartreferanse: AS 074-5-2).

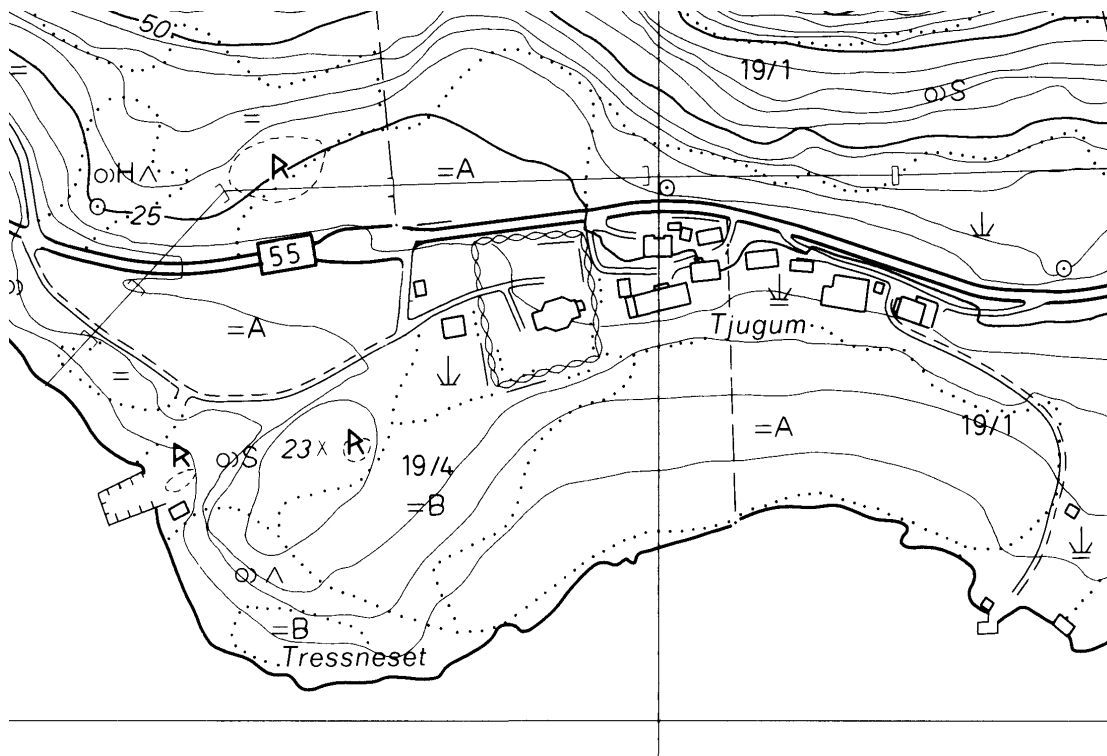

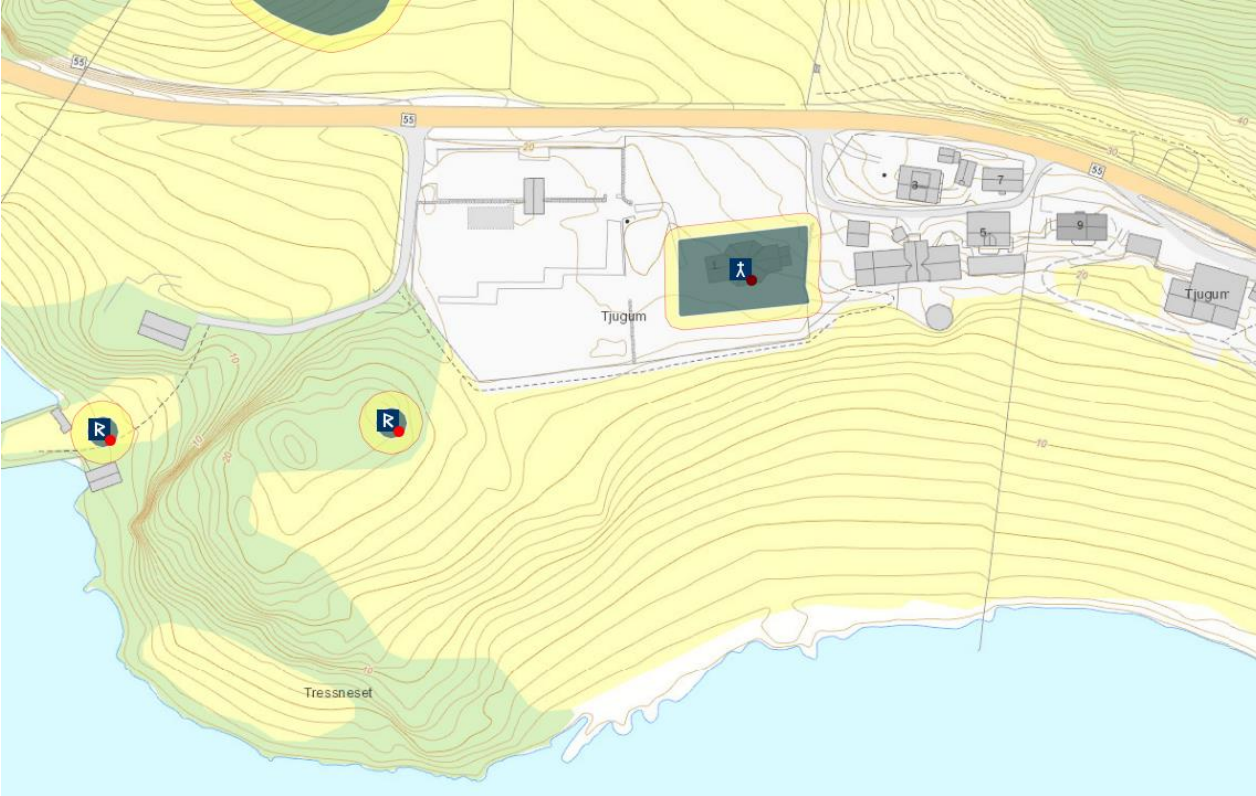
BALESTRAND KOMMUNE

TJUGUM, gnr. 19 Tjugum (Tjugum sogn). Balestrand kommune.

ID 85636

Eldste omtale av kirken er i 1323 (*Fiugu kirkiu*, DN V:69). Nåværende kirke står på (gnr. 19) Tjugum, innunder fjellsida i innerkant av det lille Tressneset, i kanten av tunet. Den eldste kjente kirken var en stavkirke som i 1610 ble erstattet av en liten tømmerkirke – i alle fall om man skal ta en innskrift over inngangsdøra ("1610") som byggeåret. Kirken ble i 1686 oppgitt med målene 16,5x13 alen (skipet) og 8,5x10,5 alen der det største målet er bredden (koret). I tillegg hadde den et vesttårn bygd inntil skipet og et våpenhus vest for tårnet. I 1696-98 ble det bygd til et sakristi (10x7 alen der lengden var størst) øst for og inntil koret. I 1863 ble nåværende kirke vigslet, en tømmerbygning der skipet har åttekantet grunnplan, i tillegg til en forhall i vest og et kor med sakristi i øst (Laberg 1934:160ff). Det er uvisst hvorvidt begge nykirkene ble reist på samme tuft som stavkirken, men kirkestedet har hele tiden vært det samme. Kirken mangler i BK selv om sognet er nevnt flere ganger (BK 50a-b, 51b). Muligens er dette en indikasjon på at Tjugum da fortsatt var utenfor Kirkens råderett. Ca. 1600 lå Tjugum som anneks til hovedkirken på Leikanger (JBB 134ff). Noen titalls meter vest for kirken ligger tre spredte rester av et større gravfelt. (kartreferanse: AS 075-5-1).

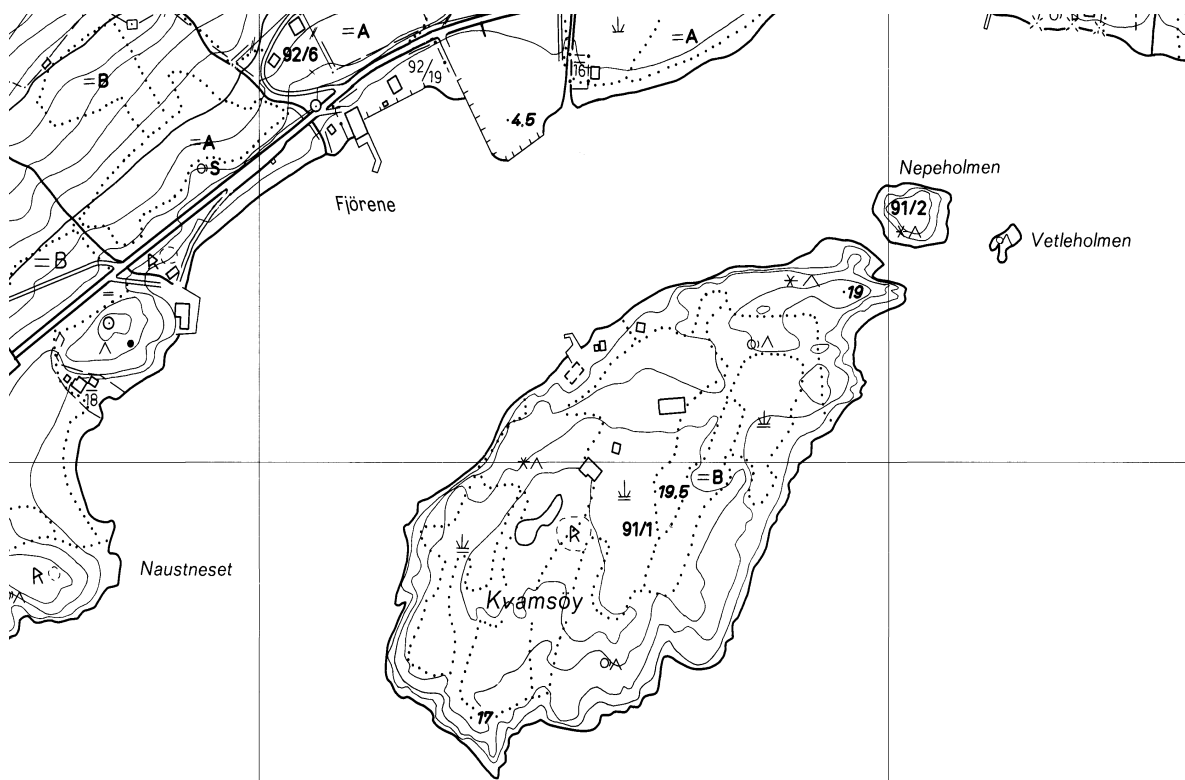

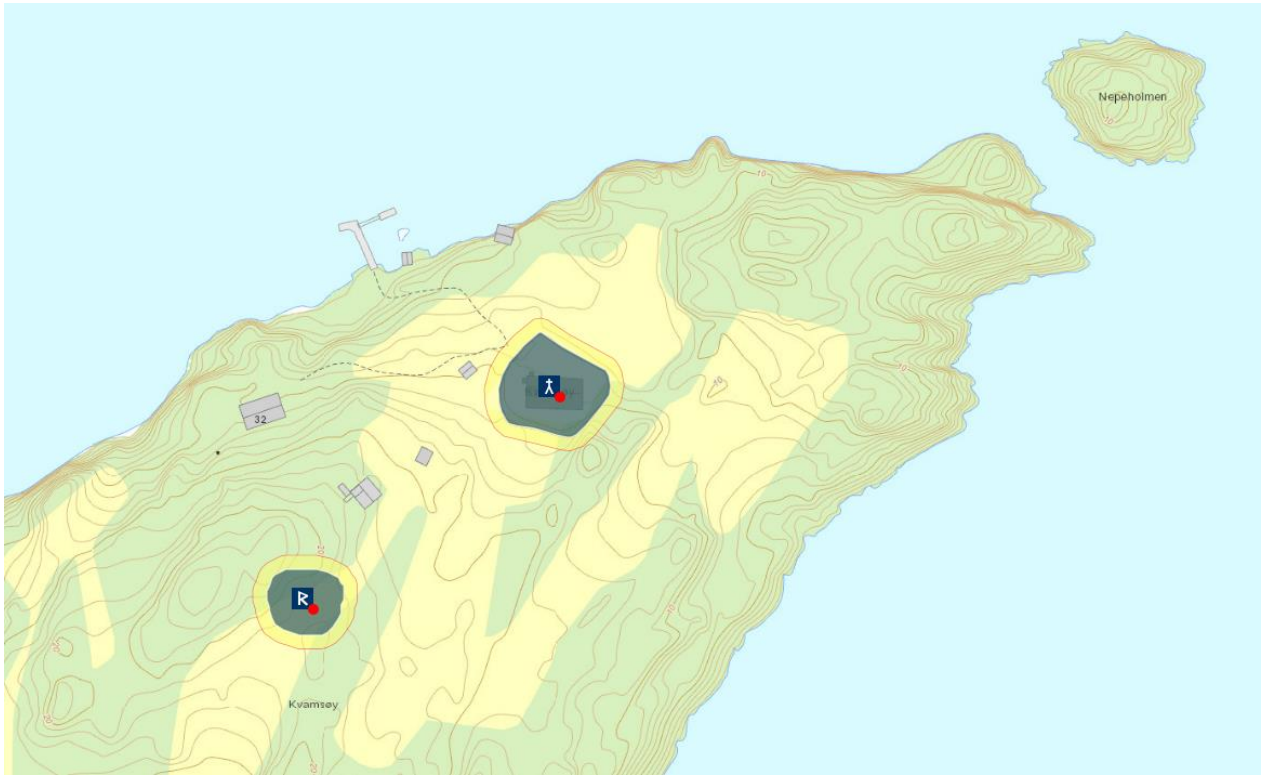

KVAMSØY, gnr. 91 Kvamsøy (Kvamsøy sogn). Balestrand kommune.

ID 84858

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Huams øyiar kirkiu*, BK 30b). Steinkirken på (gnr. 91) Kvamsøy, som ligger om lag 50 m fra fastlandet, har rektangulært grunnplan der skip og kor har samme bredde – innvendige mål er 17,8x7,9 m. Opprinnelig ser det ut til å ha vært portal kun i skipets vestvegg. Portalen er i kleber og har klar spissbue. Inntil portalen på dens nordside finnes en nisje i hogd kleber innfelt i vegglivet. De bevarte opprinnelige vinduer (et mot sør, et mot nord, et mot øst og et i gavlen mot vest) er i hogd kleber og med spisse buer. Inntil kirkens nordvesthjørne, mot nord og vest, er det sekundært reist støttepillarer. Kirken er trolig bygd rundt 1300, en datering som understøttes av et kalkmaleri, og trolig hadde den flat himling også i middelalderen (Aaraas & al 2000b:102f, Anker 2000:156 m/ref.). Nåværende Kvamsøy kirke bygd 1903 står få kilometer mot vest, inne på fastlandet på (88) Sæle. Før ca. 1340 lå det kun fem gårdparter til mensa og ingen til fabrica (BK 51b-52a). Det var ikke prestebol til kirken i middelalderen. Ca. 1600 lå Kvamsøy som anneks til hovedkirken på Hopperstad (JBB 158ff). ”Denne Kirke, som er meget liden, grundmuret, og som det synes af høi Alder, skal efter Sagnet være en Gavekirke af Engelsmænd, endnu mens Kopanger Kjøbstad stod ved Magt” (Kloster 1944:143). Kvamsøy har muligens vært et sentralsted i den tidlige middelalder, i og med at kong Sverre i 1184 bød sogndølene møte her for å få til forlik, etter at de året før hadde drept hans sysselmann Ivar Dapi i Kaupanger (Sverre-soga, kap. 82). Drøye 100 m sørvest for kirken ligger rester av et gravfelt. Det skal være en Olavskilde på øya. Et gravkapell som familien Munthe ca. 1720 lot bygge på nordsiden av kirken ble revet i 1875 (Kloster 1944:155). (kartreferanse: AR 073-5-2).

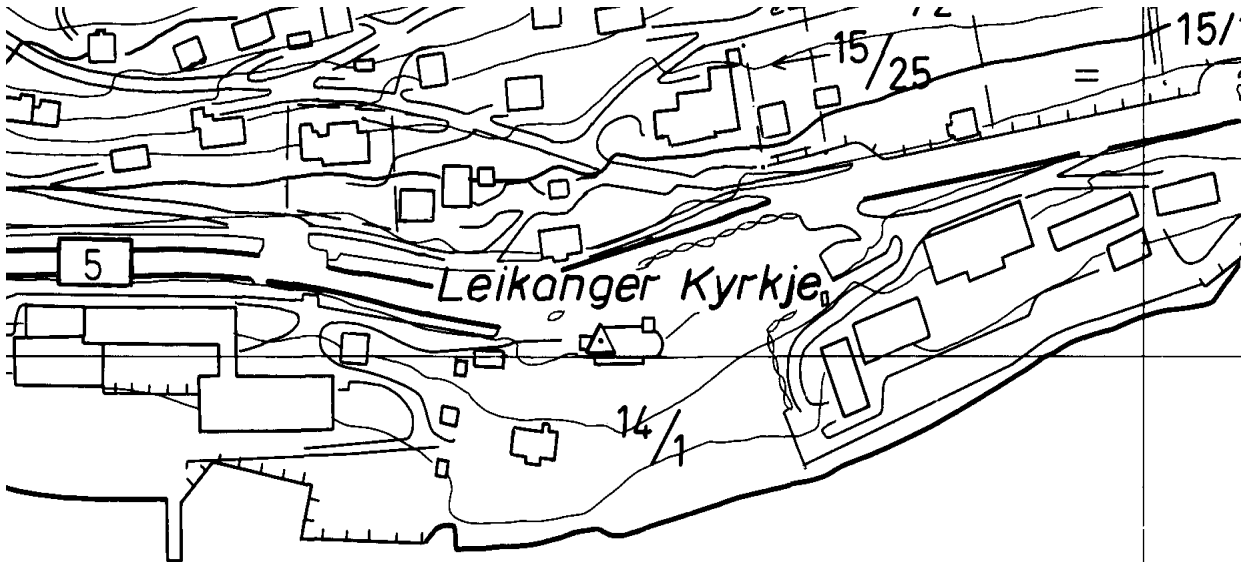

LEIKANGER KOMMUNE

LEIKANGER, gnr. 14 Leikanger prestegård (Leikanger sogn). Leikanger kommune.

ID 84922

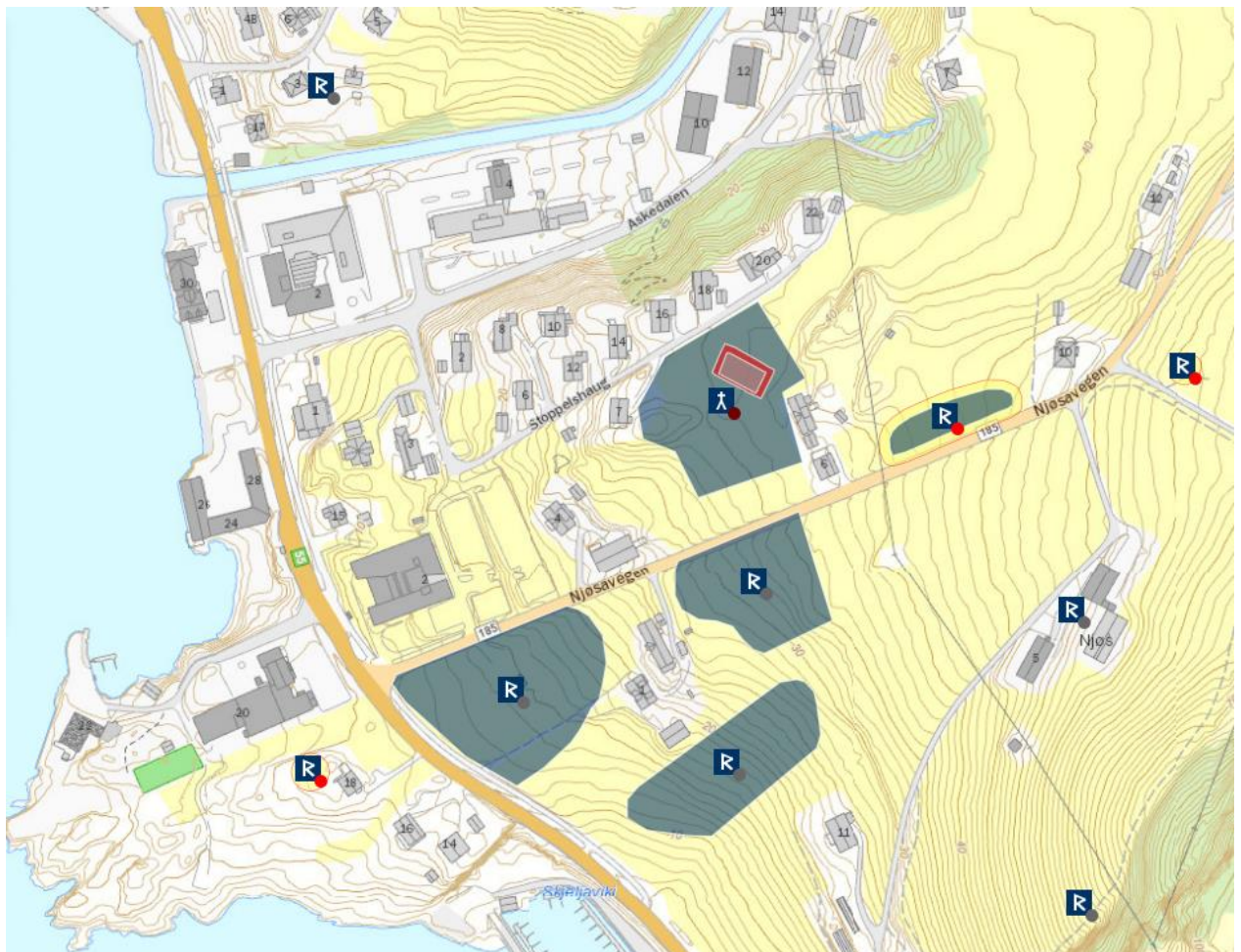
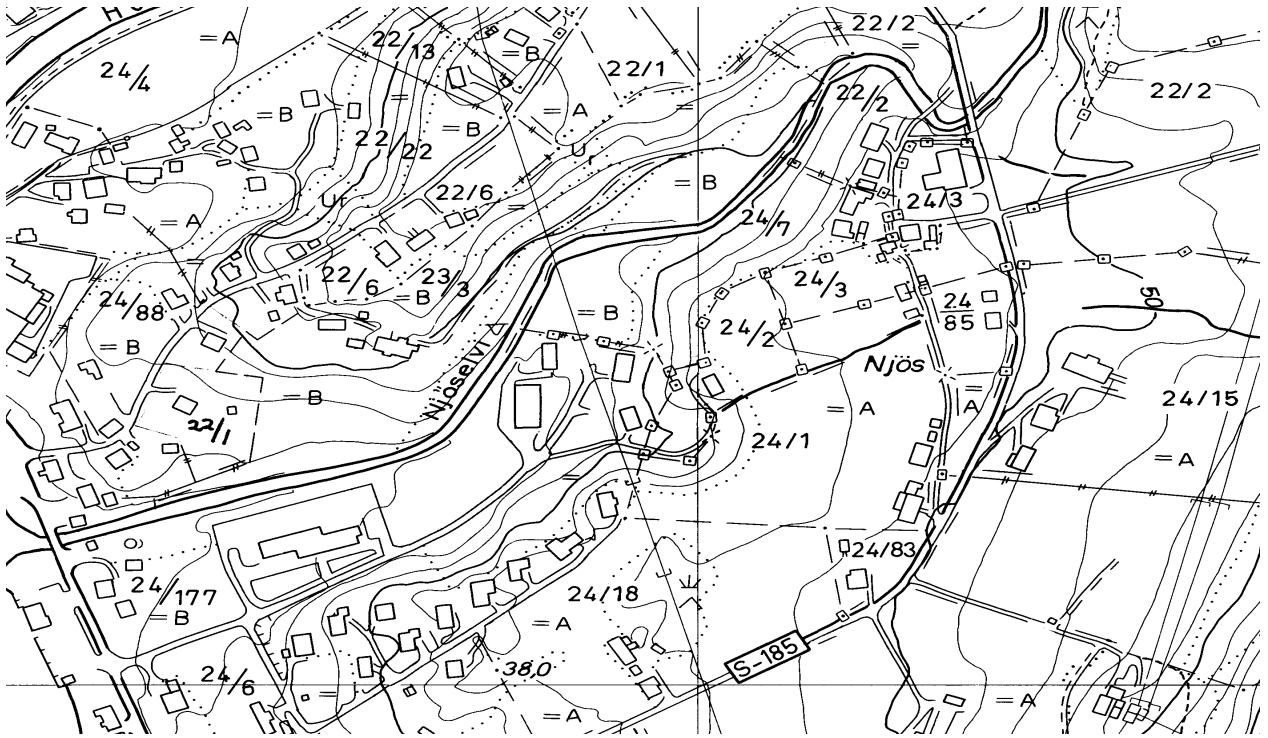
Eldste omtale av kirken er ved presten i 1308 (*sira Gvnnar a Læikangrvm*, DN IX:80). Steinkirken fra 1100-tallet står på (gnr. 14) Leikanger prestegård, i ytterkant av den smale bremmen ut mot Sognefjorden. I stedet for det offisielle sognenavnet (Leikanger) blir i dagligtale brukt det gamle bygdenavnet Systrond (NG 124). Kirken blir av Bendixen på slutten av 1800-tallet beskrevet som en rundbuet steinbygning fra 1200-tallet, men der korbuen var ”simpelt spidsbuet”. Skipets vestportal og de bevarte opprinnelige vinduer var alle rundbuede og hogd i kleber. Ut fra beskrivelsen hadde vestportalen stiltrekk som daterer den til slutten av 1100-tallet, mens korportalen og korets østvindu hadde trekk fra tidlig gotikk. Kirkens innvendige mål var 15,2x8,1 m (Anker 2000:151f m/ref.). Trolig er koret blitt ombygd og utvidet rundt 1200 eller noe seinere, og i så fall har kirken hatt den tradisjonelle romanske grunnplan med et rektangulært kor, smalere og lavere enn skipet. I 1872 ble kirken kraftig ombygd idet det gamle koret ble revet, skipet ble forlenget mot øst og nytt kor bygd. Muligens kan steinen til kirkebyggingen være hentet i/ved Helleberget i prestegårdens utmark (Aaraas & al 2000b:174ff). Før ca. 1340 lå det 11 skyldparter til mensa men kun én til fabrica (BK 48a-b). Det er ikke ført skyld til mensa i kirkestedsgården beskrevet som åbol. Ut fra innførselen i bispedømmets jordebok fra 1470-80 (DN X:255), der det er notert at Fredrik på Halland på denne tiden overfor biskopen hadde kompensert sine tiendeinntekter fra Njøs kirke med 12 mmb i gården sin, er det sannsynlig at denne skyldparten utgjorde eller tilsvarte nåværende Leikanger prestegård – altså at prestebollet på kirkestedet er blitt opprettet først på et tidspunkt rundt eller etter dette. Innførselen er dessuten et godt eksempel på tradisjonen med legfolks tiendekaup. Ca. 1600 var Leikanger hovedkirke med annekser på Njøs, Fresvik, Rinde, Vangsnes og Tjugum (JBB 134ff). Kirkegården ble utvidet mot øst i 1870-åra, deretter i 1923 (prestens frukthage), og så sørover mot fjorden på slutten av 1970-tallet. I 1996 ble det opprettet hjelpekirkegård på Husabø. (Eggum 1999:43). I tingboka for 1670 opplyses det om en gammel *Gidlis Kiedell* som da sto på den gamle prestegården, hvilket klart viser til et middelaldersk gilde i grenda – rimeligvis knyttet til kirken på stedet (Bøthun 1965:366f). ”Sagnet som siger at denne Kirke har været opmuret til et Magazinhuus, eller Oplagssted for engelske Vahrer, medens Kopanger endnu var Kjøbstad, synes altsaa ikke usandsynlig” (Kloster 1944:140). (kartreferanse: AU 074-5-1).

NJØS, gnr. 24 Njøs (Leikanger sogn). Leikanger kommune. Nedlagt kirkested.

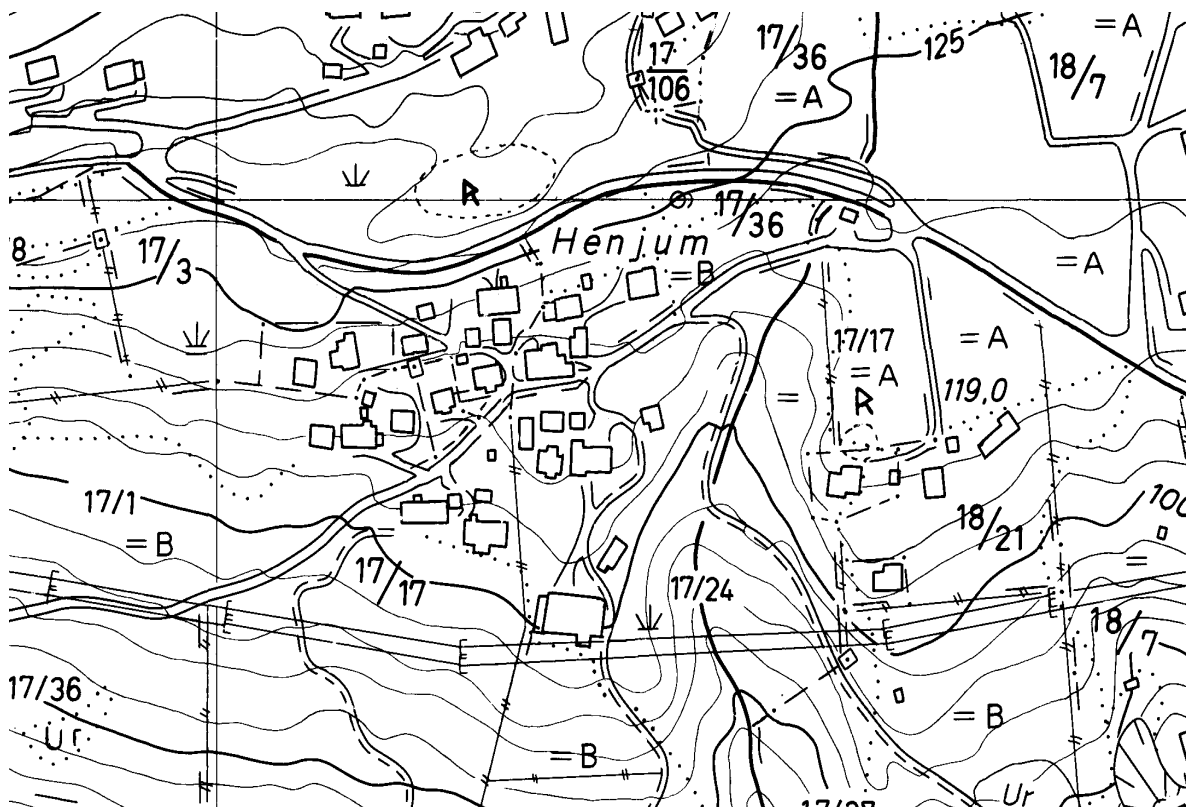
ID 85137

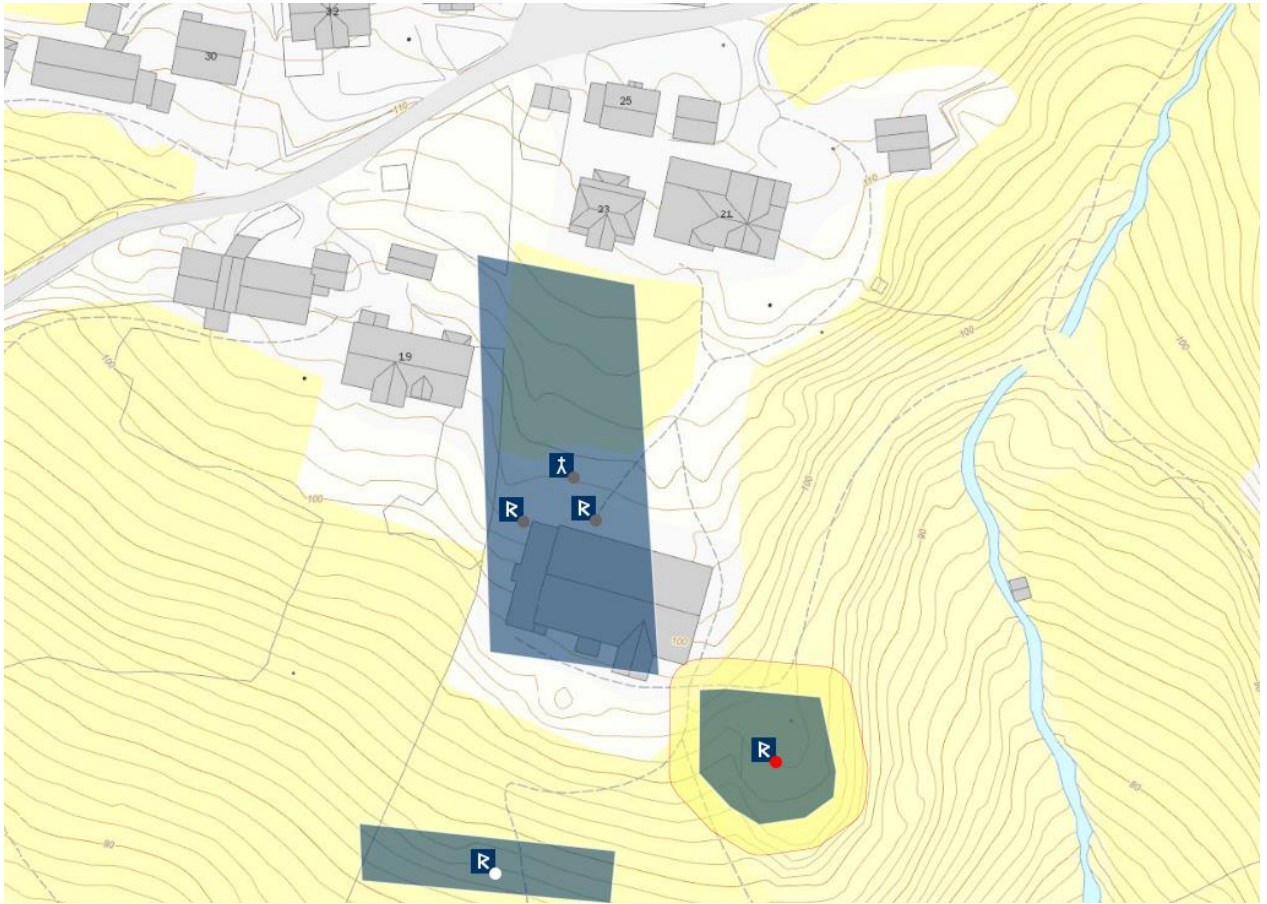
Eldste omtale av kirken er i 1322-23 (*kirkia a Nioss*, DN VII:98), men prest er nevnt allerede i 1306 (*sira Symuni a Nios*, DN VIII:17). ”Det eldste tunet på Øvre Njøs må ha lege nokså høgt oppe, om lag der som husa på statens forsøksgard på Njøs no står. Den gamle kyrkja på Njøs stod straks nedom, og eit lite stykke frå den gamle kyrkjetufti ligg ein haug dei kallar Stoppelshaug” (Bøthun 1965:297). Ruinene av steinkirken sto fortsatt i 1833 og også i 1881, men de siste rester ble trolig revet i 1883. Kirken hadde rektangulært grunnplan på ca. 8x12 m. Det var blitt benyttet kleberkvader i veggåpningene. Kirken var omgitt av ”en liden gravplads. Nærmere fjorden ligger støpelhaugen, hvor klokkestøpelen stod og endnu længere nede mod stranden laa en større kirkegaard [på Nokkaneset, Eggum 1977:25], hvor folkene fra Fresvik skulde have begravet sine døde, skjønt de havde kirke i sin egen bygd” (Bendixen 1903:169f). Ut fra opplysninger om en ”rundbuet indgangsdør” (i vest [?], det fantes også en i nord), er det mulig at kirken opprinnelig hadde innsnevret korparti, og at dette først i ettertid er blitt utvidet til skipets bredde. Tufta etter steinkirken er inntegnet på utskiftningskartet fra 1878, på bnr. 18 under (gnr. 24) Njøs. I dag er området åker, men veggrester fra kirken ble dokumentert i 1993, og denne delen av åkeren blir nå ikke dyrket. Det ser ut til å ha vært en mur til avgrensing av kirkegården, og det er ved flere anledninger funnet skjelettresten i dette området (Buckholm 1998:23, 42). Radiologiske dateringer av skjelettmateriale fra kirkegården viser at denne gravplassen var i bruk seinest på slutten av 1000-tallet (Aaraas & al 2000b:178). Før ca. 1340 lå det kun én skyldpart til fabrica mens det til mensa lå fem, derunder en part *j øfre Nios j abølet* (BK 47b-48a). Samtidig ble det anført under Henjum kirke at: *Kirkian a Hemymum a þessar jarder ok tækr prestr a Nios landskyllid af*. Til samme tid het det at *Tiund kirkiunnar [a Hemymum] er reiknad með tiund kirkiunnar a Nios* (BK 48a). Hvilket betyr at Njøspresten på dette tidspunkt nøy inntektene av Henjum kirkes fabrica, i alt 23 ½ mmb, samt dennes kirketiende. Rimeligvis sto da Henjum uten egen prest. I 1470-80 framgår det tydelig av et blad av en jordebok for bispedømmet at kirken da var uten egen prest, i og med at Fredrik på Halland (Leikanger kirkestedsgård) da hadde hatt tiendekaupet av Njøs sogn i flere år (DN X:255). Av samme kilde framgår at de skyldparter i kirkestedsgården som lå til bispestolen i første halvdel av 1300-tallet fortsatt lå der 150 år seinere. Kirken er ikke ført på katedratikumslista ca. 1600, men den lå på denne tiden som anneks til Leikanger hovedkirke (JBB 76, 134ff). (kartreferanse: AU 074-5-2).

HENJUM, gnr. 17 Henjum (Leikanger sogn). Leikanger kommune. Nedlagt kirkested.
ID 84549 – jf. ID 116273

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Hemymum*, BK 48a). ”I dette Henjuntunet [med over 100 bygninger ved utskiftinga i 1864-65] stod den gamle Henjumkyrkja (...) Kyrkja, som visstnok var ei stavkyrkje, stod på gnr. 17 Henjum, bnr. 24 – Palnegarden – som det ofte heiter i dagleg tale. Staden der kyrkja og kyrkjegarden låg, kan enno påvisast. Kyrkjegarden kallast staden den dag i dag” (Bøthun 1965:310). Kirken sto i sørsiden av gammeltunet. Tufta ligger i dag under en låve. I området er det ved flere anledninger funnet skjelettrestar, og stedet er delvis undersøkt arkeologisk (Buckholm 1998:23, 42). ”Kirken laa høit, ude mod randen af en flade, paa gaarden Henjum. Da der blev ryddet tomt til en lade, fandt man 2-3 hjerneskiller og andre menneskeben”. Bygningsrester antyder sterkt at kirken var bygd i stavkonstruksjon (Bendixen 1903:169). Henjum er nabogård til kirkestedsgården (gnr. 14) Leikanger prestegård mot vest, og mot øst til kirkestedsgården (24) Njøs. Kirken ble bestemt lagt ned i 1544 (DN IX:763). I sørøstenden av nåværende tunet er et rektangulært område merket med rune-R, trolig den gamle gravplassen – eller et gravfelt. Før ca. 1340 lå det kun fire skyldparter til fabrica og intet til mensa. Samtidig ble det anført at: *Kirkian a Hemymum a þessar jarder ok tækr prestr a Nios landskyllid af*. Til samme tid het det at *Tiund kirkiunnar [a Hemymum] er reiknad með tiund kirkiunnar a Nios* (BK 48a-b). Hvilket betyr at Njøspresten på dette tidspunkt nøt inntektene av Henjum kirkes fabrica, i alt 23 ½ mmb, samt dennes kirketiende. Rimeligvis sto da Henjum uten egen prest. I fjellsida vest for det nåværende tunet heter det Monken. Stedet der kirken sto heter Kyrkjegarden. (kartreferanse: AU 075-5-4).

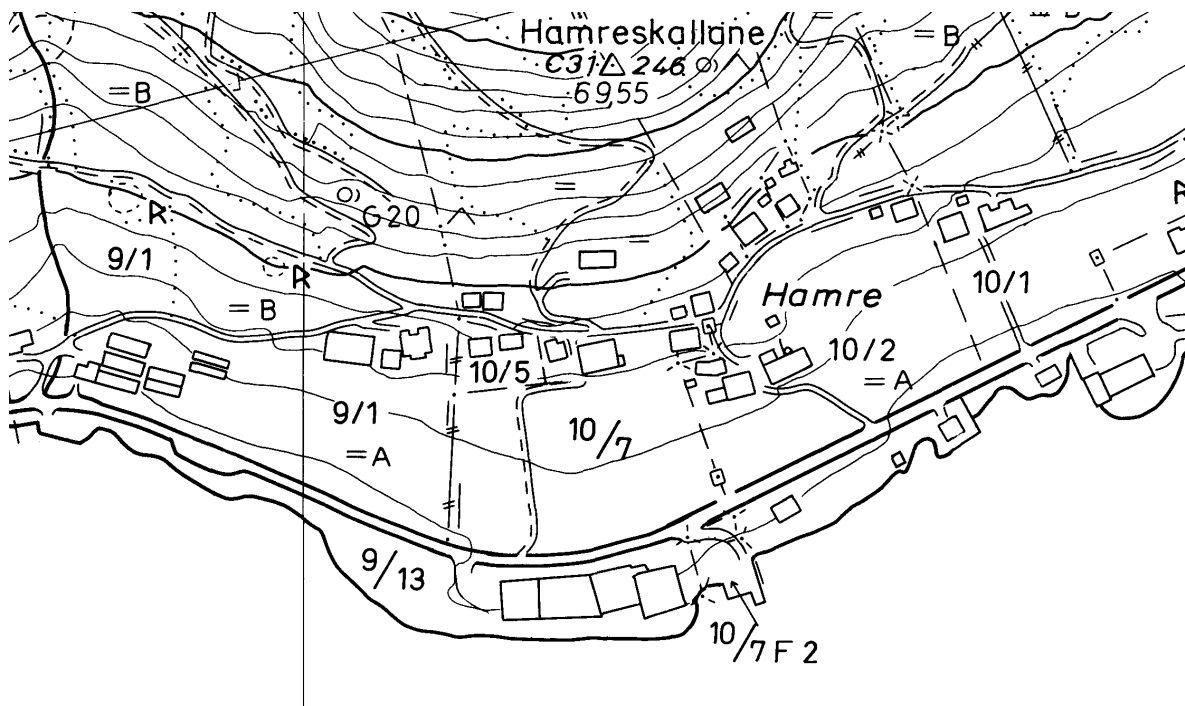

HAMRE, gnr. 9. 10 Hamre ytre og indre (Leikanger sogn). Leikanger kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84477

Eldste og eneste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Hamre/Hamre kirkiu*, BK 36b, 48b). ”Hamars kirketomt laa paa et fladt nes lige nedenfor husene paa Indre Hamre og skal ha omfattet omtr. ½ mæle jord. Staar man oppe ved veien, kand man skjelne pladsen nedenfor paa grund af den skarpere, mer skrinnede jord, men størrelsen kan ikke maales. Fra kirken var taget tømmer til husbygningerne og 2 gangjern af den sædvanlige form med de oprullede sidegrene” (Bendixen 1903:169). Ut fra gårdstradisjonen skal kirken ha stått på bnr. 7 av (gnr. 10) Hamre indre, på ei flate ned mot fjorden i nedkant av gammeltunet. Så seint som rundt midten av 1900-tallet var bygningstufta fortsatt synlig, og tidlig på 1800-talet fantes steiner i området og som skal ha avgrenset gravplassen rundt kirken (Buckholm 1998:23, 42). Hamre er nabogård i vest til kirkestedsgården Leikanger. Før ca. 1340 lå det 10 skyldparter til mensa derunder en *j Man Hamre j abølet*, men kun tre til fabrica. I tillegg het det at *Tækr prestr so kirkiu tiund sem sina tiund* (BK 48b-49a). (kartreferanse: AU 074-5-1).

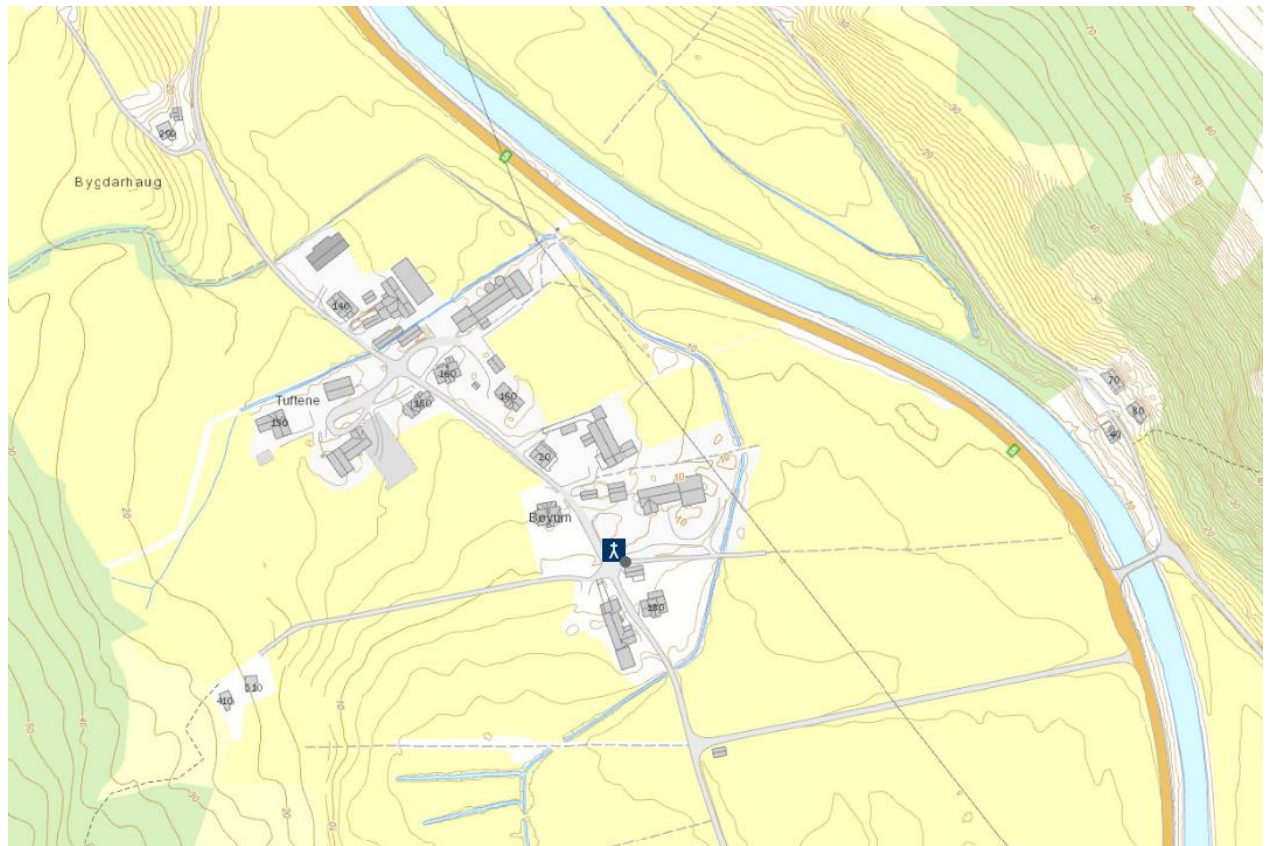
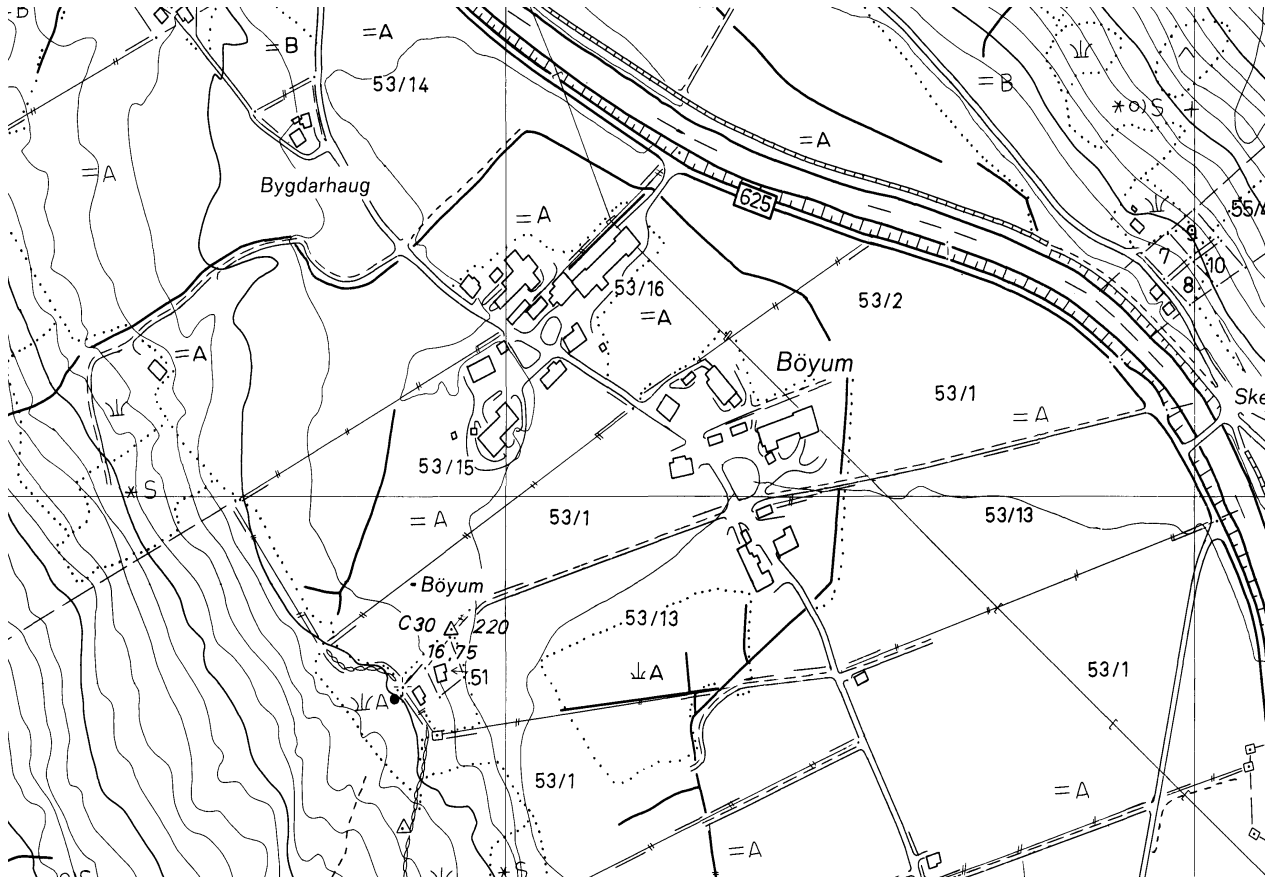

SOGNDAL KOMMUNE

BØYUM [Fjærland], gnr. 53 Bøyum (Mundal/Fjærland sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 222943

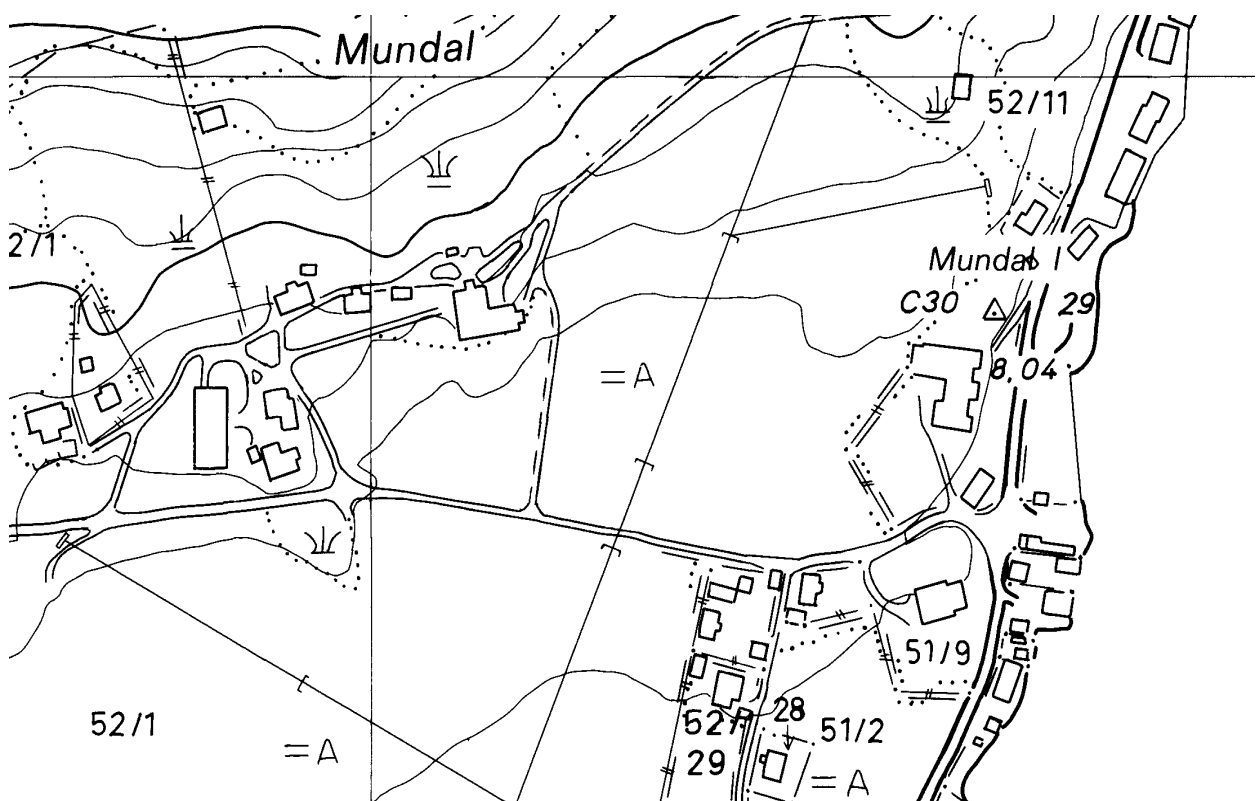
Det har vært noe uklarhet hos forskerne når det gjelder kirkene i Fjærlandsfjorden til inn på 1600-tallet. Uten tvil har det stått kirker på både (gnr. 53) Bøyum og (51) Mundal, men den på Bøyum ble trolig lagt ned i løpet av 1600-tallet. Det interessante forhold at ingen av kirkene er nevnt med jordegods i middelalder eller tidlig nytid (Laberg 1934:168), gir en klar indikasjon på at begge var lokale høgendeskirker for hver si bygd langs Fjærlandsfjorden. Kirken på Bøyum tok likevel korntiende og hadde 12 leiekyr i 1640, noe som er en meget sterk indikasjon på at den eksisterte også i middelalderen. ”Det har vore sagt at dei på Bøyum har funne gamle likkistor som skulde prova at det har vore kyrkja og kyrkjegard på Bøyum alt i millomalderen. Men til det er å merka at dei jamt yver ikkje nytta likkistor i den katolske tid. Liki vart då gravlagde ’på bære’, og det var noko anna” (Laberg 1934:167). Et slikt argument er ikke holdbart, noe en rekke arkeologiske undersøkelser har vist, og uansett må en ta tradisjonen som vederheftig og akseptere gravene som bevis på en middelalderkirke på Bøyum. Ifølge lokal tradisjon skal kirken på Bøyum ha blåst overende i en storm fra nordvest i 1610. Deretter er den i Bergen bispedømmes jordebok fra ca. 1600, men kun i en yngre avskrift fra ca. 1640, omtalt som oppbygd år 1600. Dette må oppfattes som et nybygg på stedet. En gang på 1600-tallet nevnes *Enndre Skarrestad kierke ombudsmand till böums kierke wdy Fierlannd* (NGL IV:743), hvilket vel må forstås slik at Fjærland nå var områdenavn. Deretter hører vi intet om kirken på Bøyum, så trolig ble den lagt ned kort etter. Det ble hevdet lokalt at kirken på Bøyum hadde vært en stavbygning. Materialene fra den nedblåste kirken var blitt benyttet på (56) Skarstad og Mundal nedre. Bendixen (1903:168) inspiserte de bevarte deler fra kirken men kunne ikke med sikkerhet bekrefte påstanden om at den skulle ha vært en stavkirke. På den gamle kirkegården som nylig var blitt ryddet da Bendixen var der, var det blitt funnet firkantede, flate kister laget av tykke, kløyvede bord festet med trenagler. På stedet der kirken skal ha stått ble det i 1894 funnet ei kole med fire fordypninger for talg eller tran (Aaraas & al 2000b:203). Gården Bøyum er en i utstrekning meget stor gård, gårdsvallet når fortsatt ned til fjordbunnen, og i praksis må den ha omfattet hele Bøyadalen. (kartreferanse: AT 080-5-2). (Oppdatert tekst 2016)

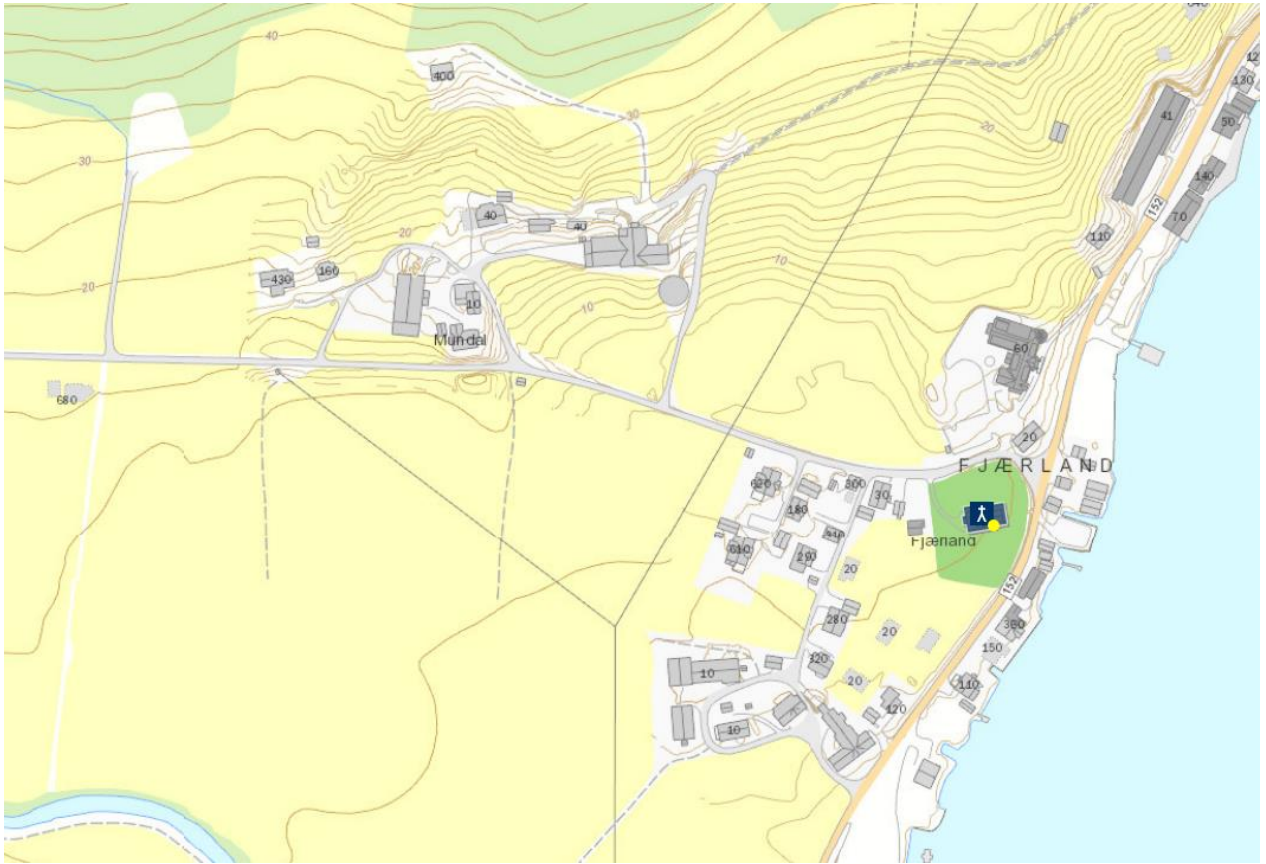

MUNDAL [Fjærland], gnr. 51 Mundal (Mundal/Fjærland sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84153

Nåværende kirke ved Fjærlandsfjorden (Mundal) er bygd 1863, på samme sted som en eldre kirke. Det har vært noe uklarhet hos forskerne når det gjelder kirkene i Fjærland til inn på 1600-tallet. Uten tvil har det stått kirker på både (gnr. 53) Bøyum og (51) Mundal, men den på Bøyum ble trolig lagt ned i løpet av 1600-tallet. Det interessante forhold at ingen av kirkene er nevnt med jordegods i middelalder eller tidlig nytid (Laberg 1934:168), gir en klar indikasjon på at begge var lokale høgendeskirker for hver si bygd langs Fjærlandsfjorden. Med stor grad av sannsynlighet nevnes kirken på Mundal indirekte i 1306 ved presten (DN VIII:17). Da gikk det et brev fra biskop Arne i Bergen, der han påla prestene på Njøs og Mundal (*sira Symuni a Nios oc sira Hælgha i Talghe*) å avhøre vitner mht. rykter i bygda om et utillatelig forhold mellom en mann og hans moster. I Hr. Vincents Lunges jordebok 1535 (NRJ IV:483) nevnes en skyldpart i ”*Talg i Mundodaller*”. ”Dette må vera ein part av Mundal, der me enno kann finna namnet att i ei skreda, ’Telgskreda’” (Laberg 1934:166f). I 1567 ble Fjærland anført som gård i Mundal sogn, ved siden af Mundal (NG 149), så det riktige ble derfor å oppfatte Mundal kirke som utgangspunktet for betegnelsen Fjærland kirke. I 1686 ble kirken på Mundal omtalt som en skjønn liten bygning av tømmer, 16 alen lang og 12 alen bred, koret 8 alen i kvadrat. Få år tidligere var det blitt bygd til et vesttårn og under dette et våpenhus, 5 alen i kvadrat. Innvendig var kirken malt med ”slyngede grene i brynt og sort”, og i himlingen var det malt sol, måne og stjerner. Mellom koret og skipet var det en høy tralvegg (op.cit.). I kirkeregnskapene 1668 skal kirken visstnok vært benevnt Mundal kapell, og de oppgitte mål var 10x7,5 m (skipet), 5 m i kvadrat (koret) og 3 m i kvadrat (våpenhuset (Aaraas & al 2000b:202). I 1667 hadde kirken 12 leiekyr. ”(Det) at dei i [den gamle] Mundal kyrkja fann årstali 1607 og 1611 skulde tyda på at kyrkja i Mundal skulde vera bygd i desse åri” (Laberg op.cit.). (kartreferanse: AT 080-5-4). (Oppdatert tekst 2016)

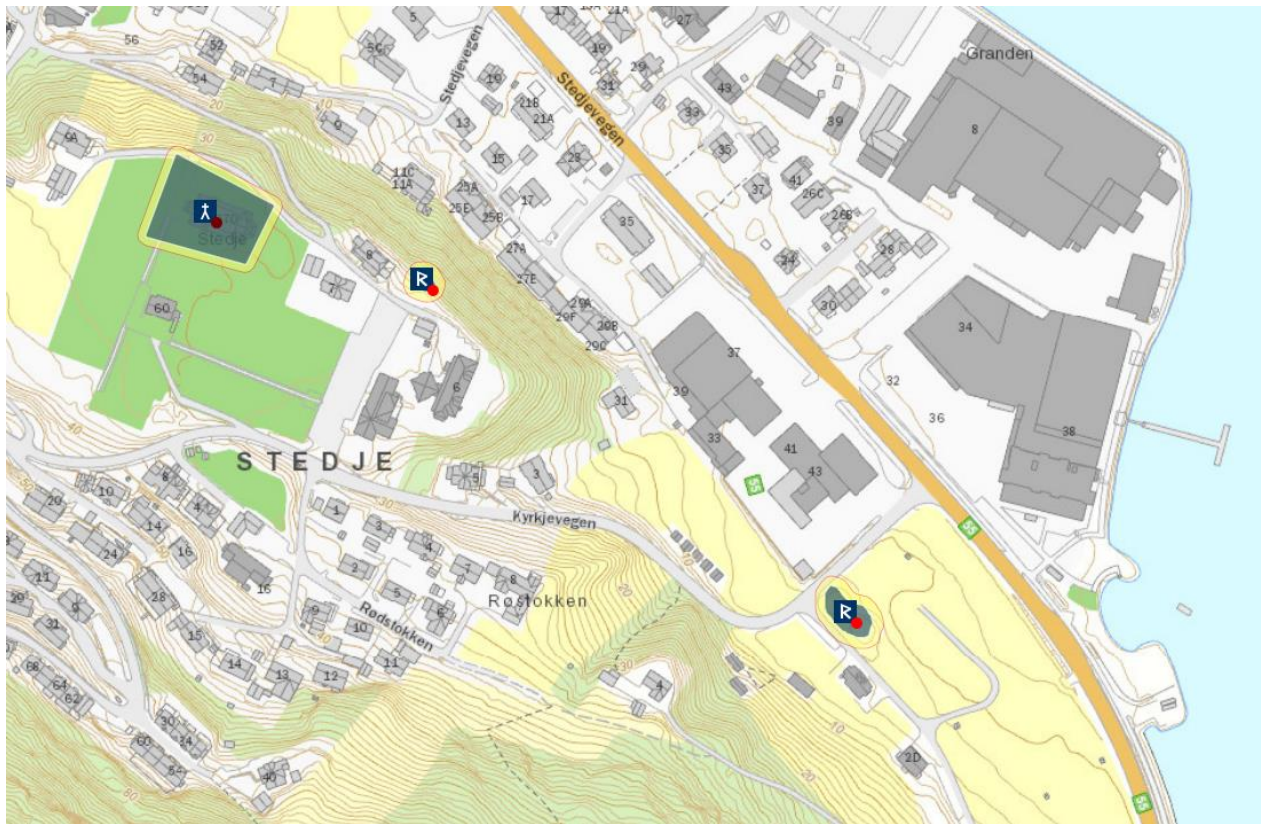
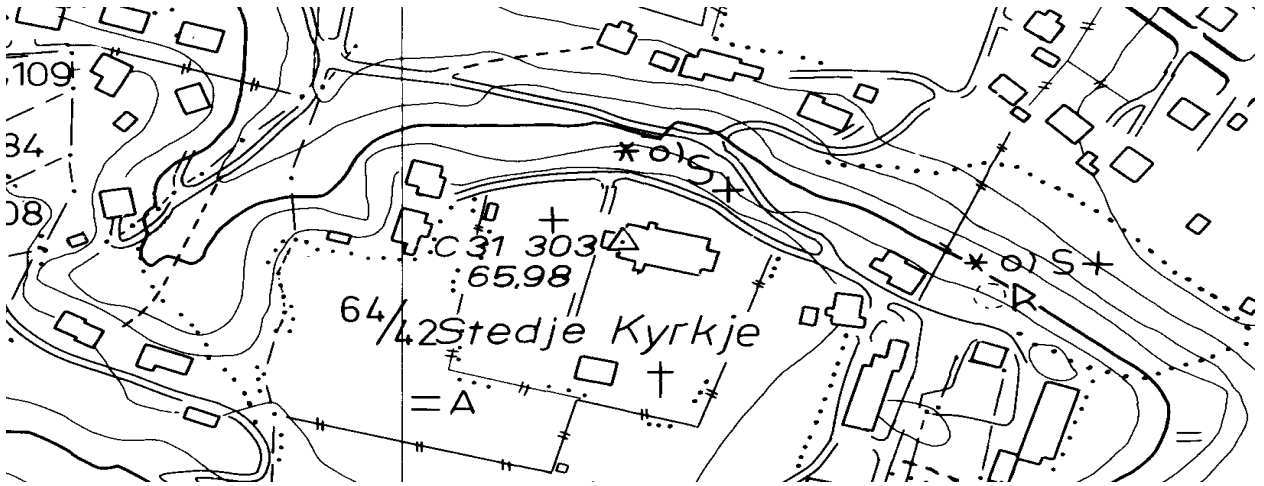

STEDJE (SOGNDAL), gnr. 64 Stedje (Stedje sogn). Sogndal kommune.

ID 85557

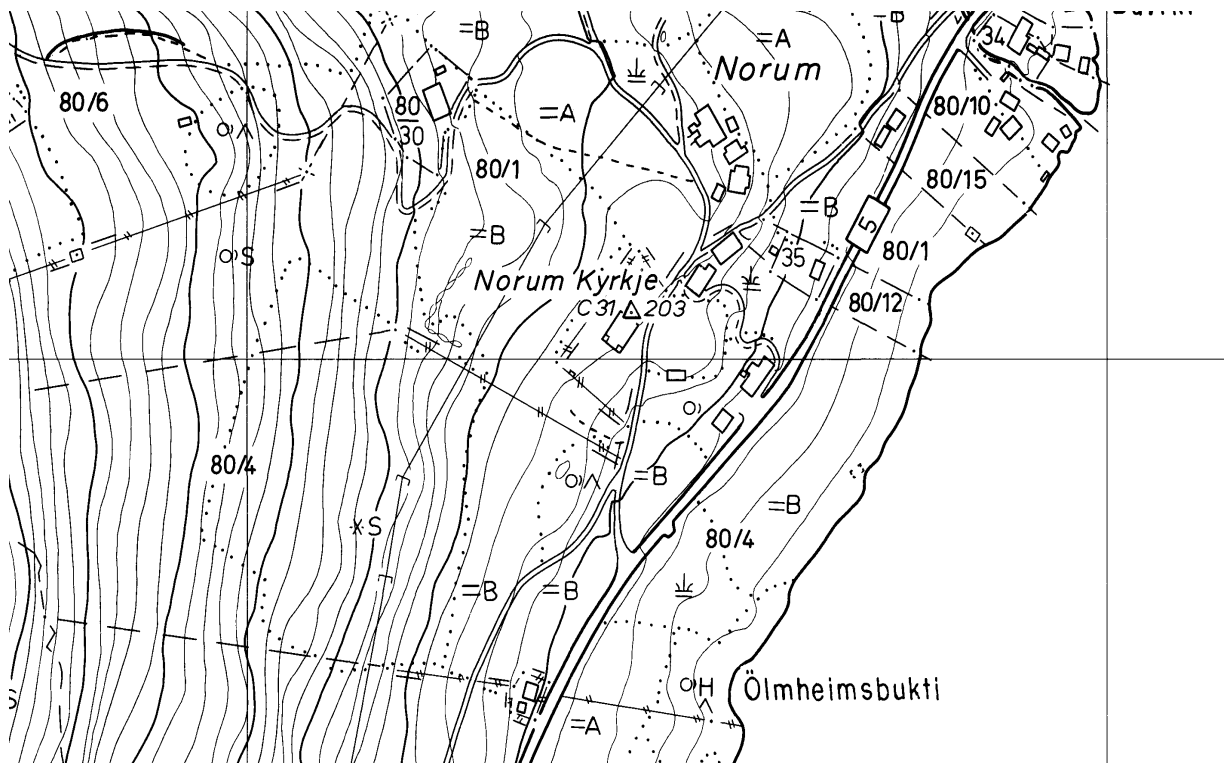
Eldste omtale av kirken er i Sverres saga, deretter i 1327-28 (*ecclesia de Stediu*, PN 134). Nåværende kirke står på (gnr. 64) Stedje, på et moreneplatå 70 meter over Sogndalsfjorden og dagens tettsted Sogndal. Gården var blant de største i Sogndal (Anker 2000:56). Kirken ble bygd i 1867 til erstatning for en stavkirke som ble revet samme året før nybygget ble påbegynt, og som ble reist på samme tuftsted som den eldre kirken. Skipet i stavkirken målte 14,5x10 m. Koret slik det sto ved rivingen målte 9x7,2 m, men dette var en tømmerbygning reist i 1607 til erstatning for et eldre kor i stavvirke. Fra stavkirken er bevart portaler tidfestet til 1180-tallet, samt to søylekapiteler med utskårne masker (Aaraas & al 2000b:190ff). Ifølge Sverres saga (kap. 82) var Stedje den siste av gårdene i Sogndal som i 1184 ble brent av kongens menn som hevn for sogndølenes drap året før på sysselmannen Ivar Dapi på Kaupanger. Da det samtidig tok fyr i kirken, ble denne reddet ved at soldatene lå våte segl over den. Før ca. 1340 lå det høvelig med skyld til mensa, men kun to parter til fabrica (BK 35a). Ca. 1600 var Stedje hovedkirke med annekser på Ylmeim og Kaupanger (JBB 139ff), og i 1743 var situasjonen den samme (Løyland 2006:292). Nåværende (ca. 1900) Sogndal prestegård, hvis opprinnelige navn er (21) Ål, ligger rett nord for/tvers av Sogndalselvi for Stedje kirke. Det er således lite sannsynlig at Ål skulle være utgått av Stedje. En innførsel i en jordebok for bispedømmet ca. 1500 viser at en større part av Ål – muligens hele gården – da var tilkommet erkesetet som kompensasjon fra Bård på Ål for tiendekaup av Solvorn sogn (*Jtem j Aall xvij mamab som biscup Olaf fik af Bardhe j Aal fore tiundh j Soluerne*, DN XV:128). Årsaken til at prestebølet ikke er skilt ut fra kirkestedsgården er nok at Stedje var krongods, noe som vises ved at kongens fogd bodde der (jf DN III:1123, 1530), hvilket ser ut til å ha vært vanlig praksis ved de gamle fylkeskirkene. Det er først i 1612 at gården benevnes *Aal Præstegaard* (NG 86). Brev i 1329 og 1358 refererer til Stedje som sted for biskopens visitas (DN V:81, I:533), i det første tilfellet fant visitasen sted den 27. september. Den 16. april (eller 19. august) 1396 var det (trolig) visitas på Stedje (DN IV:665). Kirken er ikke nevnt med prestebol før ca. 1600 (JBB 142 jf DN XV:128), hvilket er vanlig for kirker på krongods. På en søyle i stavkirkens skip fantes det en runeinnskrift: Denne stav ga Sigrid på Kvåle for Arntors sjel og til nåde for seg selv (Heiberg 1970:47). Om ikke Stedje var krongods fra gammelt, så ble den det etter 1184, men mye peker i retning av gammel fylkeskirkestatus. Stedje var den eneste kirken i Sogn med hovedtiende før ca. 1340 (BK 35a/32a). Rester av et gravfelt ligger i skråningen noen titalls meter øst for kirken. På en runestein i skråningen om lag 100 m sørøst for kirken er det risset inn med runer *Kong Olav skaut mellom desse steinane*; innskriften kan dateres til ca. 1100 (Aaraas & al 2000b:186). Ca. 1900 skrev Heiberg (1970:50) om denne steinen: ”I nordost for Kirken staaer en Runesten, der flere Gange har skiftet plads, og som i nærmeste Fremstid vil blive flyttet tilbage til sin vistnok oprindelige Plads, sydost for Kirken”. Rett sørøst for kirken heter det Støpelbakken (Heiberg 1970:48). Kirken på Stedje er forbundet med kirken på Kvåle og en kirke på Gildevangen/Skjeie (= 21 Ål?) ved et kirkeflyttingsagn (Heiberg 1970:50). På gården er det dokumentert sammenhengende bosetting 150-1100 i forbindelse med utvidelse av kirkegården, med høystatusgraver fra yngre romertid og merovingertid (Anker 2000:57). (kartreferanse: AW 075-5-2).

YLMEIM (NORUM), gnr. 80 Norum (Norum sogn). Sogndal.

ID 85175

Eldste omtale av kirken er i 1321 (*Ylmhæim kirkiu*, DN XV:8), og prest på stedet i 1308 (*sira Hallwarðe a Ylmhæimi*, DN IX:80). Nåværende kirke står i kanten av tunet på (gnr. 80) Norum, hvis eldre navn ser ut til å ha vært Ylmheim eller Ølmheim (NG 99). Gårdstunet ligger ved Ølmheimsbukti. I 1686 omtales kirken med skip i stavkonstruksjon og et mindre, laftet kor. Kirken brant i 1700 eller 1701, og i 1703 ble en tømmerkirke med korsformet grunnplan vigslet på samme tuft. Denne sto til nåværende kirke ble bygd i 1863 drøye 20 m opp/nordvest for det gamle stedet, på den andre siden av riksveg 5 (Aaraas & al 2000b:184f). Før ca. 1340 lå det godt med skyld til så vel mensa som fabrica (BK 36a-37a). I tillegg tok Ylmeim kirke kirketienden fra kirken på Fimreite (BK 36b), hvilket kan ha vært midlertidig eller også fordi sistnevnte sto til nedfalls. Da det i 1329 ble tatt inventarfortegnelse i kirken ble det notert at det både i koret og i skipet fantes en rekke revler på veggene: *Item tuau lutær af korenom tialldader med reflom fornom med vndir tiolldum, item vtar i kirkiu fiorer reflar forner med vndir tiolldum* (BK 83a). Ca. 1600 lå Ylmeim som anneks til hovedkirken på Stedje (JBB 139f). (kartreferanse: AV 074-5-2).

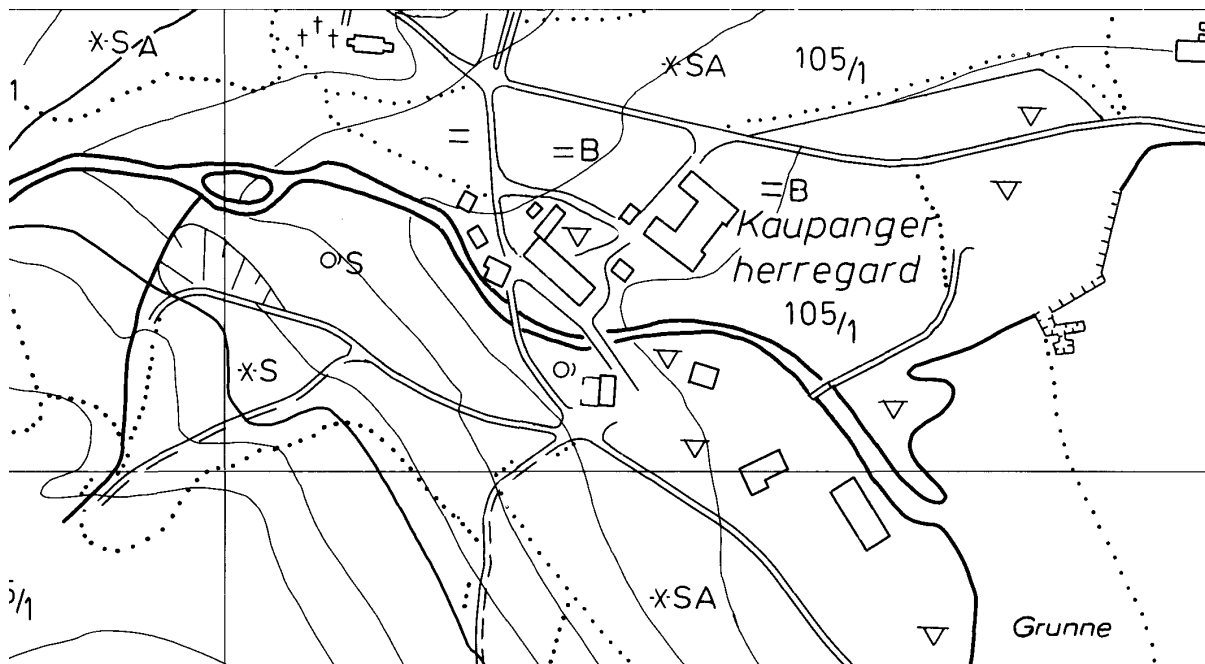

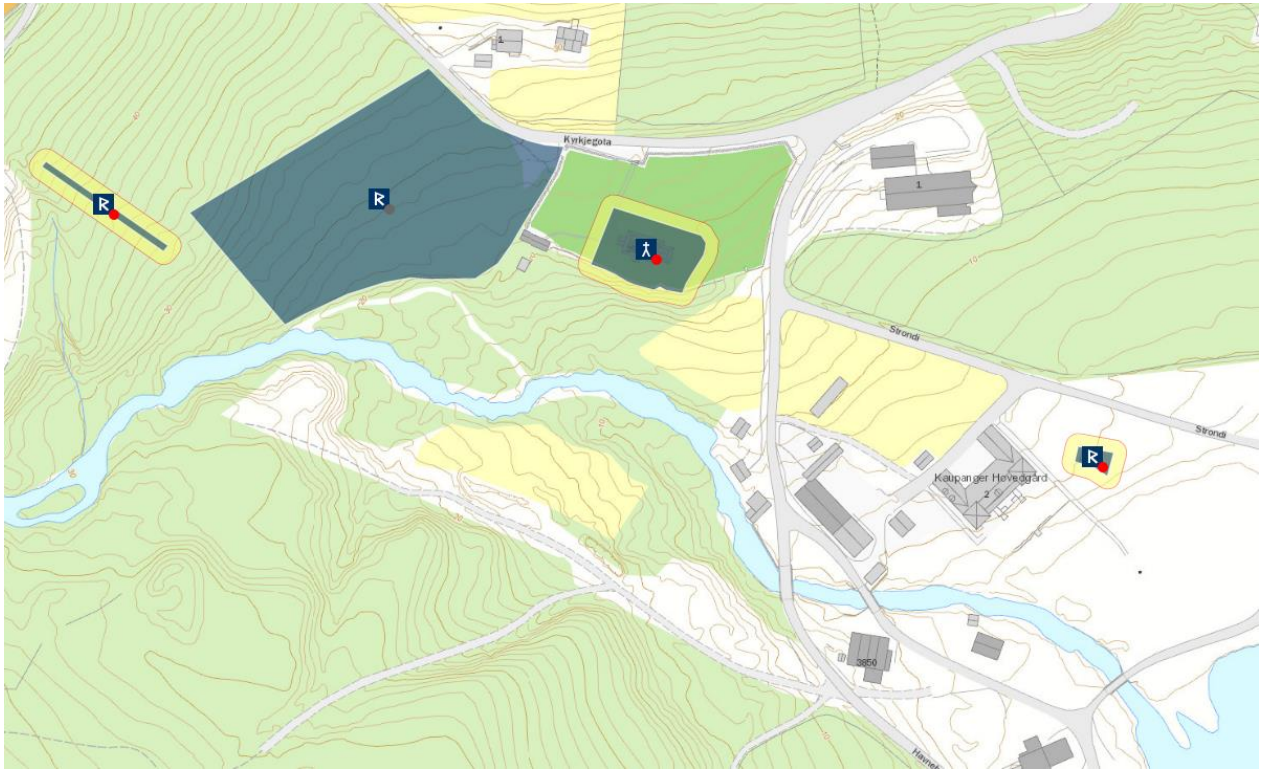

KAUPANGER, gnr. 105 Kaupanger herregård (Kaupanger sogn). Sognadal kommune.

ID 84766

Eldste omtale av kirken er før 1430 (*Kaupangrs kirkia*, BK 46a), men prest nevnes allerede i 1308 (*sira Ommvndr i Kaupangre*, DN IX:80). Kaupanger stavkirke står på (gnr. 105) Kaupanger herregård, på en lav terrasse over der elva munner ut i Amlabukti. På gårdens grunn lå i middelalderen Lusa-kaupangen, trolig operativ på 1100-tallet, og gården var tydeligvis på et tidlig tidspunkt krongods idet kong Sverre hadde sin sysselmann Ivar Dapi der. Kaupangen lå trolig i området mellom kirken og sjøen, der nåværende hovedgård ligger, og gården er nevnt som fylkestingsted etter 1200 (Anker 2000:65 m/ref.). Nåværende kirke er ut fra portalenes stiltrekk samt dendrokronologiske analyser bygd rundt 1140 (Anker 2000:63 m/ref.). Det er påvist to eldre kirkebygg under den nåværende. Den eldste var en stolpekirke fra siste halvpart av 1000-tallet, den andre stolpebygningen var fra tidlig 1100-tallet og brant kort etter. Den eldste kirken kan ha vært en rektangulær bygning, mens de to yngre kirkene har rektangulært skip med smalere, rektangulært kor. På et tidspunkt mellom 1200 og 1350 ble nåværende kirke utvidet mot vest med 3,5 m, og grunnarealet for skipet ble da 13 x 7,5 m. I 1625 ble koret ombygget og forlenget. Både skip og kor er treskipet. I 1959-65 ble den stående kirken restaurert og ført stilmessig tilbake til 1600-tallet. I 1862 ble det funnet 72 brakkeater under det nåværende kirkegolvet, de eldste fra første halvdel av 1200-tallet (Heiberg 1970:39ff, Aaraas & al 2000b:196f). Det ser ut til at kirken har portaler kun mot vest og sør i skipet og mot sør i koret. Før ca. 1340 lå det godt med skyldparter til mensa men kun én til fabrica (BK 46a-b). Selv om gården var krongods var et bruk av den prestebol før 1340, da det på denne tiden lå 4, 5 mmb *j Kaupangre j abølet*. Ca. 1600 lå Kaupanger som anneks til hovedkirken på Stedje (JBB 139f). (kartreferanse: BD 074-5-1).

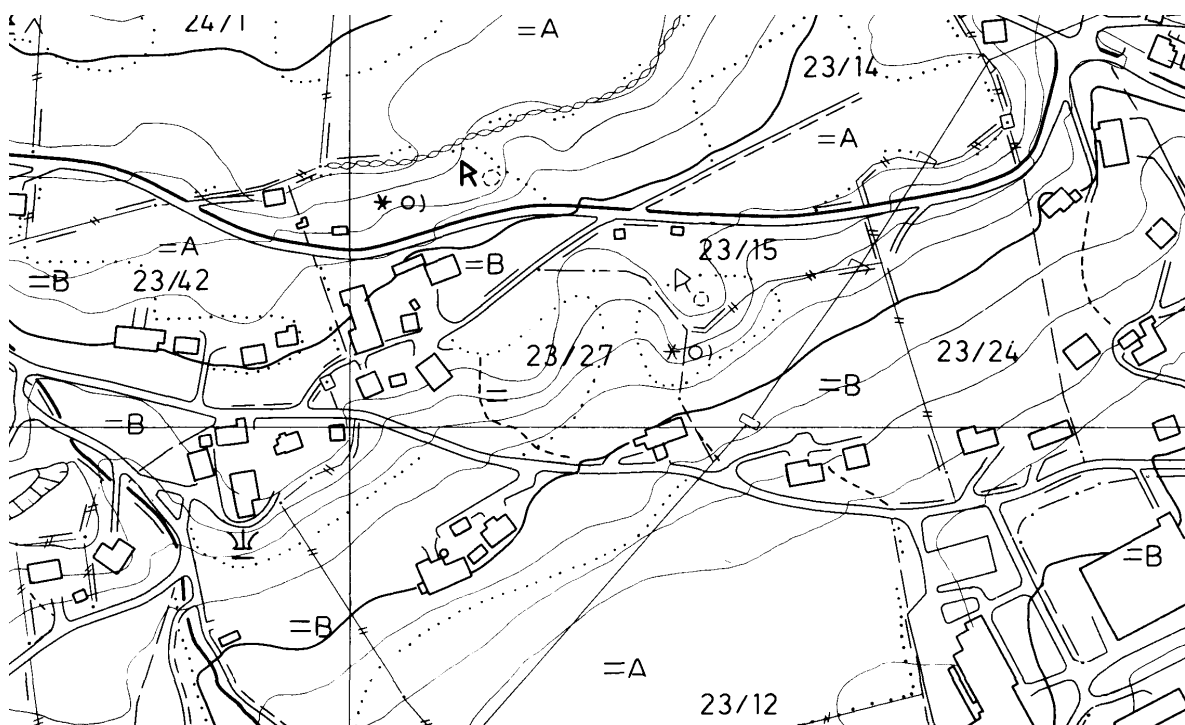

KVÅLE, gnr. 23 Kvåle (Stedje sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 131806

Eldste omtale av kirken er i 1314 (*kirkiu a Huale*, DN VI:84). Steinkirken på (gnr. 23) Kvåle hadde rektangulært skip og smalere, rektangulært kor (bredde 8 alen), og det var brukt kvader i vegglivet i koret (Bendixen 1903:170f). Ifølge lokal tradisjon skal kirken ha stått på en terrasse nord for tunet på bnr. 27 av (23) Kvåle. I 1824 var det fortsatt mulig å se rester av bygningen samt kirkegården i tunet, og kirkens vestvegg skal ha ligget under fjøset. Det er gjennom årene gjort en rekke funn av skjelettresten i området (Buckholm 1998:19, 41). Kirken ble bestemt nedlagt i 1544, samtidig med kirkene på Rygge, Henjum og Bø (DN IX:763), men så seint som i 1626 sto fortsatt deler av den (Heiberg 1970:51). Gården lå til mektige folk, blant disse Arntor, bøndenes leder i kampene mot kong Sverre i 1183-84. Gården må ha blitt konfiskert for deretter finner vi Sverres lendmann Jon Stål på Kvåle, så sønnesønnen Jon Brynjulfsson, Erling Vidkunsson og seinere var gården i Losnaættens eie. Før ca. 1340 lå det ingen skyld til mensa og kun tre parter til fabrica (BK 35b), en antydning om en prest på "fastlønn". Ved nedleggingen i 1544 lå det kun 13 mæler korn til fabrica, fordelt på de tre nabogårdene (25) Gorvin, (28) Stenehjem og (29) Eggum. Kvåle ligger på nordsiden av Sogndalselvi, tvers over dalen for kirkestedsgården (64) Stedje, kort vei vest for kirkestedsgården (14) Åberge og et par kilometer øst for kirkestedsgården (29) Eggum. Store deler av gårdsvallet består nå av villabebyggelse i tilknytning til Sogndal sentrum, derunder fotballbanen Fosshaugane. Om lag 75 m østsørøst for kirketuften ligger gravhaugen Halvardshaugen. Rett ved der kirken sto heter det Kyrkjeåkeren (Bendixen 1903:171). Kirken på Kvåle er forbundet med kirken på Stedje og en kirke på Gildevangen/Skjeie (= 27 Ål?) ved et kirkeflyttingssagn. Videre skulle en del av kirkens treverk (tidligere) befinne seg i en bygning på (20) Bahun (Heiberg 1970:50f). På gården er det gjort gravfunn – bl.a. i Kyrkjeåkeren – fra romertid, folkevandringstid og yngre jernalder. (kartreferanse: AW 076-5-4).

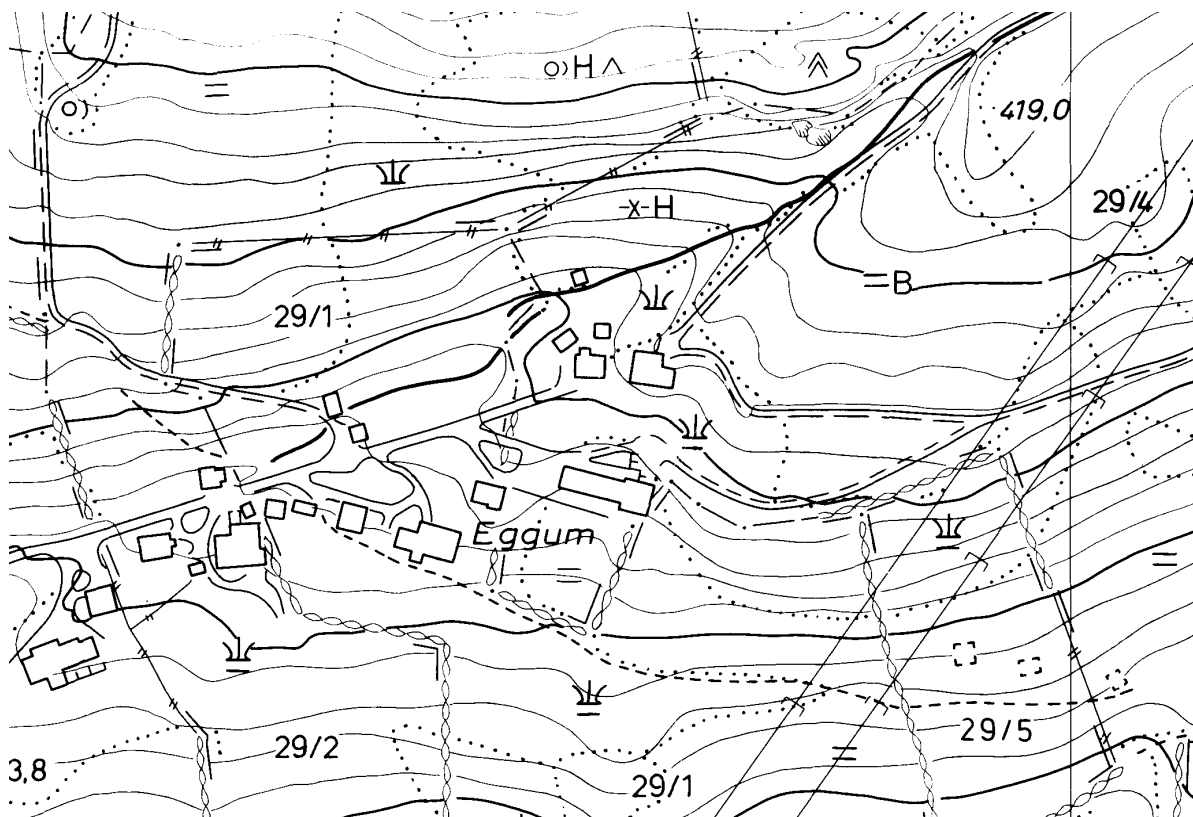

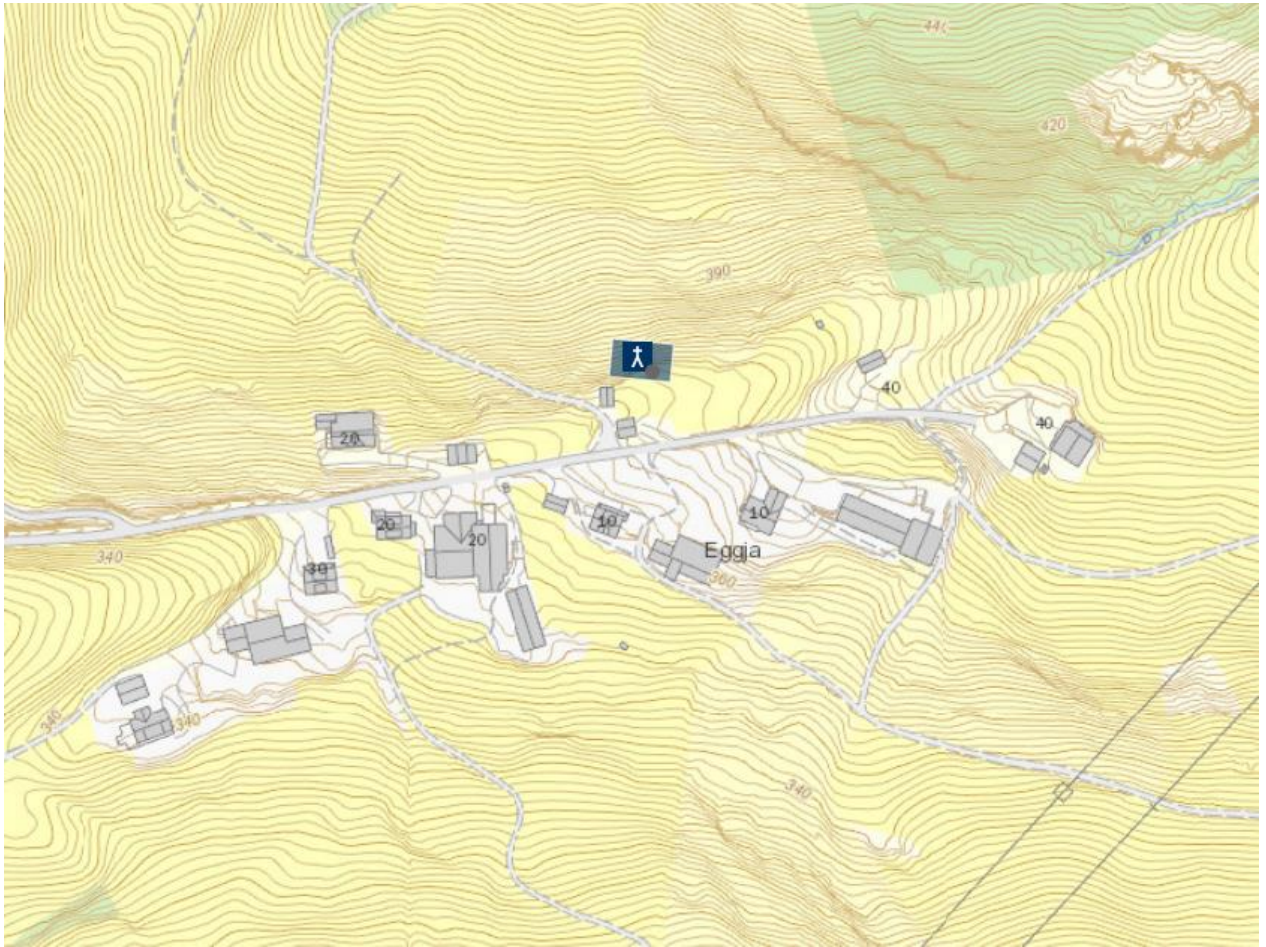

EGGUM [Eggja], gnr. 29 Eggum (Stedje sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 131807

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Æggiu*, BK 35b). Gården ligger et par kilometer inn i dalen for kirkestedsgårdene (23) Kvåle og (64) Stedje. Kirken skal ha stått på bnr. 1 under (gnr. 29) Eggum i en helling rett nordøst for nåværende tun, men lokaliseringen er noe usikker da det ikke er gjort funn av skjelettresten (Buckholm 1998:20, 42). Bendixen (1903:171) ville mene at kirken kunne ha stått ”paa et sted udmod [gårds-] fladens rand”, hvor ”jorden viste sig noget eiendommelig”. Da han besøkte stedet var det ingen på gården som visste at det hadde stått kirke der, eller at det skulle finnes noe lokalitetsnavn som kunne vise hvor: ”Det er den eneste gang, at noget saadant har hændt mig”. Før ca. 1340 lå det skyldparter i syv gårder til mensa og kun én til fabrica, og i tillegg tok presten på Kvåle skylden av to gårder som lå til Eggum kirke (BK 35b). Muligens antyder dette at presten på Kvåle holdt tjeneste også i Eggum kirke. På gården er det gjort en rekke gravfunn fra yngre jernalder. (kartreferanse: AW 076-5-3).

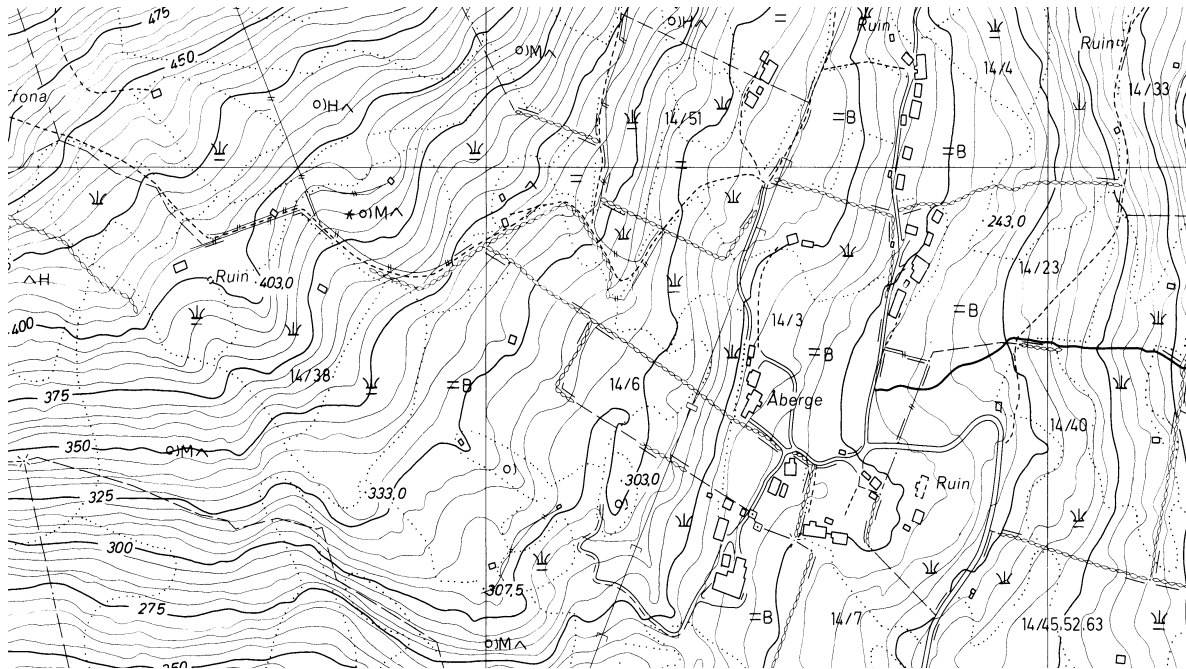

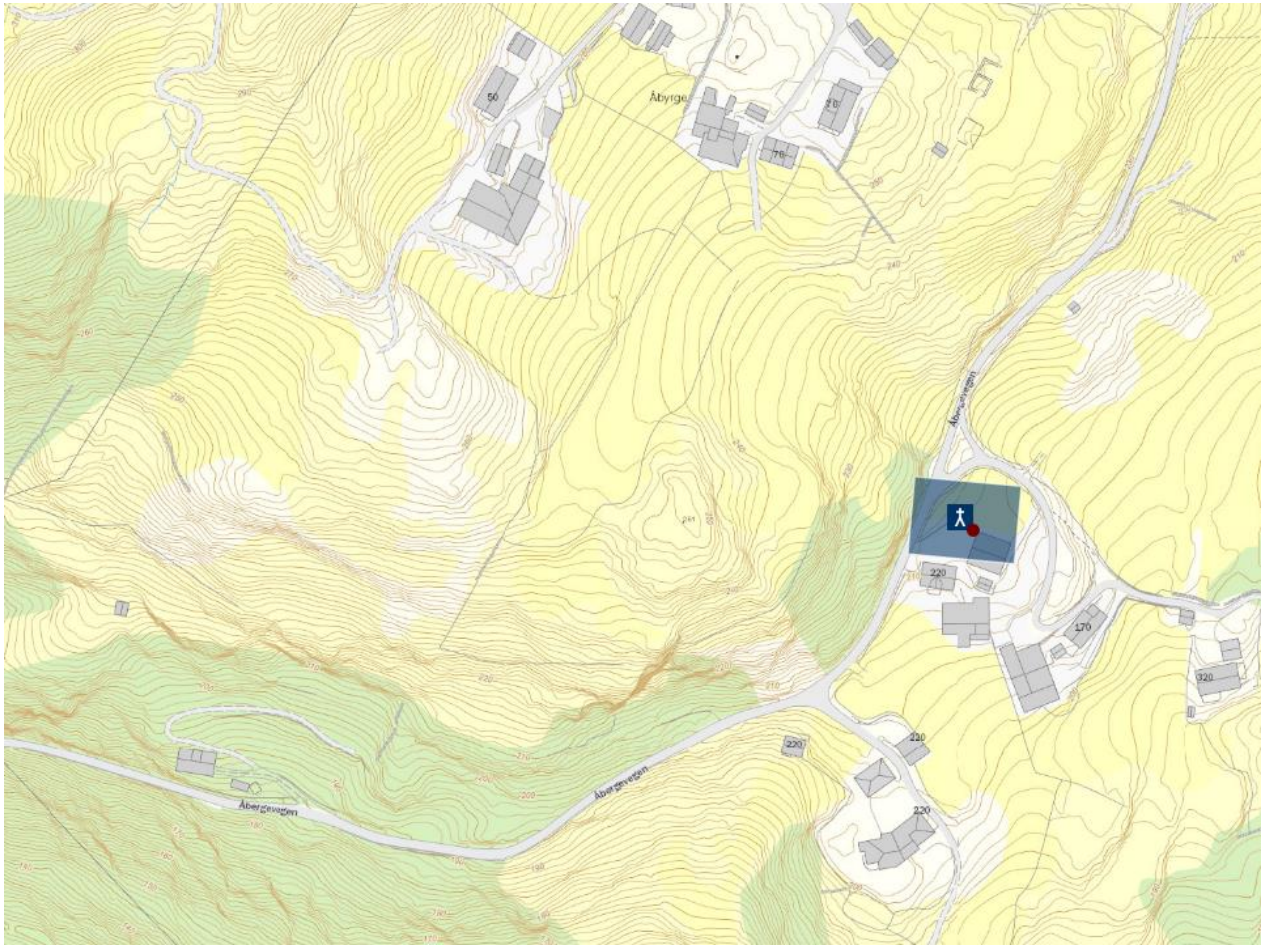

ÅBERGE, gnr. 14 Åberge (Stedje sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 131808

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*capella de Obergi*, PN 134). Gården ligger noe opp i fjellsida rett nord for kirkestedsgården (64) Stedje på andre sida av Sogndalselvi, og kort vei nordøst for kirkestedsgården (23) Kvåle nede i dalbunnen. Kirken skal ha stått på bnr. 22 under (gnr. 14) Åberge i kanten av gammeltunet, og ifølge eldre opplysninger er det funnet skjelettrestre og deler av en (mulig) kirkegårdsmur (Buckholm 1998:20, 42, Bendixen 1903:172). Ifølge Heiberg (1970:51) fantes det på gården rundt 1900 ”i en Løe nogle Bjælker, som skal stamme fra Kirken”. Før ca. 1340 lå det skyldparter i åtte gårder til fabrica og intet til mensa (BK 35b-36a). I og med at BK betegner kirken som kapell, er det rimelig å se Åberge på denne tiden som betjent fra en annen kirke. Den har nok likevel tidligere hatt egen prest og sogn, i og med at den hadde høvelig med landskyld. Kirken skal ha stått på et sted kalt Kyrkjeflata (Kirkedalsflaten, Bendixen 1903:172; Kirkeageren, Heiberg 1970:51), og dalen opp/nordøst for stedet heter Kyrkjedalen. Det skal i tillegg finnes et sted nær gården kalt Prestedalen (Aaraas & al 2000b:192). (kartreferanse: AW 076-5-4).

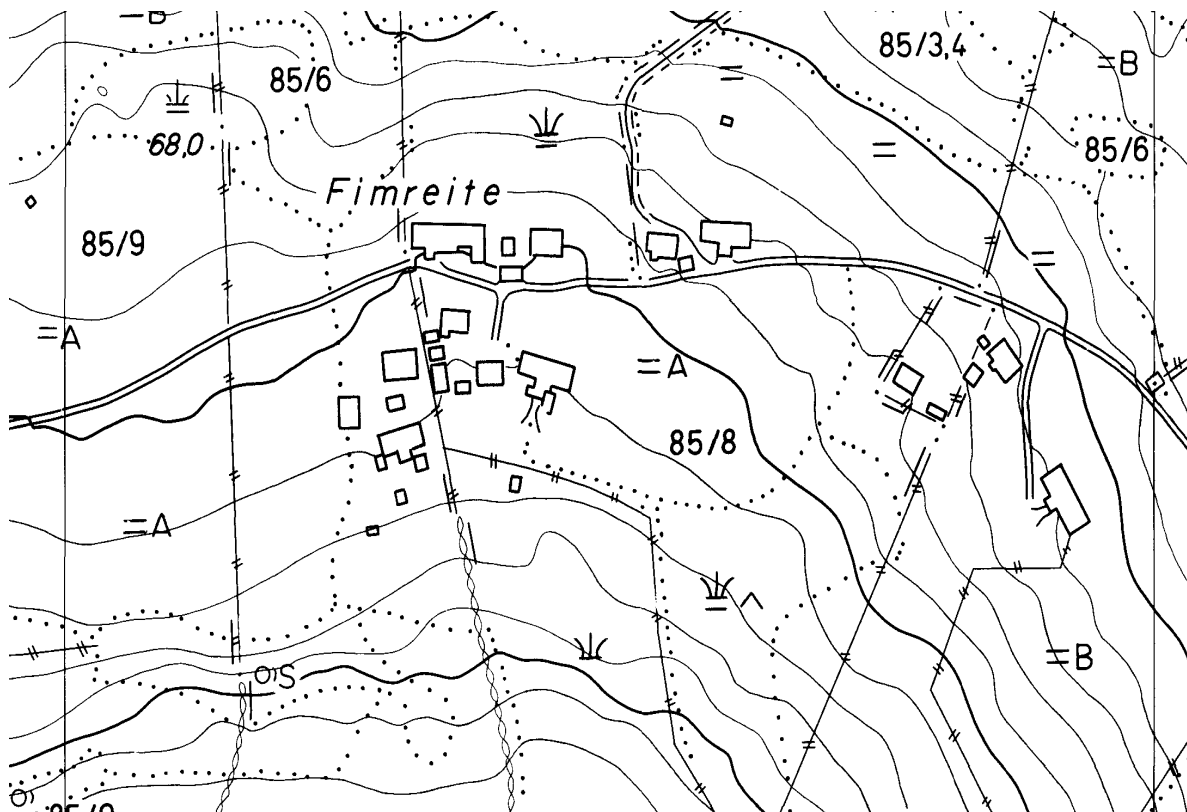

FIMREITE ST. ALBANUS, 85 Fimreite (Norum sogn). Sogndal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84135

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kapellan a Fimræiti*, BK 37a). Gården ligger på en odde ut i Norafjorden, og tunet ligger på et platå 75 moh. Ifølge gårdstradisjonen skal kirken ha stått på ei flate rett øst for nåværende tun, på bnr. 8 under (gnr. 85) Fimreite. Her er det gjentatte ganger funnet skjelettresten innenfor et område på om lag 1 mål (Buckholm 1998:20, 42). Nede ved stranden fantes tidligere Fresviknavnet for ei båtstø, og som ved Njøs kirke het det at folk fra Fresvik skulle ha gravlagt sine døde ved kirken her (Bendixen 1903:170). Før ca. 1340 var Fimreites kirketiende lagt til kirken på Ylmeim (BK 36b), hvilket vel kan bety at sistnevnte for en periode (?) hadde behov for økonomisk støtte til vedlikeholdet. Alternativt at kirken på Fimreite da sto til nedfalls. I tillegg tok Ylmeim kirke skylda av de to gårdpartene som lå til Fimreite, slik at det ikke var inntekter til verken mensa eller fabrica ved Fimreite på dette tidspunkt (BK 37a). Brevet av 1353 om pantsetting av deler av Fimreite (DN VIII:195) viser uansett at denne gården da lå i Ylmeim (Norum) sogn, så muligens kan kirken ha blitt lagt ned i dette tidsrommet. Dedikasjonen etter DN I:331. Der kirken skal ha stått heter det Kyrkjegarden. Bnr. 8 rett opp/sør for nåværende tun heter Krosseng, en antydning om et tidligere kors i friluft. (kartreferanse: AV 074-5-4).

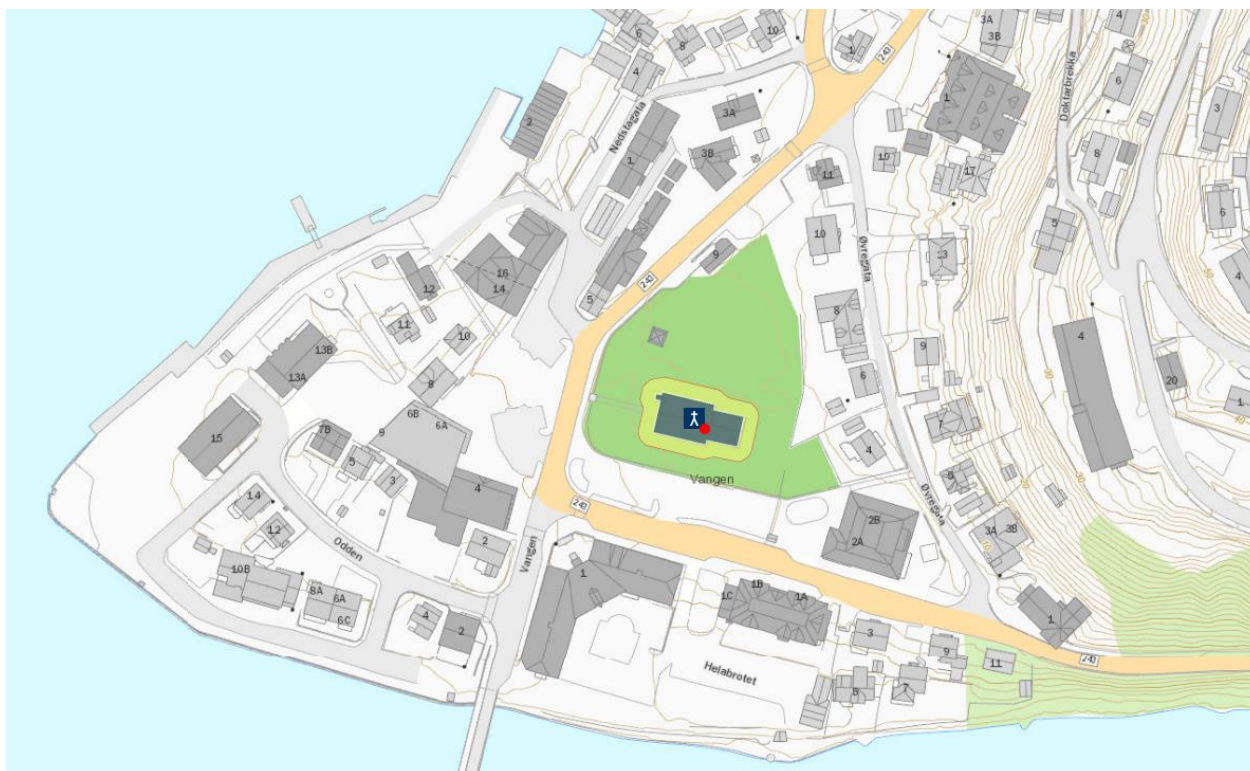
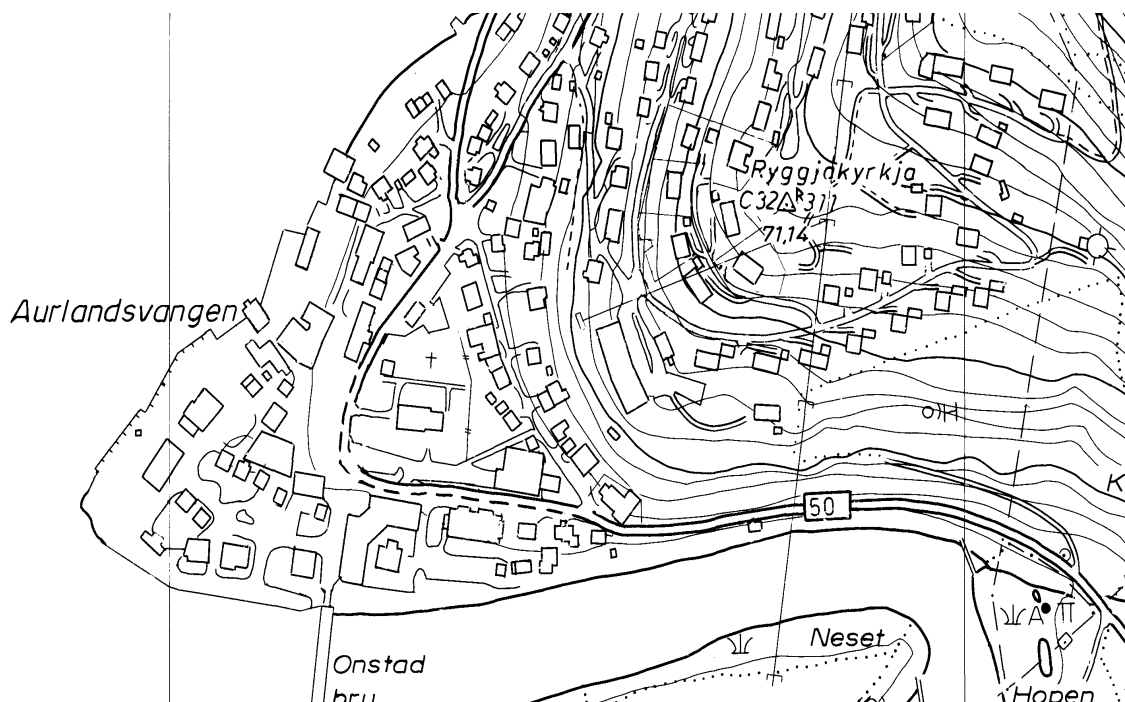
AURLAND KOMMUNE

VANGEN (AURLAND, ST. PAULUS [?]), gnr. 9 Vangen (Vangen sogn). Aurland kommune.

ID 83816 – jf. Rygg ID 60458

Ifølge flere sagaer skal ei stor ætt (Aurlandsætti) ha hatt sitt sete i Aurland fram til tida rundt Svartedauden, men uvisst på hvilken gård. Steinkirken på (gnr. 9) Vangen står ytterst på odden der Aurlandselvi munner ut i Aurlandsfjorden. Kirkegården her ble vigslet i 1806, og fram til dette var den gamle kirkegården ved den nedlagte Rygg kirke blitt benyttet. Ifølge lokal tradisjon skal det være engelske handverkere som forestod byggingen. Kirken har rektangulært skip (18x13 m) og smalere, rektangulært kor (10,4x9,6 m, begge mål utvendige). Skipet har portaler mot vest og sør, koret mot sør. Korbueåpningen med sin 10 m høye åpning er blitt utvidet i nyere tid, men den må ha vært rundt 5 m allerede i middelalderen. Bredden ved golvet er 3,6 m. Det har trolig vært et lektorium i korbueåpningen mot skipet, men oppgangen i korets vestvegg er igjenmurt. Muligens har kirken hatt flat himling i både skip og kor. Det er benyttet kleberkvader i alle veggåpninger og i utvendige hjørner. Fra middelalderen er det i koret bevart tre separate vinduer i østveggen, samt et i skipets nordvegg og et i vestveggen. Det skal være funnet et – nå tapt – skinnbrev i det gamle alteret, der det skal ha framkommet at kirken ble vigslet 2. mai 1202. Golvet i koret er hevet tre trinn over golvet i skipet, men det er uklart om dette er et opprinnelig arrangement (Ohnstad 1983, Aaraas & al 2000b:156ff, Anker 2000:116ff m/ref.). Som kirken står i dag er samtlige veggåpninger lett spissbuede. Dette, sammen med de tre østvinduene i koret gjør det mest rimelig å anta at kirken er bygd et sted mellom ca. 1175 og 1225. Dersom opplysningene i det tapte dokumentet mht. vigslingstidspunkt skulle vise seg å være autentiske, vil det kunne trekke dateringen ned mot et noe tidligere startpunkt for byggingen enn ca. 1175. Radiologisk datering av treverk fra takkonstruksjonen i koret og skipet antyder at taket i koret kan være bygd AD 1175-1270, i skipet AD 1290-1380/1285-1305 (Anker 2000:122 m/ref.). Trolig bør en feste større tillit til dateringer ut fra stiltrekk når det gjelder dateringen av selve murbygget. Interessant nok er det korportalen som er mest forseggjort, ikke skipets portaler, hvilket kan antyde en sterk tilknytning til et høykirkelig miljø. Det samme kan gjelde mht. det at kirken har et relativt sett stort kor og (trolig) lektorium over korbuen. Steinkirken på Vangen bør rimeligvis ha fungert som kapell med prest for gårdens eiere, interessant nok nesten helt fram til reformasjonen. Første omtale kan være i 1498 (DN VIII:442), i så fall indirekte (*Røgghe kyrke sogn i Orlande prestegele*). Helt sikkert er den nevnt ca. 1600 (*Wangs kierckel/hoffuid kiercken*, JBB 76, 155, annekser på Flåm og Undredal), og det lå da godt med landskyld til den, både til kirke og prest. Siden landskyld og tiende ikke ble overført fra Rygg kirke da denne ble bestemt nedlagt i 1544 (jf DN IX:763), må kirken på Vangen ha rukket å samle seg betydelige inntekter i løpet av seinmiddelalderen i kraft av å være en regulær sognekirke. Muligens kan kirken være viet St. Paulus, da den har to messinglysestaker fra 1637 og der begge har innskriften *Santus Paulus* (Aaraas & al 2000b:159). Med hensyn til status og funksjon for en av de to kirkene på opphavsgården Vinjum (Rygg eller Vangen), er gården (6) Kanniketeigen rett nord for/inntil nåværende (gnr. 8) Vinjum interessant, idet navnet kan være en indikasjon på at kirken lå til kannikene i seinmiddelalder. En analyse av jordegods og gravfunn indikerer et lendmanssete i Aurland i tiden ca. 1050-1150, uten at den konkrete gården kan pekes ut (Anker 2000:111 m/ref.). ”Ved Vangens Kirke findes 3 Gravhøie” (Neumann 1836:251). I 1825 fantes det en ansamling av 49 husmenn/strandsittere på almenningen ned for kirken, og som utøvte handverk og daglønneri (Anker 2000:116 m/ref.). Muligens kan Vangen ha vært tingsted i seinmiddelalder (jf DN II:228), noe som samstemmer bra med lokaliteten Tinghaugen tvers av elva for kirken (jf Ohnstad 1983:21). Tidligere lå det

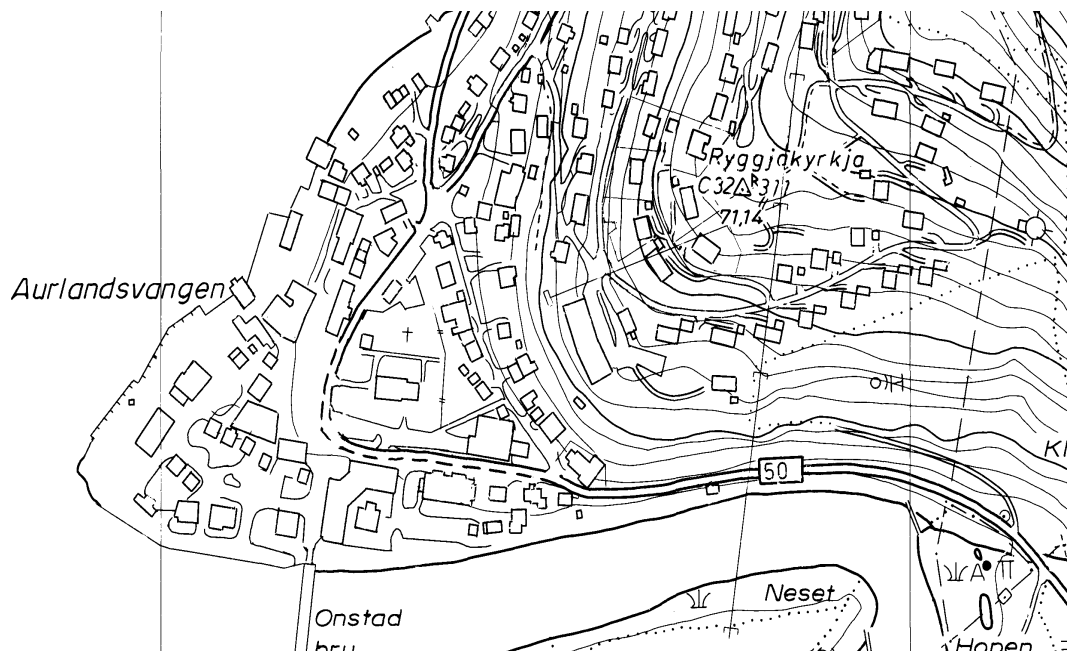
flere gravhauger i området rundt/ved kirken (Ohnstad 1994:247). (kartreferanse: AX 068-5-2).

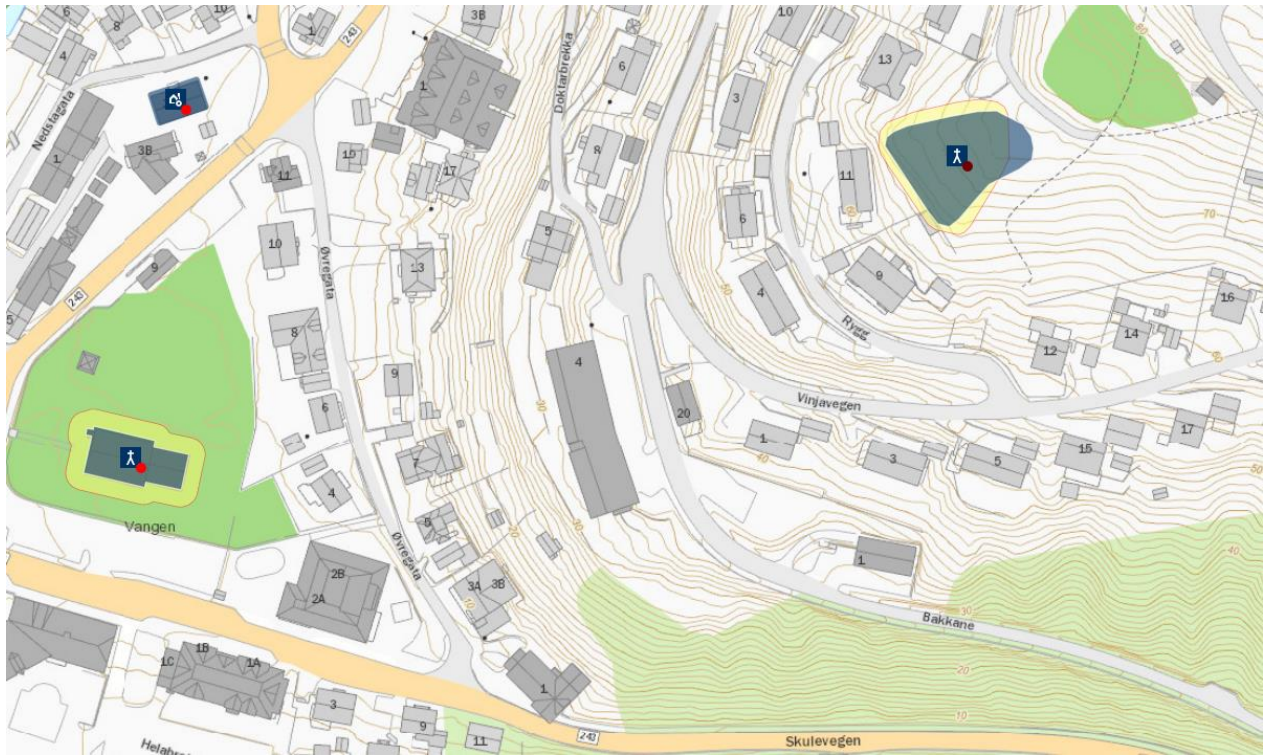

RYGG, gnr. 8 Vinjum (Vangen sogn). Aurland kommune. Nedlagt kirkested.

ID 60458

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*Ryggjar kirkiu/kirkian a Ryg*, BK 46b), av prest i 1322-23 (*sira Halldors a Ryg*, DN VII:98). Kirken skal ha stått på bnr. 81-82 av (gnr. 8) Vinjum. Tuftene for denne samt den omkringliggende kirkegård er fortsatt synlig drøye 200 m opp/østnordøst for nåværende Vangen kirke, og det er reist minnestøtte på stedet. Kirken ble bestemt nedlagt i 1544, og så vel landskyld og tiende som *klocken och anden ornament* ble lagt til Korskirken i Bergen (DN IX:763). Svake spor av bygningstuften ses, men opplysninger om målene varierer sterkt sammen med oppfatningen av hvorvidt det var en tre- eller steinbygning (Anker 2000:112 m/ref.). I middelalderen ble kirken i Aurland benevnt *Ryggjar kirkiu*, og Rygh mener denne er ”en for lengst nedtagen Kirke paa en forsvunden Gaard” (NG 108, 123). Ut fra landskapet og nåværende gårdsgrenser er det mindre sannsynlig at *Rygg* i tidlig- og høymiddelalder var en separat (nå tapt) gård: Vinjum strekker seg helt sør til grensa mot (12) Aurland prestegård, nåværende Sogn jord- og hagebrukskole, og både *Rygg* og (9) Vangen sammen med prestegården bør ha vært parter av opphavsgården Vinjum i tiden da kirkene ble reist. En rimelig tolkning er således at kirkene ble gitt navn etter lokaliteter innenfor gårdsvaldet, for å skille dem fra hverandre, framfor å benevne dem begge Vinjum. Rundt 1200 ble en steinkirke reist nede på Vangen, men det er uvisst hvorvidt denne har hatt en forgjenger i tre. På slutten av 1400-tallet valgte trolig erkebiskopen å la Vangen kirke ta over sogne- og hovedkirkefunksjonen (jf DN VIII:442). Gravplassen ved Ryggjarkyrkja ble benyttet helt til ny kirkegård nede ved Vangen kirke ble vigslet i 1806, og det er tidligere ved flere anledninger funnet skjelettrestre i området (Buckholm 1998:42). Før ca. 1340 lå det ni store skyldparter til mensa men intet til fabrica (BK 46b-47a). Kirken er ikke nevnt med prestebol i middelalderen. Aurland prestegård er nevnt som sådan først i 1647 (Anker 2000:115 m/ref.) og 1723 (NG 110), så rimeligvis er det også her skjedd et makeskifte ved reformasjonstiden i samband med at Vangen ble hovedkirke (jf DN IX:763). I Aurlandselvi rett ut for tunet på prestegården ligger Prestøyna. (kartreferanse: AX 068-5-2).

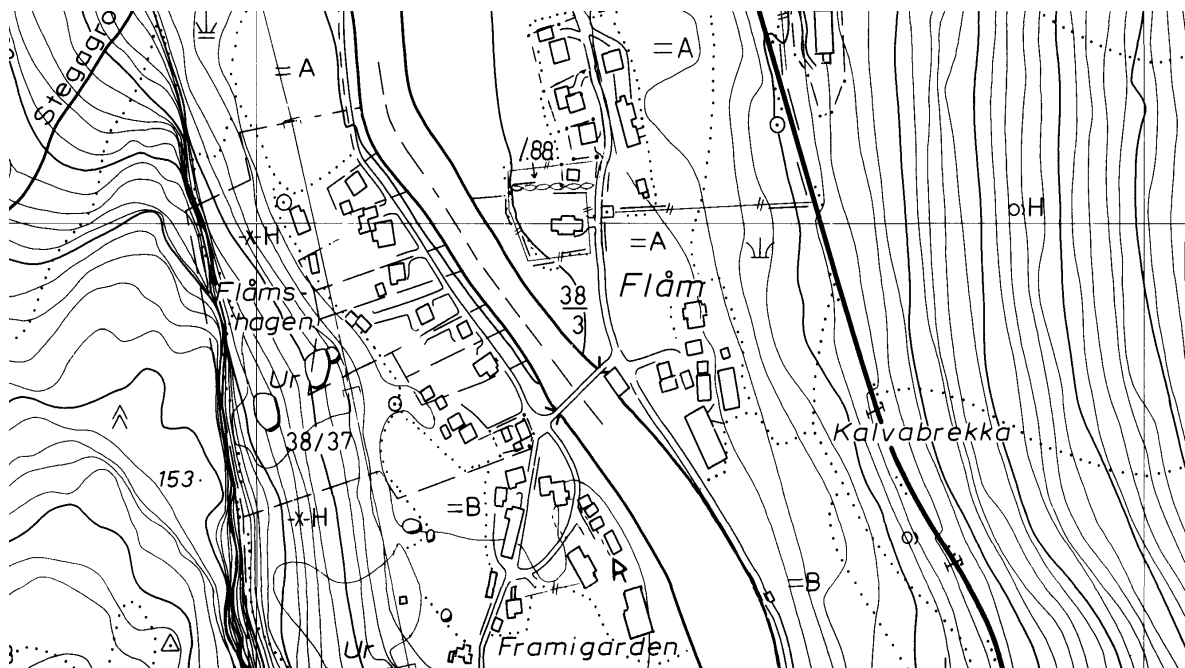

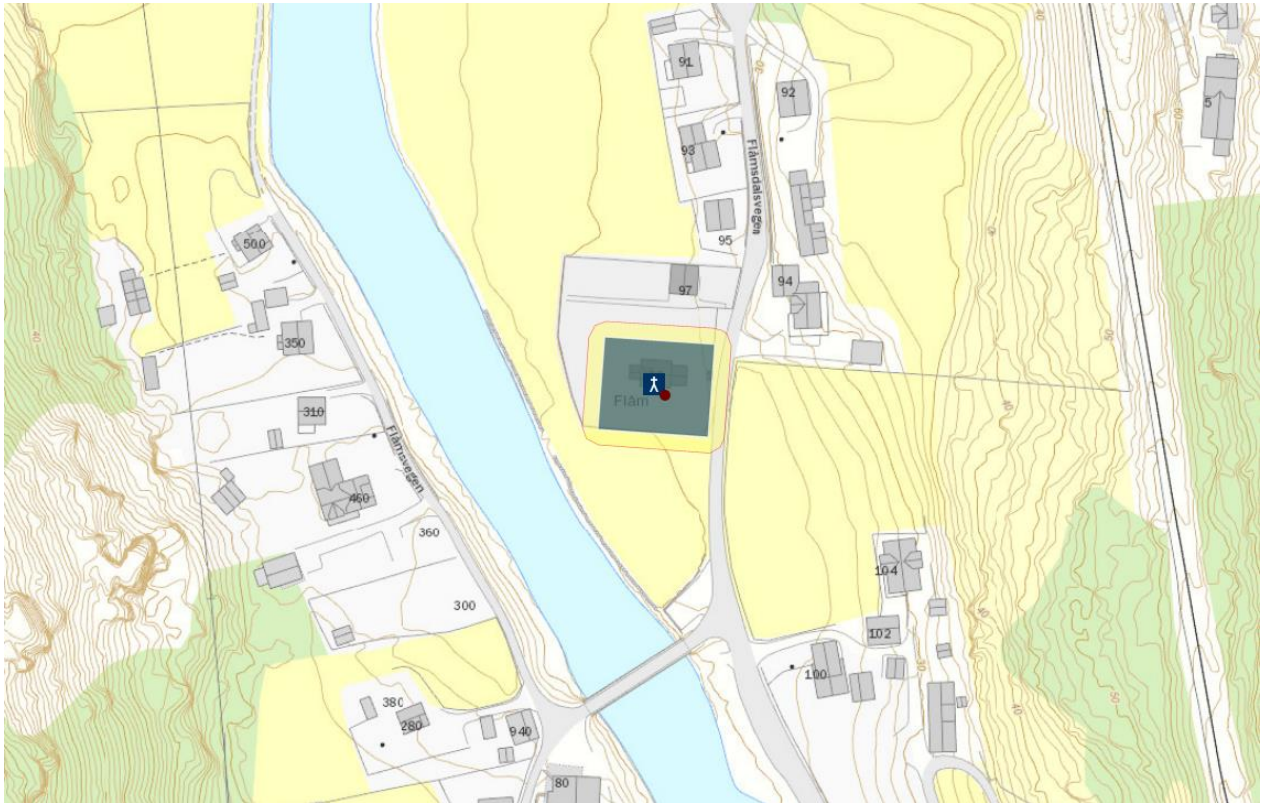

FLÅM, gnr. 38 Flåm (Flåm sogn). Aurland kommune.

ID 84171

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Flaam*, BK 47a). Nåværende kirke bygd 1670, en liten langkirke i tømmer, står på (gnr. 38) Flåm. Den var ment å erstatte en eldre stavkirke som i 1661 ble beskrevet å være i en elendig forfatning. Byggmesteren skulle gjenanvende materialene fra gamlekirken i nybygget, men i stedet reiste han en ny kirke på (36) Fretheim i 1668 og unnlot å rive den gamle. Dette nybygget fra 1669 blåste ned året etter. Deretter ble så kirken reist i 1670 på Flåm med materialer fra begge kirkene, den nedblåste og den falleferdige. Nåværende kirke skal være reist ”om lag på same tuft” som stavkirken. Kirken står like ved det gamle Flåmstunet (Indrelid 2003:102ff, Aaraas & al 2000b:163). Før ca. 1340 lå det åtte skyldparter til mensa men kun én til fabrica (BK 47a). Ca. 1600 lå Flåm som anneks til hovedkirken på Vangen (JBB 155ff). Flåm er nabogård i sør til kirkestedsgården (36) Frettheim i dalmunningen. (kartreferanse: AX 066-5-1).

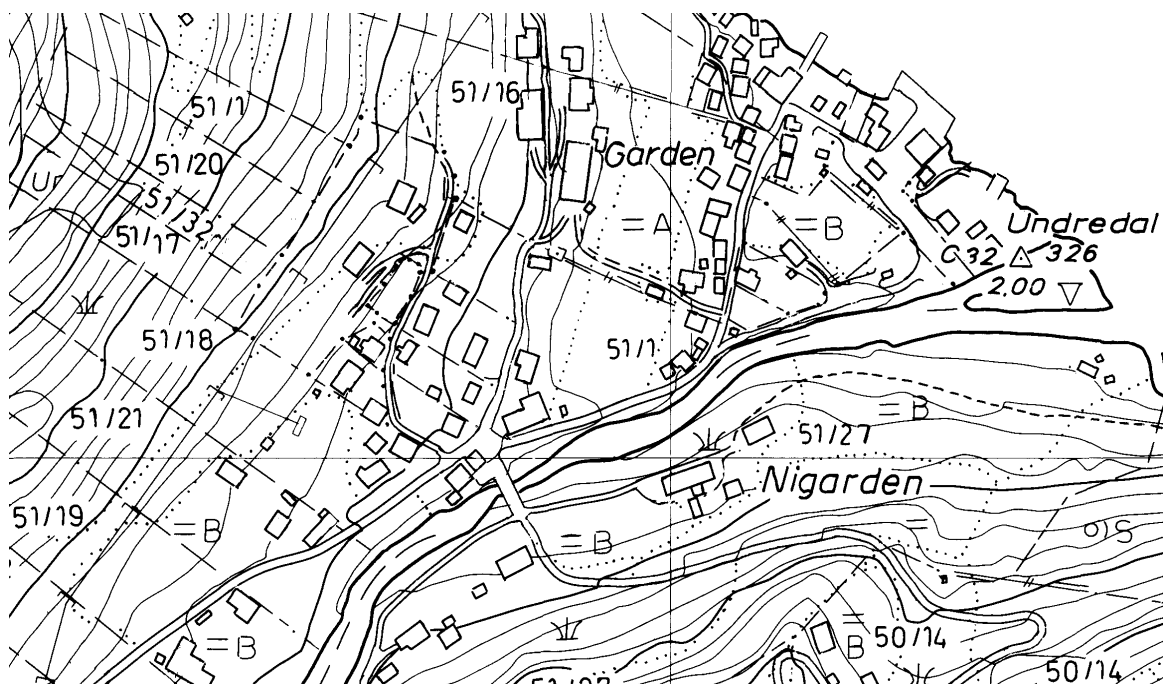

UNDREDAL ST. NICOLAI, gnr. 51 Undredal (Undredal sogn). Aurland kommune.

ID 85725

Eldste omtale av kirke og prest er i 1321 (*capellam beati Nicolai de Undradal, domino Haquini Thorie*, DN IV:151). Den panelte lille stavkirken står på (gnr. 51) Undredal oppe i lia på nordsiden av Undredalselvi og nær ved tunet på (bnr. 1) Garden. Like ved lå også det eldste gårdstunet i bygda. Kirken er svært liten, kun 11,8x4 m koret inkludert. Det eldste koret, som det er spor etter i veggene, var kun rundt 2,3 m i firkant. Dette koret ble så erstattet av et større kor i tømmer, trolig rundt 1600 (4,7 m i firkant). Deretter ble det bygd til tårn i vest som så seinere ble åpnet og gjort til del av skipet. Det opprinnelige skipet (5,64x4,7 m) utgjør således den østre del av nåværende skip. Kirken er trolig reist rundt midten av 1100-tallet (Bendixen 1902:202ff, Aaraas & al 2000b:164ff). På kirkens vestlige sperrestol er det skåret inn årstallet 1447, men ifølge Bendixen (1904:162ff) er dette en nyere forfalskning. Før ca. 1340 lå det ni skyldparter til mensa og kun én part til fabrica (BK 47b). Kirken ble ikke ført på katedratikumslista ca. 1600, men den tok tiende og dro landskyld til fabrica og lå da som anneks til hovedkirken på Vangen (JBB 156). Kirken er ikke ført med prestebol verken i middelalder eller nyere tid. Ifølge lokal tradisjon skal presten ved Undredal kirke ha bodd på (1) Skjerdal i Vangen sogn (Djupedal 1997:42f). Det forhold at biskop Audfinn i 1321 overdro ”vårt *capellam beati Nicolai de Undradal*” til nevnte kannik Pål, viser et av de tidlige eksempler på at biskopen på denne tiden rådet for et mindre antall tidligere høgendeskirker. Prest ved kirken i 1321, Pål Bårdsson, kannik ved domkirken i Bergen og professor i begge rettsvitenskaper fra Paris og Orleans, ble seinere erkebiskop (Bendixen 1902:202, Aaraas & al 2000b:164). Rett nord for kirken, nede ved fjorden nord for elvemunningen, heter det Krossnes. Ifølge lokal tradisjon var ”(to) velstående systre[r] [som] ville gjera noko godt for bygdi si, og det førde til at den eine bygde kyrkja og den andre fekk arbeidd opp den lange vatningaveiti” (Ohnstad 1983:31). Det har vært diskutert hvorvidt den nåværende kirkebygningen opprinnelig kan ha stått et annet sted, for så på tidlig 1600-tallet å ha blitt remontert på nåværende sted, men et endelig svar på dette spørsmålet er vanskelig å gi (Djupedal 1997:143ff m/ref.). Etter reformasjonen skal bygdas døde ha blitt gravlagt først ved kirken på Rygg fram til 1806, deretter ved kirken på Vangen (op.cit. s. 43). (kartreferanse: AW 069-5-2).

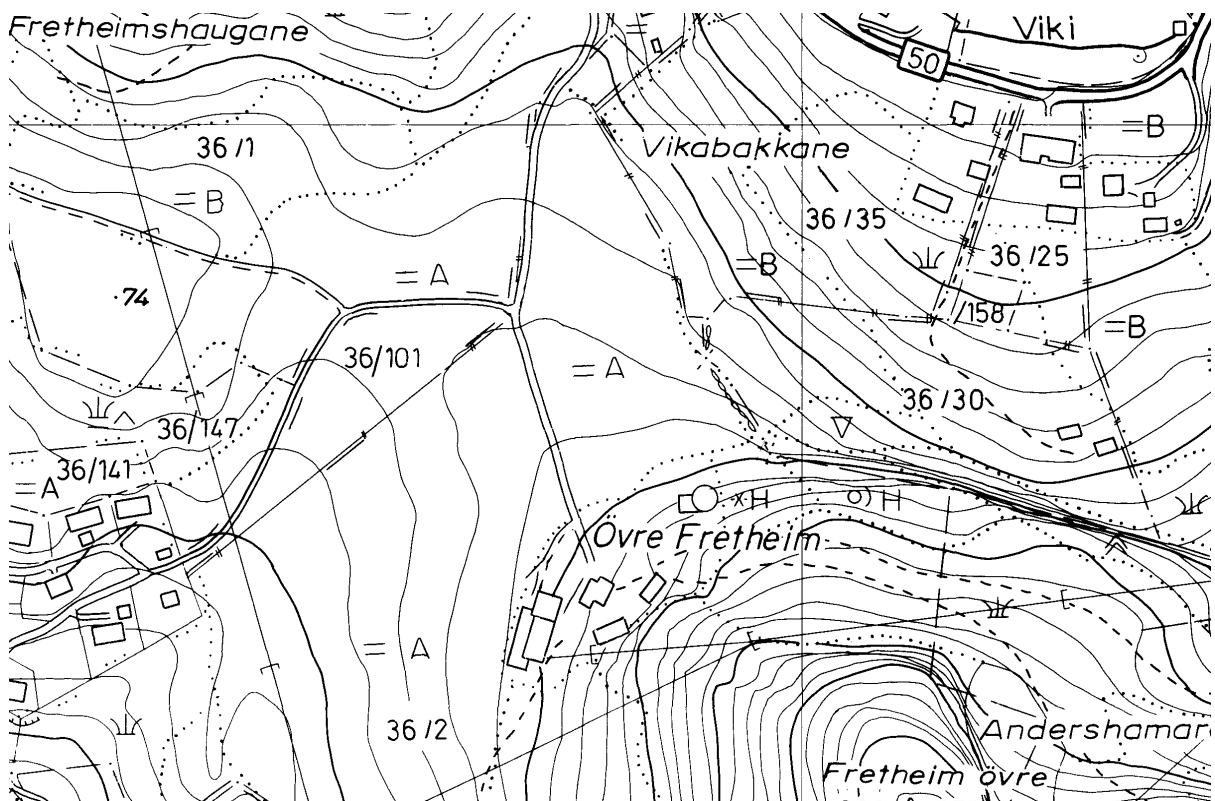

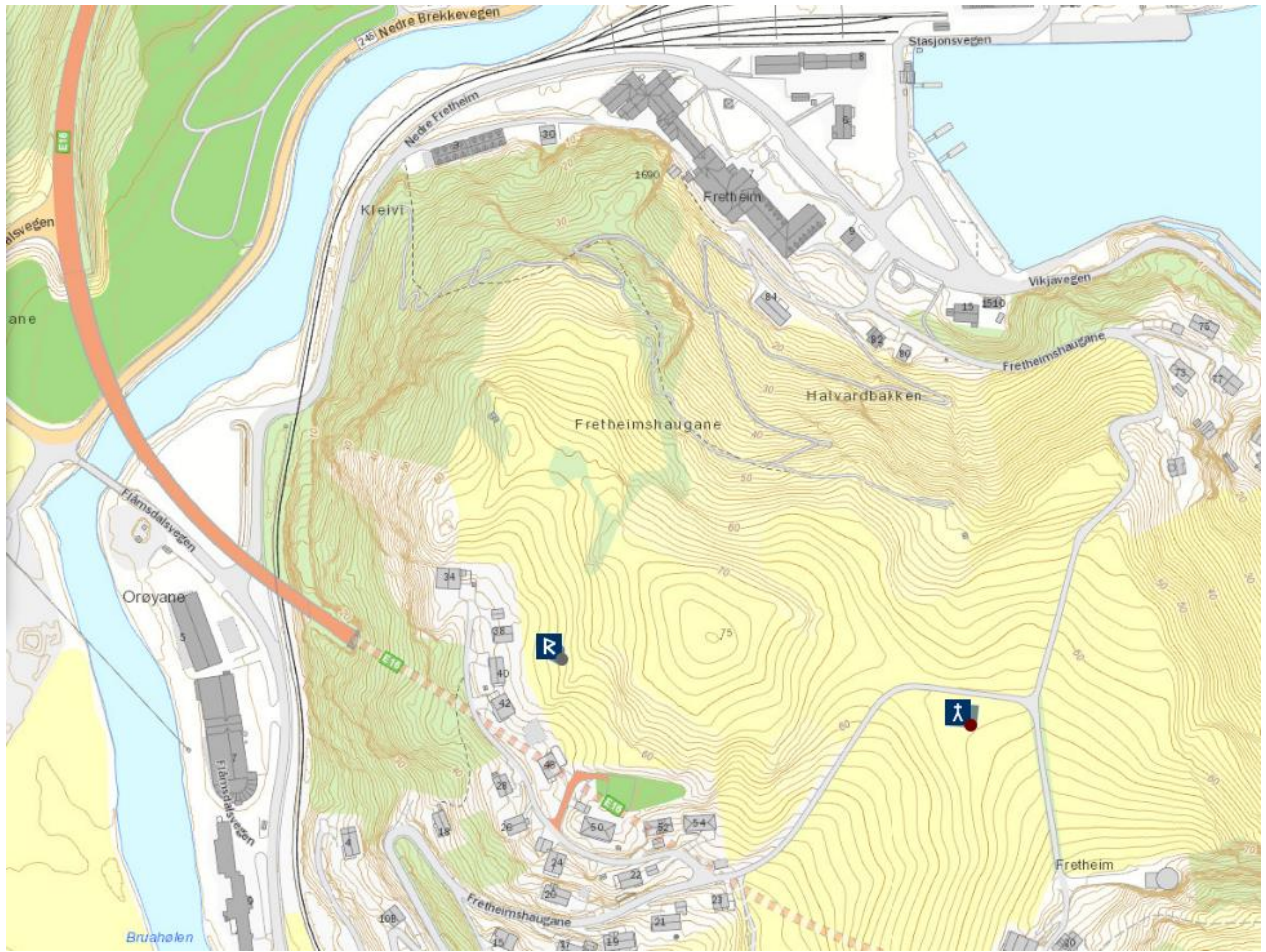

FRETTHEIM, gnr. 36 Frettheim (Flå sogn). Aurland kommune. Nedlagt kirksted.

ID 84199

Første og siste omtale av kirken er før 1340 (*kapellan a Fretheimi*, BK 47a). Kirken sto med all sannsynlighet på (gnr. 36) Frettheim. Med B.E. Bendixsens ord: ”Jeg fant tomten i 1902. Den ligger på Øvre Fretheims grunn i Flåms sogn, på østre side av veien, og kirken har hatt en vakker beliggenhet, idet den har ligget nokså høit, og vendende innover dalen, på en liten flat haug eller koll, der strekker sig et stykke nedenfor gårdens hus. Stedet som ligger nærmere fjorden enn Flaams kirke, kalles Kirkehaugen, og der sees endeel av grunnmuren. Bygningen har sikkert vært av tre. Innenfor i nord, skal kirkegården ha ligget, og dette sted kalles endnu Kirkeakeren” (ref. i Indrelid 2003:58). Altså ikke på en liten rygg nede ved elvemunningen noen hundre meter nordvest for gamletunet på gården, slik det også er antatt (Buckholm 1998:22, 42). Dette er i dag en del av området for NSB. Sannsynligvis er dette (Kyrkjeøyno) lokaliteten for den kirken som ble reist på Frettheim i 1668, i stedet for på Flåm, og som blåste ned året etter (Indrelid 2003:59f). Kirken er ikke nevnt i JBB, men en mindre skyldpart i gården lå da til fabrica ved Flåm kirke (s. 155). Frettheim er nabogård i nord til kirkestedsgården (38) Flåm. Før ca. 1340 lå det kun tre skyldparter til fabrica, og egen rubrikk for mensa fantes ikke (BK 47a-b). En rimelig tolkning er at kirken allerede lå som regulært anneks under en annen kirke. (kartreferanse: AW 067-5-2).

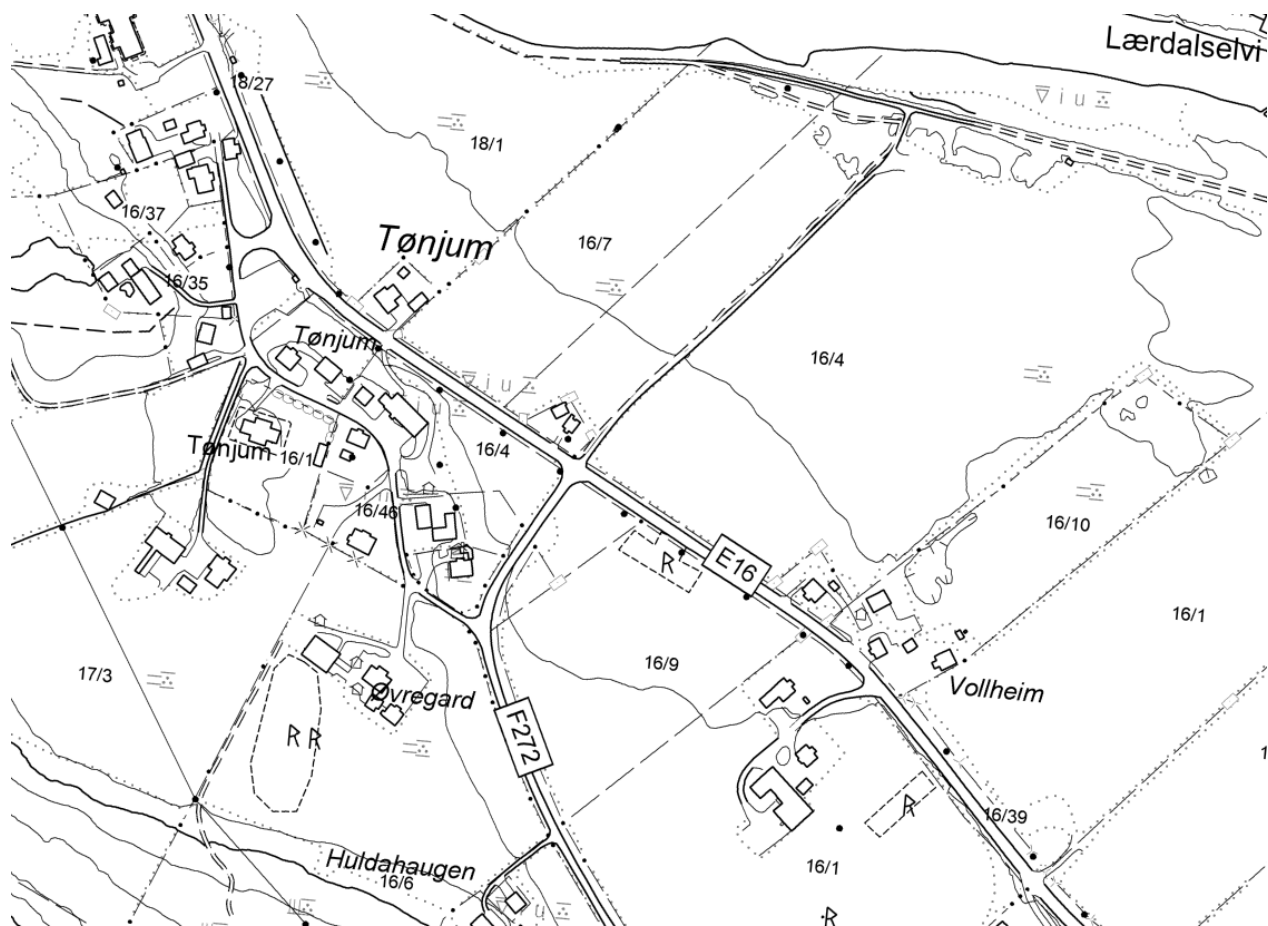

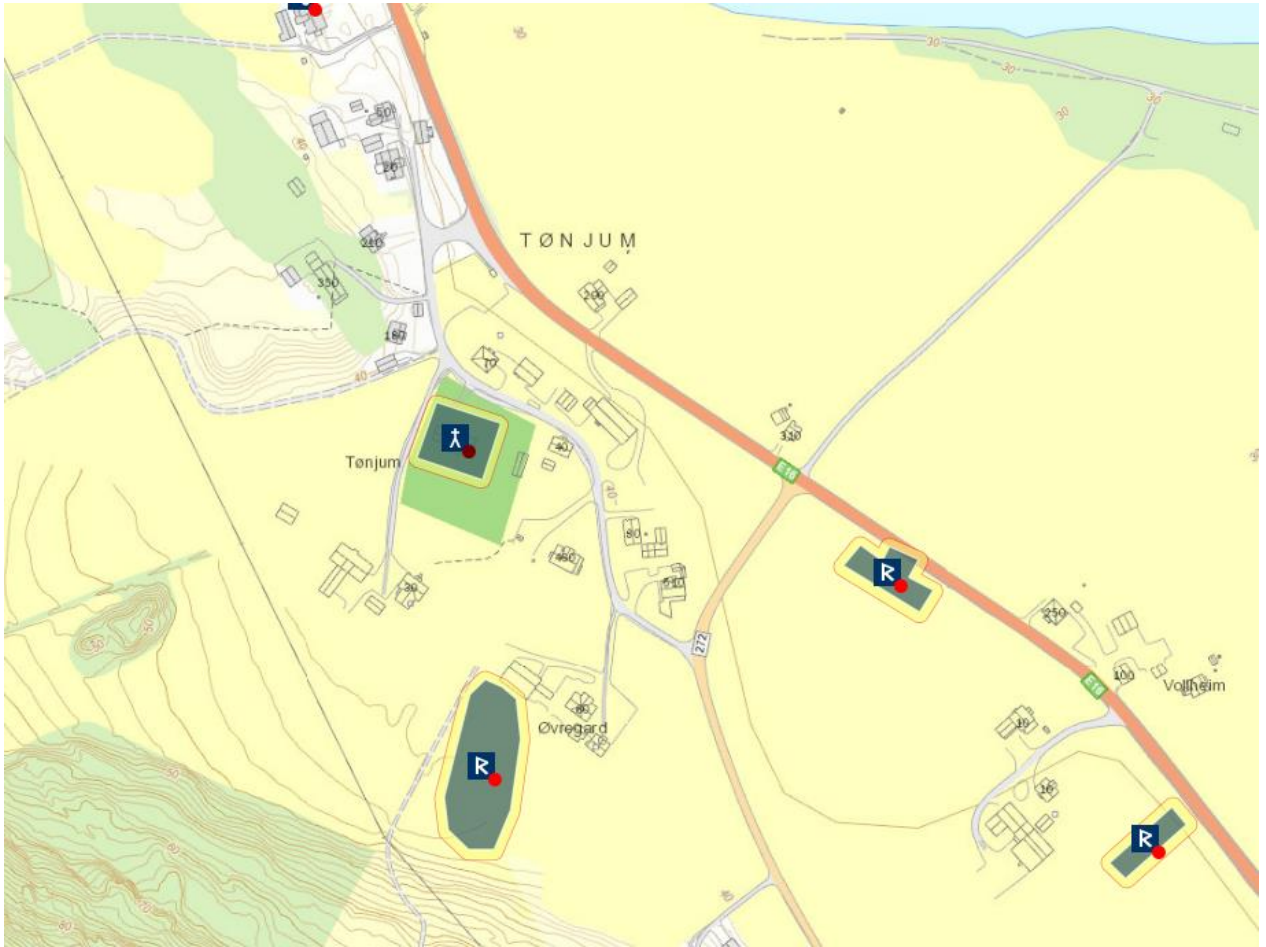
LÆRDAL KOMMUNE

TØNJUM (LÆRDAL), gnr. 16 Tønjum (Tønjum sogn). Lærdal kommune.

ID 85703

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Tunyum*, BK 43b), mens prest er nevnt allerede i 1305 (*sira Guðrleike a Tuninum*, DN VIII:16). Nåværende kirke, en tømmerkirke med korsformet grunnplan, står på (gnr. 16) Tønjum. Den ble reist i 1832 (1826, Laberg 1938:57) til erstatning for en stavkirke som blåste ned under en kraftig storm i januar 1824. Noe av de gamle materialene er gjenanvendt i nåværende kirke. Stavkirken var treskipet og hadde apsidal koravslutning. Skipet var 10,7x8,1 m, koret (inkl. apsiden) 6,9x4,4 m. Kirken hadde tårn i vest (6x6 alen) og svalgang rundt hele (Aaraas & al 2000b:284, Anker 2000:97ff m/ref.). Heiberg (1970:35f), med utgangspunkt i de bevarte portalvangene fra stavkirken og mynt- og brakteatfunn under kirken, mener kirken er reist rundt 1200 (jf Hohler, Anker 2000:99f m/ref.). Han viser videre til at det er spor av rødmaling på portaldekoren: ”Disse har engang i Tiden, maaske oprindelig, været overstrøget med rød Farve”. Skipet hadde portaler mot nord, vest og sør, og koret mot sør. Det er rimelig å anta at nåværende kirke står på samme tuftsted som den forrige. Tønjum er nabogård i sør til den tidligere kirkestedsgården (19. 20) Eri. Når det gjelder visitasen 1322-23 (DN VII:98), er det uklart hvorvidt presten nevnt som nr. 2 i brevet (*sira Olafer*) var ved kirken på Eri eller Hauge, eller et helt annet sted. Før ca. 1340 lå det godt med landskyldparter til så vel fabrica som mensa, derunder en part i *abølet j Haughunum* (BK 43a-44a). Når prestebolet i første halvdel av 1300-tallet omtales som *abølet j Haughunum* (skyld 14 ½ mmb til mensa), er den mest sannsynlige forklaringen at dette relaterer seg til Haugo, et bruk av nåværende (14) Voll nedre (hos Rygh: gnr. 18=Lærdal præstegaard), og ikke til kirkestedsgården (23) Hauge i Hauge sogn, nord for kirkestedsgårdene Tønjum og Eri. Ca. 1600 var Tønjum hovedkirke med annekser på Hauge, Rikheim, Borgund og Årdal (JBB 150ff). ”I Gruset af den omstyrtede Tønjums Kirke fandtes i Aaret 1826 en betydelig Samling af smaae Sølvbracteater og Mynter (...) Sammesteds findes en Jernring med Runeindskrift, som var festet i den gamle Kirkes Dør” (Neumann 1836:252). Tønjum var trolig tingsted i seinmiddelalderen (DN III:209, II:617, XII:600). Forekomsten av adel på gården i 1338 (DN II:227) antyder gammel storgård. Landskylden i høymiddelalder var trolig 40-50 mmb (Anker 2000:102). (kartreferanse: BF 072-5-4/071-5-2).

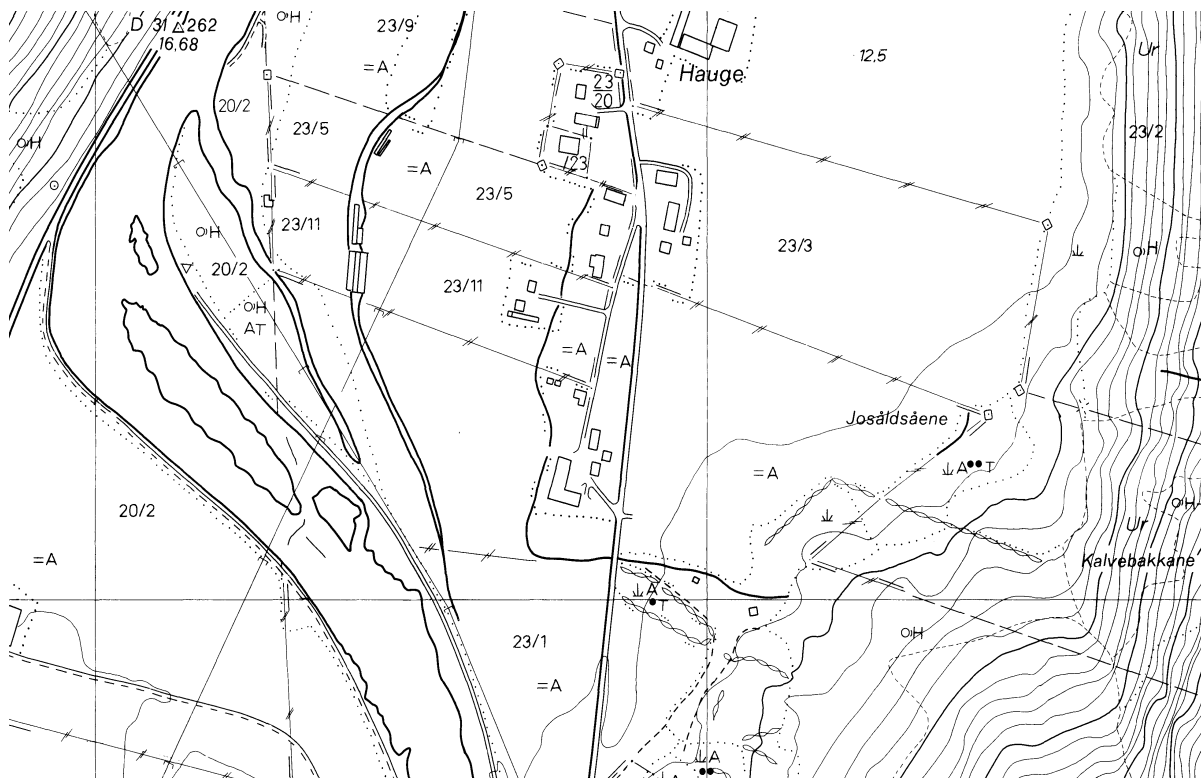

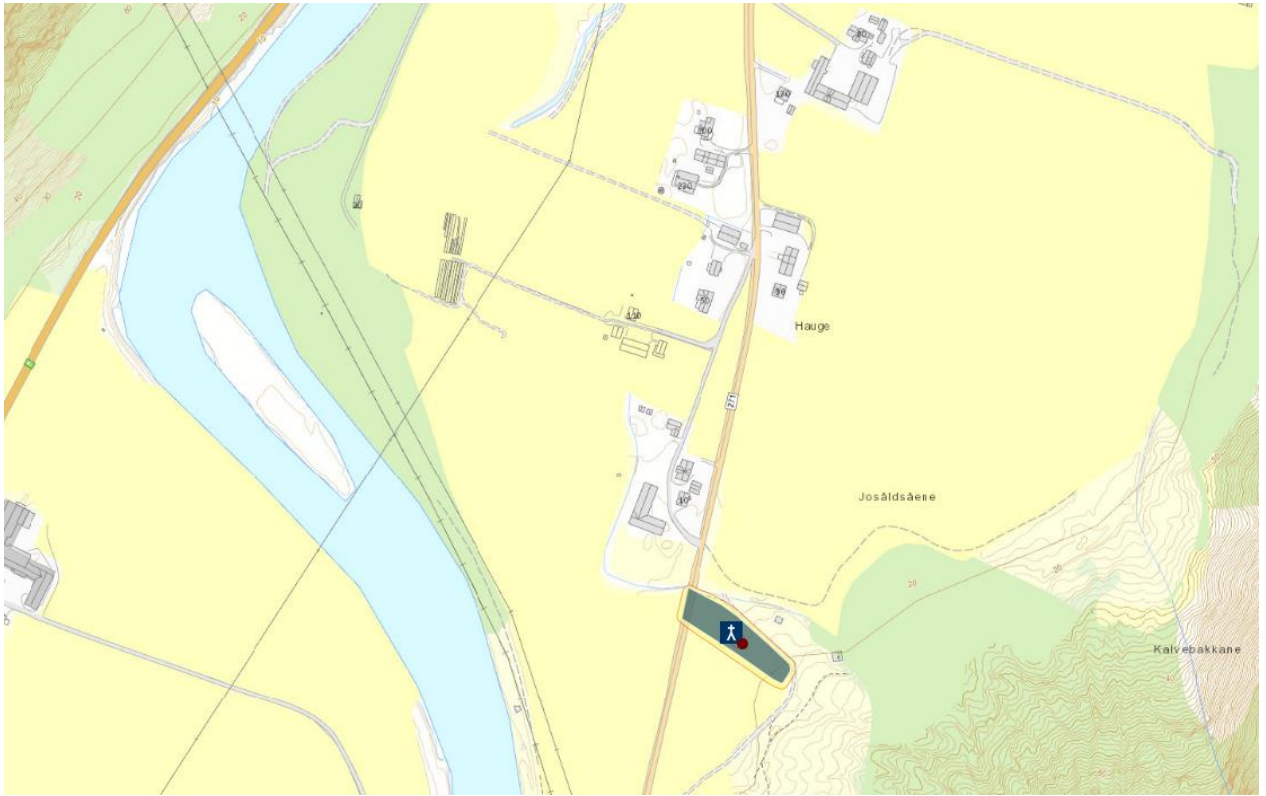

HAUGE [gamle], gnr. 23 Hauge (Hauge sogn). Lærdal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 138276

Eldste omtale av kirke og prest er før 1340 (*kirkian a Haughi, sira Arne*, BK 42a). Nåværende Hauge kirke bygd 1869, en treskibet langkirke med to vesttårn, står på (gnr. 29) Stødnum/(30) Øye i Lærdalsøyri noen kilometer nordvest for det middelalderske kirkestedet (23) Hauge. I 1668 ble daværende kirke bygd 1649 beskrevet som en tømmerbygning med rektangulært skip (11x7 m) og smalere, kvadratisk kor (5,4x5,4 m). Kirken ble revet i 1870 og tømmeret solgt og gjenoppbygd som fjøs. Rundt 1900 sto kirkegårdsmuren uforandret, og om lag midt på tomten lå kirketufta (Bendixen 1903:173f, Laberg 1938:60ff). Situasjonen er den samme i 2010, og innhegningen ligger på bnr. 1 rett sør for tunet og tvers av veien inntil en bekk. Kirkegården har en langstrakt form, retning NNV-SSØ, og dens nordvestre ende ble kuttet da veien ble anlagt. Hauge er nabogård i nord til kirkestedsgården (19.20) Eri, som igjen ligger nabo til kirkestedsgården (16) Tønjum. Før ca. 1340 lå det godt med skyldparter til fabrica men kun fem til mensa (BK 42a-43b). Ca. 1600 lå Hauge som anneks til hovedkirken på Tønjum (JBB 150ff). På 1930-tallet lå det fortsatt en såkalt ”dommerring” innved den middelalderske kirkegården (Laberg 1938:60). (kartreferanse: BF 072-5-2). (Oppdatert tekst 2010)

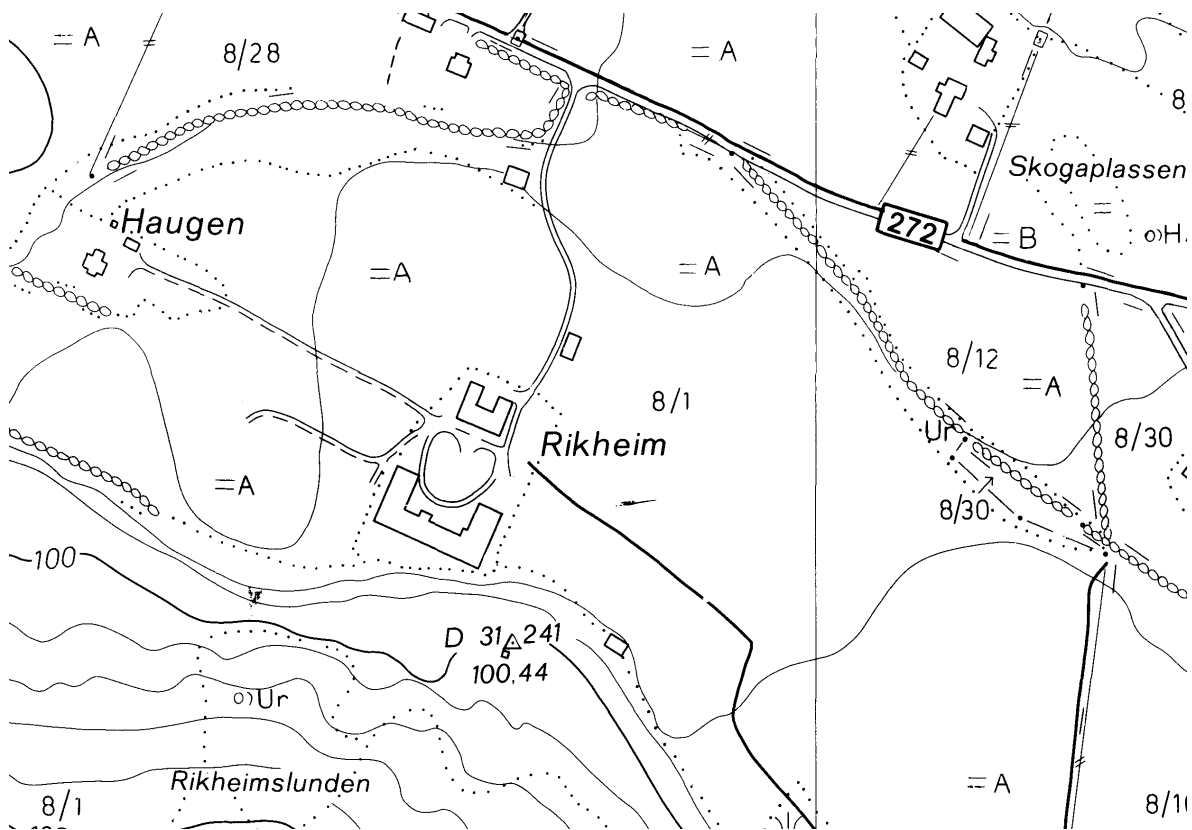

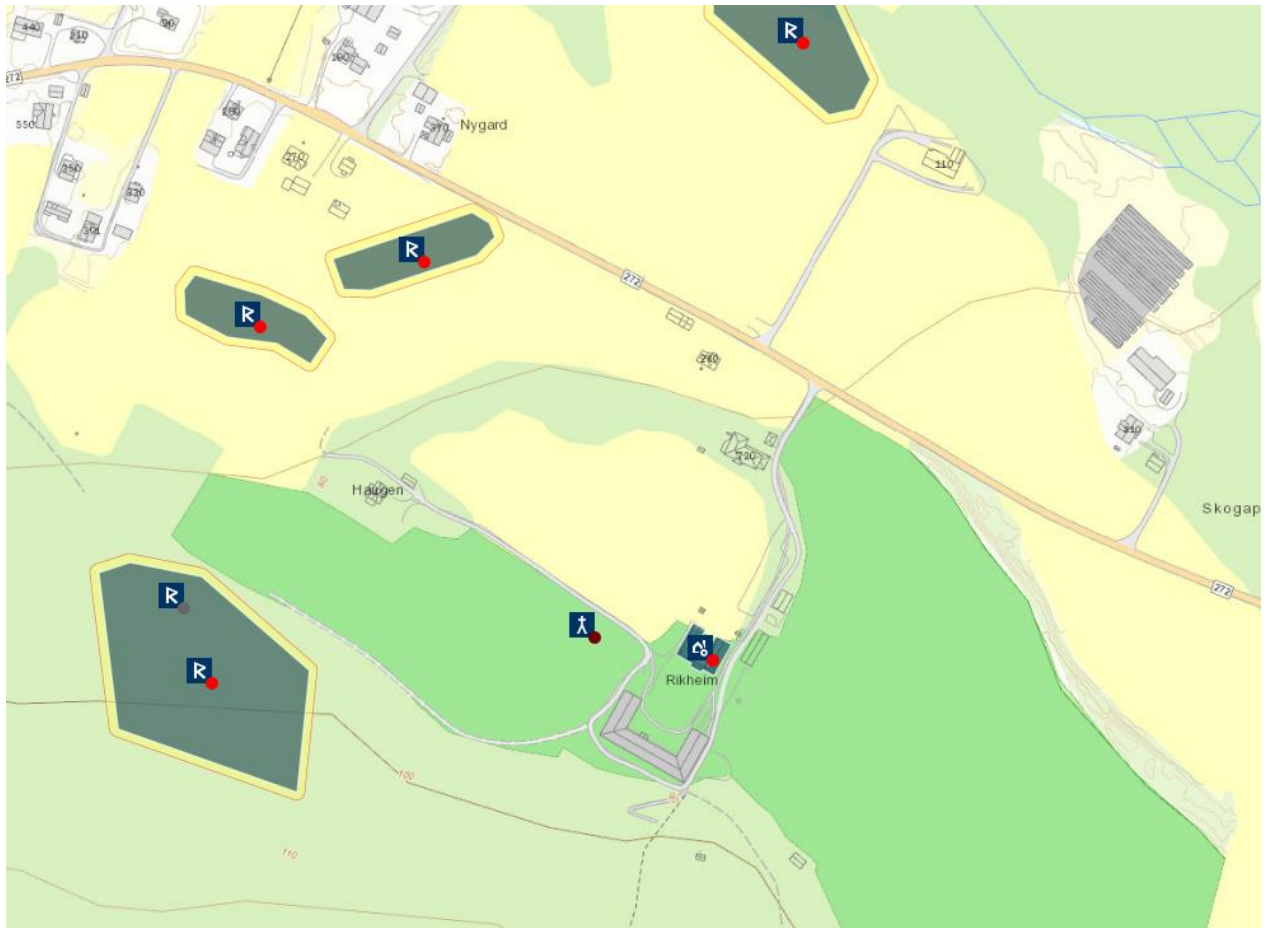

RIKHEIM, gnr. 8 Rikheim (Tønjum sogn). Lærdal kommune. Nedlagt kirksted.

ID 131811

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Rikhæimi*, BK 44b), mens prest nevnes i 1321 (*sira Symuni Juars syni*, BK 44b). Kirken skal ha stått på bnr. 1 av (gnr. 8) Rikheim, i utkanten av gammeltunet mot sørvest. Det er ved flere anledninger funnet skjelettrestre i området (Buckholm 1998:21, 42). Kirken ser ut til å ha stått utover på 1600-tallet, men den er ikke omtalt i innberetningene på 1660-tallet (Heiberg 1970:36), mens tufta var fortsatt synlig på begynnelsen av 1800-tallet (Bendixen 1903:174f). ”Kyrkja på Rikheim låg nede i eplehagen. Der finn ein tydelege merke etter tufti enno. Der ligg og ein stor stein som kann ha vore utanfor hovuddøri. Kyrkja trur ein har vore bygd av stavverk. Undetaket på stovehuset på garden er på sume stader frå denne kyrkja. Desse bordi var måla med slyngingar slik som ein brukte det på 1600-talet” (Laberg 1938:57). Rundt 1900 var Rikheim omgjort til landbruksskole (Heiberg 1970:36). Før ca. 1340 lå det godt med landskyldparter til fabrica men kun fire til mensa (BK 44b-45a). Ca. 1600 tok kirken tiende og den dro kirken landskyld til fabrica, og den lå da som anneks til hovedkirken på Tønjum (JBB 151). Lokaliteten for kirken kalles Kyrkjebakken. (kartreferanse: BG 071-5-2).

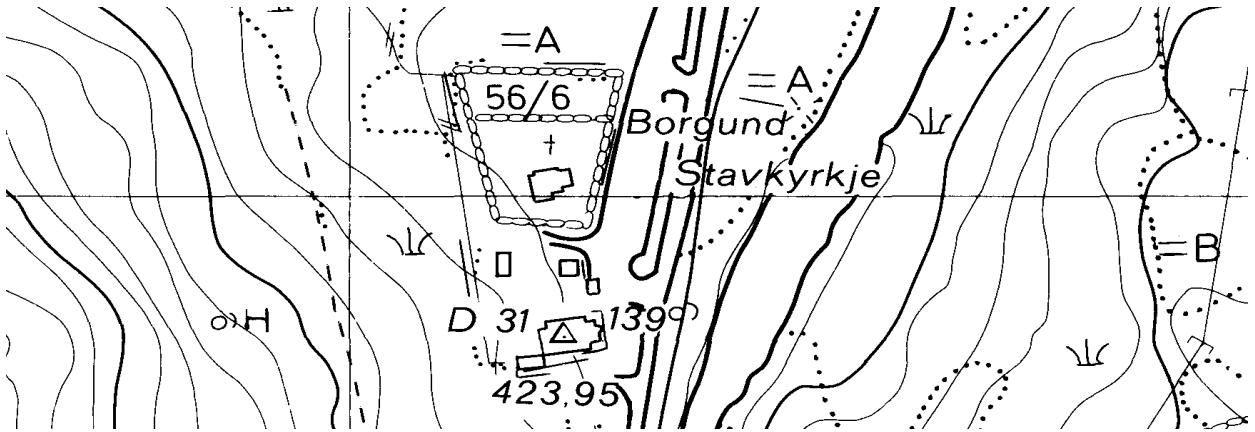

BORGUND ST. MATHIAS (alt. ANDREAS APOSTELEN), gnr. 9 (=56) Kyrkjevoll (Borgund sogn). Lærdal kommune.

ID 83933

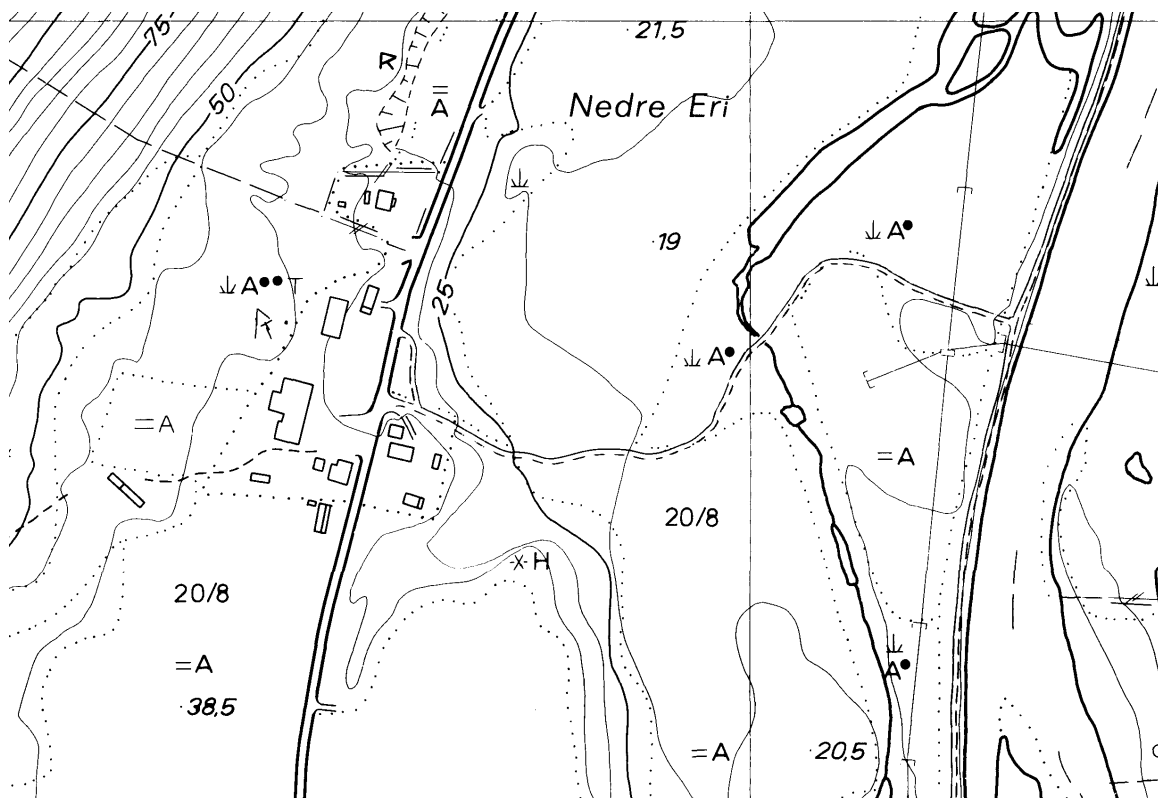
Eldste omtale av kirken er i 1331 (*Mathios kirkia j Borghund*, DN XVIII:11). Den treskipete stavkirken fra rundt 1200 står på (gnr. 56) Kyrkjevoll. Den ble i 1877 overdratt Fortidsforeningen. Rundt 100 m mot sør står nykirken fra 1868, uten egen kirkegård, da den gamle ved stavkirken fortsatt brukes. Stavkirken har rektangulært skip (7,4x6,1 m) med smalere, kvadratisk kor (3,4x3,4 m) med apsidal avslutning og svalgang rundt hele. Kirken har portaler i skipet mot vest og sør, og i koret mot sør. Søylene har hatt kapiteler med utskårne masker. Det middelalderske steinalteret med dekkplate med relikviegjemme er bevart. Utenfor kirkegården, sør for kirken, står støpulen fra rundt 1250. Muren som avgrensner kirkegården ble bygd på slutten av 1800-tallet, og det ble samtidig opparbeidet en grusgang rundt kirken (Aaraas & al 2000b:288ff, Heiberg 1970:39). En runeinnskrift på en av midtromsstavene i kirken (*kirkia a Kirkiuelli*) er på språklig grunnlag datert til ”ikke yngre enn 12te Aarhundre”, noe som er i overensstemmelse med de stilhistoriske dateringer av portaldekoren (Heiberg 1970:37, jf NG 76). Innholdsmessig kan innskriften tolkes å vise til gårdens/gårdeierens eierforhold til kirken. Rester av en svalgang eldre enn den stående kirken ble i 1969 funnet under golvet (Anker 2000:106 m/ref.), noe som kan antyde gjenbruk av materialer fra en eldre kirke i den stående – som for eksempel nevnte midtromsstav. Før ca. 1340 lå det nær godt med skyldparter til både mensa og fabrica (BK 45a-46a). På slutten av mensafortegnelsen ble det notert at *Liggr þetta alt til prestekiu vm dagha sira Olafs medan hann syngr a Borghund en sidan stendr til miskunnar þess byskups er þa rædr firir* (BK 46a). Hvilket vel bør bety at etter at sira Olaf var gått av, sto det til biskopen å disponere mensalgotset, hvilket igjen bør bety at Borgund kirke på denne tiden sto i fare for å bli anneksert. Og/eller at sira Olav var den siste av en rekke høgendesprester på gården. Til støtte for denne siste tolkningen ligger brevene fra 1331 (DN XVIII:11-12), der biskop (erkebiskop? – DN er uklar på dette) Eilif bygslet bort eiendom under fabrica samt utstedte avlatsbrev for de som ga gaver, da *Mathios kirkia j Borghund* på dette tidspunkt *var niðrfallæ komen*. Ifølge en nedtegnelse fra 1668 skal kirken ha vært viet apostelen Andreas (Heiberg 1970:37, jf NG 75), så muligens kan kirken ha blitt nydedisert etter reparasjonen. Alternativt at det her kan være snakk om to forskjellige kirker, og at en Andreaskirke ikke er belagt annensteds; kirken på Kyrkjevoll ser gjennom de skriftlige middelalderkilder og gårdsnavn i området ut til å være temmelig sikkert belagt som en Mathiaskirke (DN II:371, XVIII:11, 12). Det bør samtidig bemerkes at det fra kirken er bevart en klokke fra 1200-tallet med innskriften *Sanctvs Lavrencivs* (Aaraas & al 2000b:298), hvilket viser at grunnlaget for å bestemme en kirkes helgendedikasjon tidvis kan være noe usikkert. Ifølge tradisjonen skal Borgund stavkirke være oppført ”af Talienara (Italienre), som kom fra Valdres, hvor de første hadde opført Hurum og Lomen Kirker” (Heiberg 1970:9). Det ble ikke ført prestebol til kirken rundt 1340, selv om 14 mmb i Kyrkjevoll da lå til mensa (BK 45a-b). Ca. 1600 lå Borgund som anneks til hovedkirken på Tønjum (JBB 150ff). På forespørsel fra stiftsdireksjonen i 1867 svarte sognepresten at kirkegårdene i Borgund og Tønjum ikke behøvde å utvides, da de etter loven hadde tilstrekkelig areal i forhold til folketallet (Nesse 1968:66f). (kartreferanse: BJ 071-5-1).

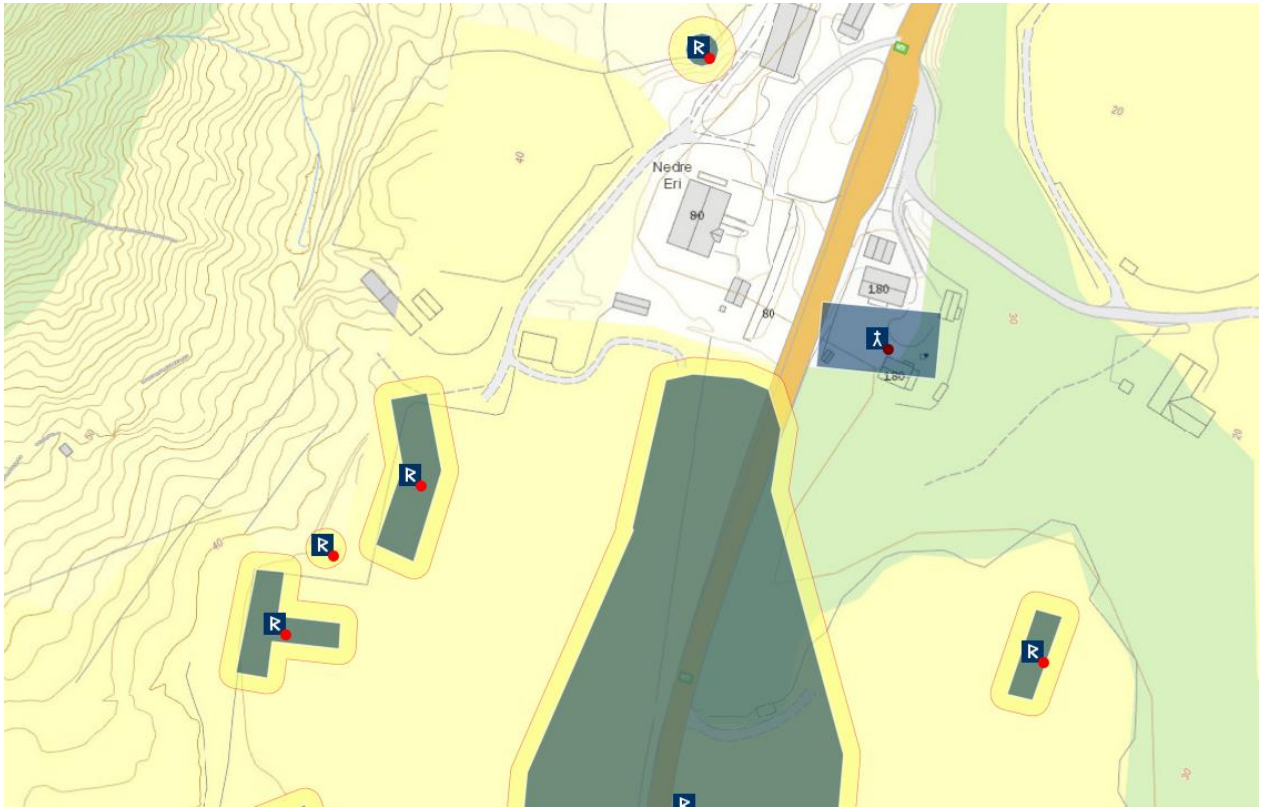

ERI [Æri], gnr. 19. 20 Eri øvre og nedre (Tønjum sogn). Lærdal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 131810

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Ædrin*, BK 43a), og prest nevnes allerede i 1305 (*sira Barðe a Æiðrini*, DN VIII:16). Eri er kjent som en gammel storgård, hvis eiere disponerte et stort jordegods. En liten bakke ved veien ovenfor gårdshusene kaltes Turkebakken, hvilket Bendixen (1903:174) mente kunne være en forvanskning av Kyrkjebakken. Ifølge lokal tradisjon er det tidligere funnet skjelettresten i et område ved nåværende tun på bnr. 8 av (gnr. 20) Eri nedre. ”Tufti trur ein har vore nær husi til Ingebrigt Æri. Der ligg ein voll der no. Nede i bakken har ein funne mannabein og ei stor hedla” (Laberg 1938:57). Dette er en voll eller flat haug inntil/øst for nåværende hovedvei mot Lærdal, i sørøstenden av gammeltunet (Buckholm 1998:21, 42). Samme sted var det på 1800-tallet blitt funnet store steiner og som man trodde var hjørnesteiner, resten av grunnmuren var blitt brukt til fundament for et par mindre hus i nærheten (Bendixen op.cit.). Eri ligger midt mellom kirkestedsgårdene (16) Tønjum og (23) Hauge, og som nabogård til Tønjum. Før ca. 1340 lå det høvelig med skyldparter til fabrica men kun tre til mensa, derunder i åbølet (BK 43a-b). Kirken benevnes i 1535 *Æderrn kappel*, i 1565 lå Eri i Tønjum sogn, og kirken er ikke ført i bispedømmets jordebok ca. 1600. Rimeligvis er den lagt ned godt før 1600. (kartreferanse: BF 072-5-4).

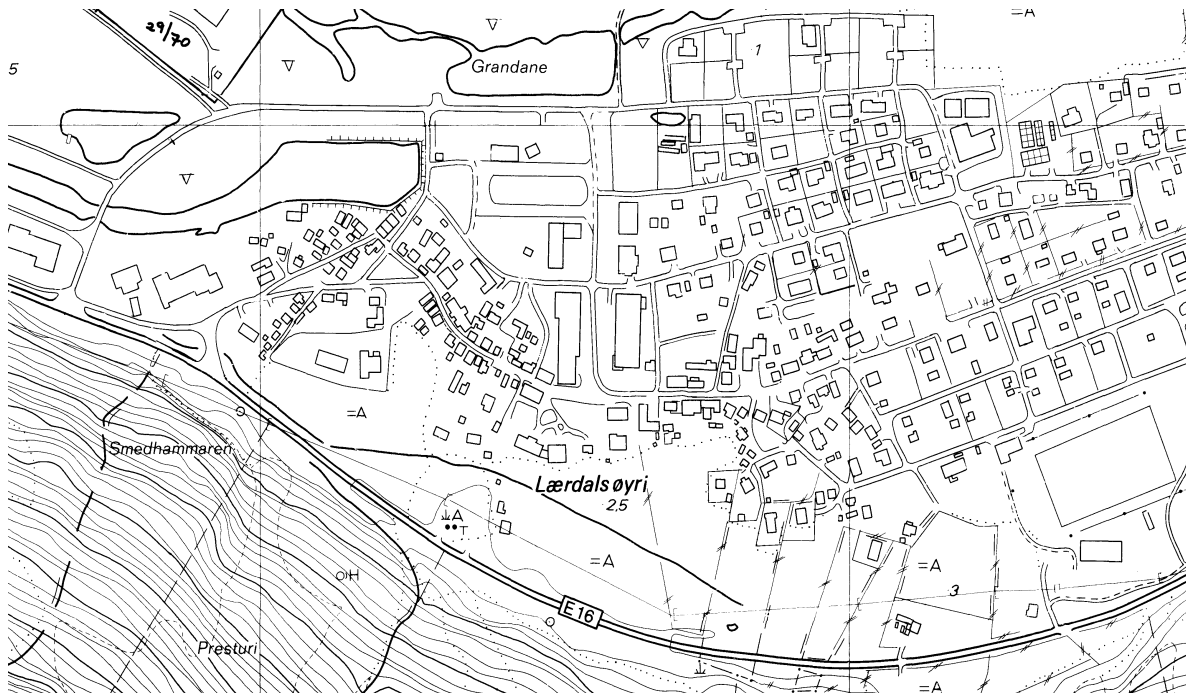

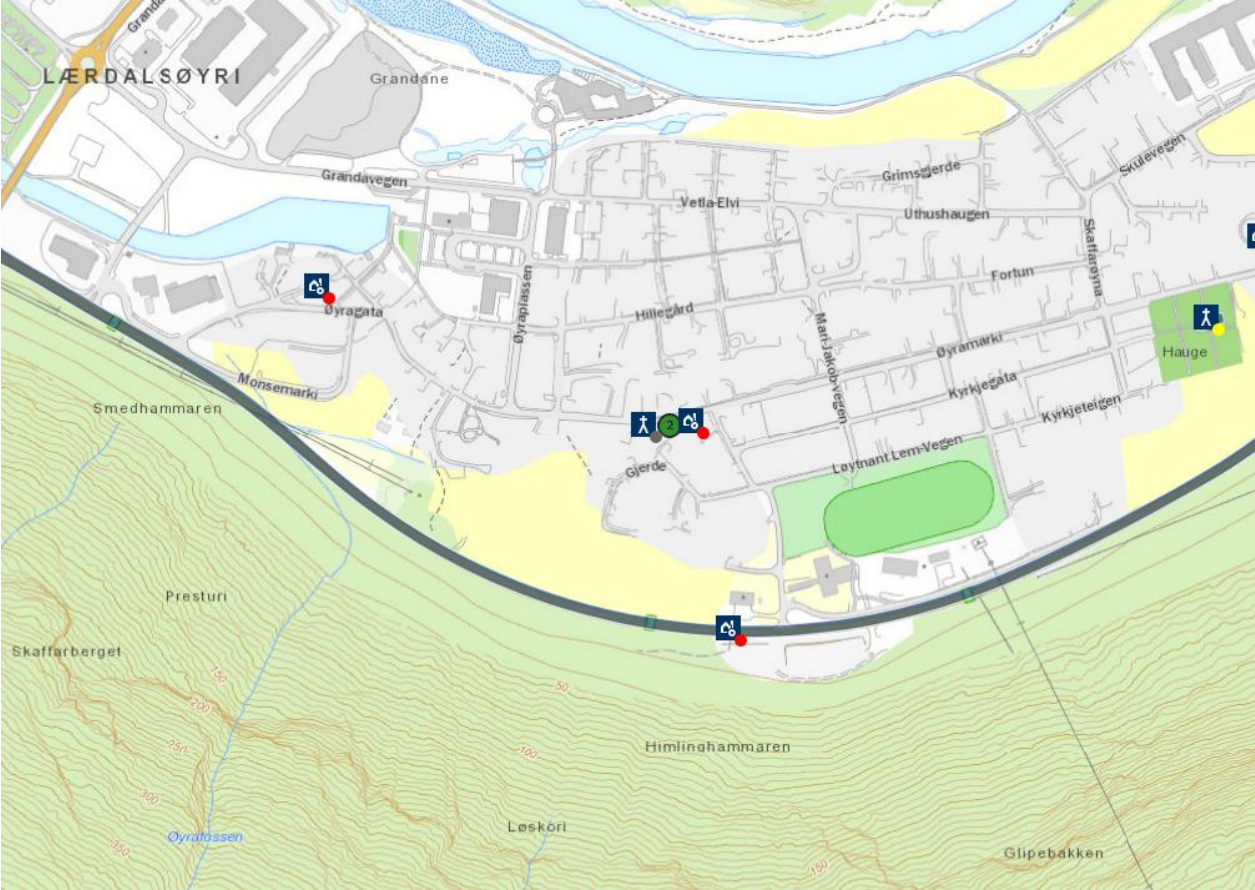

STØDNUM, gnr. 29 Stødnum (Hauge sogn). Lærdal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 223844

”Kyrkja på Stødnum veit me ikkje noko om, anna enn at det vert sagt at det i si tid skal ha vore ei” (Laberg 1938:57). ”Sameleis er det skreve om ei kyrkja på Stødnum i Lærdal i millomalderen. Men om dette kan vera noko uvist, so er det likevel sikkert, at det hev vore gravplass der på garden. Både i 1873 og i år 1900 var det ved graving funne rekkjer av skelett, som blei køyrt på kyrkjegarden i vigsla jord” (Hjermann 1969:15). En (svak) indikasjon på en tidligere kirke på Stødnum er et stedsnavn. I fjellsida rett opp/sør for dagens tettsted Lærdalsøyri heter det Presturi. Det ligger flere gamle gårder – og flere kilometer – mellom (gnr. 31) Lærdalsøyri og (23) Hauge som er nærmeste kirkestedsgård, slik at navnet Presturi kan lite sannsynlig ha bakgrunn i at presten ved Hauge hadde et prestebol nede ved fjorden. Det gir bedre mening å anta at navnet Presturi relaterer seg til en tidligere kirke på Stødnum. (kartreferanse: BF 072-5-1?).

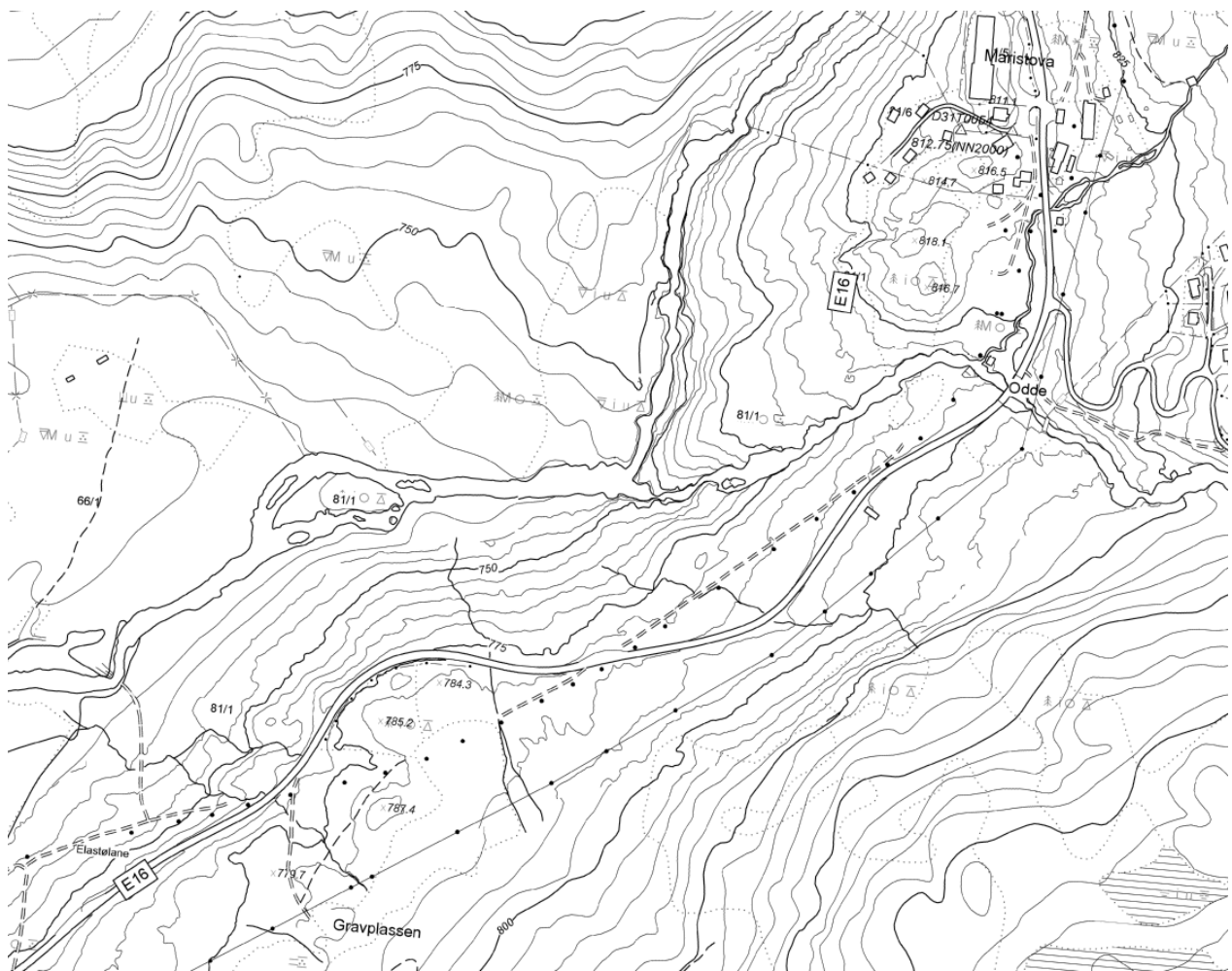

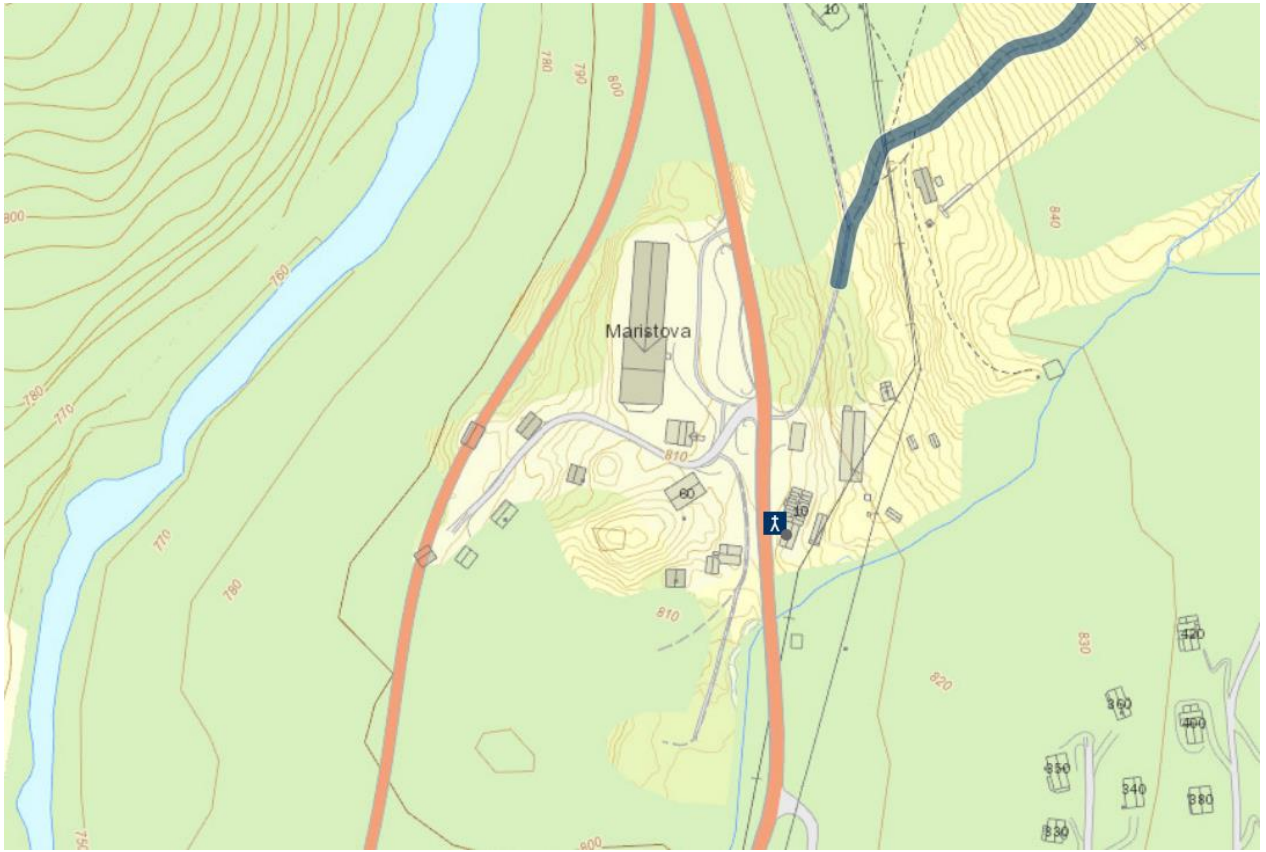

MARISTOVA [Borgund selestove], gnr. 34 (=81) Maristova (Borgund sogn). Lærdal kommune. Nedlagt kirkested.

ID 223075

Midt inne i oppstillingen i Bergen bispedømmes jordebok noe før 1340, over landskyld til inntekter for Borgund kirke og prest, er følgende anført: «*Bessa jarder liggia til salo stofuu Hælgha Juars sonar vppi Borghund*» (BK 45b). Dette er den samme fjellstua på Fillefjell som seinere ble kalt Maristova (*Margrethe stofue*, DN XI:47), på vegen mellom Lærdal og Valdres. Det holdes for sannsynlig at det var ovennevnte Helge Ivarsson (Lask) som etablerte selestova rundt 1300, og at han fikk 30 mark brent i støtte fra Munkeliv kloster til oppbyggingen (*kostadi stofuu gerdina með kunum xxx marka brenda*). Helge holdt til i Bergen og sto kong Magnus Erlingsson nær, enten som fehirde eller skriver. Kong Håkon stadfestet i 1358 den ordningen som tidligere var blitt etablert av hans far kong Magnus og av biskop Gisbert i Bergen for driften av Maristova (DN XI:47). Etter reformasjonen gikk selestovene over til staten, og i 1791 var det blitt reist ei ny stove samt et hus for "almuen" og som var finansiert av bøndene i Lærdal. I 1884-94 ble det bygd et stort hotell på stedet (Laberg 1938:878ff). Stedet Maristova ligger på bnr. 5, 6 under (gnr. 81) Maristova, hvor gamle kongevei kommer ned i dalen fra fjellet i nordnordøst, en tørrlendt odde opp for der Oddedøla fra øst møter Smeddalselvi fra nord, og der nåværende E6 går rett gjennom et eldre tun. I og med at mange kunne omkomme under overfarten, og i og med at Munkeliv kloster var involvert i stedet, er det sannsynlig at det kan ha vært behov for en gravplass i nærheten. (kartreferanse: BL 073-5-3). (Oppdatert tekst 2016)

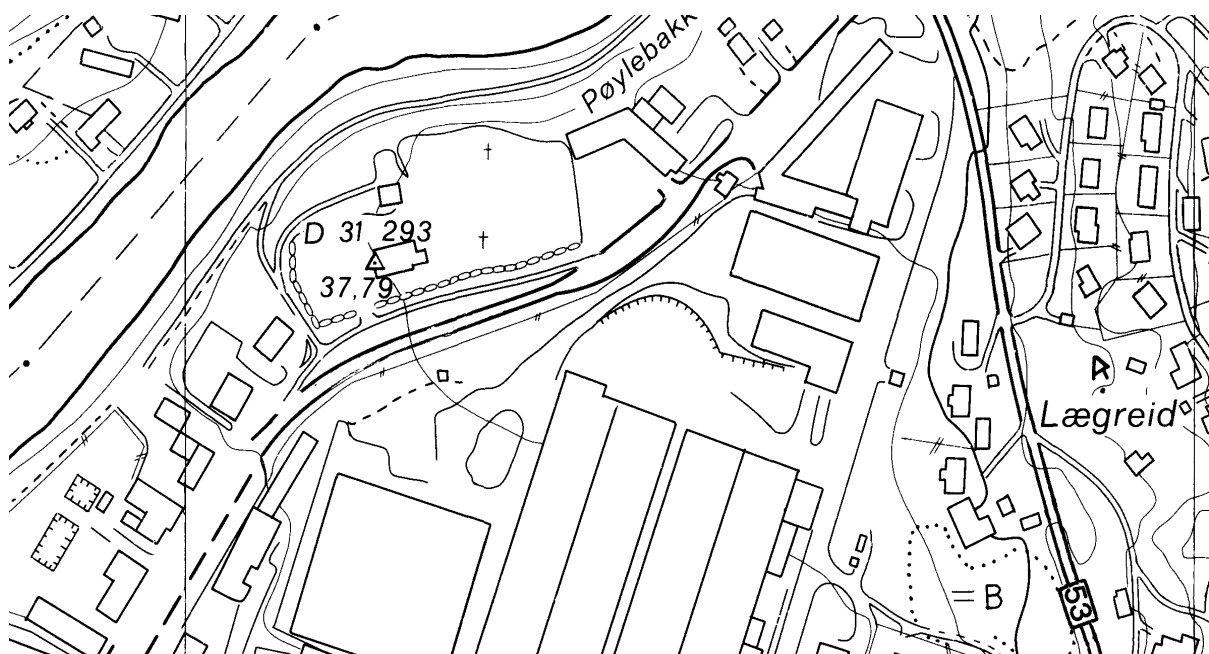

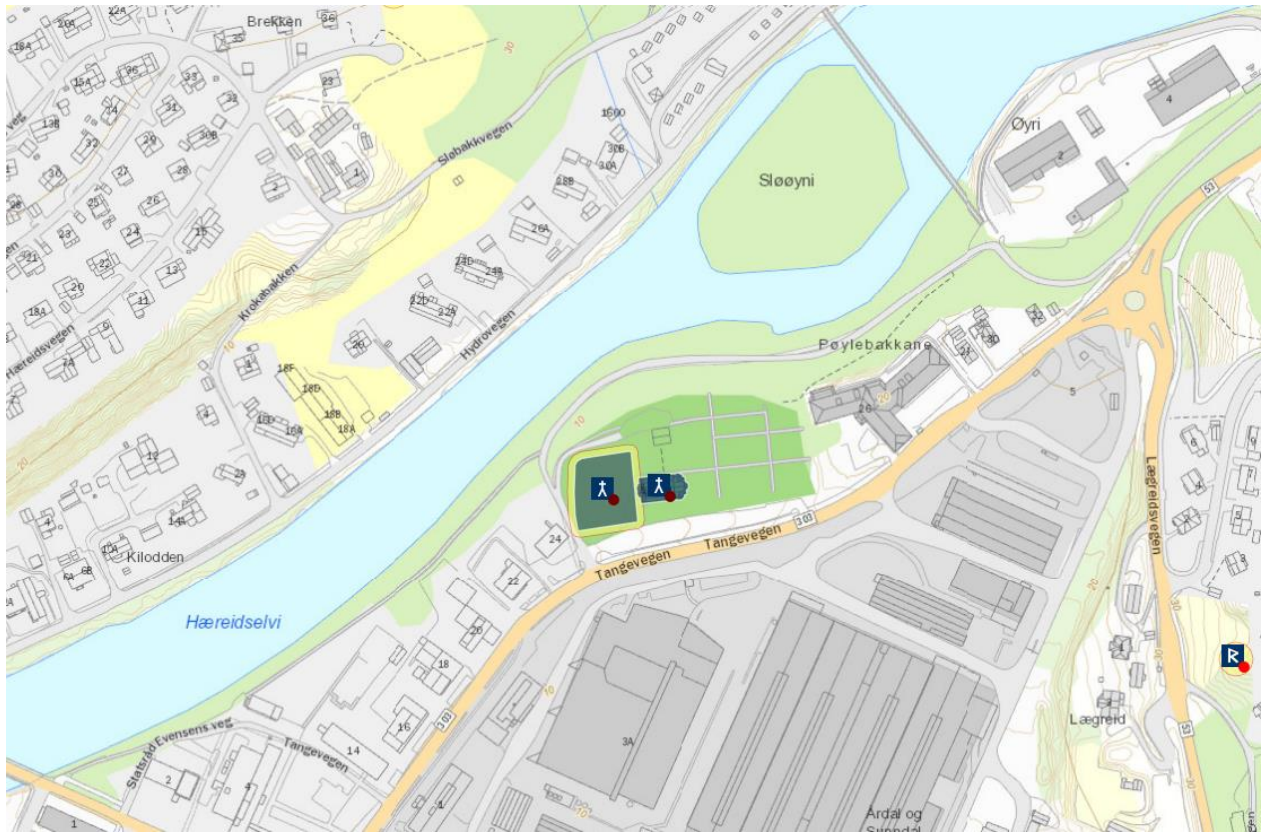
ÅRDAL KOMMUNE

LÆGREID (ÅRDAL) ST. BOTOLF, gnr. 6 Læg Reid (Årdal sogn). Årdal kommune.

ID 85977

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*Ardals kirkiu/kirkian j Ardale*, BK 38a, 41b), av prest i 1322-23 (*sira Dagfinner i Aardale*, DN VII:98). Nåværende kirke står på (gnr. 6) Læg Reid, på auren ved sørbredden av Hæreidselvi der denne munner ut i Årdalsfjorden. Kirken ble reist i 1867 til erstatning for en stavkirke revet samme året før nybygget sto ferdig. Stavkirkens tuft var få meter (4-5 alen) vest for nåværende kirke. Portalene fra stavkirken er bevart og gir grunnlag for en datering til andre halvdel av 1100-tallet. Stavkirken hadde ved rivingen rektangulært skip (16x7 m) og smalere, rektangulært kor (5,4x4,8 m), og den var treskipet. Både skip og kor var blitt forlenget i løpet av middelalderen, og koret hadde trolig tidligere apsidal avslutning. Tårnet i vest var middelaldersk men yngre enn skipet, og det praktportal i vest er datert til kort etter 1200. Skipets sørportal er tapt, men trolig var den av type som var vanlig kort før 1150 (Skrede & al 1967, Sogelaget 1978, Anker 2000:92ff). Ved rivingen av stavkirken ble det funnet 191 mynter og brakteater under kirkens golv, og de eldste er datert til første halvdel av 1200-tallet (Heiberg 1970:32). Dedikasjonen er etter Rygh (NG 53), muligens fordi den ene av kirkens tre alterfrontaler har denne helgen som motiv (jf Heiberg 1970:32). Før ca. 1340 lå det høvelig med landskyldparter til både mensa og fabrica (BK 41b-42a), derunder 12 mmb til mensa *j æfra tuni a Læghræidi j Lofstofu jord vid prest husum*, hvilket bør forstås slik at presten på Læg Reid ikke hadde et eget bruk men kun noen få bygninger på gården. Jf. de på samme sted omtalte *prest husum* (BK 42a). Ca. 1600 lå Læg Reid som anneks til hovedkirken på Tønjum (JBB 150ff). ”Udenfor Aardals Kirkegaard staar [en Bautasteen]” (Neumann 1836:252). ”Gamle kyrkjegarden var innestengd av ein låg steinmur, og utanfor for sørsida av kyrkja, stod ein bautastein” (Sogelaget 1978:745). (kartreferanse: BH 076-5-3).

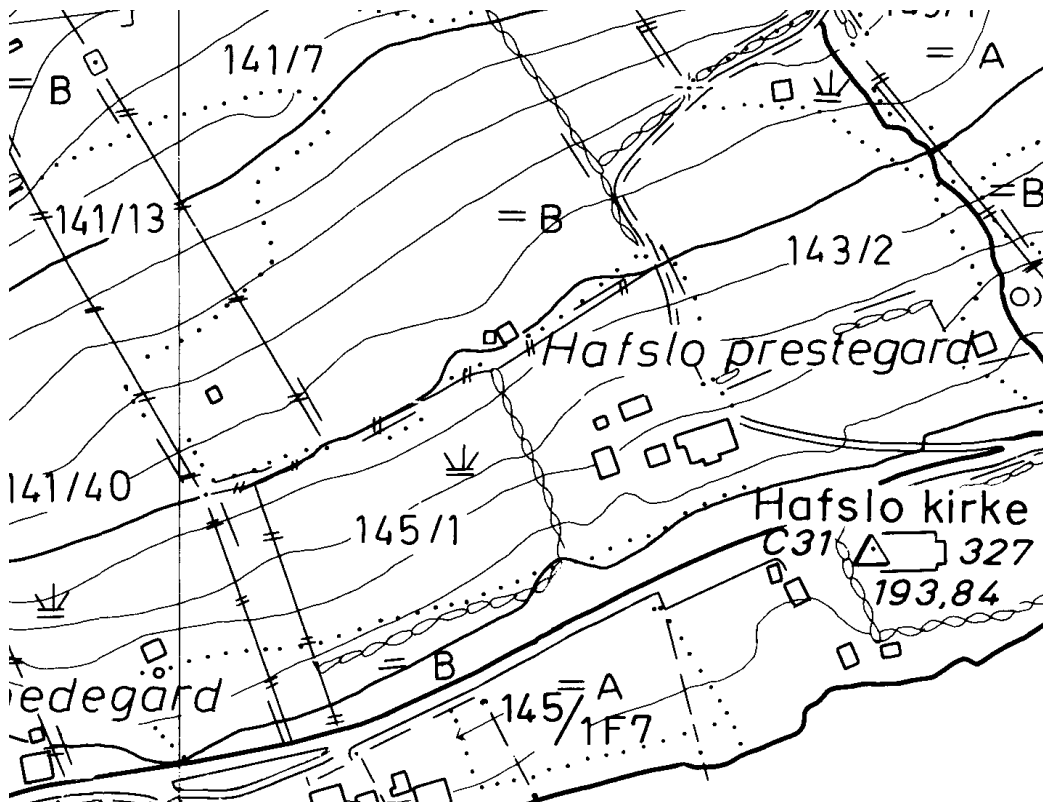

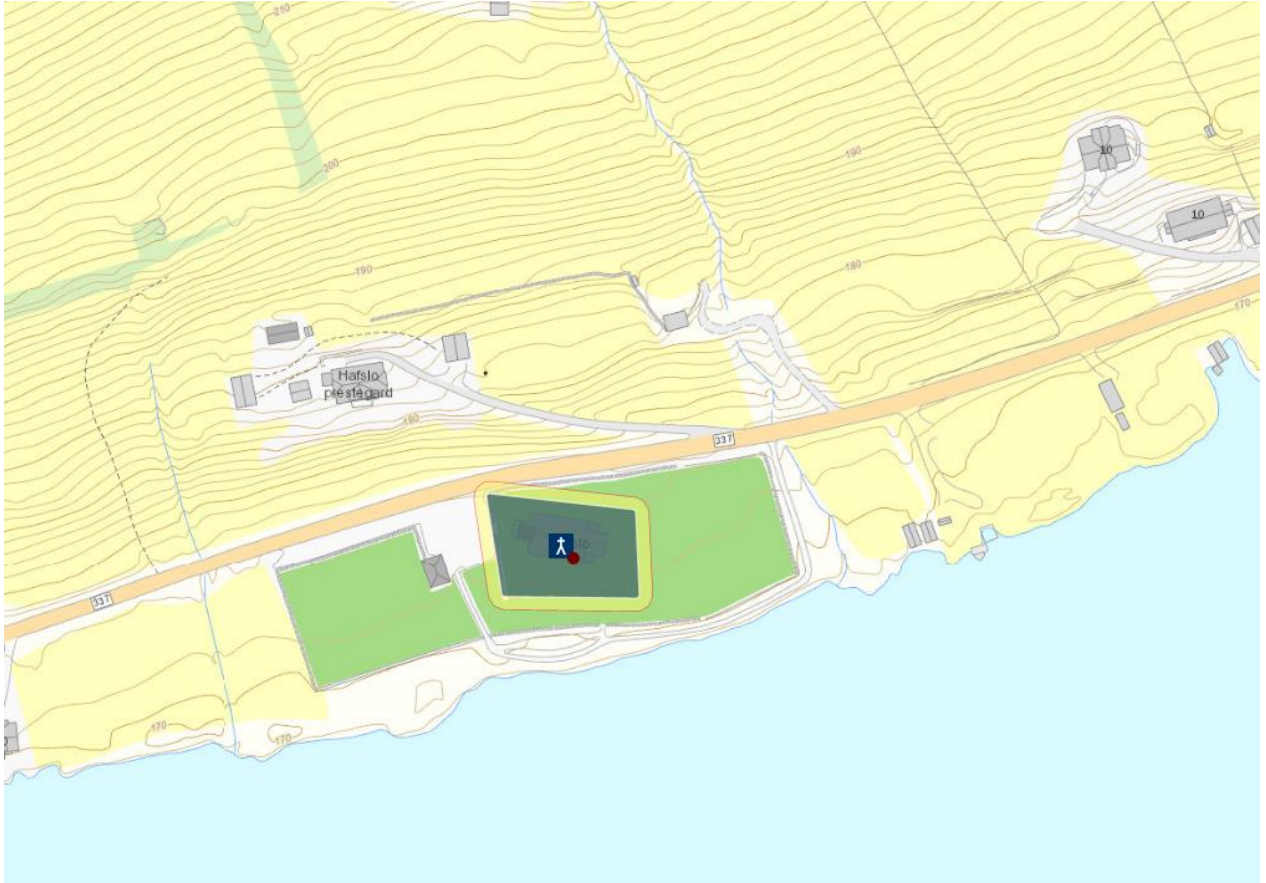
LUSTER KOMMUNE

HAFSLO ST. PETER (?), gnr. 53 (=143/2) Hafslo prestegard (Hafslo sogn). Luster kommune.

ID 84459

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian j Hafslo*, BK 37a, 41a-b), men en prest nevnes i 1271 (*Haflidus persona de Hafrslo*, DN V:7). En treskibet stavkirke på (gnr. 143) Hafslo prestegård ble revet i 1878 og erstattet av den nåværende kirken, på samme sted. Fra en eldre akvarell (1819) ser det ut til at den eldre kirkegården hadde sirkelformet eller langoval avgrensning. Stavkirken hadde gjennomgått flere om- og påbygginger gjennom årene, og rundt 1700 ble koret nybygd i tømmer. Da den ble revet skal kun reisverket og vestveggen ha tilhørt den opprinnelige bygningen. Den hadde portaler i skipet mot både vest og sør. I 1722 ble målene oppgitt å være 22x15 alen (skipet) hhv. 15x12 alen (koret) (Heiberg 1900:21f, Aaraas & al 2000b:208ff). Ved utgravning i 1978 kunne det ikke påvises spor av en eldre kirke under den nåværende (Anker 2000:69f m/ref.), så det er mulig at den nye ble bygd noe til side for den gamle. Dedikasjonen er mulig ut fra at kirkens klokke fra 1300-tallet ble kjøpt *til den sæle apostelen Peter sin pris* (se nedenfor). Før ca. 1340 lå det litt skyld til både mensa og fabrica (BK 37a-b), og som ved de langt fleste kirker lå det en god skyldpart i kirkestedsgården til mensa. Denne parten er likevel ikke omtalt som prestebol før ca. 1600, så muligens skjedde det her et makeskifte ved reformasjonstiden. Det er ikke tegn til at gården var konfiskert krongods. Ca. 1600 var Hafslo hovedkirke med annekser på Fet, Joranger, Solvorn og Urnes (JBB 143ff), og i 1743 var situasjonen den samme (Løyland 2006:287). Området rundt Hafslovannet heter fra gammelt Fylkesbygdi, i motsetning til ”ne i Solvodn” (NG 51f). ”Blant Oldsager i Hafsloe kan endelig og regnes Levningerne af den saa kaldte Borgerskandse, under Gildreskreen, som Kopangers Borgere og Hafsloes (Fylkisbygdens) Bønder skal have opkastet mod Sverres Krigshær i Aaret 1183” (Neumann 1836:255). ”Ved Hafsloe Kirke staaer en ikke ubetydelig Bautasteen (og) i Kirkegaardsmuren sammesteds er funden en afbrudt Runesteen” (Neumann 1836:253). (kartreferanse: AX 077-5-1).

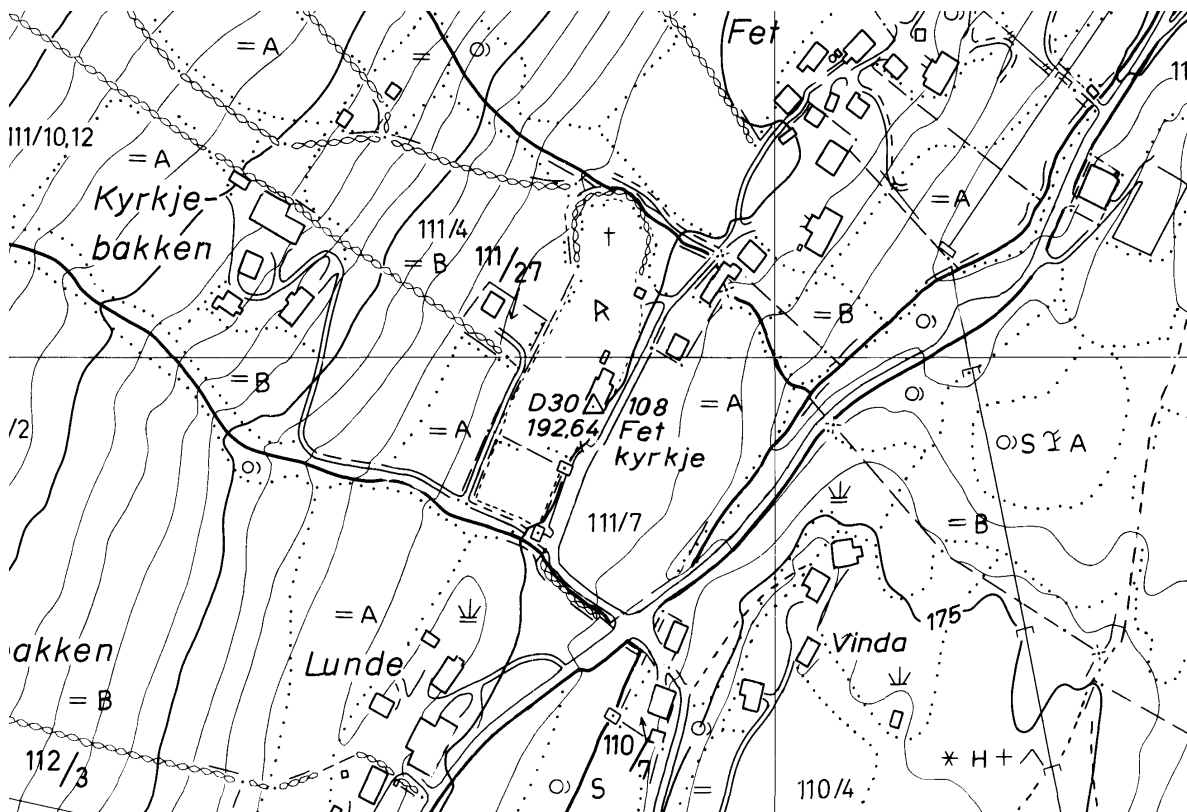

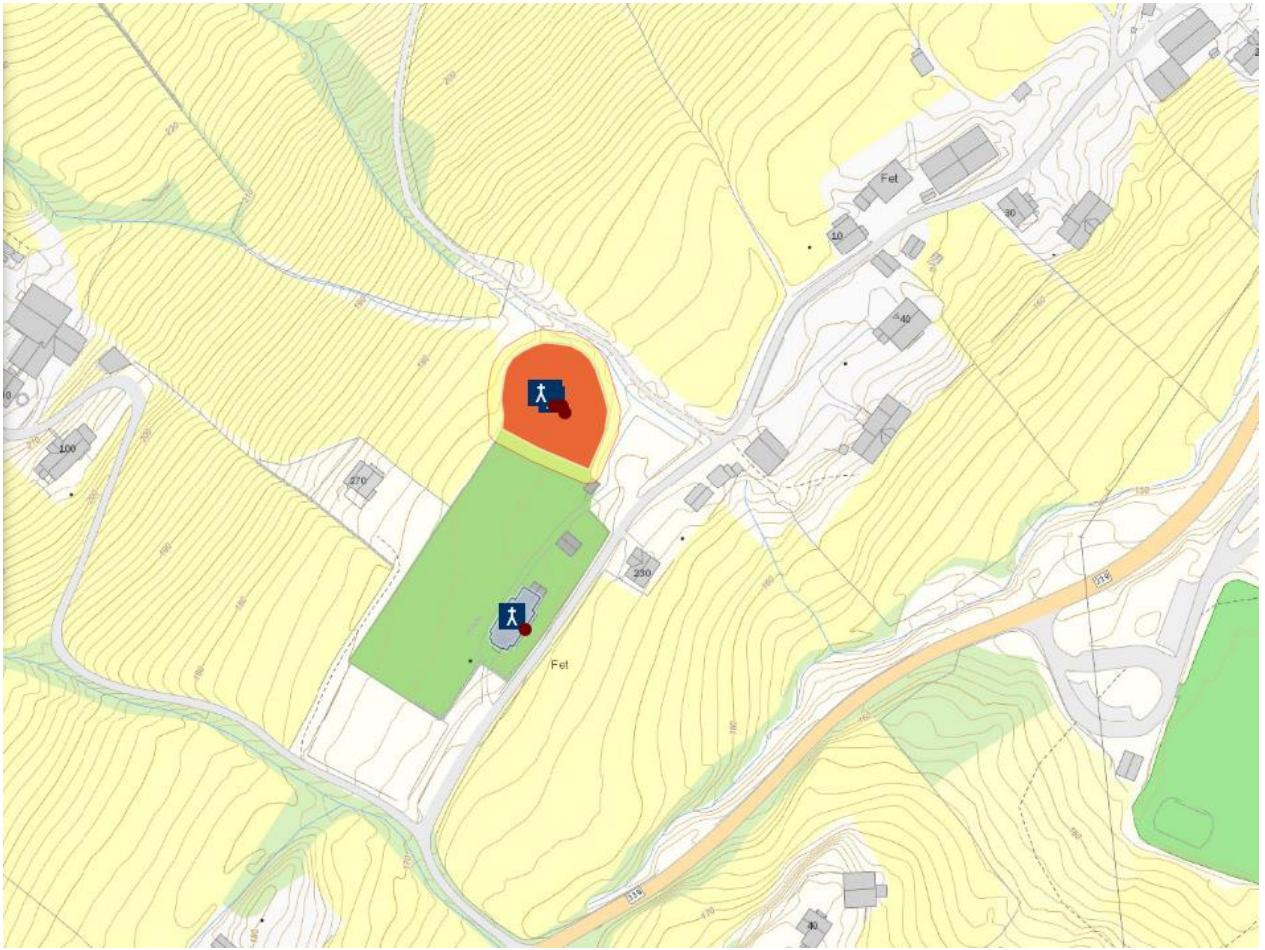

FET, gnr. 19 (=111) Fet (Fet sogn). Luster kommune.

ID 84129

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Fit*, BK 37b). Nåværende kirke på (gnr. 111) Fet ble i 1894 reist på ny tomt om lag 100 m vest for den gamle. Middelalderkirken på stedet ble rundt 1650 mest trolig erstattet av en laftet tømmerkirke, bygd på samme stedet som den foregående, og tømmerkirken ble revet da den nåværende kirken sto ferdig. Tømmerkirken ble i 1686 oppgitt med målene 17x12 alen (skipet) hhv. 9 alen i kvadrat (koret) hhv. 6 alen i kvadrat (våpenhuset). I 1878 observerte Bendixen på Fet ”i en kjellerhals en smukk gotisk portal med en noget trykket spissbue, sannsynligvis fra slutningen av 13. århundrede” (Laberg 1926:65ff, Aaraas & al 2000b:214ff). Ifølge Heiberg (1970:20f) hevdet lokal tradisjon at en mektig ”fogd” skulle ha bodd på Fet: ”Samme Foged skulde have bygget en stor Stenhal af Klæbersten der, hvoraf ogsaa paavises en gothisk Portal af Klæbersten i en Kjælderhals. Stenen til denne Hal ligesom ogsaa til Dale Kirke i Lyster skal være fundet i Klebereggen, et gammelt Brud ret over Fet”. Fet var på 1500-tallet adelig setegård under familien Theiste, og fra middelalderen kjennes ridderen Oluf Aslaksson på Fit og hans sønn Aslak. Før ca. 1340 lå det godt med skyld til mensa men ingen til fabrica (BK 37b-38a). Ca. 1600 lå Fet som anneks til hovedkirken på Hafslo (JBB 143f). Bnr. 10, 12 av Fet heter Kyrkjebakken. (kartreferanse: BD 079-5-4).

JORANGER, gnr. 2 (= 94) Prestegarden (Joranger sogn). Luster kommune.

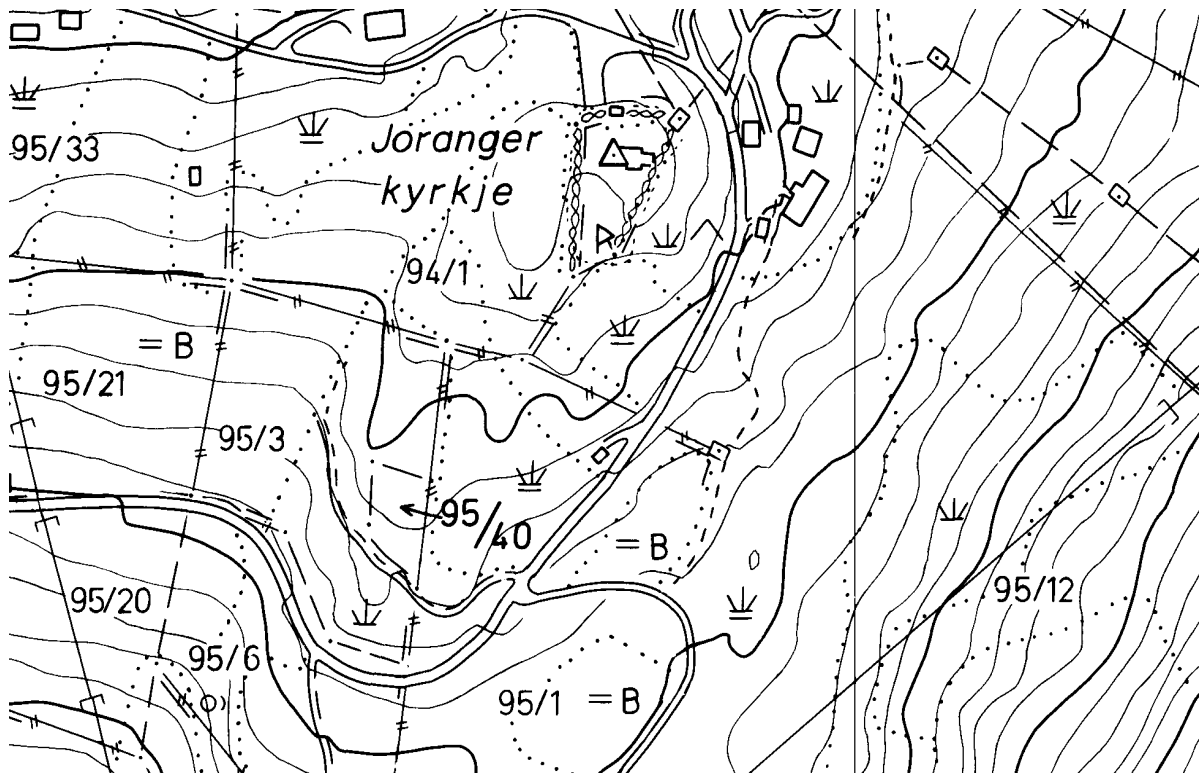
ID 84743

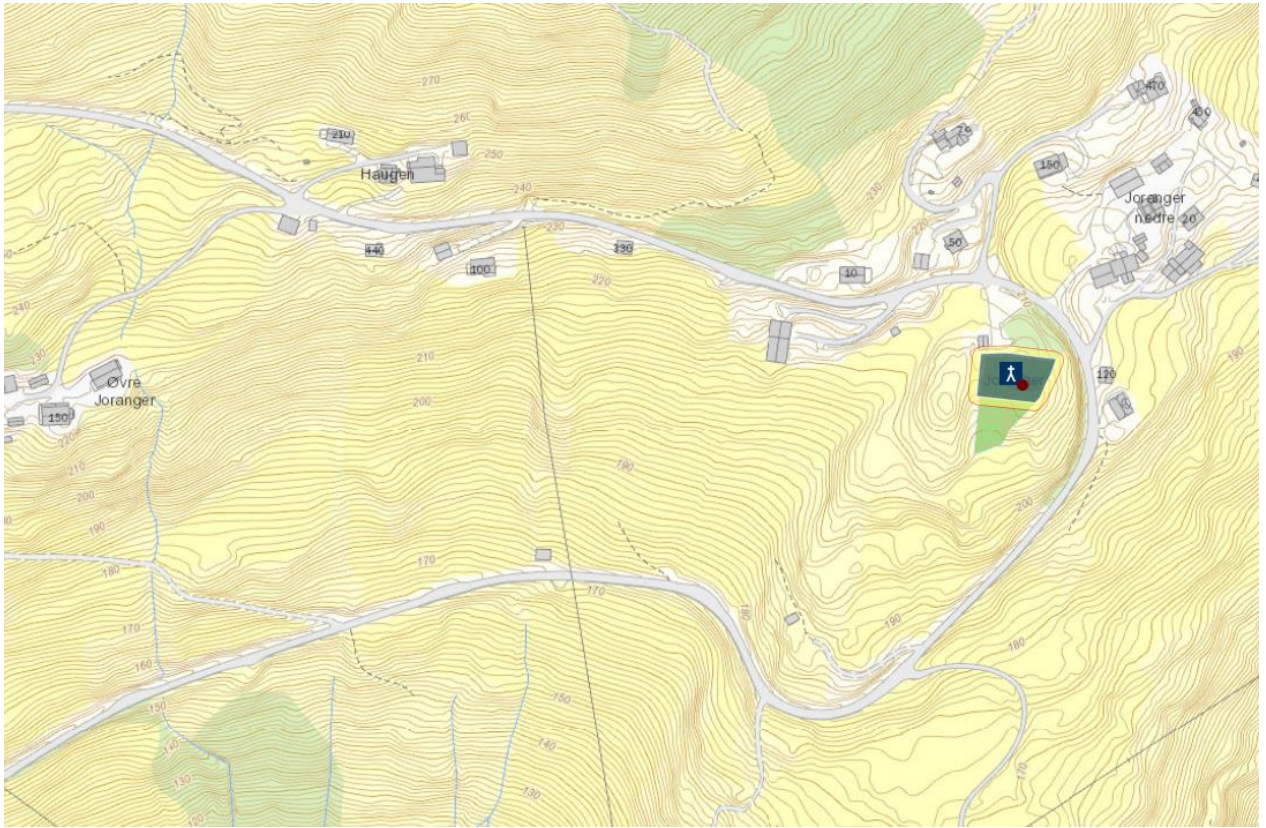
Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Ierungum*, BK 38a). Joranger kirke på (gnr. 94) Prestegarden ligger etpar kilometer nordøst for en annen kirkesteds gård, (111) Fet.

Nåværende kirke på Prestegarden er bygd ca. 1620 til erstatning for en eldre stavkirke.

Materialer fra denne finnes gjenanvendt i den stående kirken, som har rektangulært skip (11,5x8 m) og smalere, kvadratisk kor (5,5x5,5 m). På 1960-tallet ble det lagt grunnmur under kirken, da den etter hvert hadde fått store råteskader (Aaraas & al 2000b:217f). Trolig er nåværende kirke bygd på samme tuft som den foregående. Før ca. 1340 lå det høvelig med skyld til mensa men kun fire parter til fabrica, og tre av disse lå i andre kirkesogn enn det egne (Fortun, Gaupne, Årdal, BK 38a-b) – noe som er nær enestående for en lokalkirke i Sogn og Fjordane. Ca. 1600 lå Joranger som anneks til hovedkirken på Hafslo (JBB 143ff).

Joranger var adelig setegård og lå en periode til familien Benkestok (Heiberg 1970:31). Bnr. 14 av Joranger øvre heter Krosshaug, en antydning om et tidligere kors i friluft. (kartreferanse: BD 079-5-4).

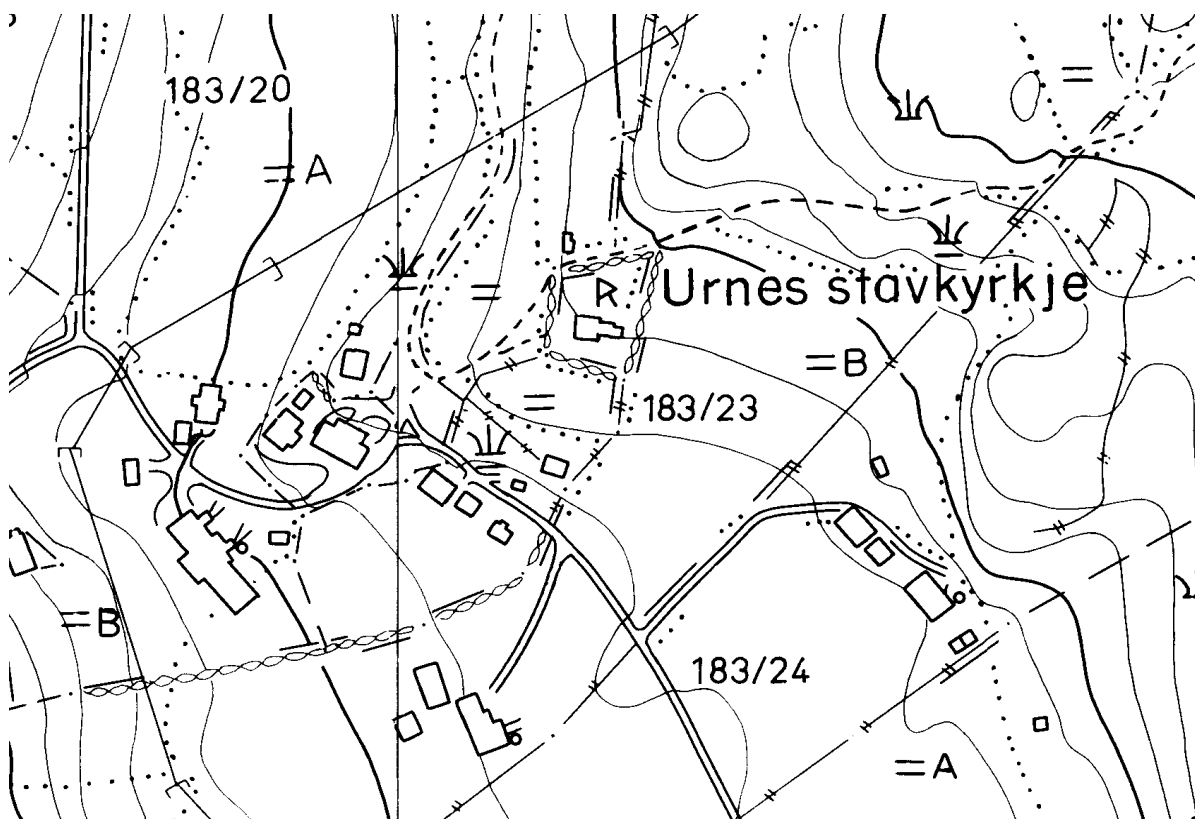

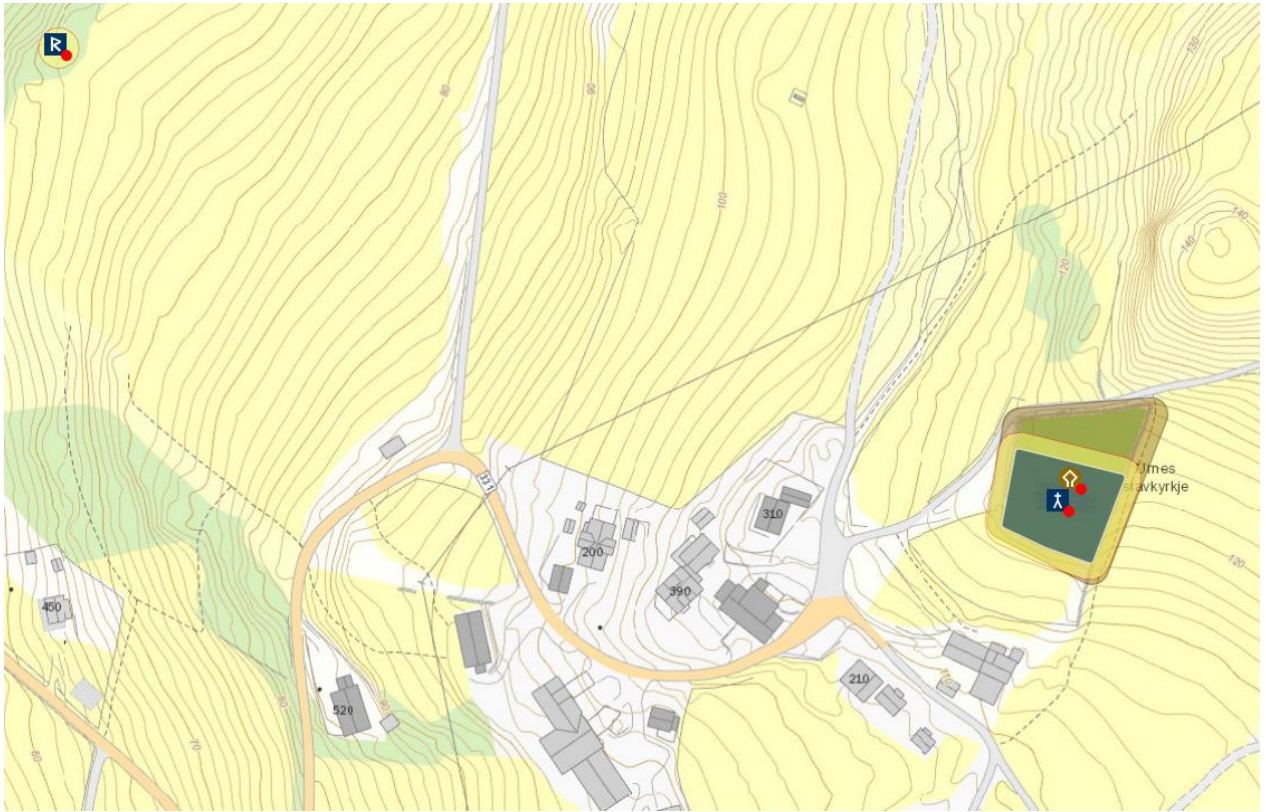

URNES, gnr. 91 Urnes (Solvorn sogn). Luster kommune.

ID 85729

Eldste omtale av kirken er indirekte ved presten i 1322-23 (*sira Erlender a Ornesi*, DN VII:98). Kirkestedet ble nedlagt ved resolusjon 1881 og Fortidsforeningen overtok eierskapet i 1882. Den treskibede stavkirken fra ca. 1130 er blitt stående og kirkegården er tidvis i bruk. Kirken har rektangulært skip med et smalere, rektangulært kor med tilbygg fra 1600-tallet. Det har tidligere vært svalgang rundt hele kirken. Bevart i skipets nordvegg er en portal fra en eldre kirke på stedet, daterbar til midten/slutten av 1000-tallet. Skipet har også en vestportal, men koret er uten portal. Stolpehull i grunnen under den stående kirke viser til en tredje kirke på stedet, trolig også fra 1000-tallet. Ved undersøkelsene rundt 1900 ble det funnet 115 mynter og brakteater under den stående kirkens golv, de eldste dekket hele 1100-tallet. Kirken har hatt to sidealtere og fastbenker langs veggene i skipet. Kirkens apside er sekundær. Kirken må ha hatt en spesiell status (også?) i etterreformatorisk tid, da den i 1708 hadde hele 112 leiedyr: 36 kyr, 40 geiter, 35 sauer og 1 gris (Heiberg 1970:23ff, Aaraas & al 2000b:253ff, Anker 2000:85ff m/ref.). I den stående kirken er kapitelenes på søylene i skipet dekorert med forskjellige dyre-, menneske- og plantefigurer. Før ca. 1340 lå det kun tre skyldparter til fabrica og syv parter til mensa. Tre mmb av mensalgodset var øremerket *at lya kirkiunne*. I tillegg ble det presisert: *Nota at gardinn tækr landskyllid af* (BK 40b-41a). Det er ingen opplysninger om prestebol til kirken. Ca. 1600 lå Urnes som anneks til hovedkirken på Hafslø (JBB 143ff). I matrikkelen 1883 anføres som tilhørende Urnes sogn gårdene (86) Eikjum ytre, (87) Vedvika, (88) Eikjum indre, (89) Notedal, (91) Urnes, (92) Kinsedal, og (93) Åsen (NG 51). Urnes har fra langt tilbake i middelalderen ligget til mektige folk; i første halvdel av 1400-tallet eide Hartvig Krummedike gården, i 1661 av den adelige familie Brahe (Heiberg 1970:31). (kartreferanse: BE 077-5-1).

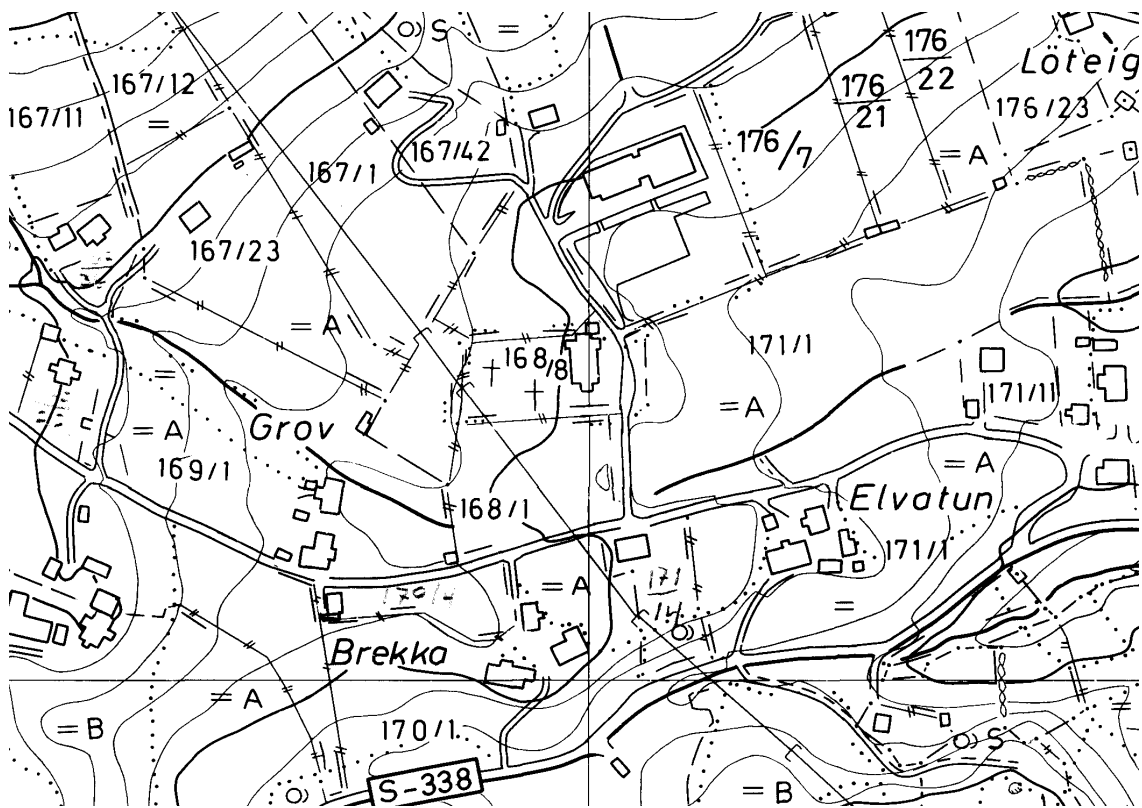

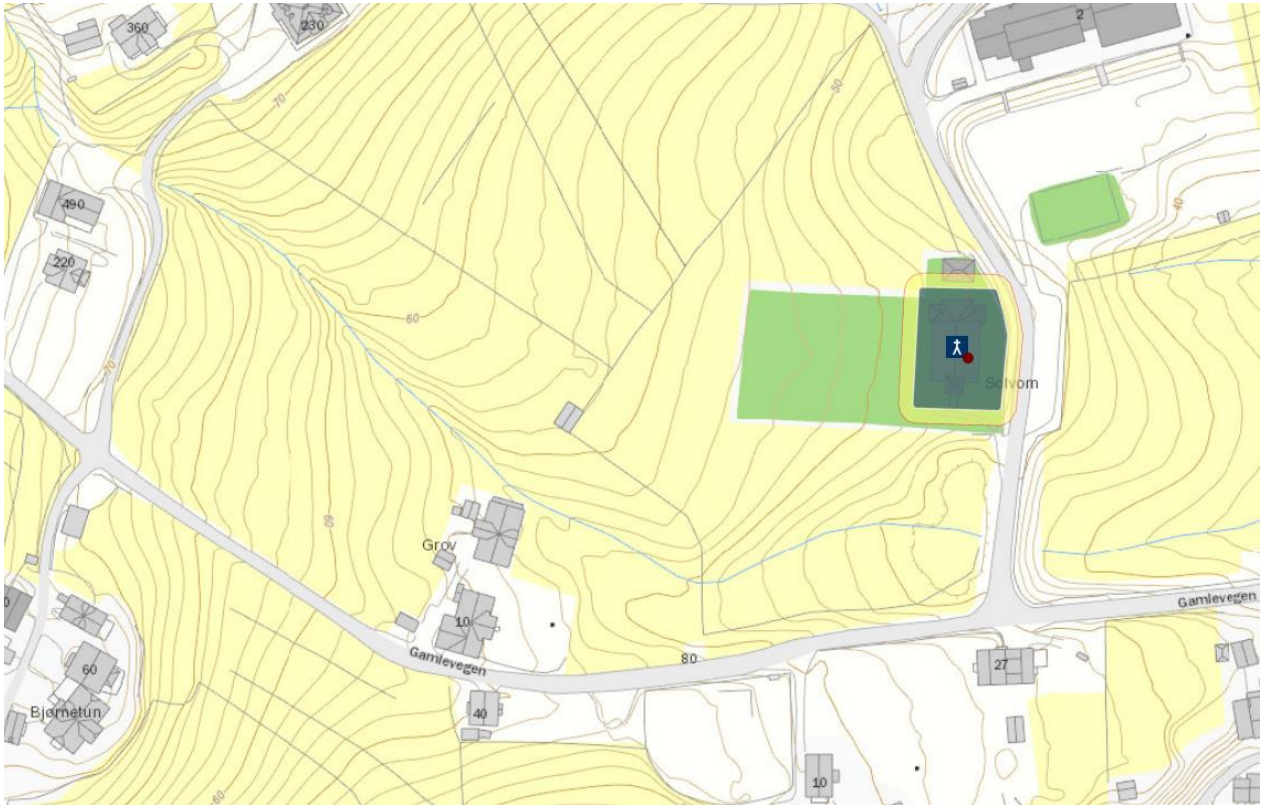

SOLVORN, gnr. 76 (=168) Bjørnetun nedre (Solvorn sogn). Luster kommune.

ID 85525

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian i Soluornum*, BK 41a). Nåværende kirke på (gnr. 168) Bjørntun nedre ble reist i 1883 til erstatning for en laftet tømmerkirke bygd rundt 1600. Denne hadde i sin tur erstattet en eldre kirke, trolig en stavbygning. Tømmerkirken hadde rektangulært skip (10x8 m) og smalere, kvadratisk kor (6x6 m). Denne, og trolig også stavkirken, sto "like ved den gamle kyrkjegarden" (Aaraas & al 2000b:206f). Før ca. 1340 lå det to skyldparter til fabrica og 9 til mensa, derunder i *abøllino a prest bænom* (BK 41a-b). Ca. 1600 lå Solvorn som anneks til hovedkirken på Hafslo (JBB 143ff). Et bruk av gården het tidligere *Kirkiubø* (DN IV:757, 1406). Laberg (1926:63) antar at *prest bænom* trolig er samme gård som Kyrkjebø og gikk inn under nabobruket Bjørnetun. Han skriver videre at "(den) nye kyrkja som var bygd eit stykke fraa den gamle, so ein kunne faa større kyrkjegard", muligens mot vest om en skal vurdere ut fra en tegning av den gamle kirken. (kartreferanse: BD 077-5-1).

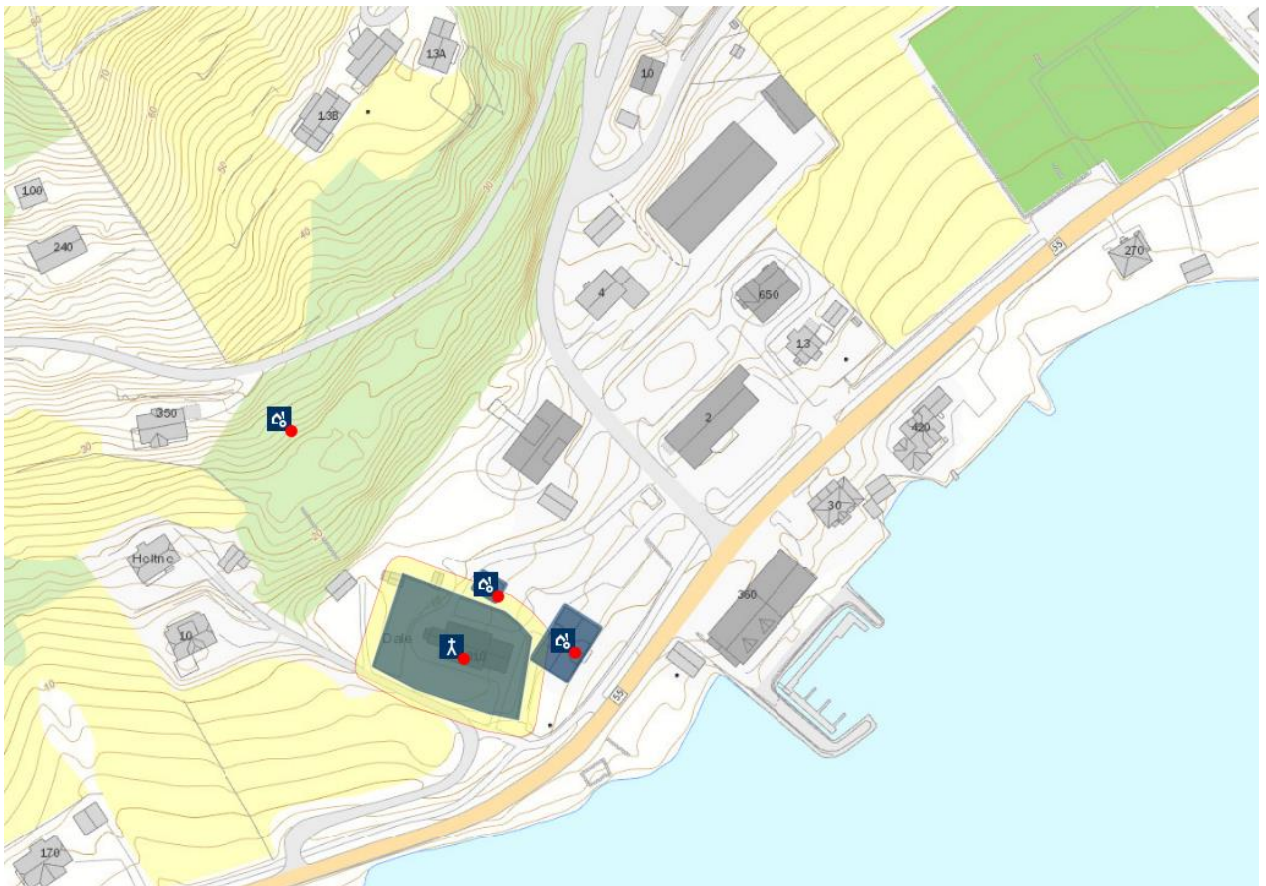
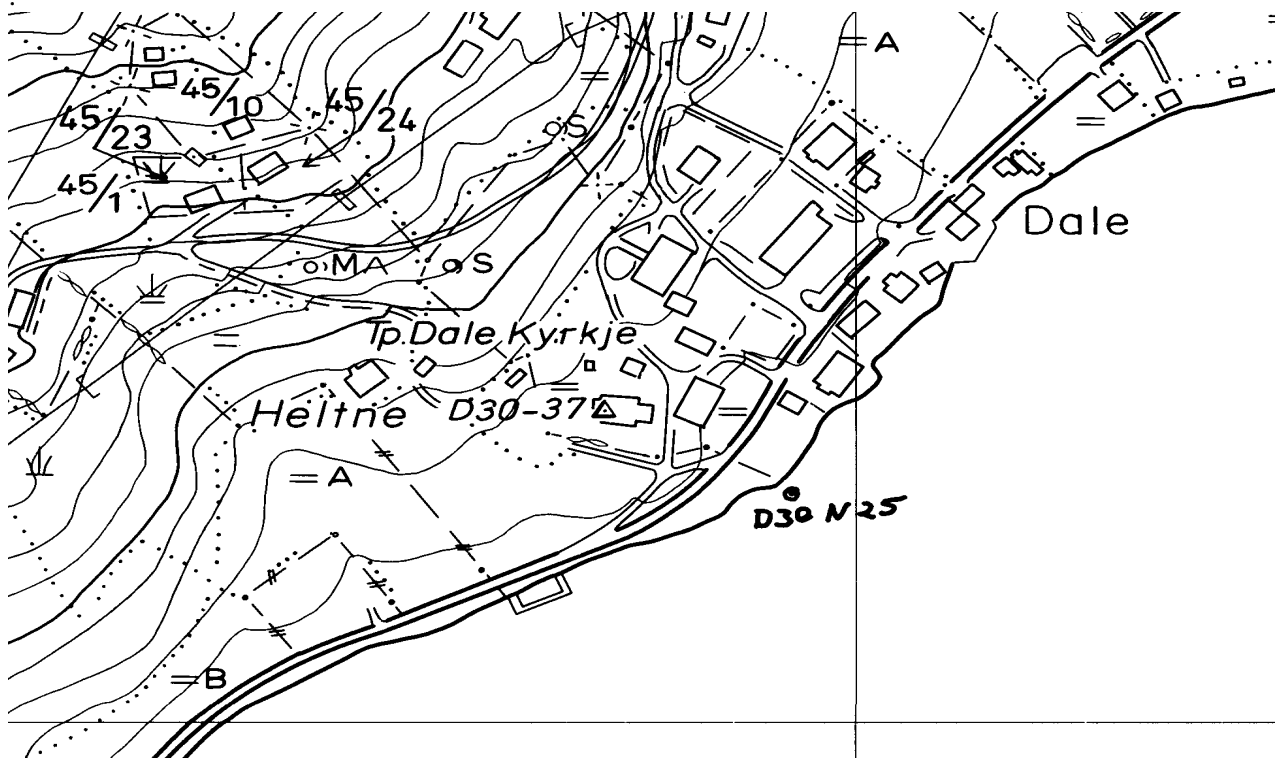

DALE ST. NICOLAS, gnr. 45 Heltne (Dale sogn). Luster kommune.

ID 84013

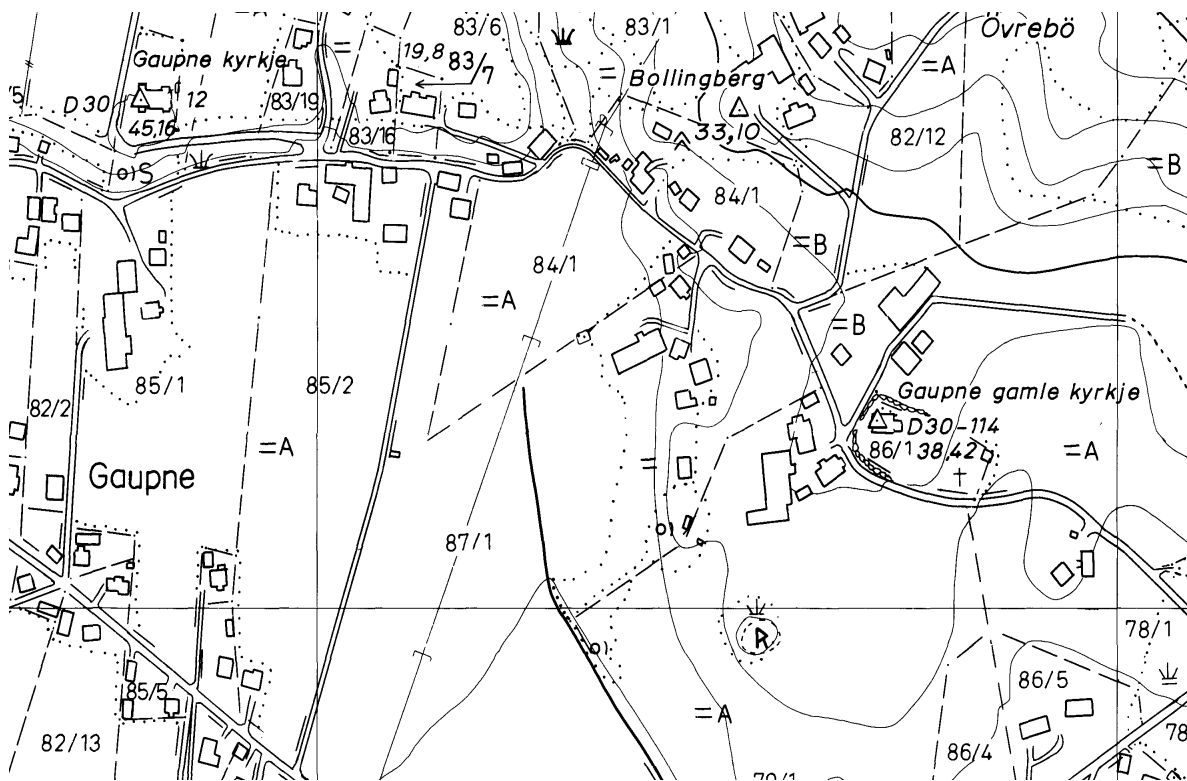
Eldste omtale av kirken er 1306 (*Dala kirkiu*, DN III:65). Steinkirken på (gnr. 45) Heltne har rektangulært skip (14x11 m utv.) og smalere, nær kvadratisk kor (8x7,5 m utv.). Skipet har portaler kun mot sør og vest, koret mot sør. Den hadde tidligere altere med baldakiner på hver side av skipets østvegg, og det er spor etter dører i korbueåpningen. Det er brukt kleberkvader i veggåpninger og hjørner, og trolig er den hogd i et lokalt brudd (Klebergseggi, nordøst for stølen Dale på indre Hafslo). Portalen vest i skipet er en praktportal med flere recesser, søylekapiteler, rik dekor og spissbue. Sørportalen er enklere men med rikt uthogd og lett spisset bue. Korportalen i sør er enkel og nærmest rundbuet. Skipet og koret har doble og triple vinduer mot sør, trolig nyhogde kopier på 1900-tallet, og buene her er også tilnærmet runde. På grunnlag av stiltrekk og dendrokronologiske dateringer er det rimelig å tidfeste bygningen til 1200-1250 (Hoff 2000, Aaraas & al 2000b:238ff). Muligens kan byggestarten trekkes ned mot 1180, da så vel skipets sørportal som korportalen har langt mer diskrete gotiske trekk enn vestportalen. Før ca. 1340 lå det kun tre gårdparter til mensa og én til fabrica (BK 39b-40a). Prestebol til Dale kirke er et seint fenomen: i 1306 skulle leiepresten ha bordhold hos Bjørn bonde prestebroder (DN III:65), i 1320 hadde han ei *preststofu* (DN II:146), og først etter 1600 heter det at det var *prestegaard* til kirken (JBB 148). Rundt 1340 (BK 39b-40a) kan det se ut til at Dale kirke da ble betjent fra Fortun kirke, idet presten *sira Biornn a Fortuni* var den som da bevitnet en avtale mht. jordegods og det samtidig ikke nevnes egen prest ved Dale kirke – om da ikke også han hette *sira Biorn* (BK 40a). Men det kan også være, som i 1306 (DN III:65), at leiepresten ved Dale kun hadde begrensede oppgaver ved kirken. Kirken lå allerede i 1306 til biskopen (DN III:65), og i 1329 hadde fortsatt biskopen kallsrett men da var sognet eksplisitt blitt et kannikgjeld. Etter 1340 er det ikke belagt prest ved kirken. 9 oktober 1438 var det *visitas* på Dale (DN I:765). Ca. 1600 var Dale hovedkirke med annekser på Gaupne, Nes, Saue og Fortun (JBB 146ff). Dedikasjonen er basert på en runeinnskrift til høyre for skipets sørportal, der det heter at kirken er viet til St. Nicolaus (Aaraas & al 2000b:243). I 1743 var Dale (Luster) hovedkirke med annekser på Fortun, Gaupne og Nes (Løyland 2006:283). To våpenskjold som tidligere hang i koret kan tidfestes til 1230-90 og knyttes til ridderen Audun Vagleiksson, og videre til en lavadelsslekt med deleierskap i 1324 til gården Dale (Anker 2000:73ff m/ref.). Muligens kan en utskifting av skipets portaler knyttes til denne slekten. I første halvdel av 1800-tallet ble kirkegården kraftig påfylt da det var stor plassmangel. Deretter ble det i 1857 opprettet en hjelpegravplass nordøst for prestegårdshusene, og denne ble utvidet i 1923, 1930 og 1964. Rundt den gamle kirkegården ble det på 1960-tallet murt opp ny steingard av flate heller mot nord (Hoff 2000:87f, 103). (kartreferanse: BF 080-5-1)

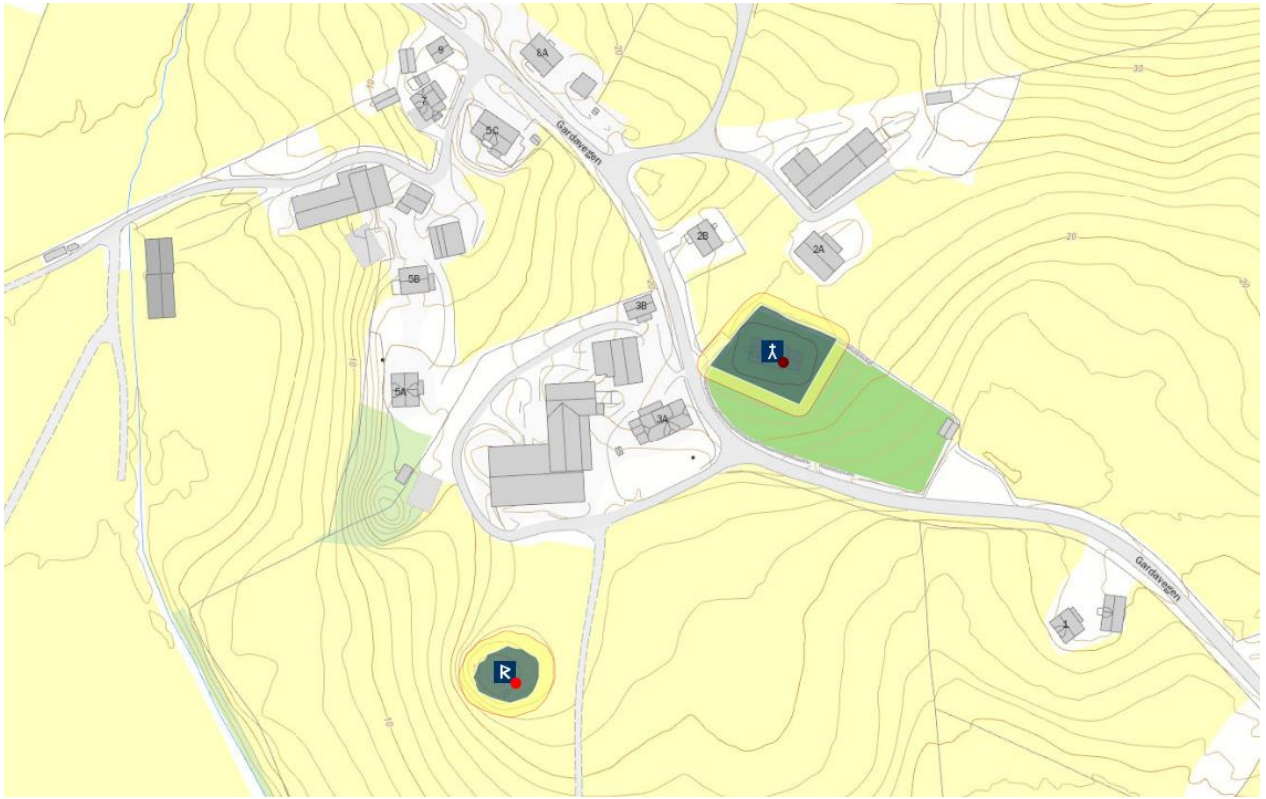

GAUPNE [gamle], gnr. 81 Flattun (Gaupne sogn). Luster kommune.

ID 84236

Eldste omtale av kirken er før 1340 (kirkian j Gaufna/Gautna kirkiu, BK 38a-b), men prest er nevnt allerede 1306 (*sira Olafi i Gaupna*, DN III:65). Gaupne kirke, også kalt Gaupne gamle kirke står på (gnr. 81) Flattun. Gaupne nye kirke eller nykirken bygd 1907 står om lag 500 m mot nordvest på (83) Bollingberg. Gamlekirken er en bygning i laftet tømmer reist i 1647 til erstatning for en eldre stavkirke på (mest trolig) samme sted. Tømmerkirken har rektangulært skip (13x8,5 m) og smalere, kvadratisk kor (5,5x5,5 m) og en sval i vest under tårnet. Fra stavkirken er bevart to portalvanger som nå er plassert på siden av kirkens vestportal. Disse kan dateres til andre halvdel av 1100-tallet. Kirken ble i 1909 gitt Fortidsforeningen som gave, men kirkegården er fortsatt i bruk (Heiberg 1970:12f, Aaraas & al 2000b:221f). Før ca. 1340 lå det kun to parter til fabrica og fire til mensa (BK 38b-39a). Ca. 1600 lå Gaupne som anneks til hovedkirken på Dale (JBB 146ff). Kirken på Gaupne er forbundet med en kirke på (75) Åberge ved et kirkeflyttingssagn (Heiberg 1970:11). Gnr. 79 Prestegården ligger vegg i vegg med Gaupne gamle kirke. Rundt 100 m sør for gamlekirken ligger et par store gravhauger, og det ser videre ut til at kirken er reist på en meget stor haug. (kartreferanse: BD 080-5-4).

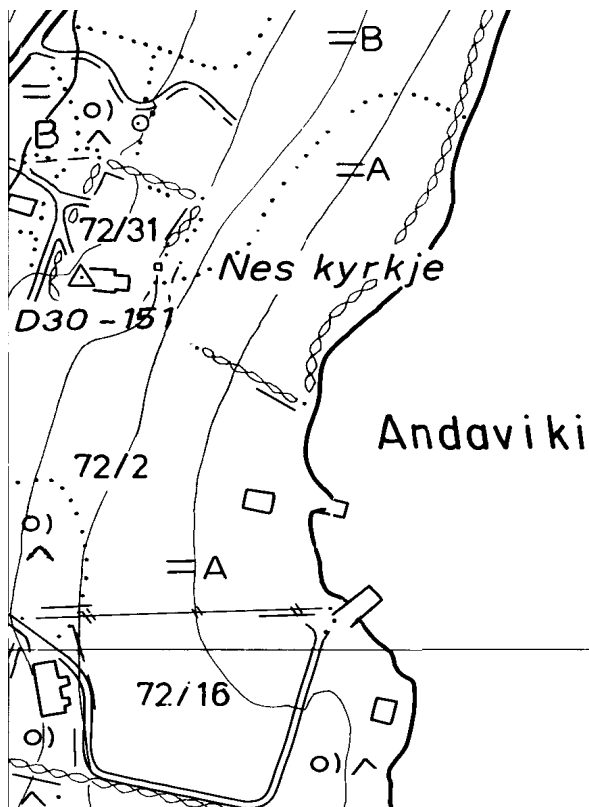

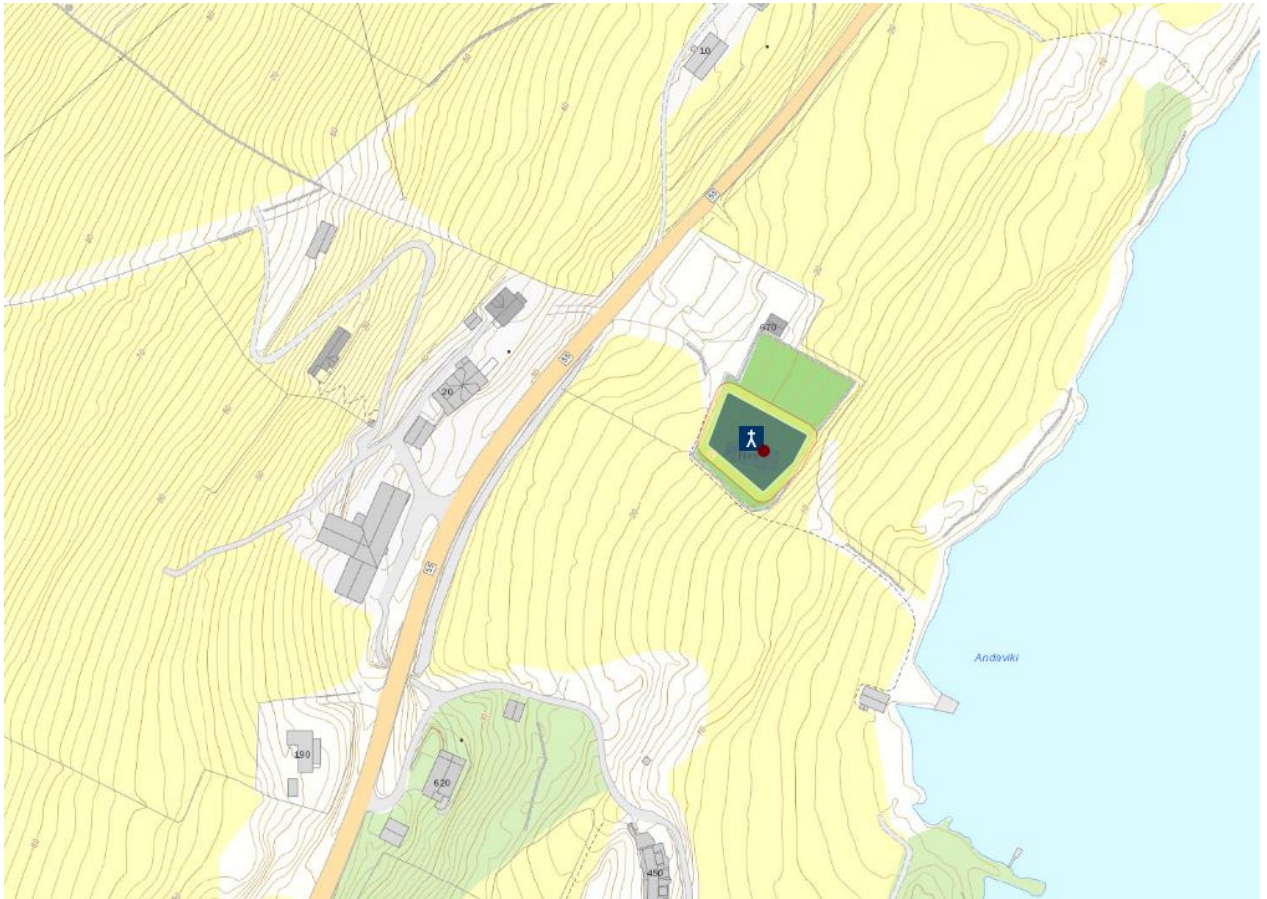

NES, gnr. 72 Nes (Nes sogn). Luster kommune.

ID 85115

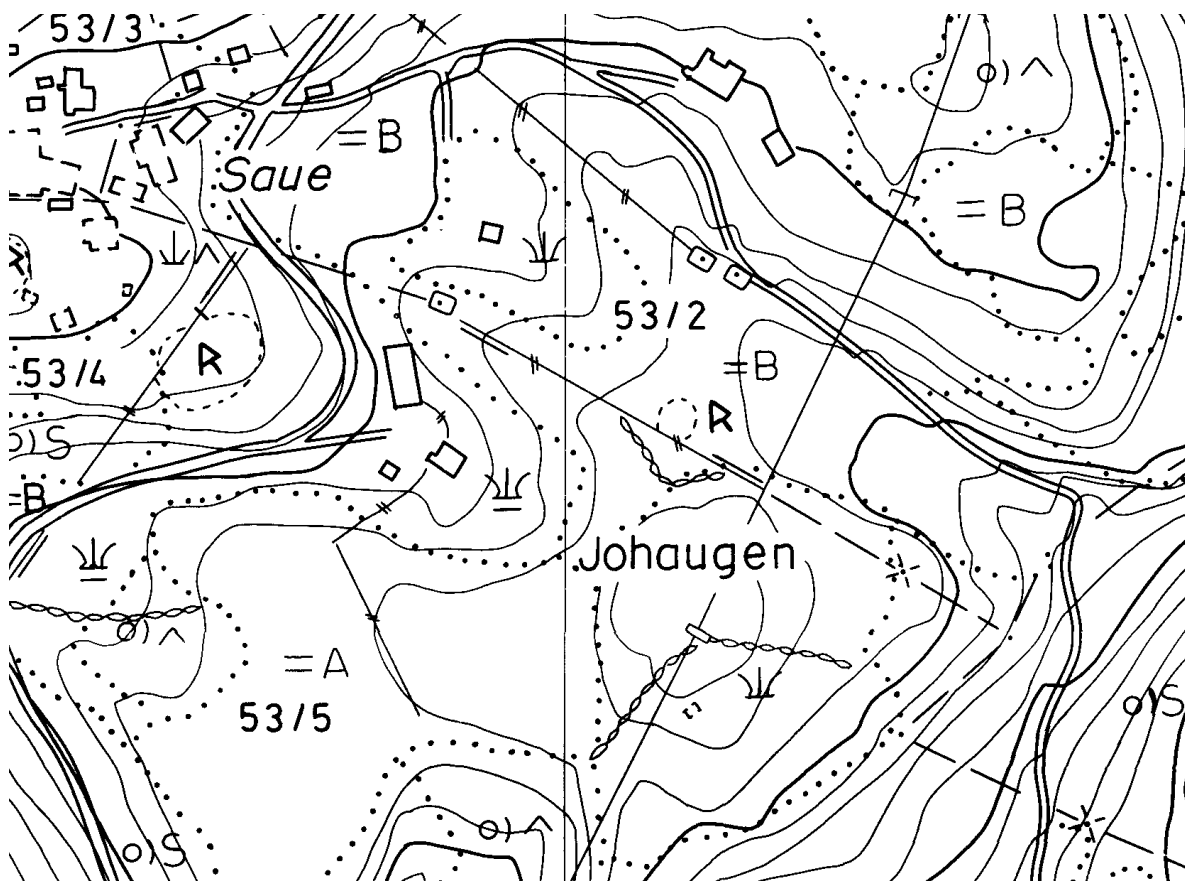
Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Nesi*, BK 39a), men prest nevnes allerede i 1322-23 (*sira Andres a Nese*, DN VII:98). Kirken ble i 1722 beskrevet som en eldgamel stavkirke ”med et spidst taarn midt paa siden. Kirken er tekket med bord, indvendig malet, i alle maader velholden”. Den ble revet i 1836, og året etter sto nåværende kirke ferdig (Heiberg 1970:14). Kirken står på (gnr. 72) Nes, på bnr. 31 helt nede ved Lustrafjorden. Det ser ut til at nykirken ble bygd rett sør for/inntil den gamle. I 1686 ble bygningen oppgitt å være 15x6 m, men da var stavkirkens kor erstattet med nytt kor i tømmer – trolig i samme bredde som skipet. Mye materialer fra stavkirken er gjenanvendt i nåværende kirke. Kirken fra 1837 ble i 1909 påbygd våpenhus i vest og sakristi i øst (Laberg 1926:55ff, Aaraas & al 2000b:233f). Før ca. 1340 lå det kun fem skyldparter til fabrica, men det het videre at *Nota at landskyllid oll annur en halfr annar ok æitt spann liggr till prestekiu* (BK 39b). Tydeligvis var det da ikke lenge siden at det kun hadde vært skyld til fabrica, og dermed trolig et eksempel på en prest på ”fastlønn”. Ca. 1600 var Nes anneks til hovedkirken på Dale (JBB 146ff). Nes ligger ute på en odde i Lustrafjorden. På dennes vestsida heter det i strandkanten nederst i et bratt heng Krossen, og på andre sida av odden, rett ned/sør for kirken heter det Krossviki – antydninger om tidligere kors i friluft. Kirkegården har alltid vært for grunn, og i 1909 ble det påført store jordmasser. I 1966 ble en utvidelse vigsløst etter at ny mur var bygd og jordmasser igjen påført (Fossøy & al 1986:22). (kartreferanse: BE 079-5-2).

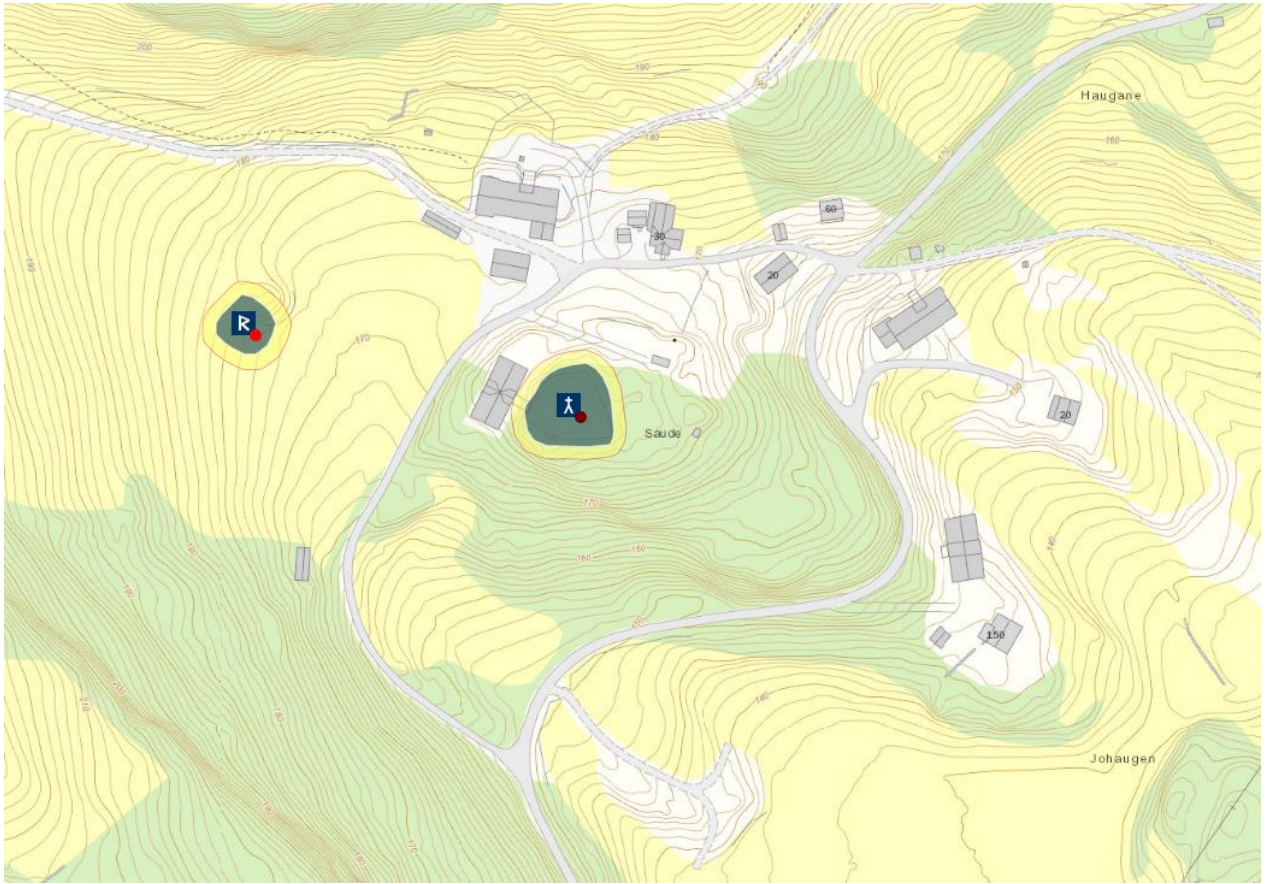

SAUE, gnr. 53 Saue (Dale sogn). Luster kommune. Nedlagt kirkested,
ID 55201

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian a Saudi*, BK 39b), siste gang ca. 1600 (*Soudz copell*, JBB 147). Ifølge gårdstradisjonen skal kirken ha stått på bnr. 4 under (gnr. 53) Saue rett opp/nordøst for gammeltunet på en framstikkende terrasse. Ved flere anledninger er det funnet skjelettrestre i dette området samt mulige rester av en kirkegårdsmur. Kirkegården har hatt en utstrekning på 60 x 40 m (Buckholm 1998:20, 42). Kirken skal ifølge Bendixen (1903:172f) ha stått sørvest for gårdshusene på en haug kalt Kapellhaugen eller Kirkehaugen, ”nu almindelig Smedjehaugen efter en bygning af denne art. Begravelser vidste man ikke om der; men kapellets nøgle var lenge i brug som staburnøgél paa nabogaarden [52] Skylden [Skildheim]”. Han nevner i tillegg at Bergens museum hadde fått inn en middelalderk gullring fra Saue: ”Den har en plade, hvori atter er indfattet en ganske liden ottekantet jernplade, hvorpaa der kan skjelnes spor af tegn eller bokstaver. Paa begge sider er bladornamenter”. I bygdeboka heter det, at på forespørsel til almuen på bygdetinget i 1726 om kirke på Saue, ble det svart at ”kapellet stod paa et sted kaldet Kleivehaugen, hvor og vises stenene eller gjærde til kirkegaardens indhegning” (Laberg 1926:65f). Før ca. 1340 lå det kun to skyldparter til fabrica og fire til mensa (BK 39b). Saue var kapell ca. 1600, men tok samtidig tiende og hadde landskyld til fabrica, og den lå da som anneks til hovedkirken på Dale (JBB 147). Få titalls meter fra tuftområdet ligger en gravhaug. (kartreferanse: BF 080-5-3/BE 080-5-4).

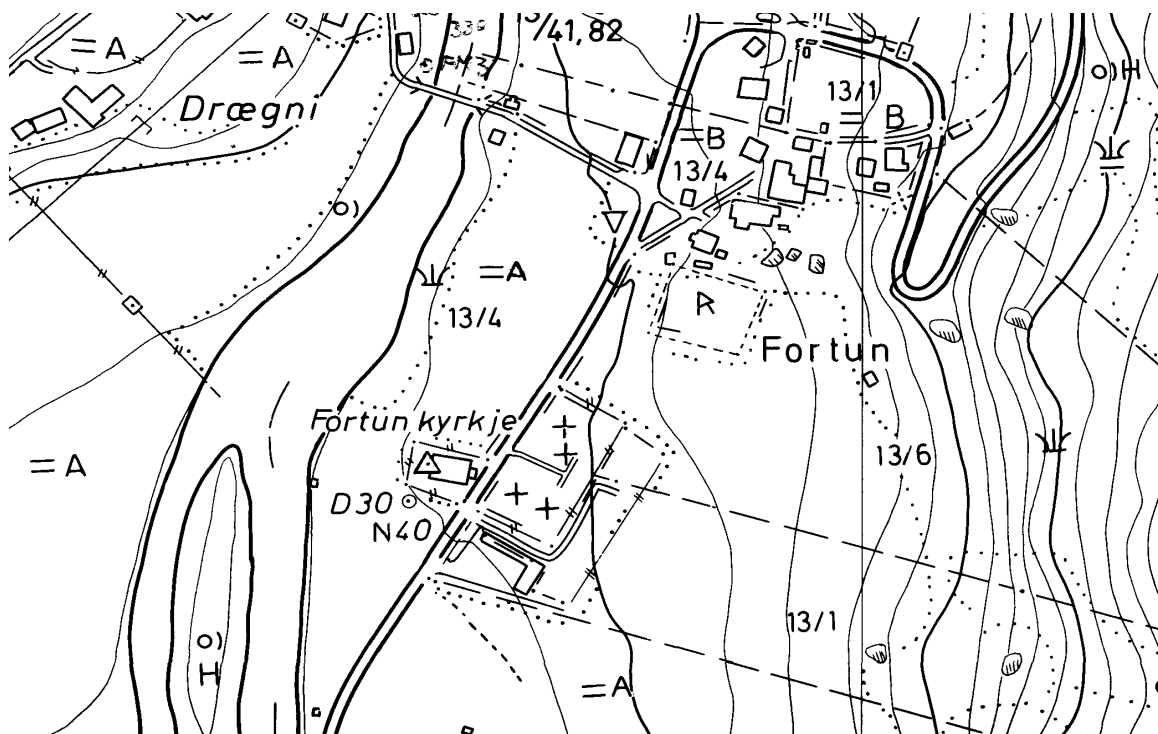

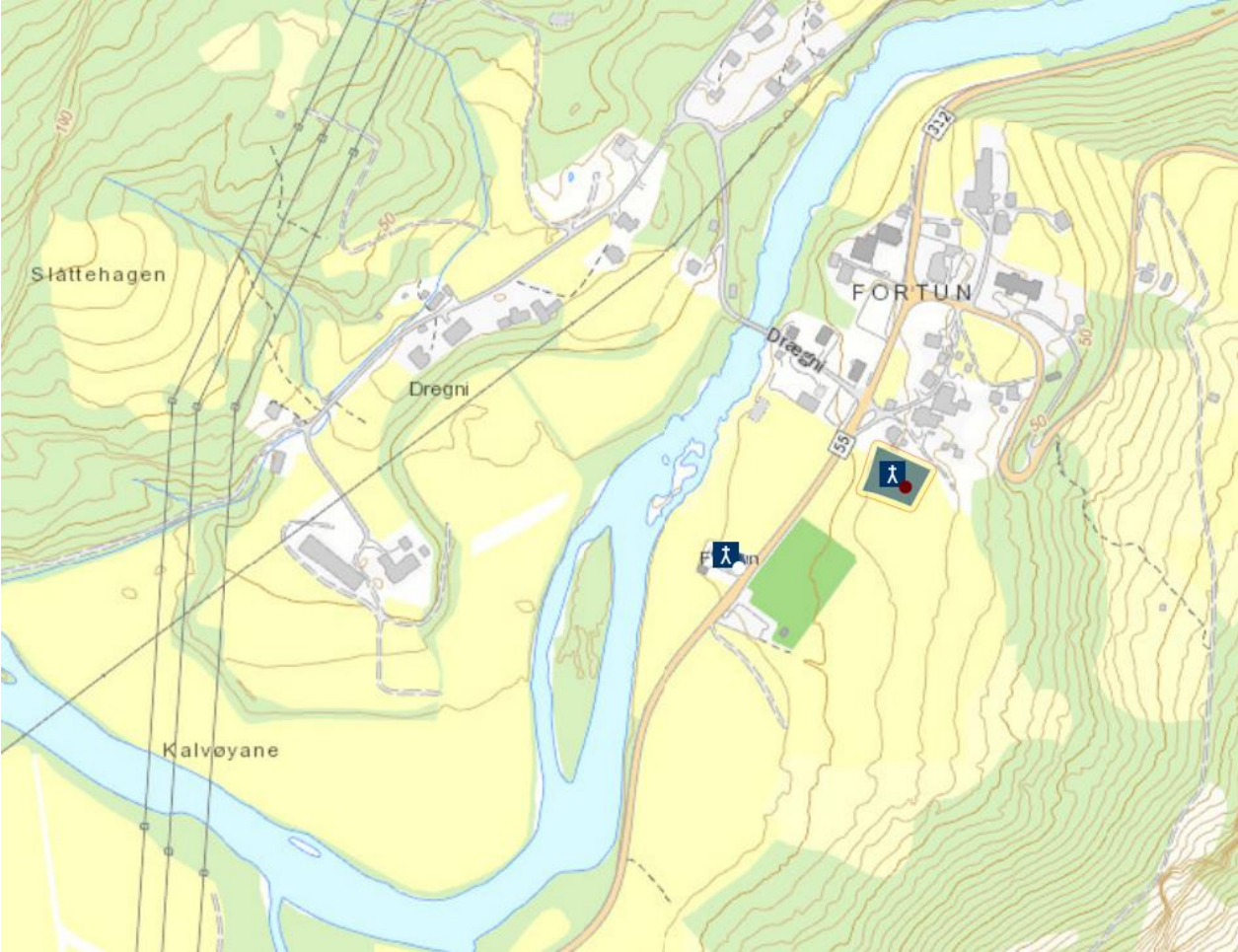

FORTUN, gnr. 13 Fortun (Fortun sogn). Luster kommune. Nedlagt kirkested.

ID 35864

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Fortuns kirkio*, BK 23a). Nåværende Fortun kirke bygd 1879 står på (gnr. 13) Fortun, rundt 100 m sørsørvest for der stavkirken sto – begge på samme gårds grunn. Kirkegården der stavkirken sto er ikke lenger i bruk Stavkirken ble i 1884 solgt til konsul Fredrik Gade og flyttet til Fantoft sør for Bergen. Mesteparten av skipet var fortsatt i stavverk, mens koret ble restaurert under ledelse av Gades svigersønn, konservator ved Bergens museum Anders Lorange. Kirken var treskipet med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor, og den hadde apsidal koravslutning. I 1666 ble koret erstattet med et nytt i laftet tømmer, i samme bredde som skipet. Kirken var ikke særlig rikt dekorert med utskjæringer rundt portalene: ”Over Indgangsdøren paa Vestsiden er en udskaaen Fletværksbue og paa Hoveddøren en snoet Arkivolt, paa Søilerne er Terningkapitæler, hvorpaa malet korslignende Forsiringer. Paa Nordsidens Dør, der vistnok ikke er oprindelig, er rig Beslag som det almindelige paa Kirkedørene, ligesaa er der paa denne en Dørring af Jern, der viser to svagt framtrædende Dyrehoveder” (Bendixen 1904:376f, Heiberg 1970:18, Aaraas & al 2000b:248). Nordportalen oppfattes av Hohler som samtidig med vestportalen, og de tidfestes til rundt 1150 (Anker 2000:81 m/ref.). Kirken påtent og brant i 1992 men ble bygd opp igjen og vigslet i 1997. Før ca. 1340 lå det fire skyldparter til fabrica og fem til mensa – derunder en i kirkestedsgården, *abolit* (BK 40b). I en samtidig (?) innførsel framgår det muligens at Dale kirke da ble betjent fra Fortun kirke, idet presten *sira Biornn a Fortuni* var den som bevitnet en avtale mht. jordegods og det samtidig ikke nevnes egen prest ved Dale kirke – om da ikke også han hette sira Biorn (BK 40a). Mer sannsynlig er det at leiepresten ved Dale kun hadde begrensede oppgaver, og at presten ved Fortun var ombudsmann for Dale kirke. Ca. 1600 lå Fortun som anneks til hovedkirken på Dale (JBB 146ff). Kirkestedet ligger i Fortundalen, et dalføre innerst i Sogn, hvorfra en gammel hovedåre fører over til Bøverdalen og Lom vest i Gudbrandsdalen. I kirkegårdsmuren lå det tidligere ifølge biskop Neumann en $6\frac{3}{4}$ alen lang bautastein (Heiberg 1970:19). (kartreferanse: BH 082-5-3).

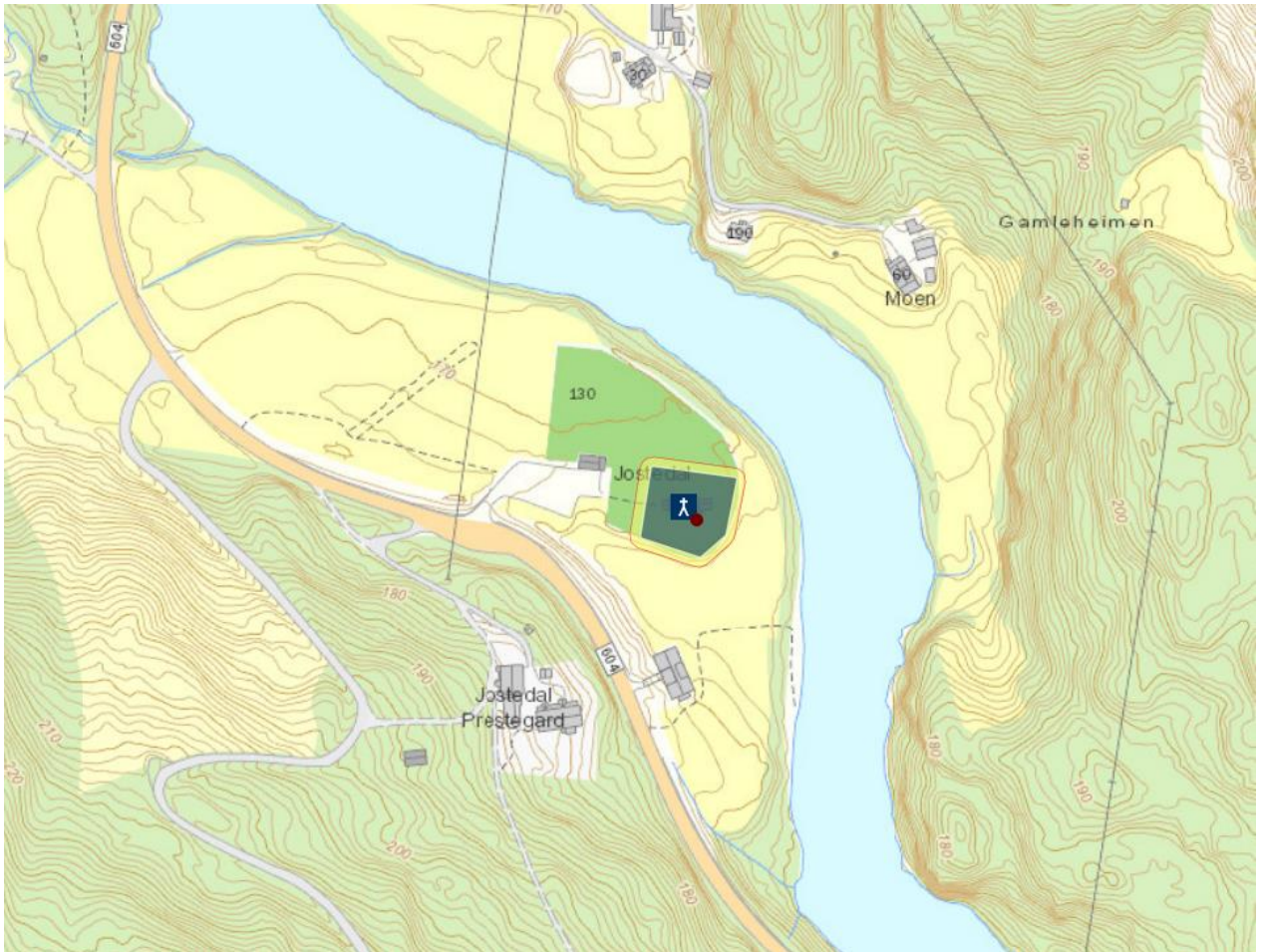
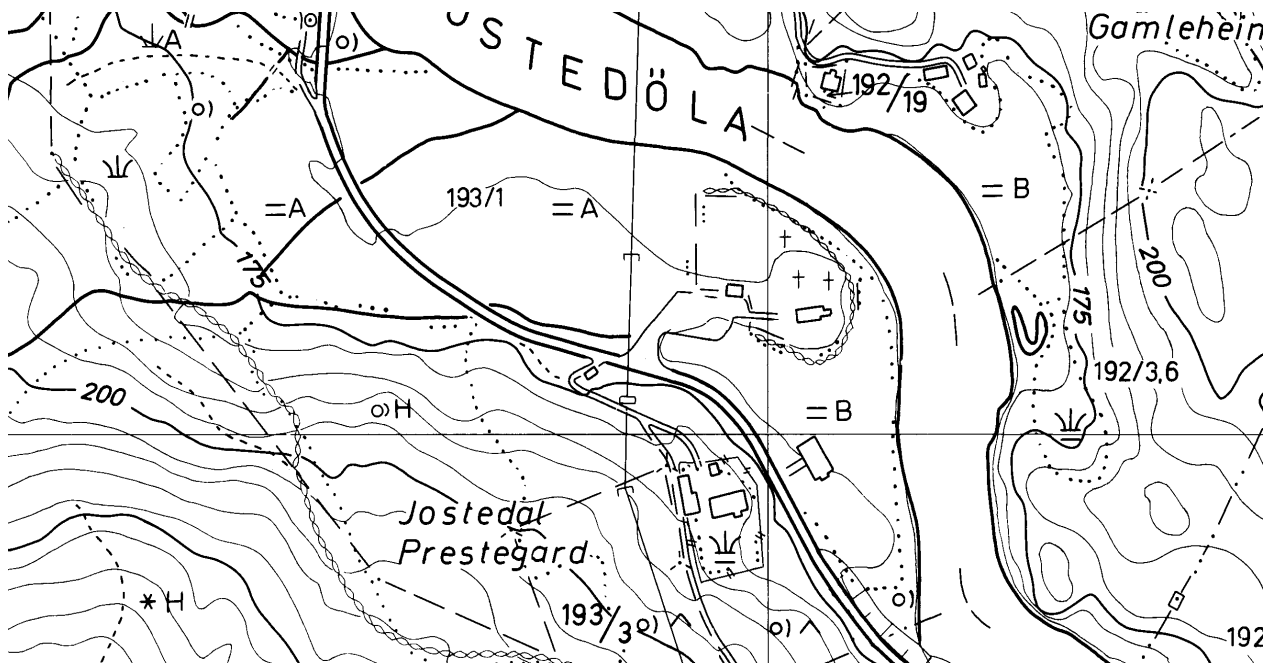

JOSTEDAL, gnr. 8 (=193) Jostedal prestegård (Jostedalen sogn). Luster kommune.

ID 84744

Eldste omtale av kirken er før 1340 (*kirkian j Iostru dall*, BK 39a), men prest nevnes allerede i 1322-23 (*Asle prest af Jostrudall*, DN VII:98). Nåværende kirkje står på (gnr. 193) Jostedal prestegård hvis opprinnelige navn trolig er *Breiðeimr* (NG 3). Fram til ca. 1550 ser det ut til at det sto en stavkirke på stedet, og også den neste kirken (revet ca. 1660) skal ha vært en stavbygning. Det ble i 1656 avgitt edfestet erklæring av lagmennene på at daværende kirke, som sto til forfalls, var bygd 100 år tidligere. Denne ble så revet da ny kirke, en liten langkirke i tømmer, sto ferdig i 1660. Denne var 12 m lang og 11 omfar høy. Gjennom 1700-tallet ble denne kirken suksessivt utvidet og ombygd, dog slik at det som tidligere var koret skal være framre del av skipet i nåværende kirke. Folk i dalen skal tidligere ha sognet til Dale kirke, og fra gammelt av går det en vei dit over Vigdal. Materialer fra gamlekirken er blitt gjenanvendt i den nåværende. Da golvet i nåværende kirke ble skiftet ut i 1960 ble det funnet flere graver, samt ei stor steinhelle man mente var den gamle alterplata (Aaraas & al 2000b:229f). Plasseringen av kirken som ble revet ca. 1600 er ukjent, men ut fra det ”vanlige mønster” for nybygg rundt 1600 er det sannsynlig at nykirken er blitt bygd på samme sted. På den annen side antydes det i den lokale tradisjon at det kan være en viss – om ikke stor – avstand fra der nåværende kirke står til der middelalderkirken sto: ”Da Justedalens Nybyggere efter den sorte Død skulde bygge en ny Kirke, valgte de dertil en Slette tæt ved Prestegaarden, som endnu kaldes Kirkestein; men alt hva man byggede om Dagen, blev om Natten nedrevet og fundet paa en nærliggende Bakke, hvor man da tilsidst blev enige om at bygge Kirken. Da man begynte at rydde Skoven, stødte man heel uventet paa den gamle Kirkeklokke, som endnu findes i Kirken (...) Endnu i det 16de Aarhundrede kaldes Justedal ’Kongens Ødemark’, og ifølge en Matrikul af 1661 hørte alle Dalens Gaarde den gang til det saakaldte Apostel-Gods” (Faye 1948:129). Lokaltiteten Kyrkjesteinen skal være rett sør for nåværende kirke (Aaraas & al 2000b:229). Dette er et regulært flyttingssagn, men det viser trolig til et mindre kapell (korshus) for reisende og ikke til en flytting av lokaliteten for sognekirken. Før ca. 1340 lå det kun fire skyldparter til mensa samt *xix kyr ok halft kyrlagh*, til fabrica kun 12 kyr (BK 39a). Det var prest ved kirken på 1300-tallet (DN VII:98, I:432), og navnet Prestøygarden oppe i lia nordvest for nåværende prestegård viser trolig til det middelalderske prestebolet. Ca. 1600 heter det at bosettingen i dalen nylig var tatt opp igjen, men fordi avlingene frøys var det ingen inntekter å hente for kirken (JBB 161f). I et lite sidedalføre drøye 500 m nordvest/opp fra kirke og prestegård heter det Prestøygarden, rimeligvis stedet der den tidligere prestegården lå, og rett opp/sørvest for prestegården heter det Prestegardsli. (kartreferanse: BD 084-5-4).

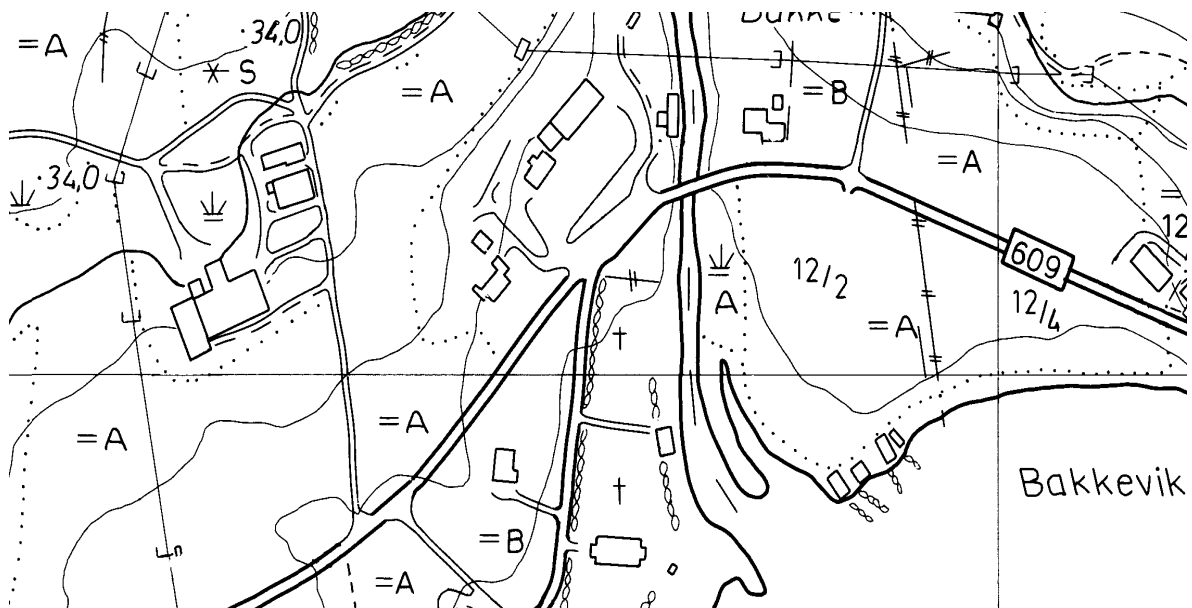

ASKVOLL KOMMUNE

HOLMEDAL, gnr. 5 Holmedal (Holmedal sogn). Askvoll kommune.

ID 84605

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Holmadals/Haulmu daler kirchia*, BK 25a-26b), mens prest er nevnt alt i 1305 (*sira Arnsteinni i Holmudali*, DN VII:30). Nåværende kirke bygd 1867 står på (gnr. 5) Holmedal, på odden der Bakkeelva munner ut i Dalsfjorden. Den erstattet da en eldre tømmerkirke bygd 1600 (koret 8,5x9,5 alen der bredden var størst, skipet 21x13 alen, våpenhuset 3,5x6 alen der bredden var størst), og i 1668 nevnes den å være utvendig kledd med hogne bord. Kirken før denne skal ha vært en stavkirke. De to yngste kirkene er blitt reist på samme sted, og trolig ble tømmerkirken bygd på det eldre tuftstedet (Bakke 1948:63ff, Aaraas & al 2000a:283ff). Ca. 1330 kunne det se ut til at Dale kirke lå som anneks til Holmedal, i og med at overskriften for Holmedal kirke var *Haulmu daler ok Daler* (BK 25a). Dale har likevel egen innførsel på neste side (BK 26a), så muligens er *ok Daler* en yngre hånd og en seinere situasjon. Ca. 1330 er landskylden for mensa og fabrica ført om hverandre; det lå høvelig med parter til fabrica med kun tre til mensa (BK 25a-b). Ca. 1600 var Holmedal hovedkirke med annekser på Dale, Bygstad, Hestad, Sande og Guddal (JBB 126ff). Kirkegården har steingard mot øst, sør og vest, og i 1868 ble den utvidet mot vest med et par gravlengder. Mot nord lå ca. 1930 kirkegårdsmuren 20 m fra kirkeveggen. (kartreferanse: AF 079-5-4).

ASKVOLL, gnr. 22 Askvoll øvre (Askvoll sogn). Askvoll kommune.

ID 83802

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian a Askuelli*, BK 24a), og kort før dette nevnes presten i 1306 (*sira Esteini a Askvelli*, DN IV:62). Nåværende kirke bygd 1863 står på (gnr. 22) Askvoll øvre, på flata der Presteelva munner ut i Askvika. En tømmerkirke med korsformet grunnplan bygd 1859 brant i 1862. Nåværende kirke ble reist på branntomta. Kirken fra 1859 hadde erstattet en tømmerkirke reist i 1604 eller 1605 og revet før nykirken ble satt opp, og som i sin tur var blitt bygd til erstatning for en stavkirke revet samme året. Den eldste tømmerkirken målte 17x9 m (skipet) hhv. 5x6m (koret), kun det gamle stavbygde våpenhuset med tårn over ble gjenanvendt. Kort før 1709 fikk denne kirken bygd på en korsarm mot nord (Loftheim 1963:14ff, 82ff, Aaraas & al 2000a:268ff). Det finnes ikke gode argumenter for at kirkene på Askvoll før 1605 skal ha stått andre steder enn der den nåværende står, slik det hevdes hos ovennevnte forfattere. Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa, men kun én skyldpart til fabrica (BK 24a-b). Ca. 1600 var Askvoll hovedkirke med annekser på Øen, Hyllestad, Vilnes og Buelandet (JBB 130ff), i 1743 med annekser på Vilnes, Øen og Hyllestad, samt "et capel i haved kaldet Bue" (Løyland 2006:304). Opprinnelig navn på Prestegården (Askvoll nedre) er *Hvammr* (jf. JBB 132), et "tapt navn" hos Rygh (NG 261), og den var prestebol ca. 1600 men ikke på 1320-tallet (DN VII:98). I åsen opp/nordøst for kirken heter det Kyrkjeleite, og elva som skiller Askvoll nedre fra Askvoll øvre heter Presteelva. Kirkegården ble utvidet i 1846, i 1858 (mot vest?), i 1872 (mot nord), 1901 (mot vest?), i 1907, i 1921 (mot vest) Den hadde hele tiden steingard (Loftheim 1963:233ff). (kartreferanse: AE 078-5-2).

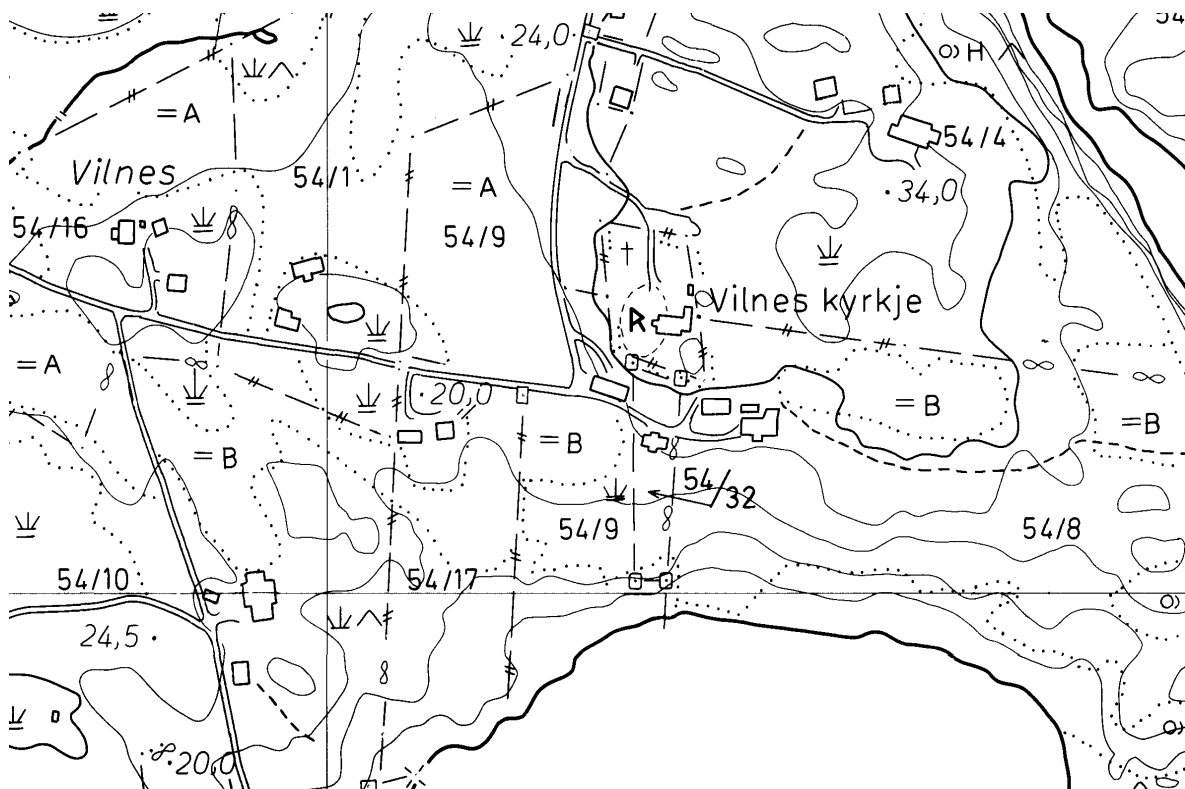

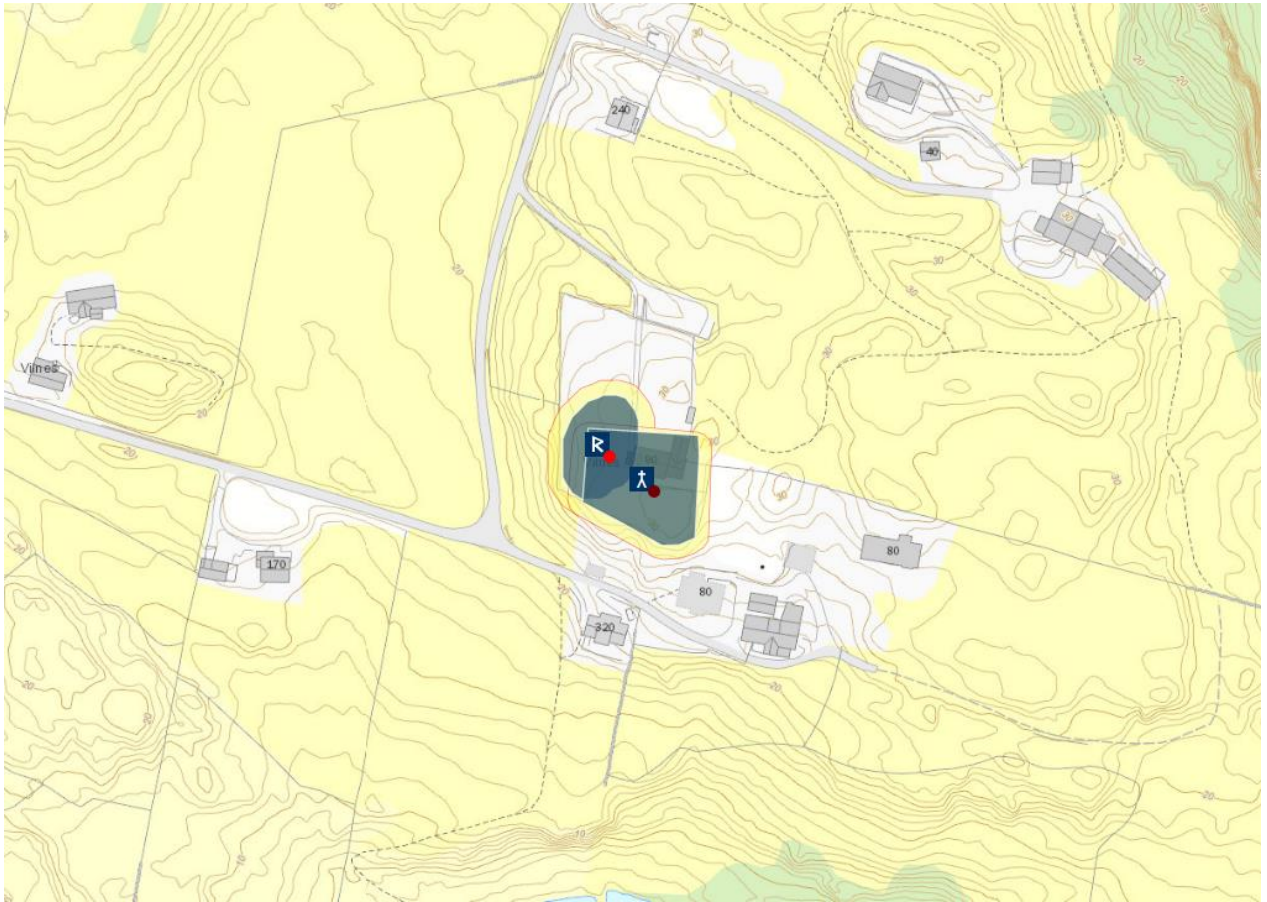

VILNES, gnr. 54 Vilnes (Vilnes sogn). Askvoll kommune.

ID 85848

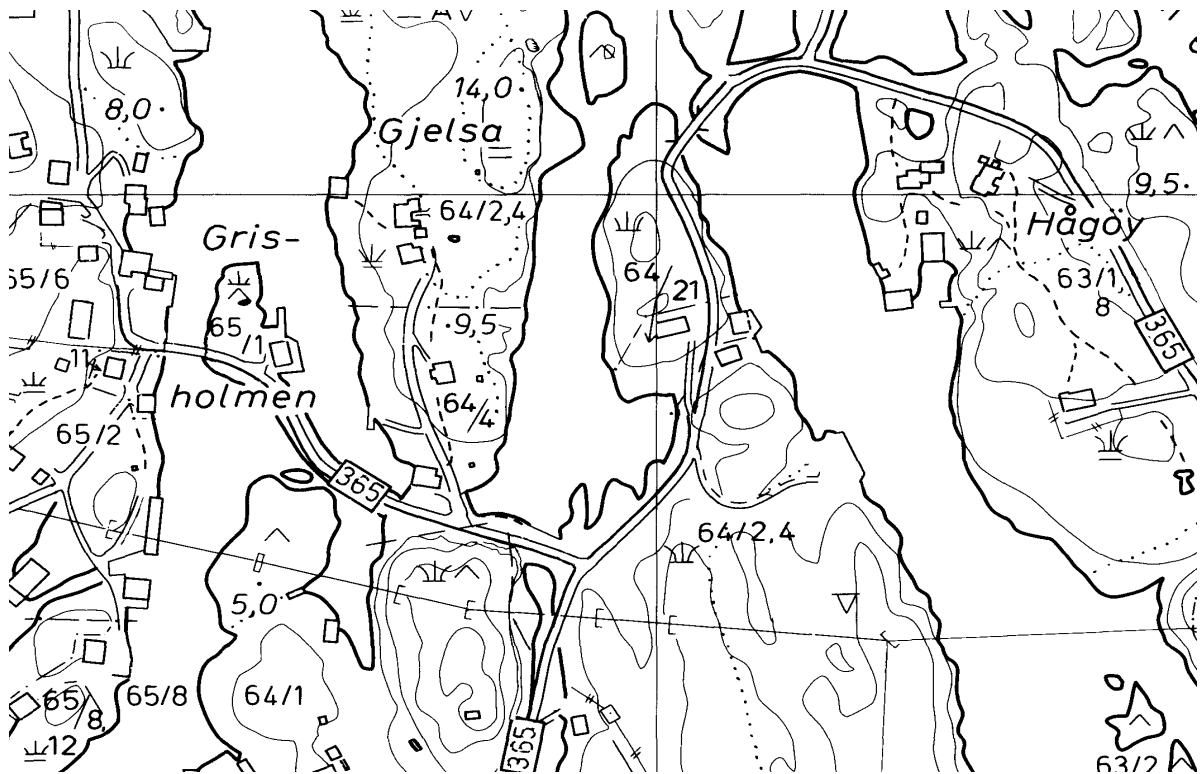
Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Wilnes kirkia*, BK 25a). Nåværende kirke bygd 1674 står på (gnr. 54) Vilnes på en høyde rett opp for fjorden. Den er en tømmerkirke med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor. Den erstattet en eldre (stav-?)kirke som brant i 1673 etter lynnedslag (Loftheim 1963:169ff, Aaraas & al 2000a:273ff). Det ser ut til at nåværende kirke står på branntomta etter den eldre kirken. Ca. 1330 lå det noen få skyldparter til mensa, men kun én til fabrica (BK 25a). Prestebol er ikke nevnt. I jordebok for Bergen bispedømme ca. 1600 blir Vilnes betegnet som kirke i katedratikumlista, men den er ikke ført med landskyld til fabrica (s. 131), kun med to småparter til mensa samt tiendeinntekter (s. 132) og den lå da som anneks til hovedkirken på Askvoll. "Ved Vilnæs Kirke findes 3 svære Bautastene" (Neumann 1836:256). Disse står fortsatt få meter rett vest for kirken og danner sammen med denne en korsform. Etter tradisjonen skal trollene i tre nærliggende fjell ha kastet steinene etter kirken da det første gang ble ringt med klokkene. På kirkegården står en stein som etter tradisjonen skal være fra grava til Atle jarl, mannen som øya der kirken står (Atløy) er kalt opp etter. Han var Harald Hårfagres mann i Sogn og Fjordane (Aaraas & al 2000a:273f). I fjorden vest for kirken ligger Kyrkjeholmen. Kirkegården er blitt utvidet i 1859, i 1874 (mot sør), i 1905 (mot nord) (Loftheim 1963:251ff). (kartreferanse: AD 078-5-4).

BUD (BULANDET), gnr. 64 Gjelsa (Vilnes sogn). Askvoll kommune. Nedlagt kirkested
ID 83969

Eldste omtale av kirken i dette fiskeværet er i 1567 (*Bu kirke*, NG 262). Bulandet er ei øygruppe ut i havet vest for Askvoll, hvilken utgjøres av gnr. 62-70. På den vestre av øyene – (64) Gjelsa – sto i seinmiddelalderen en kirke/kapell i et fiskevær. Kapellet er listet i oversikten over katedratikum ca. 1600, men uten at det er ført noe beløp; det er registrert med tiende men uten landskyld og uten sogn men som anneks under hovedkirken på Askvoll (JBB 77, 131). I 1686 ble *Bue Capel* omtalt som en liten tømmerbygning, 7x5,5 m, og den hadde fram til 1683 torvtak. Kapellet på Gjelsa ble av daværende eier revet i 1813, en bygning som trolig var blitt reist rundt 1700 (Aaraas & al 2000a:282). ”Ei segn fortalt ikkje lenge sidan av folk i Bulandet stod det gamle kapellet på Gjelsa på ein stad som enno heiter Kyrkjebakken”. Kapellet hadde ingen kirkegård (Loftheim 1963:215). Nåværende kirke på Bulandet bygd 1905 står på (69) Kjempenes helt øst i øygruppa. I 1743 lå Bud som anneks til hovedkirken på Askvoll – ”Ved kyndelsmesse tider begynder et andet sildefiske ved Bue capel, som ligger yderst ved havet. Denne sild kaldes graafbeensild, er meget stor, men ganske maver (...) Alle de øer, som sorterer under Bue capel: Nechøen har 1 opsiddere, Fetøen 1 opsiddere, Gilsøen 1 opsiddere, Haaøen 1 opsidder, Musøen 1 opsidder, sandøen 2 opsidere, Giørøen 1 opsidder, Alsøen 1 opsiddere, Melvær 2 opsiddere, Kirchøen er ubebygget, og bruges kun til græsning” (Løyland 2006:305f). Et flyttingssagn forbinder kirken på Gjelsa med en kirke på Kirkjøyna kort vei vest for Bulandet. (kartreferanse: AB 077-5-1/-5-3).

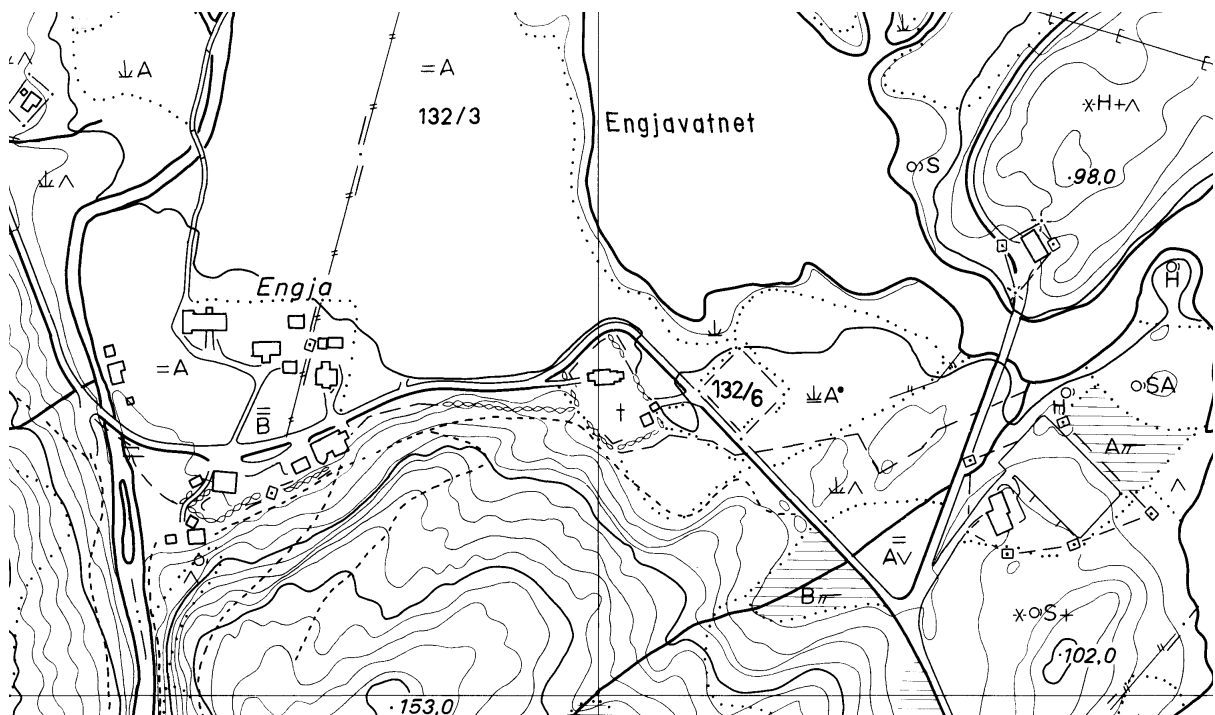

FJALER KOMMUNE

ENGJA (GUDDAL), gnr. 132 Engja (Guddal sogn). Fjaler kommune.

ID 84446 og ID 160590 Guddal myrkirkegård

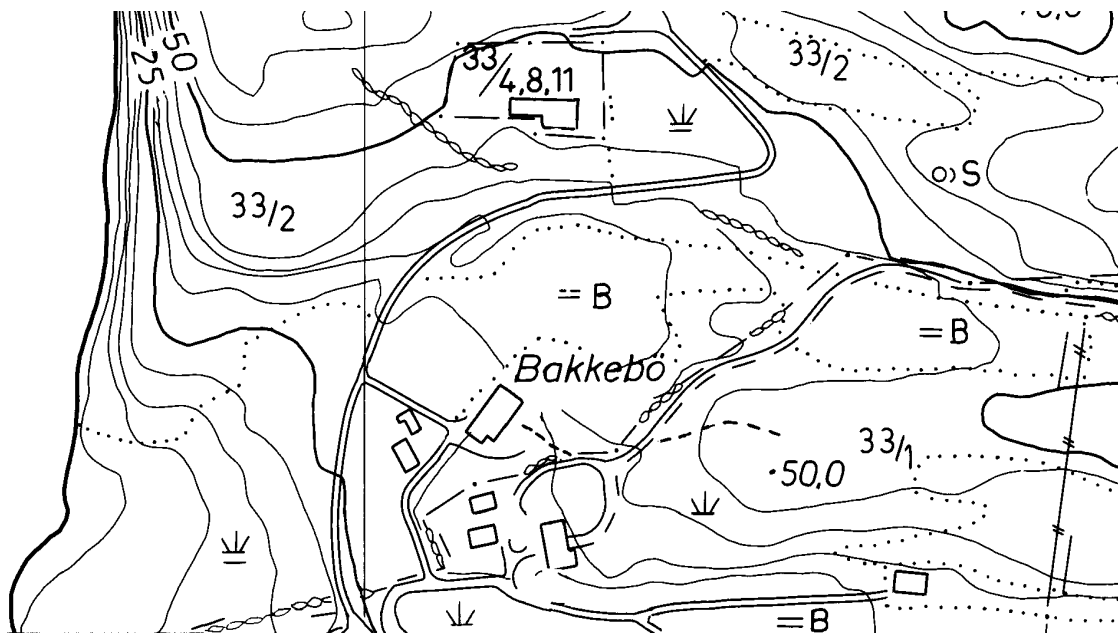
Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Guddal*, PN 134). Nåværende kirke bygd 1870 står på (gnr. 132) Engja ved Engjavatnet, en utbuktning av elva som renner ut i Bogevatn og deretter i Marosfjorden. Nybygginga var i realiteten en omfattende ombygging, for mye av den eldre tømmerkirken er gjenanvendt. En stavkirke ble trolig revet tidlig på 1600-tallet for å gi plass for tømmerkirken. 1600-tallskirken hadde målene 10x7,5 m (skipet) hhv. 5,5x4,5 m (koret) og var utstyrt med et 2 m langt våpenhus mot vest i samme bredde som skipet. I 1870 ble kirken utvidet i lengden og påbygd i høyden (Bakke 1948:72ff, Aaraas & al 2000a:294ff). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa, men kun tiende og 15 kyr til fabrica (BK 27b), tilsvarende ca. 1600 da Guddal lå som anneks til hovedkirken på Holmedal (JBB 128ff). Kirken er forbundet med en kirke på (116) Øyra (=Guddal, NG 280) ved et flytingssagn. Guddal må ha vært navnet på storenheten, og etter dennes oppløsning (i tidlig middelalder?) har dette hengt igjen som områdenavn og etter hvert som navnet på den ene av to kirker. Kirken på Øyra må tidlig ha blitt lagt øde, men det er likevel uvisst hvilken av kirkene som det refereres til i de få kildene før 1350. I 1970 ble det ved graving for vannledning gjennom myra rett ved nåværende kirke funnet en rekke kisteplank, to draktplagg, et teppe, en hasselkjepp og et trekors. I alt ble det registrert rundt 40 graver, voksne og barn, og det er også tidligere påstått graver i dette området (Aaraas & al 2000a:296). En mulig forklaring er at dette dreier seg om en spesialgravplass i forbindelse med pestepidemier. På kirkegården står 3 steinkors, der 2 av dem har hull midt mellom korsarmene – som korset på Svanøy; ”på [kyrkjegarden] eller ved denne hev det tid for tid vore funne og oppgrave nokre merkjelege likkistor” (Bakke 1948:75, Aaraas & al 2000a:296) (kartreferanse: AJ 076-5-4).

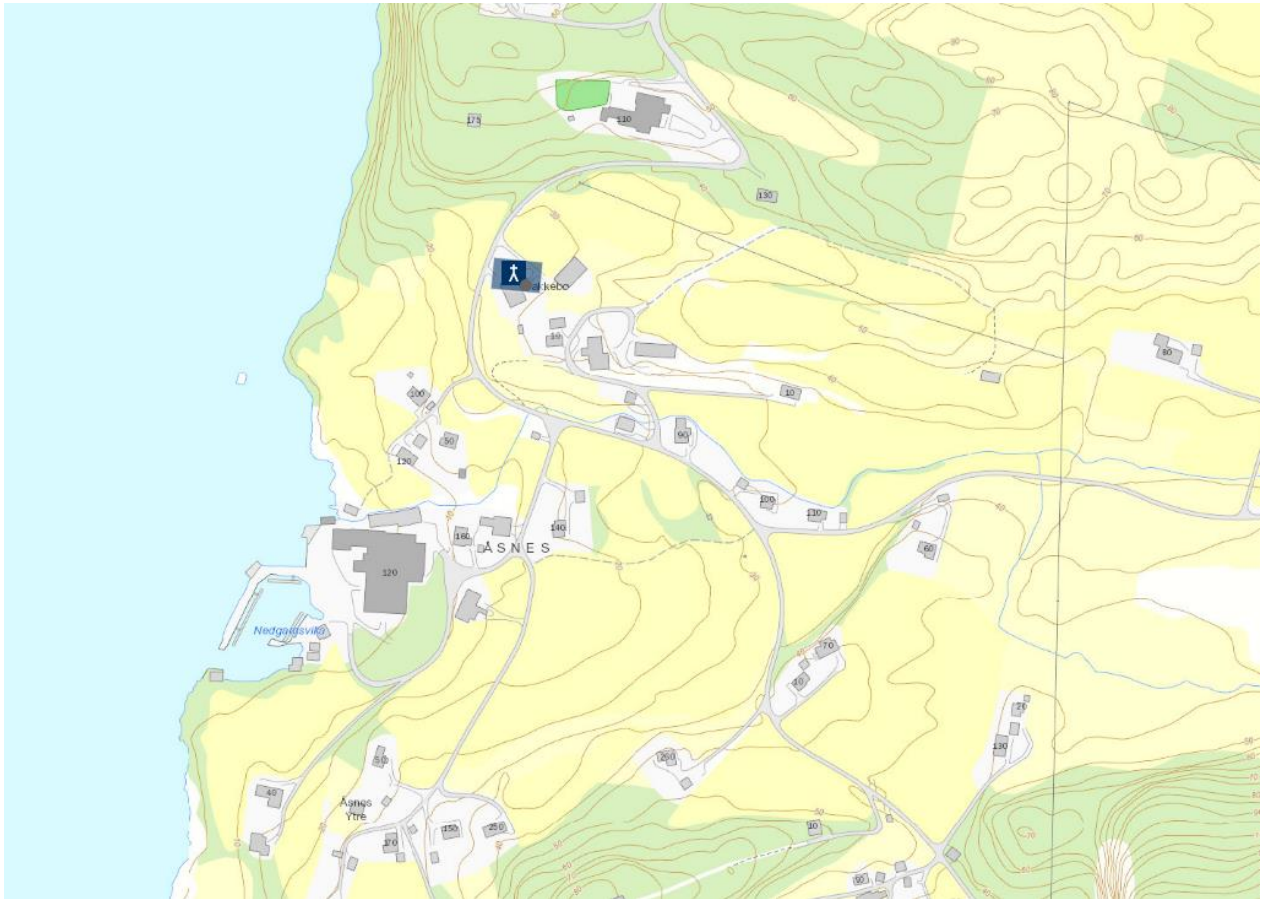

ÅSNES [Åsanes], gnr. 32 Åsnes ytre (Holmedal sogn). Fjaler kommune. Nedlagt kirkested.
ID 131805

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Asaness kirkia*, BK 25b), deretter ca. 1600 (*Ornesz kiercke j løb smør*, JBB 77), og etter dette må den være lagt ned. ”Denne kyrkja sto anten på garden Ytre Åsnes eller på Bakkebø. Der syner ikkje lenger noko mur eller merke etter denne kyrkja” (Fagerheim 1977:130). Etter Bakke (1948:68) skal den ha stått på Bakkebø ”nær elvi millom denne garden og Ytre-Åsnes. Og der skal vere funne leivingar etter murar eller steingolvet”. På grunnlag av gårdstradisjon og registreringer kan kirketuften lokaliseres til bnr. 2 Bakkebø av (gnr. 32) Åsnes, som del av tunet. På gården er det oppbevart 16 jevnstore, mannslange heller, muligens gravplater eller rester av golvet i kirken (Buckholm 1998:18, 41). Ca. 1330 lå det landskyld kun til fabrica. Videre het det at *Tæker Haulmudals prestr her af flora laupa* (BK 25b), hvilket vel betyr at Åsnes på dette tidspunkt var anneks under og ble betjent fra Holmedal kirke. Kirken er kun ført på katedratikumlista i jordebok for Bergen bispedømme som anneks under Askvoll hovedkirke (s. 77), men ikke i fortegnelsen over inntekter (s. 130ff). Det er sannsynlig at *Ornesz kiercke* ca. 1600 (JBB 77) er identisk med *Åsaness kirkia* nevnt i Bergens kalvskinn 250 år tidligere (BK 25b). Det er kort vei over fjorden fra Askvoll, selv om det er kortere fra Holmedal. Ned for kirken, ved fjorden, heter det Kyrkjjetuaneset. (kartreferanse: AF 078-5-2).

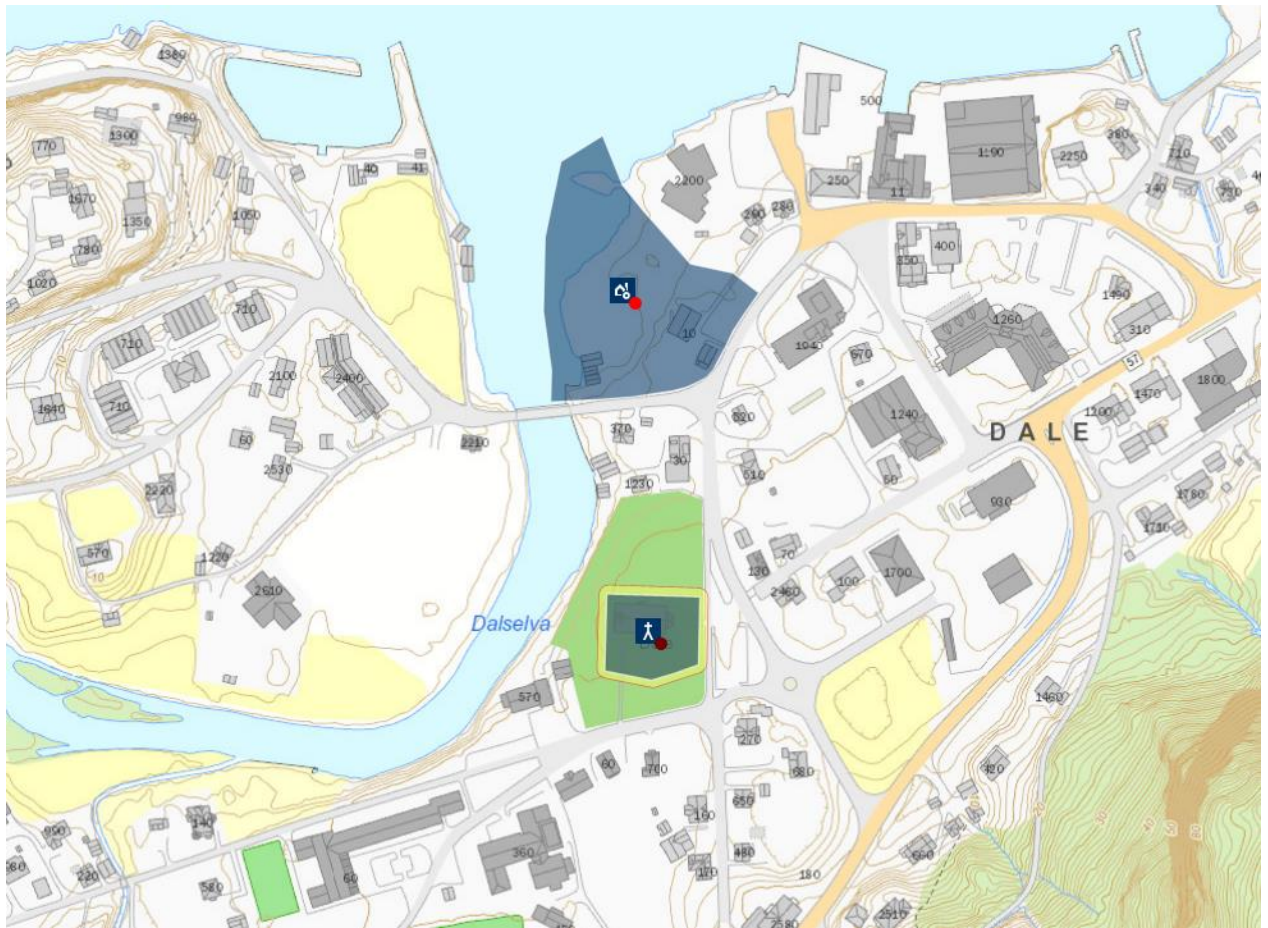

DALE [Fjaler], gnr. 63 Dale (Dale sogn). Fjaler kommune.

ID 84014

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Dalskirkiu*, BK 26a), og den har en døpefont i kleber fra 1250-1350 (Solhaug 2001:35). Nåværende kirke bygd 1864 står på (gnr. 63) Dale, på sletta der Dalselva munner ut i Dalsfjorden. Den erstattet da en tømmerkirke bygd ca. 1600, og som i sin tid var blitt reist til erstatning for en eldre stavkirke. Etter lokal tradisjon skal tømmerkirken ha vært jevngammel med sin kirkeklokke støpt 1593. Tømmerkirkens skip hadde målene 16x10 m, koret 5,5x6,5 m (Bakke 1948:69ff, Aaraas & al 2000a:290ff). Det er uklart hvorvidt samtlige kirker er reist på samme sted. Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til kirken, men partene var ikke gruppert hver for seg men kun fordelt mellom mensa og fabrica med forholdet ca. 2:5 – *tækr prestr her af tua laupa ok tuttughu en kirkian fim laupa* (BK 26a-b). Ca. 1600 lå Dale som anneks til hovedkirken på Holmedal (JBB 126ff). Sørvest for kirken heter det Kyrkeåsen. (kartreferanse: AH 079-5-4).

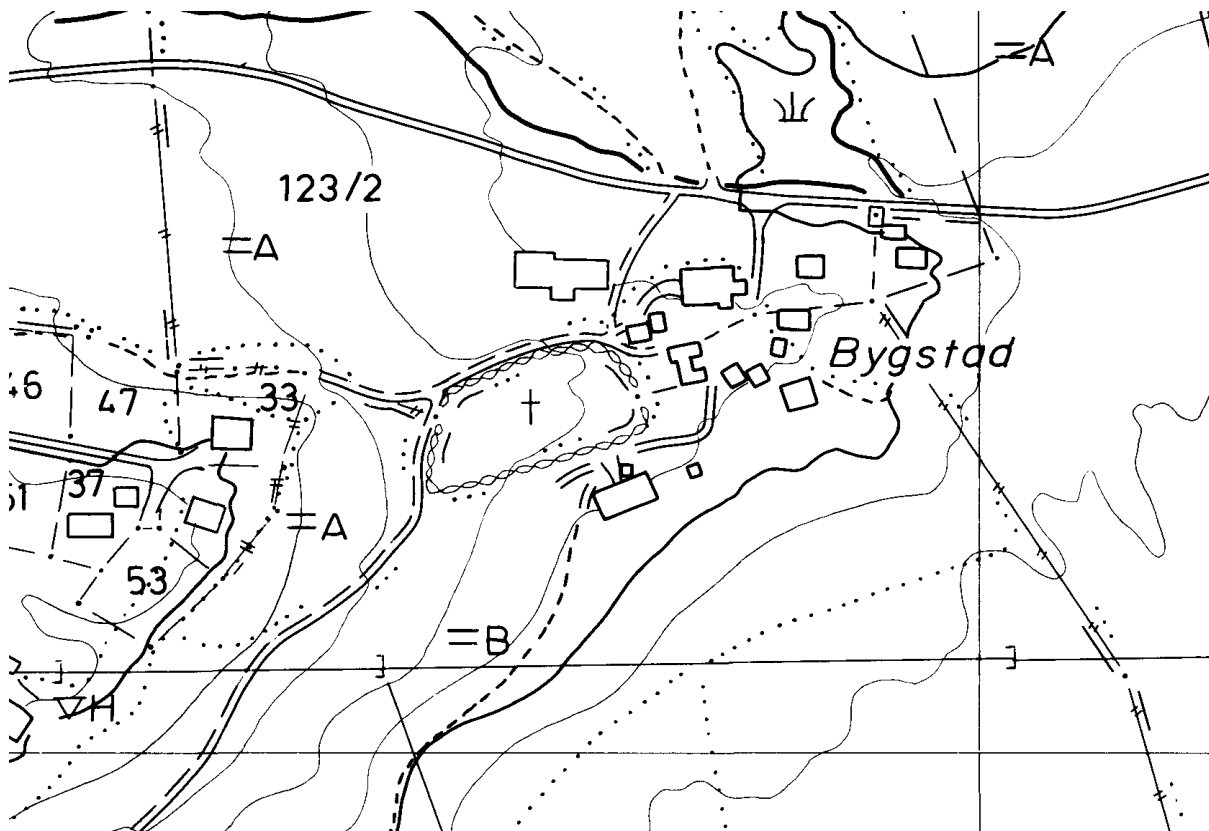

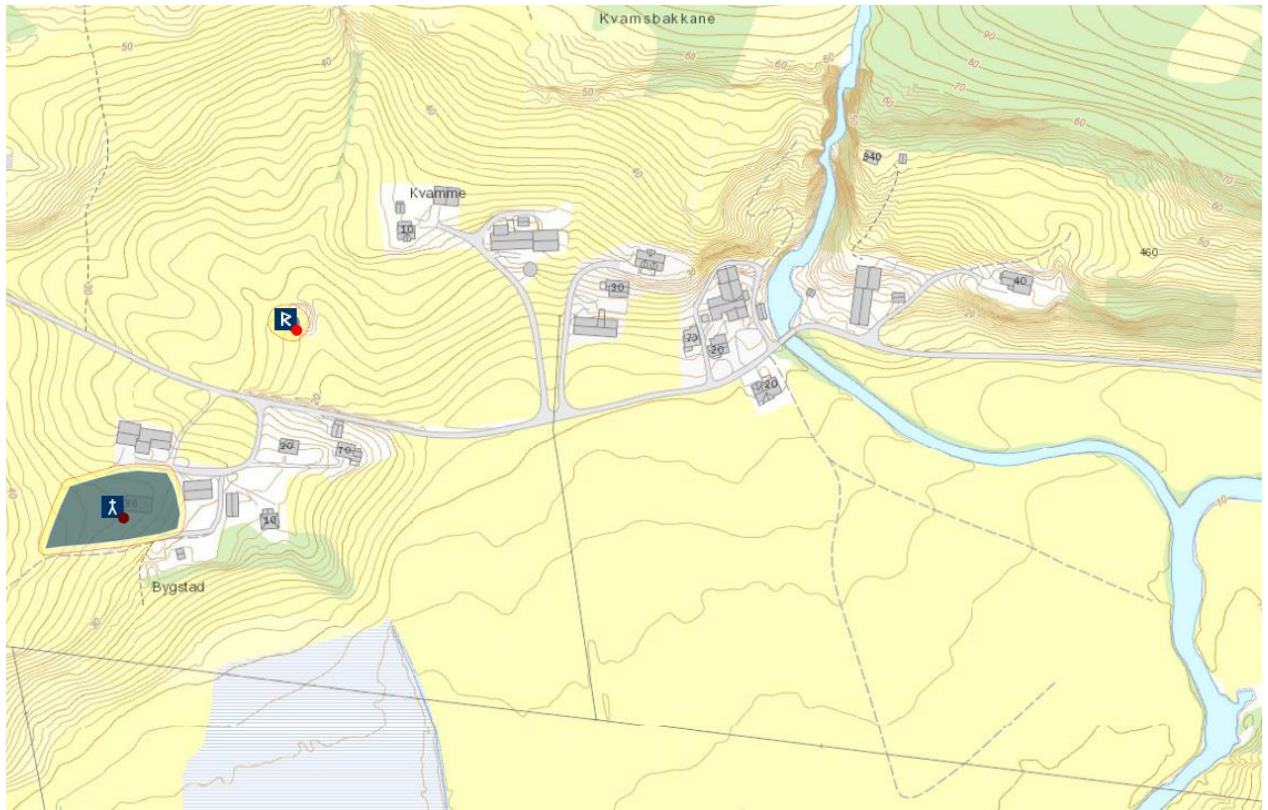
GAULAR KOMMUNE

KVAMME (BYGSTAD), gnr. 123 Bygstad (Bygstad sogn). Gaular kommune.

ID 136387

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 da den benevnes *Huams kirkia* (BK 26b), og presten – eller kirkeeieren? – noe tidligere (1322-23, *Sighurder i Hvamme*, DN VII:98). I 1408 kalles kirken derimot *Biugstade* (BK reg.). Årsaken til navnskiftet Kvamme-Bygstad har ifølge trolig sin bakgrunn i en regulering av innmarka på disse nabogårdene. Dette kan rimelig forklares ved at Kvamme er et eldre gårdsnavn og at Bygstad er blitt skilt ut i vikingtid, men at endelig deling ikke er skjedd før i seinmiddelalder. Kvamme (*Hvammr*) blir således opphavsgården. Nåværende Bygstad kirke bygd 1845 står på Mjelkeplassen på (gnr. 118) Eide, dit bygningen fysisk ble flyttet i 1939, tvers av Kvamselva og en drøy kilometer fra (123) Bygstad hvor middelalderkirkestedet er. I 1686 var skipet en stavbygning med et kortilbygg i tømmer, og med målene 13,6x8,8 m hhv. 6x6 m. I tillegg hadde den våpenhus med tårn i samme bredde som skipet. Denne kirken ble revet i 1845 og erstattet med nåværende samme året. Denne ble reist på den eldres tuft, hvor den sto inntil flyttingen i 1939. Kirken hadde vesttårn men ikke kor eller sakristi, og skipets mål var 16,5x9 m. En del materialer fra stavkirken er gjenbrukt i nåværende kirke. Etter flyttingen fikk kirken bygd til nytt kor og sakristi i tømmer (Aaraas & al 2000a:258ff, Helland 1947:57ff). Ca. 1330 lå det noe skyld til kirken, men partene var ikke gruppert hver for seg men kun fordelt mellom mensa og fabrica prinsipielt: *tækr kirkian her af fimtan laupa en prestr alt annan* (BK 26b). Ca. 1600 lå Kvamme som anneks til hovedkirken på Holmedal (JBB 126ff). Kirkegården på det middelalderske kirkestedet ser ikke ut til å være i bruk. (kartreferanse: AK 079-5-4/-5-2).

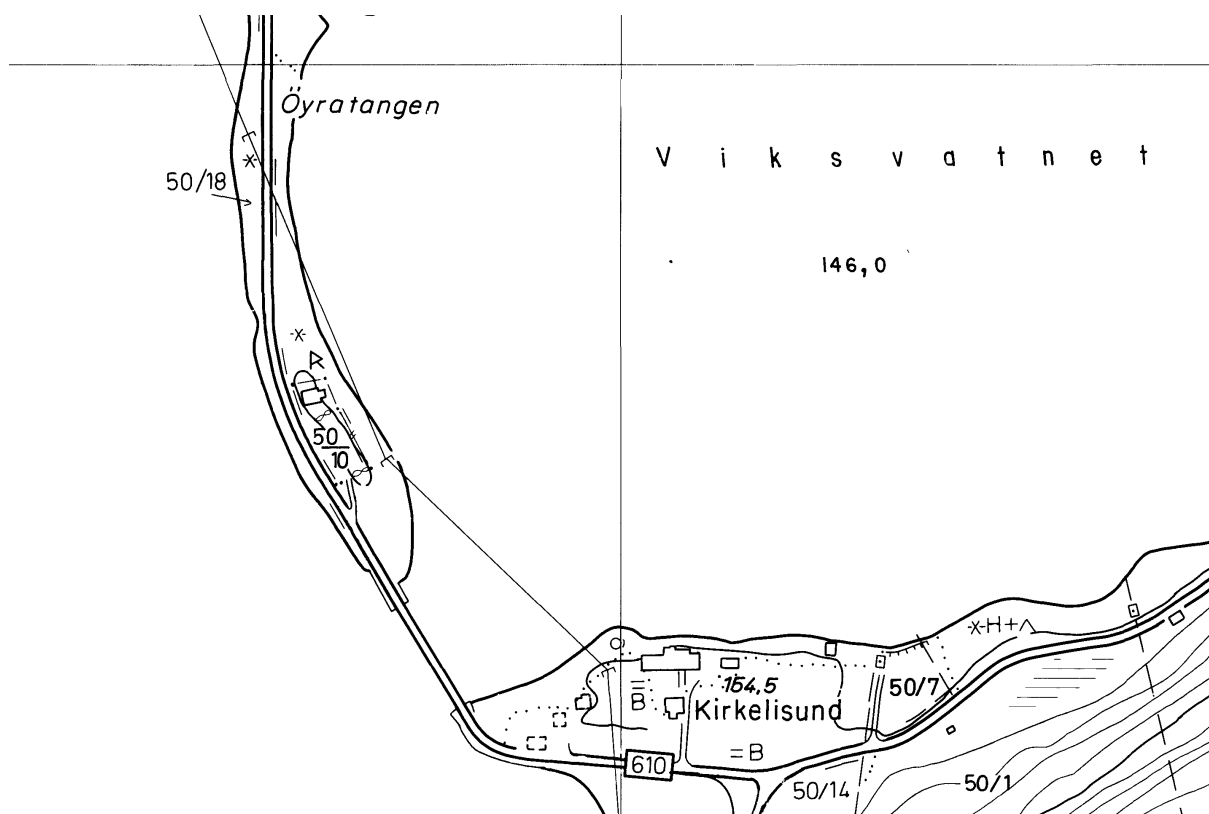

HESTAD, gnr. 50 Hestad (Vik sogn). Gaular kommune.

ID 84570

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*capella de Herstadom*, PN 134), og kirken har en døpefont i kleber fra 1250-1350. Kirken står ute på odden som heter Øyratangen og som er landskapsvernområde, og som danner skillet mellom Viksvatnet og Hestadfjorden. Ifølge lokal tradisjon skal dette være bygdas eldste kirkested – fra 1100-tallet. En yngre hånd ca. 1620 har føyd til *Sande* etter *Hesta* i fortegnelsen over kirkens fabrica (JBB 127). Sannsynligvis viser dette til at kirken på Hestad ved reformasjonen ble lagt ned og at kirken på (gnr. 75) Sande i vestre enden av Hestadfjorden da tok over som sognekirke. Av kirkeregnskapet fra 1624 framgår det nemlig at Hestad kirkes landskyld da var delt mellom Viksdalen og Sande kirker, og i 1686 blir den omtalt som *Hestad Øde Kirche*. Til samme tid ble bygningen beskrevet som en stavkirke med et påbygg i tømmer. Skipets mål var 9,6x? m, koret var 3,3 m i kvadrat. Rundt 100 år seinere ble kirken beskrevet som eldgammel, og i 1805 ble den revet ("nedrive og oppattbyggt") – dvs. nåværende kirke, en liten langkirke i tømmer, ble reist på samme sted med anvendbare materialer fra de eldre kirkene. Stedvis i nåværende kirke finnes materialer fra stavkirken, og de nederste omfar er tømmer fra den eldre tømmerkirken. Kirkegården er i løpet av 1900-tallet blitt utvidet ved flere anledninger, men den eldste delen befinner seg innenfor muren rundt kirken. Siden 1917 har kirken vært i Fortidsforeningens eie (Hjelmeland 1961:117ff, Aaraas & al 2000a:251f). Ca. 1330 lå det fint lite skyld til både mensa og fabrica (BK 28a-b). Ca. 1600 lå Hestad som anneks til hovedkirken på Holmedal (JBB 126ff). (kartreferanse: AN 078-5-3).

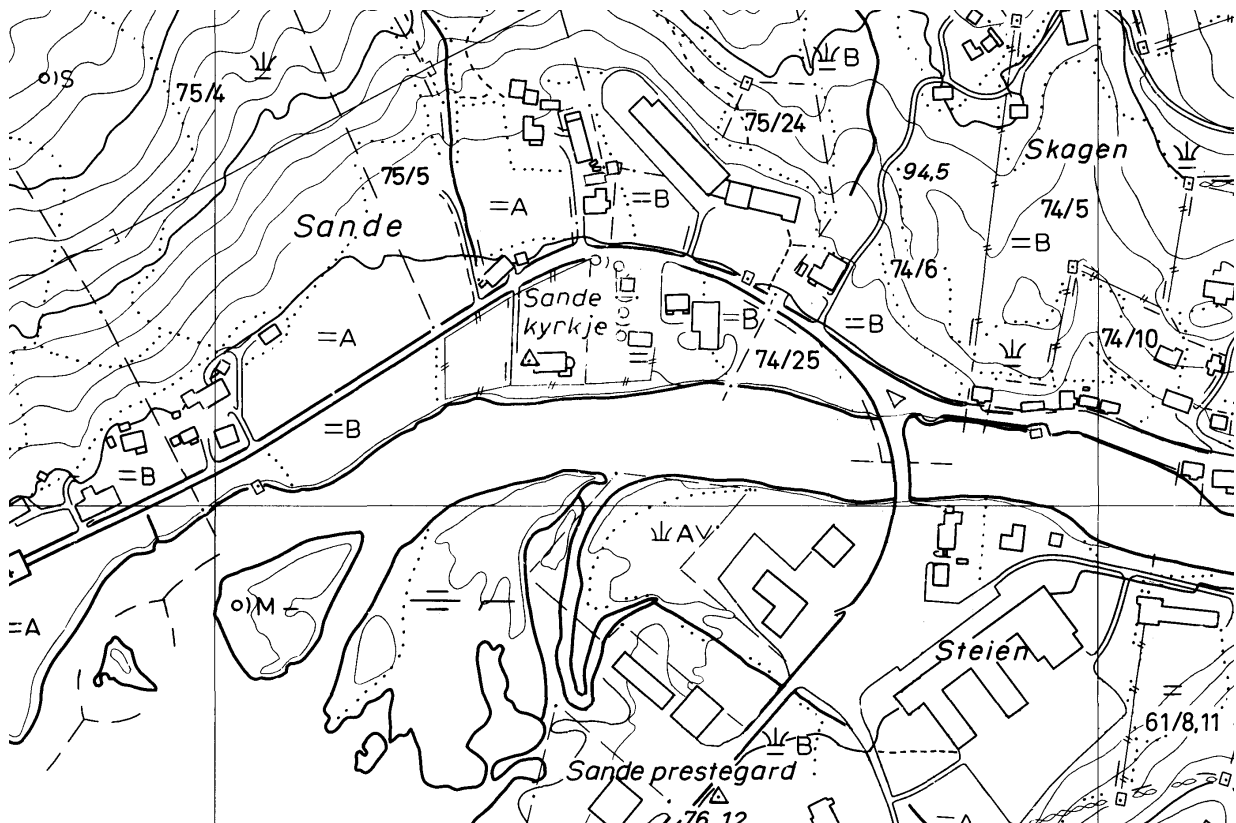

SANDE, gnr. 75 Sande (Sande sogn). Gaular kommune.

ID 85382

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Sandum*, PN 134). Nåværende kirke står ved nordbredden av Gaula, på (gnr. 75) Sande. Den eldste kirken var trolig en stavkirke, og denne ser ut til å ha blitt erstattet rundt 1620 av en tømmerbygning der skipet hadde målene 10x9,5 m, koret var om lag halvparten så stort men med noe større bredde enn lengde. Tømmerkirken ble så i 1864 erstattet av den nåværende. I 1861 gikk det to ras som tok med seg tunet opp for kirken, mens denne ble reddet av kirkegårdsmuren (Aaraas & al 2000a:256, Helland 1947:36f). Det kan se ut til at samtlige kirker har stått på samme tuftområde. Ca. 1330 lå det litt skyld til mensa, mens kirken kun hadde inntekter av tienden og 10 kyr (BK 27a). Ca. 1600 lå Sande som anneks til hovedkirken på Holmedal (JBB 126ff). Sande prestegård, opprettet i nyere tid, ligger på (61) Steien tvers av elva for kirken. (kartreferanse: AL 078-5-4).

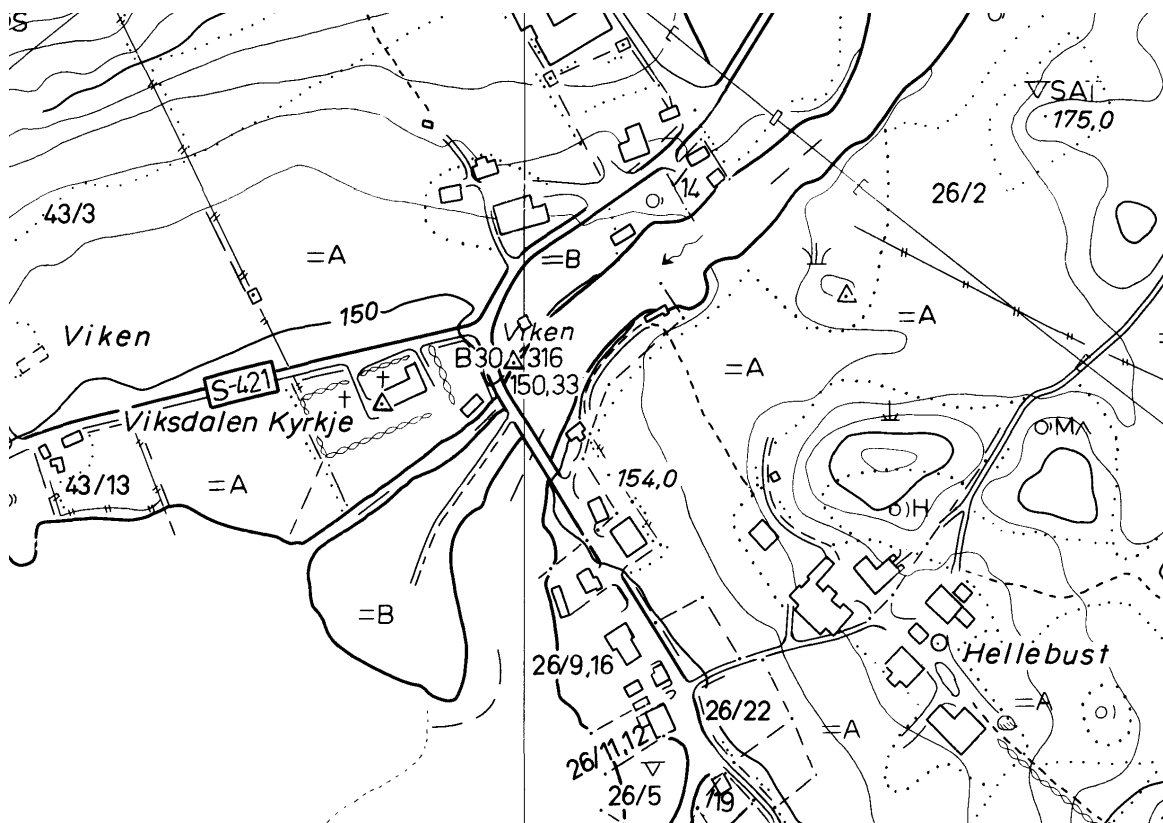

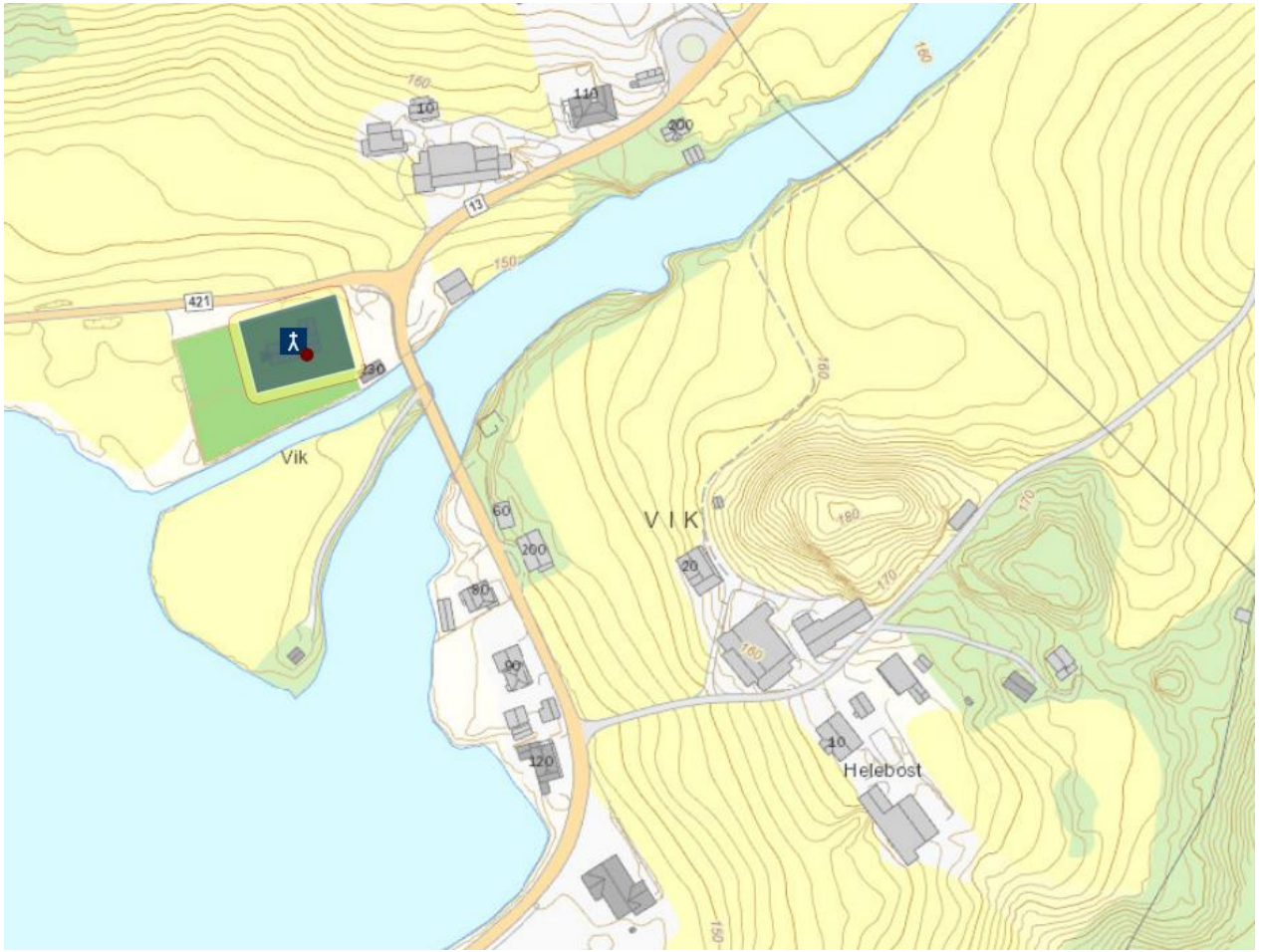

VIKEN (VIKSDALEN), gnr. 43 Viken (Vik sogn). Gaular kommune.

ID 85845

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Wik*, BK 27b), og den *Þorstæin i Vik* nevnt 1322-23 (DN VII:98) kan være presten på stedet – eller kirkeeieren. Viksdalen kirke står på (gnr. 43) Viken, nede ved munningen av ei kort elv som renner fra Lauavatnet og ned til Viksvatnet. Nåværende kirke ble tømra opp fra grunnen i 1847-48, i 1889 ble kirken bygd om og fikk i tillegg eget kor på 6x6,5 m, og i 1938 ble det reist et tilbygg på korets nordside. Nybygget hadde om lag samme grunnplan som den forrige på stedet, et rektangulært bygg med målene 17x8,5 m samt tårn i vest (skipet 12x8,5 m, koret 6x7 m). Nybygget i 1848 erstattet en eldre tømmerkirke (?) reist tidlig på 1600-tallet (1600-1620?). Middelalderkirken var mest trolig en stavkirke, og muligens var det (restene av) denne som sto i 1686, for da nevnes et ”Stiehus” på bygningen. Mye av materialene fra den eldre kirke ble gjenanvendt i 1847-48: ”Sokneprest Hansen kallar bygginga av kyrkja ein hovudreparasjon. Etter dette skulle det vera den gamle kyrkja som vart ombygd (...) Den gamle kyrkja vart rimelegvis nedreva og oppattbygd på same muren av det gamle tømmeret så langt som det rakk. Det gamle våpenhuset var truleg ikkje tømra”. I mellomtiden ble Hestad kapell benyttet til gudstjenester. Trolig er samtlige kirker reist på samme tuftområde, i og med at nåværende kirke ble reist på den eldres grunnmur (Helland 1947:50ff, Aaraas & al 2000a:246ff). Ca. 1330 lå det kun to skyldparter, tiende og *fimthige kua* til fabrica, og til mensa fem parter og tiende – derunder *halfs manada matar bol j Vik* (BK 27b-28a). Kirken er ikke nevnt i jordebok for Bergen bispedømme ca. 1600. (kartreferanse: AO 078-5-2).

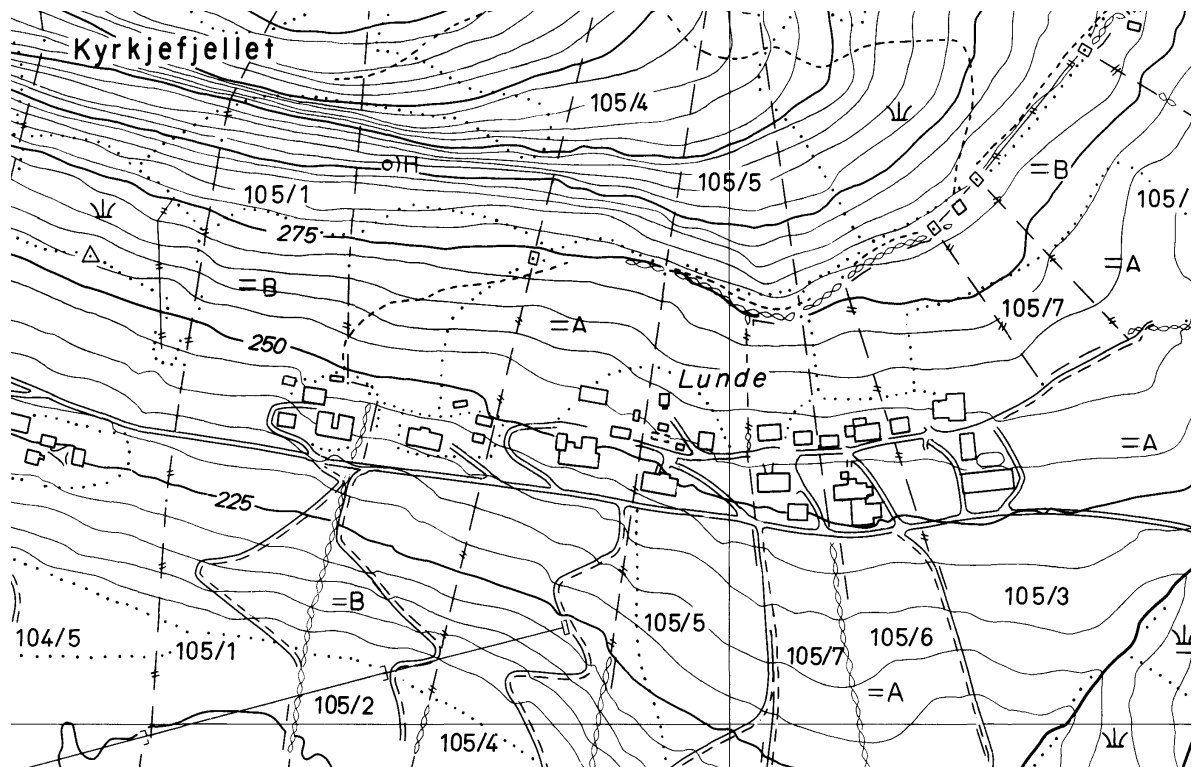

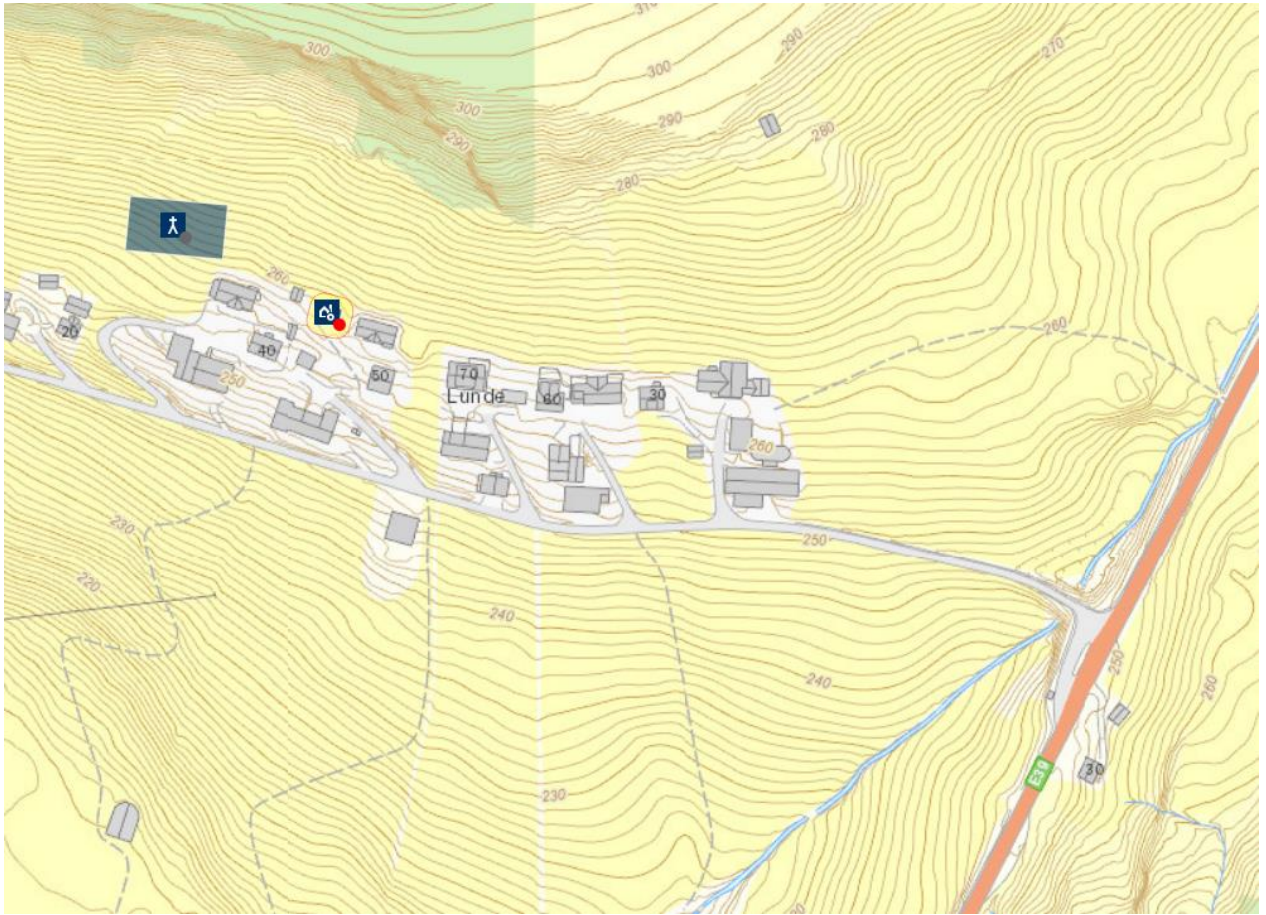

LUNDE, gnr. 105 Lunde (Bygstad sogn). Gaular kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84334

Eldste og siste omtale av kirken er ca. 1330 (*Lundar kirkia*, BK 26b). Basert på gårdstradisjon og tidligere registreringer kan kirketufta lokaliseres til rett bak/opp for nåværende tun på bnr. 4 av (gnr. 105) Lunde. Området heter Kyrkjegarden, og det er her observert rester av en 0,5 m bred tørrmur i retning øst-vest (Buckholm 1998:19). Til tross for tørrmuren er det noe dristig, slik Aaraas & al (2000a:256) gjør, å anta at kirken var bygd i stein. Muren kan ha vært en kirkegårdsmur, selv om det er litt tidlig å forutsette slike avgrensninger på landet oppført i mur før i etterreformatorisk tid. Mer trolig kan muren ha vært syllmur for en trebygning. Ca. 1330 lå det noe skyld til kirken, men partene var ikke gruppert hver for seg men kun fordelt mellom mensa og fabrica prinsipielt: *tekr her kirkian af halfan xj laupa en alt annan prestrenn* (BK 27a). Rett opp for gården ligger Kyrkjefjellet, og stedet der kirken skal ha stått heter Kyrkjegarden. (kartreferanse: AL 079-5-4).

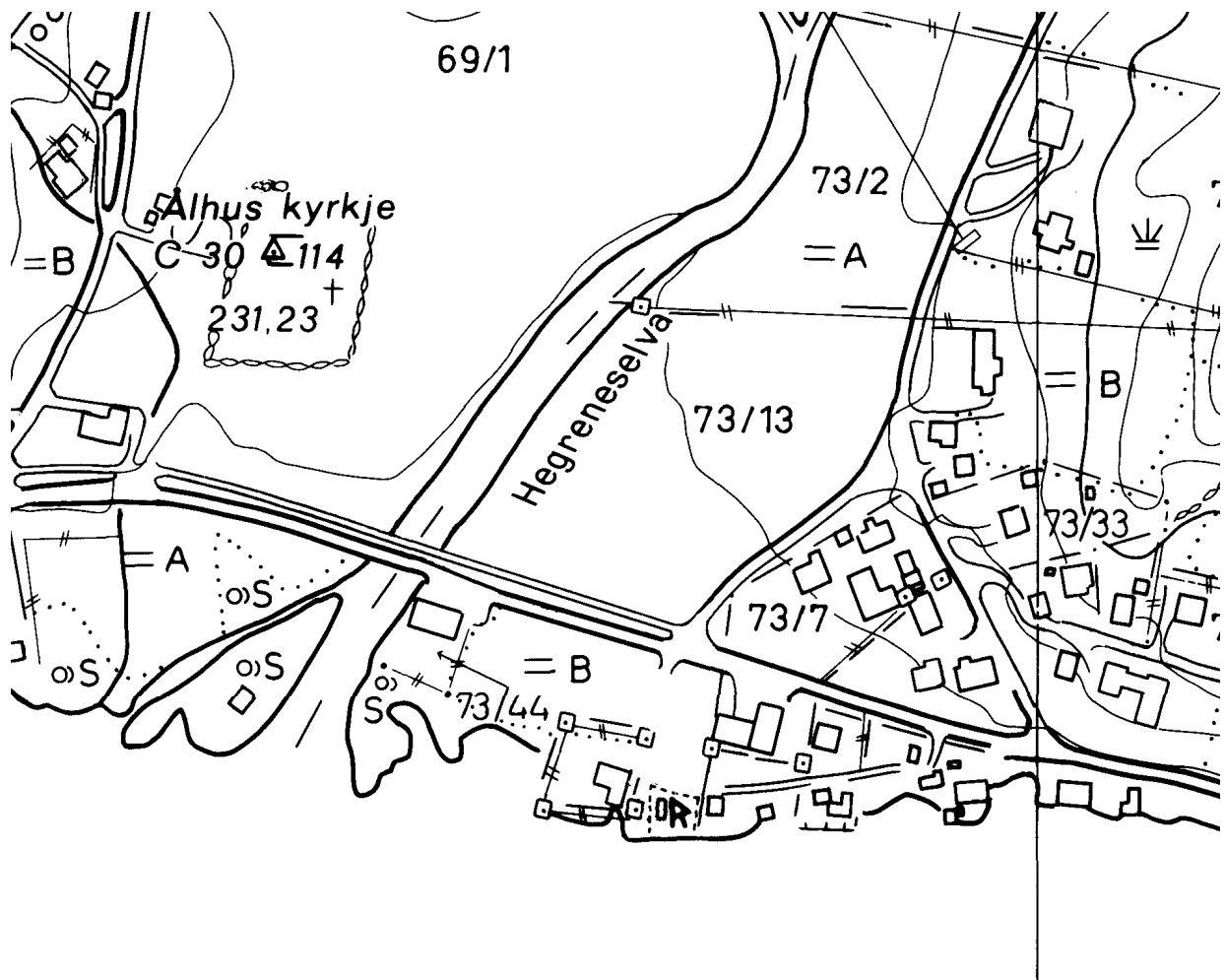

JØLSTER KOMMUNE

ÅLHUS (JØLSTER), gnr. 69. 70 Ålhus (Ålhus sogn). Jølster kommune.

ID 85961

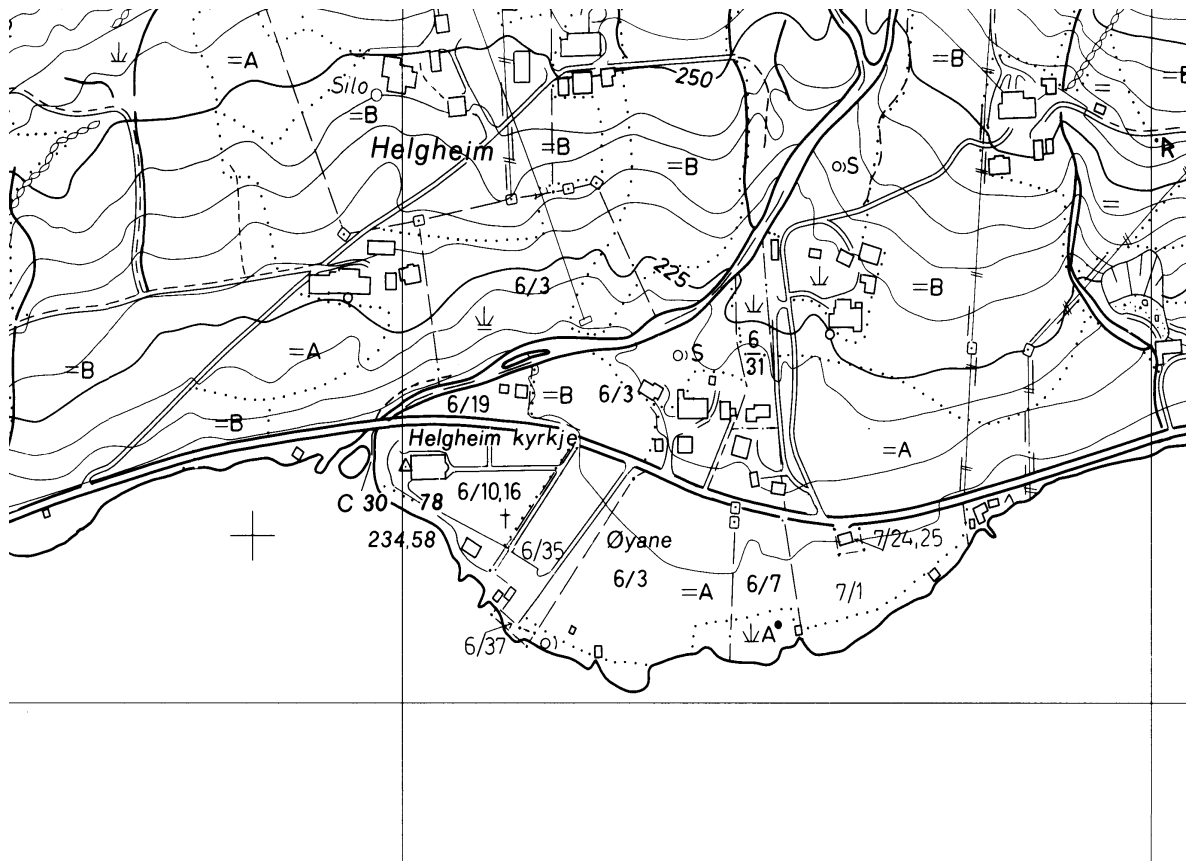
Eldste omtale av kirken er i 1339 (*Olhus kirkiu*, DN IX:116), av presten i 1322-23 (*prestr a Olusum*, DN VII:98). Nåværende Ålhus kirke står på gnr. 69, som vel er Ålhus nedre, den (tidligere?) prestegården, på ei slette rett ved der Ålhuselva/Hegrenselva munner ut i Jølstravatnet. En middelaldersk stavkirke fikk rundt 1660 tilbygd et vesttårn. Det meste av kirken ble revet og nybygd i 1795, men et tilbygg av tømmer – yngre enn stavkirken men bygd før 1795 – ble stående og utgjør koret i nåværende kirke. Fra den eldre kirken er det bevart ei dør med beslag som viser til 12- 1300 tallet (Aaraas & al 2000a:234ff). Det gis inntrykk av at steinalteret i nåværende kirke er det middelalderske alteret, men trolig er dette remontert. Nåværende kirke skal likevel være reist på samme tuftsted som stavkirken, i og med at nåværende kor er koret fra før 1795. På 1600-tallet viser regnskapene at kirken ble ”skordet opp” jevnlig (Øvrebø & Apneseth 1995:21). Ifølge lokal tradisjon skrevet ned rundt 1750 skal den eldste kirken på Ålhus ha stått ”ovenfor der, hvor den nu staar, omtrent 200 skridt derfra, hvor der er en myr og meget fugtigt; den synes at have havt en saare liden kirkegaard, og man vil efter sagn vide, at ogsaa kirken var saare liden” (Sandal 1901:101f). Ca. 1330 mangler sidene der landskyld og tiende til Ålhus kirke skulle vært (Halvorsen & al 1989:12). I jordebok for Bergen bispedømme er det en uoverensstemmelse mellom katedratikumlista (s. 77) og fortegnelsen over landskyld og tiende i Jølster prestegjeld (s. 124ff) mht. antall kirker. I katedratikumlista er det kun en kirke i gjeldet (Ålhus), mens Helgheim da ligger i Askvoll prestegjeld (Askvoll, Helgheim, Vilnes, Urnes, Hylestad, Bud). I fortegnelsen over prestegjeldene er fordelingen følgende: Ålhus m/Helgheim, og Askvoll m/Vilnes, Øn, Bud og Hylestad. I 1743 var Ålhus hovedkirke med anneks på Helgheim (Løyland 2006:312). Kirkegården ble utvidet mot øst i 1858 og mot sør i 1921 (Øvrebø & Apneseth 1995:79f). ”Ikke langt fra Hegrenæs-Elvens udløb ligger Ruinerne af det gamle Aalhuus-Slot, om hvilket Torfæus fortæller, at det har været beboet af Audun Huggleikssen, med Tilnavn Hestekord, der levede i Erik Præstehaders Tid. Bygningen har været 30 Alen i Længde og 24 Alen i Bredde. Paa den nordre Side synes der at have gaaet Grave om denne Borg, og mod Søen sees endnu tydelig en Befæstning af Stene, der strækker sig du over Borgens Tomt i tvende bøiede Linier, indtil den naaer hine Grave mod Norden, over hvilke en forhøiet Jordvold viser, hvor Indgangen til Slottet eller til dets Gaard har været. Af Ringmuren mod Sønden er intet andet end Grundvolden tilbage. Murene af denne Borg have endnu i Aaret 1760 været over en Mands Høide, og man saa da, hvor Vinduerne havde været, saavel som de tvende Døre, en i Øst og en anden i Vest, af hvilke, efter Sagnet, den ene skal være den, der nu tjener som Hoveddør i den nærliggende Aalhuus Kirke. Senere blev den største Deel af disse Mure nedbrudt til Kirkens og Kirkegaardsgjærdets Brug; og i Aaret 1830 blev næsten alt det Øvrige borttaget til Brobygning, saa at der nu er lidet tilbage af denne mærkværdige Fortidslevning” (Neumann 1836:258f). I 1934 ble det ved jordarbeider funnet skjelettresten nede på borgtufta, men trolig stammer disse fra 1600-tallet da stedet ble brukt til rettersted. Rett opp for Kirkenausta, på vei opp mot kirken, heter det Korså, en antydning om et tidligere kors i friluft. I Prestegårdsåkeren ble det før 1810 funnet en av de ”heilage kvite steinar” (Øvrebø & Apneseth 1995:12f, 79). (kartreferanse: AP 082-5-2).

HELGHEIM, gnr. 6 Helgheim (Helgheim sogn). Jølster kommune.

ID 84529

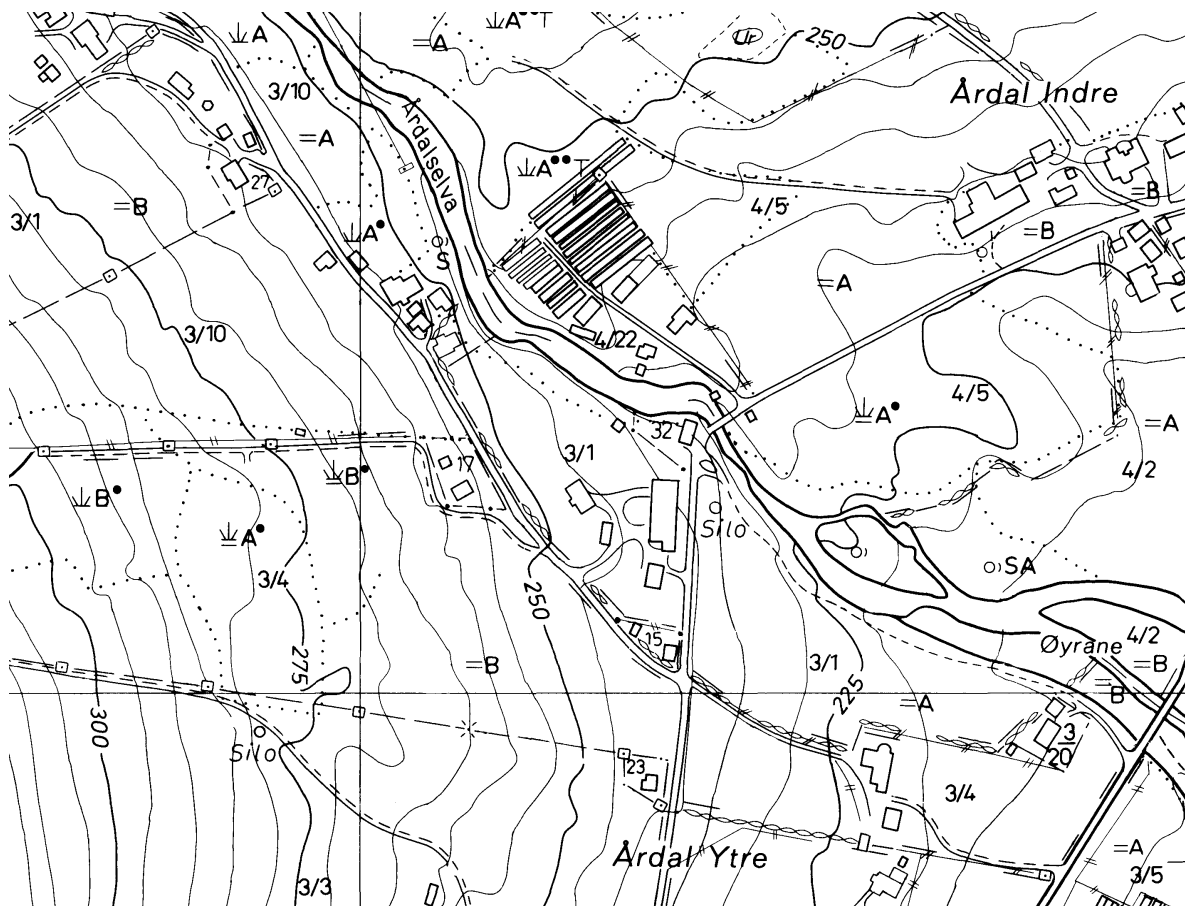
Eldste omtale av kirken er i 1408 (*Helgeimj k*, BK reg.), av prest i 1322-23 (*prestr a Hælg hæimi*, DN VII:98). Nåværende kirke bygd 1876 står på (gnr. 6) Helgheim, på en odde der Helgheimselva munner ut i Jølstravatnet. Den erstattet da en eldre tømmerkirke (?), trolig bygd i første halvdel av 1600-tallet (1630-åra?). Muligens var det her skjedd den temmelig vanlige, men langsomme fornyingsprosess, at deler av en eldre kirke rundt 1600 utgjorde deler av den da stående kirke. Tømmerkirken hadde i 1680 målene: skipet 25x17 alen, koret 11x11 alen og våpenhuset 5x17 alen. Den store bredden *kan* antyde at bygningen da var en stavkonstruksjon med svaler. Nåværende kirke skal være reist noe til side for den eldre, da denne i 1876 sto mens nykirken da var så vidt påbegynt – likevel slik at ”ein råkar på murar under golvet, innanfor kyrkjemuren no” (Øygard & al 1977, Aaraas & al 2000a:238ff). Ca. 1330 mangler sidene der landskyld og tiende til Helgheim kirke skulle vært (Halvorsen & al 1989:12). Ca. 1600 lå Helgheim som anneks til hovedkirken på Ålhus i Jølster (JBB 124). Kirkegården er utvidet to ganger etter 1876. (kartreferanse: AQ 083-5-2).

ÅRDALEN [Årdal], gnr. 3. 4 Årdal (Helgheim sogn). Jølster kommune. Nedlagt kirkested.
ID 223283

Eldste og eneste omtale av kirken er i 1408 (*Irndale capellum*, BK reg.). Ca. 1330 mangler sidene der landskyld og tiende til Årdalen kapell skulle vært (Halvorsen & al 1989:12). Kirken har mest sannsynlig stått på (gnr. 3. 4) Årdal (jf. NG 540f). ”Det er elles segn og soge om at det var kapell og kyrkjestad i Årdalen der enno namn som Kyrkjehaugen fortel sitt. Etter vandresegner som har gått her, er og Skei med i tevlinga om kyrkjeklokka: ’Dei freista køyre klokka til Skei’. Dei ville køyre vyrke frå kyrkja [på Skei] til Årdalen, eller Ålhus. Dei kom ikkje lengre enn til Langeneset, kor mange hestar dei sette føre. Attende greide ein temjing lasset” (Øygard & al 1977:12). Både Årdal og Ålhus ligger på nordsiden av Jølstravatnet vest for Skei, og Langeneset er en odde ut i Jølstravatnet og som danner grenseskille mellom kirkestedsgården (6) Helgheim og (4) Årdal indre. *Irndale capellum* er vanskelig å lokalisere mer nøyaktig enn til gården Årdalen. Hvorvidt kirken har stått i gårdstunet på Årdal ytre og indre nede ved Jølstravatnet (AQ 083-5-3/5-4), eller oppe i Årdalen nordover fra gårdstunene (AQ 083-5-1/084-5-3), framgår ikke av den lokale tradisjonen – med mindre preposisjonsbruken ”kapell og kyrkjestad i Årdalen” viser til dalføret opp for tunene.

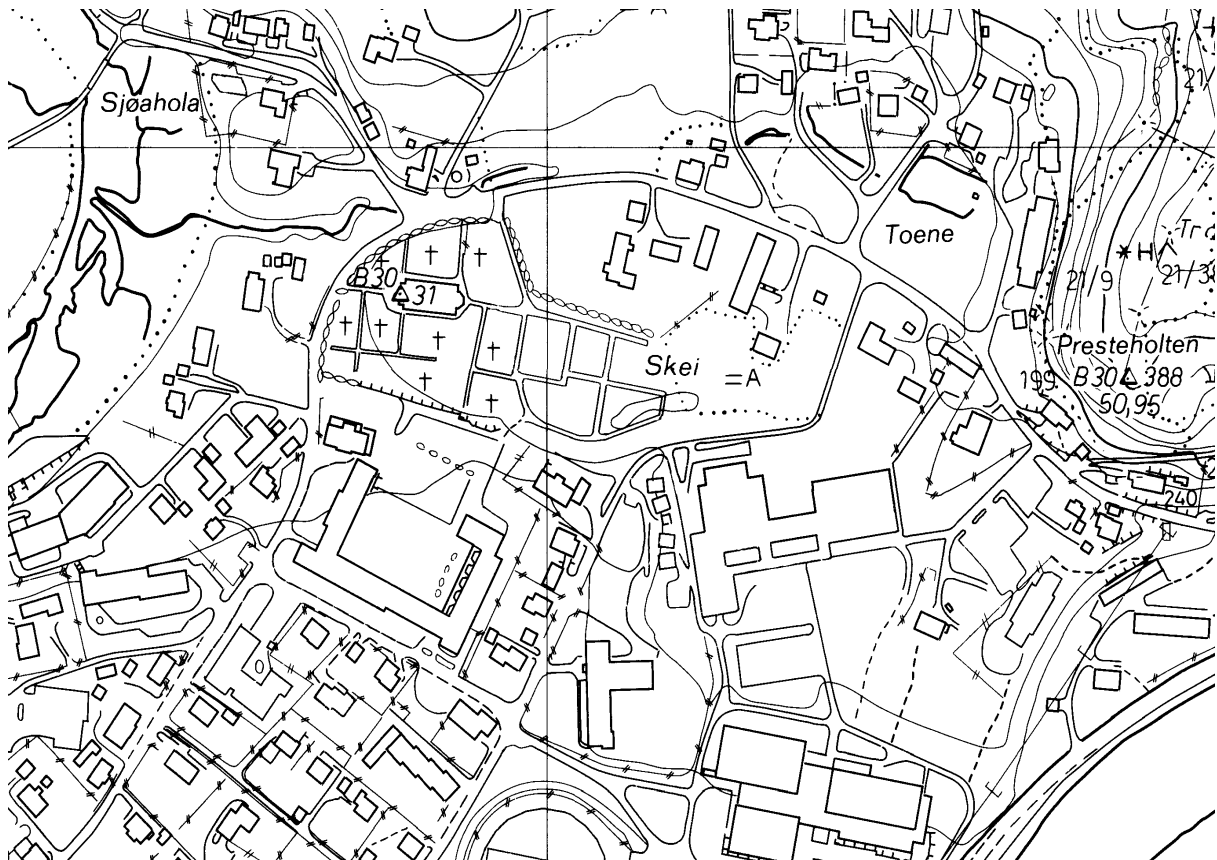

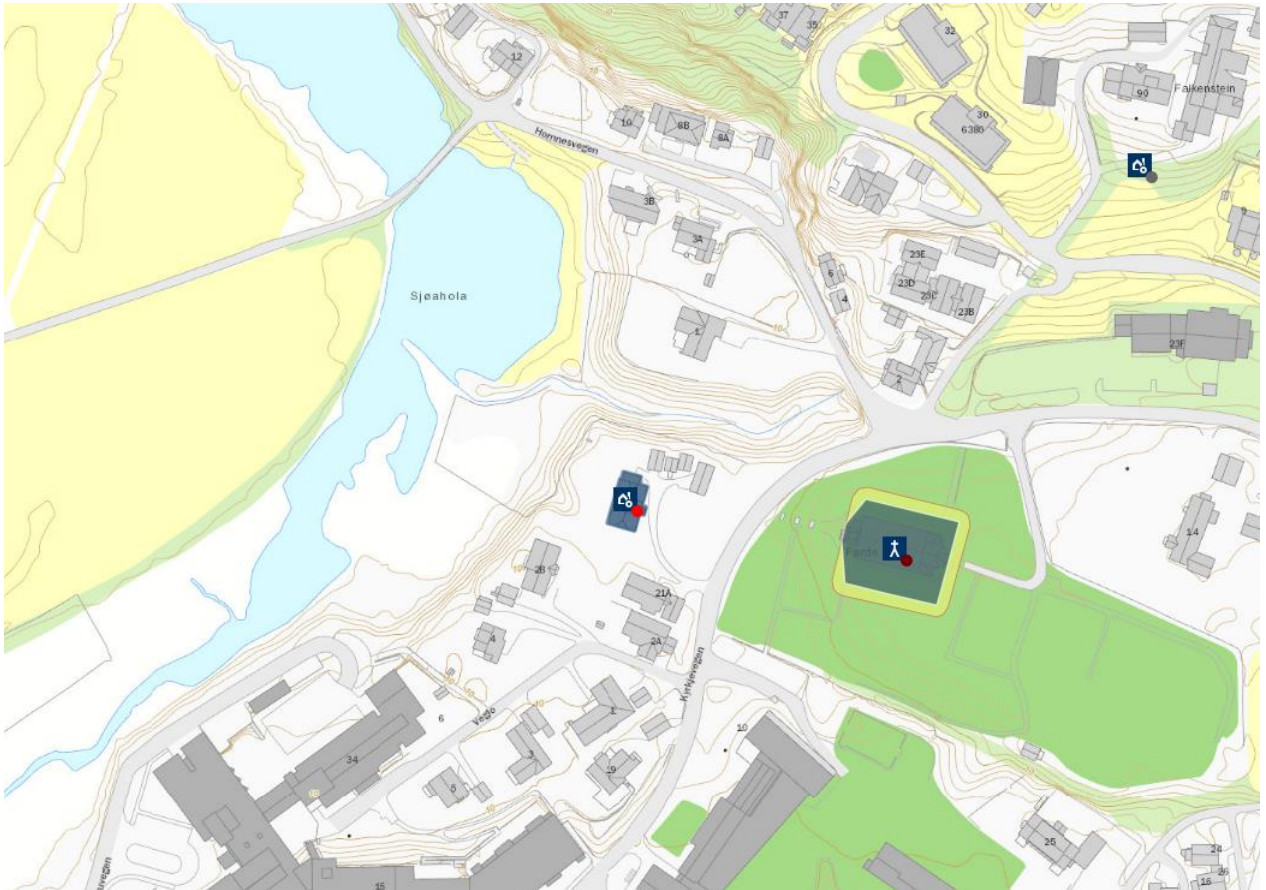
FØRDE KOMMUNE

FØRDE, gnr. 21 Skei (Førde sogn). Førde kommune.

ID 84222

Eldste omtale av kirken er i 1327-28 (*ecclesia de Firdi*, PN 134, DN III:147). Nåværende kirke bygd står på (gnr. 21) Skei. Kirken står på et framstikkende platå/"nes" i landskapet, like ved det elveløpet som Jølstra hadde fram til 1780. Middelalderkirken var trolig en stavbygning. Denne sto fram til rundt 1620-25, da den fikk bygd til nytt skip i tømmer mens den gamle kirken fortsatt ble stående. I 1838 ble gammelkirken erstattet av en liten langkirke i tømmer, og denne ble revet i 1885 for å gi plass til nåværende kirke. Samtlige kirker skal ha stått på samme sted (Aaraas & al 2000a:220f). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til både mensa og fabrica (BK 21a-b). I 1552 lå Førde kirke i Jølster prestegjeld (DN VI:774), ca. 1600 var Førde hovedkirke i eget prestegjeld med annekser på Naustdal, Vevring og Holsen (JBB 122). Men i og med at Førdepresten var den som tok opp vitneprov ved Vevring kirke i 1552, må Førde da ha vært residerende kapellani. En holme i Jølstra, rett før denne møter Anga, heter Prestholmen. Rett øst for kirken ligger en åsrygg kalt Prestholten. Bnr. 18 av Skei heter Kyrkjevollen (NG 325). (kartreferanse: AM 081-5-3).

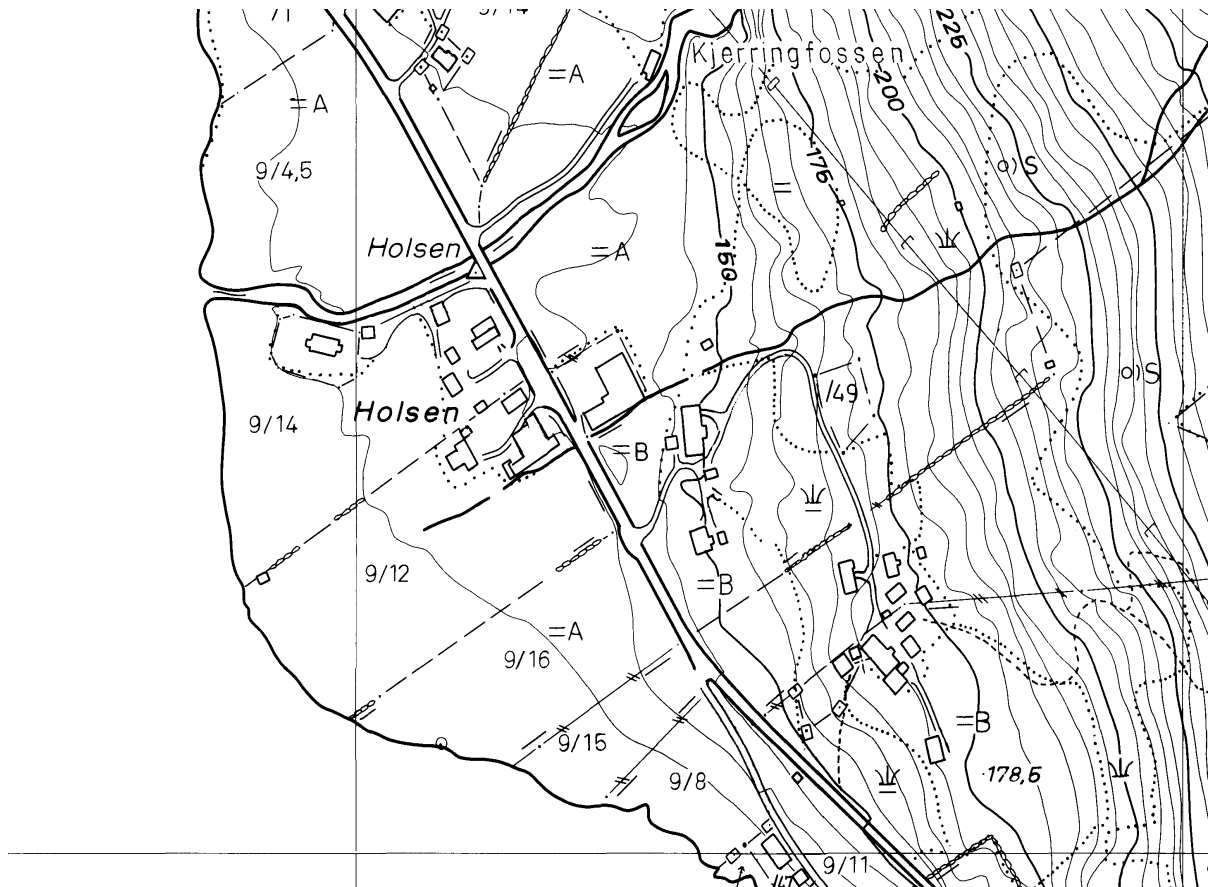

HOLSEN, gnr. 9 Holsen (Holsen sogn). Førde kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84612

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*capellau a Holl*, BK 22a). Nåværende kirken bygd 1861 står på (gnr. 9) Holsen. Middelalderkirken var en stavbygning som ble revet kort tid etter 1722 da ny kirke sto ferdig om lag 100 m opp/nordvest for det middelalderske tuftstedet. Dette stedet ligger fuktlendt og utsatt til for flom, nede på flata ved Holsavatnet, og lokaliteten kalles Gjerdslene. Nykirken var en liten langkirke i tømmer, og denne ble i 1861 erstattet med den nåværende på samme sted, og som også er en liten langkirke i tømmer (Aaraas & al 2000a:226f). Kirken ble ca. 1330 benevnt kapell, men det ser ut til at det da hadde egen prest, da det dro landskyld både til fabrica og mensa samt tok tiende (BK 22a), og det er ikke – som for kapellet på Vie ført rett over i BK – nevnt at prest annet sted tar landskylden. Det lå kun få skyldparter til mensa hhv. fabrica på dette tidspunkt. Bergen bispedømmes jordebok veksler mellom kapell og kirke, men ca. 1600 dro kirken landskyld til både fabrica og mensa, og den tok tiende, og den lå da som anneks til hovedkirken på Førde (JBB 121ff). (kartreferanse: AO 080-5-4).

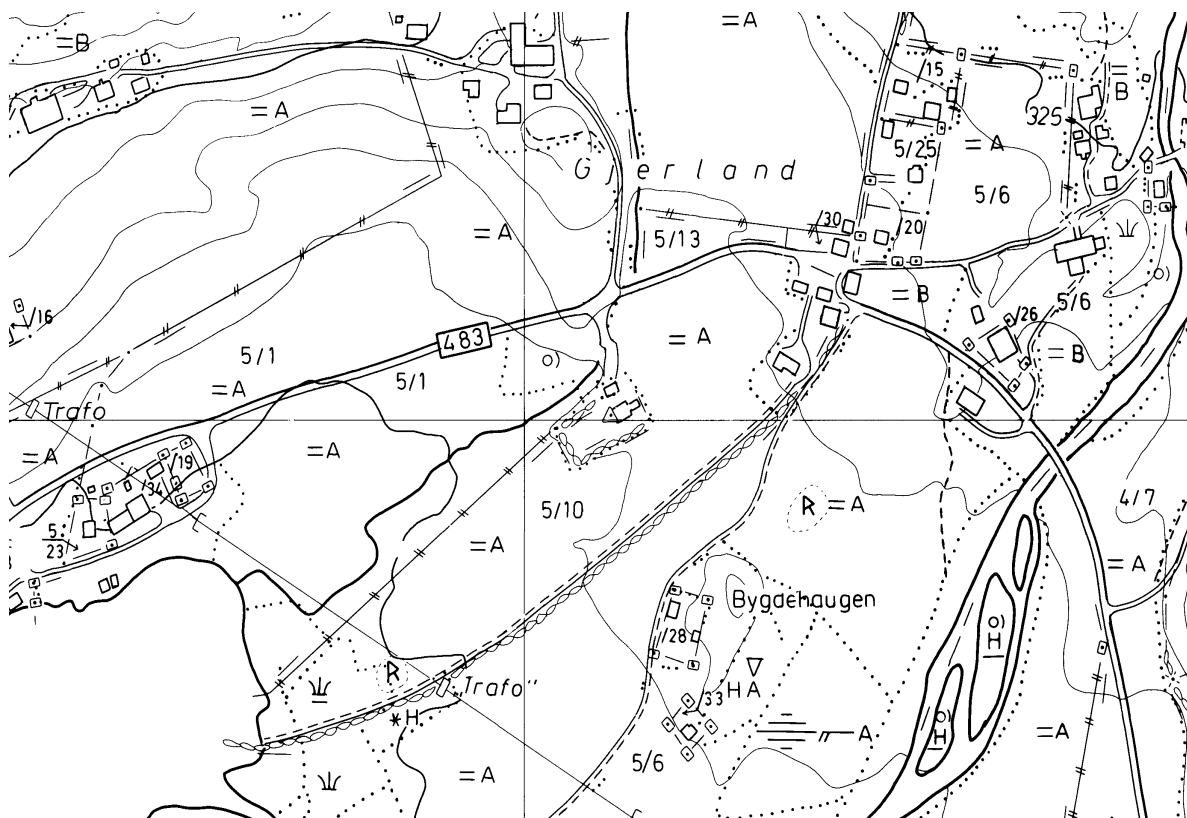

GJERLAND (HAUKEDALEN), gnr. 5 Gjerland (Holsen sogn). Førde kommune.

ID 84506

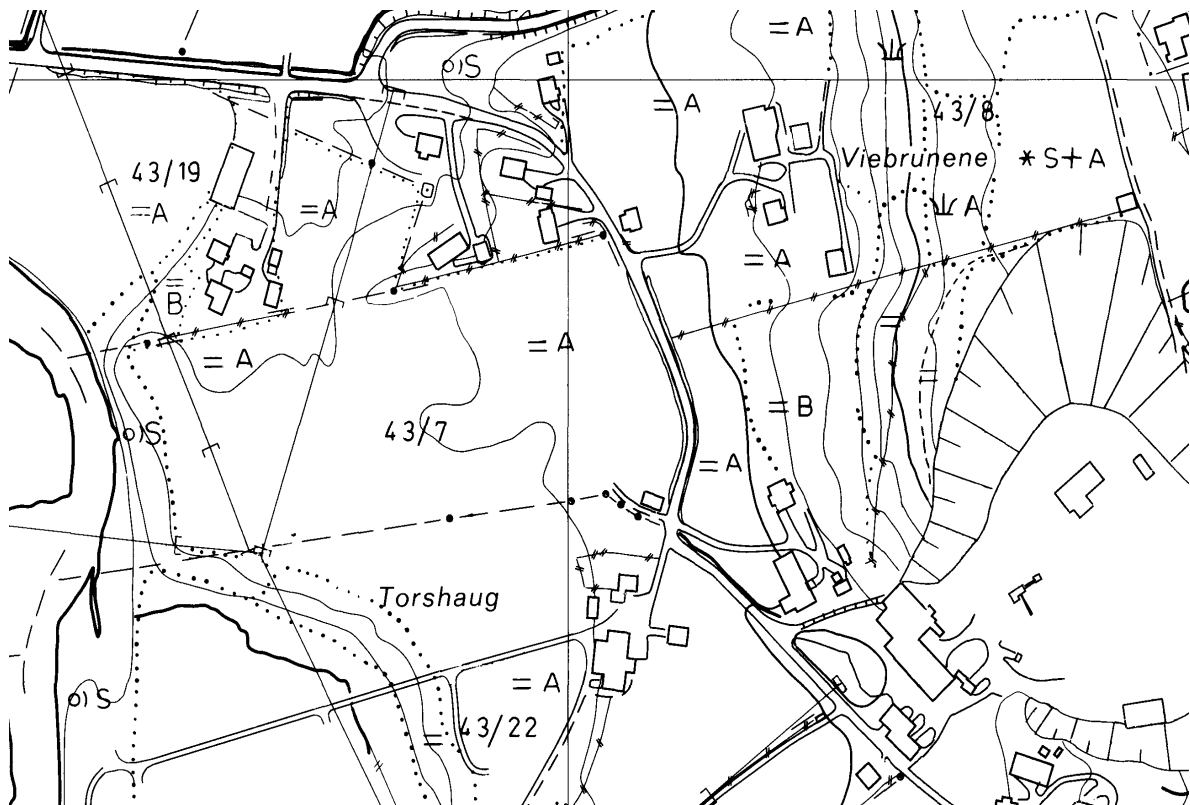
Eldste skriftlige omtale av en kirke på (gnr. 5) Gjerland i Haukedalen er i 1699. Da nevnes den som kapell under kirken på (9) Holsen. Ifølge kirkeregnskapene hadde almuen før 1699 – usagt når – bygd og bekostet bygning og inventar. Fra denne tiden finnes i kirken en altertavle datert 1673. Bygningen var i tømmer, skipet 7 m langt og rektangulært, og med et smalere og rektangulært kor i øst. Helt fram til 1859 var det kun to messedager i Haukedalen, jonsok og mikkelsmess. I 1884 ble kirken revet og nåværende kirke satt opp på samme tufta. Rett nord for kirken, på Reina på Gjerland, ligger en haug kalt Altarringen. Ifølge tradisjonen var det her folk samlet seg til gudstjeneste før kirken ble reist (Aaraas & al 2000a:229ff, Myklebust & al 1985:102ff). Kapellstatus på slutten av 1600-tallet, samt det forhold at almuen selv på et tidligere tidspunkt hadde bekostet nybygging av kirke, gir klare signaler om at kirkestedet har hatt kirke også i middelalderen. At den ikke nevnes i BK ca. 1350 trenger ikke bety annet enn at den da var en høgendeskirke eller kapell uten landskyld; fravær i diplomatariet kan også antyde en slik forklaring. Jf Rygh, som mener Gjerland som kirkested ”er mulig yngre end Reformationen” (NG 230). At eldste skriftlige omtale av gården er i 1567 kan nok mer trolig skyldes mangel på kilder enn at den skulle være øde i seinmiddelalder; Gjerland og nabogården (4) Frøysland har hver sin side av dalbunnen der Gjerlandselva munner ut i Haukedalsvannet. I 1743 het det at ”J dette præstekald [Førde prestegjeld], i Haukedals capel, findes et bierg hvor der lader sig ansee som der skal være et slags metal, men hva der ved er at gjøre, kand de give underretning om, som fra Kongsberg sølvverck, har været der, og effterseet det” (Løyland 2006:314). (kartreferanse: AQ 080-5-4).

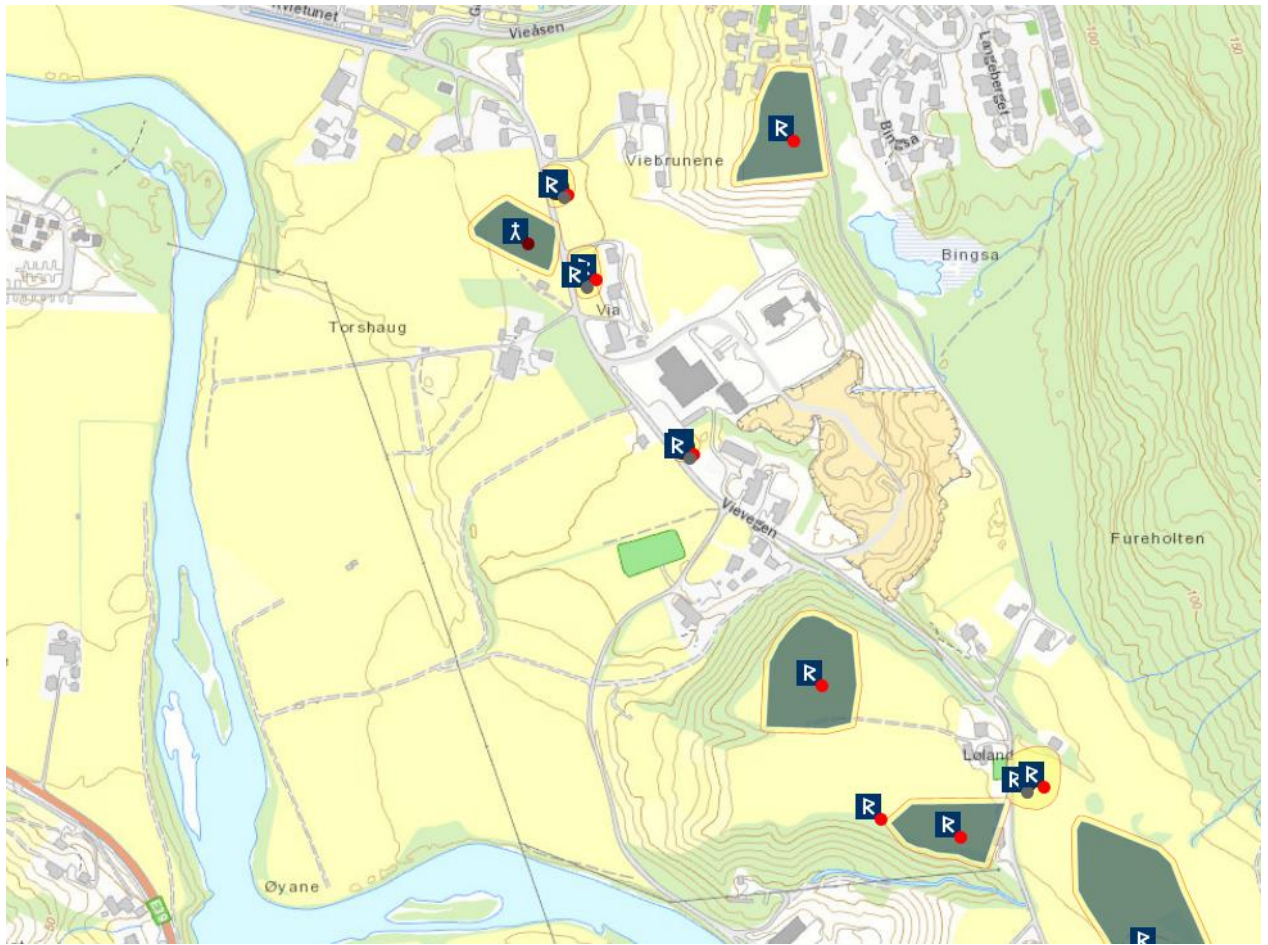

VIE [Via, Vien], gnr. 43 Vie (Førde sogn). Førde kommune. Nedlagt kirkested.

ID 6331

Eldste og eneste omtale av kirkebygget er ca. 1330 (*capellan a Viðin*, BK 22a). Basert på tradisjon på gården samt tidligere registreringer skal kirken ha stått på en terrassekant på bnr. 7 under (gnr. 43) Vie kalt Kyrkjebakkreina/Kyrkjebakken, rett inntil/vest for bygdevegen, og området framtrer som en lokal forhøyning. Ifølge Bendixen fantes det tidligere spor etter kirkegården (Buckholm 1998:17f, 41). Ca. 1330 het det at presten ved Førde kirke tok Vie kapells landskyld – kun tre småparter (BK 22a) – hvilket må bety at kapellet da ble betjent av Førdepresten. Trolig var dette en relativt ny ordning, i og med at kapellet både dro landskyld og tok tiende. I 1552 lå Vie til Jølster prestegjeld (DN VI:774). (kartreferanse: AM 081-5-4).

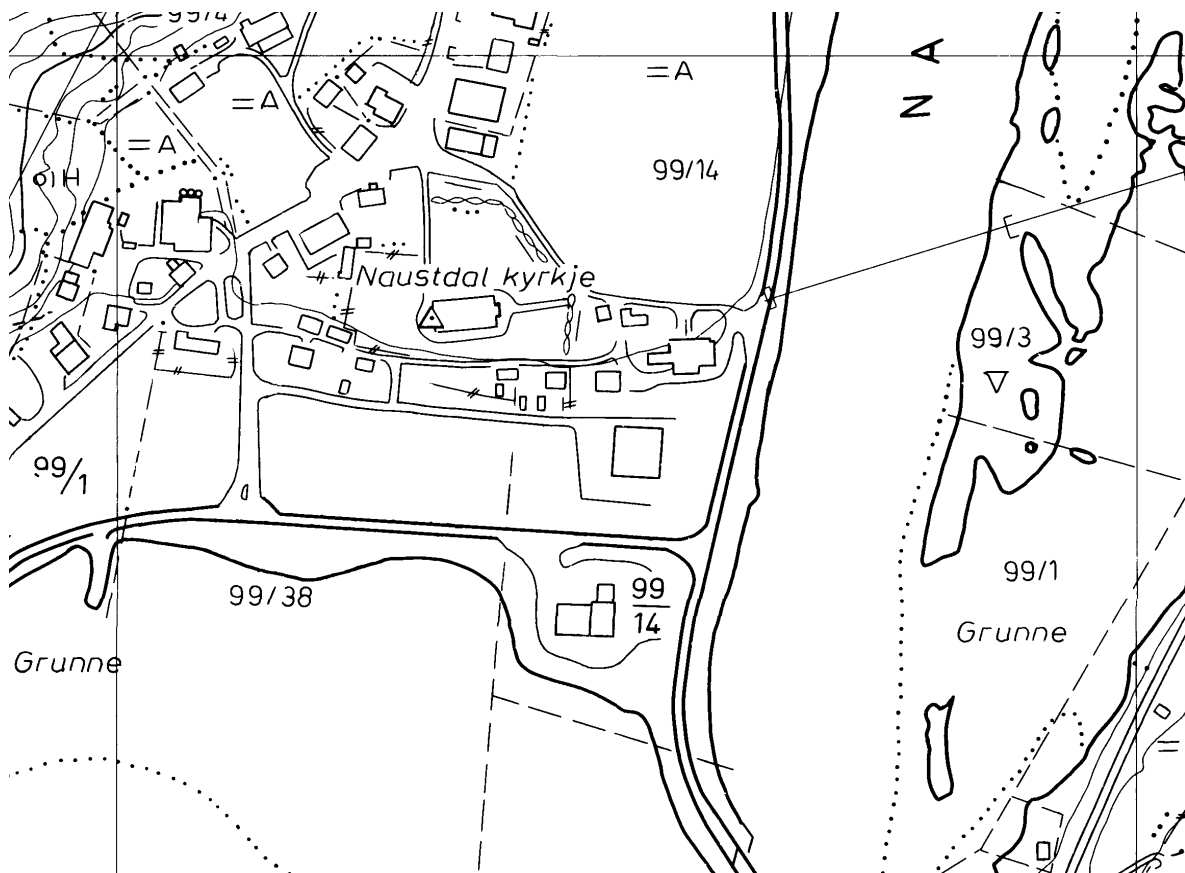

NAUSTDAL KOMMUNE

NAUSTDAL, gnr. 99 Naustdal (Naustdal sogn). Naustdal kommune.

ID 85096

Naustdal skal ha vært lendmannsgård fra 1100-tallet, og Eiliv i Naustdal deltok i Håkon Håkonssons tog til Skottland 1263. En annen Eilif er nevnt 1319 (*Eilifr j Naustdale*, DN VIII:50) da han var med å bevitne kongevalg. Eldste omtale av kirken er i 1308 (*ecclesiam de Naustdal*, DN X:7, 8). En steinkirke bygd rundt/etter 1150 sto på (gnr. 99) Naustdal, på sandmælen der elva Nausta renner ut i Førdefjorden. Den ble revet i 1890 for å gi plass til nåværende kirke bygd 1891. Den middelalderske korbuen i kleber, blir i dag benyttet som hvelving over en av inngangsportene til kirkegården. Kirken hadde rektangulært skip og smalere, lavere kvadratisk kor. I seinmiddelalderen ble koret ombygd og fikk samme bredde som skipet. Det var portaler i skipet mot vest og sør og i koret mot sør. Veggåpninger og hjørnestein var av kleberkvader (Aaraas & al 2000a:213ff). ”Det har synt seg i den seinare tid at murane av ’gamlekyrkja’ er under den kyrkja som i dag står i Naustdal” – altså at nåværende grunnmur består av stein fra den eldre kirken, og at nykirken står ”paa den gamle kirkes tomt” (Myklebust & al 1985:113). Skipet på middelalderkirken skal ha vært 36x20 alen, koret 12 alen i kvadrat. Også til Naustdal kirke knyttes tradisjonen om at det er en av de tre fordrevne kongsdøtrene fra England skal ha latt bygge kirken (Eiksund 1991:16f). Ca. 1330 lå det godt med skyld til mensa men kun én part til fabrica (BK 22a-b). 14 mai 1308 var (trolig) biskop Arne på visitas i Naustdal (DN X:7, 8). Ca. 1600 lå kirken som anneks til hovedkirken på Førde (JBB 120f). (kartreferanse: AL 082-5-3).

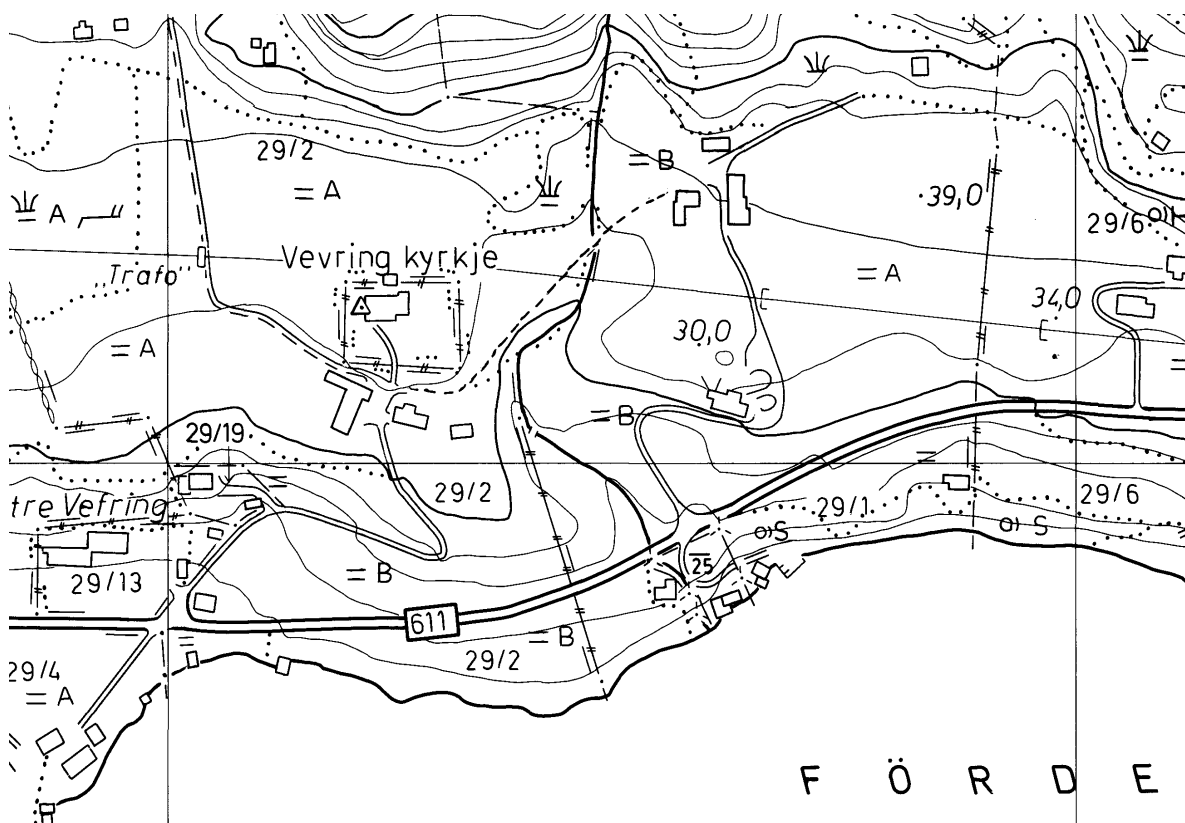

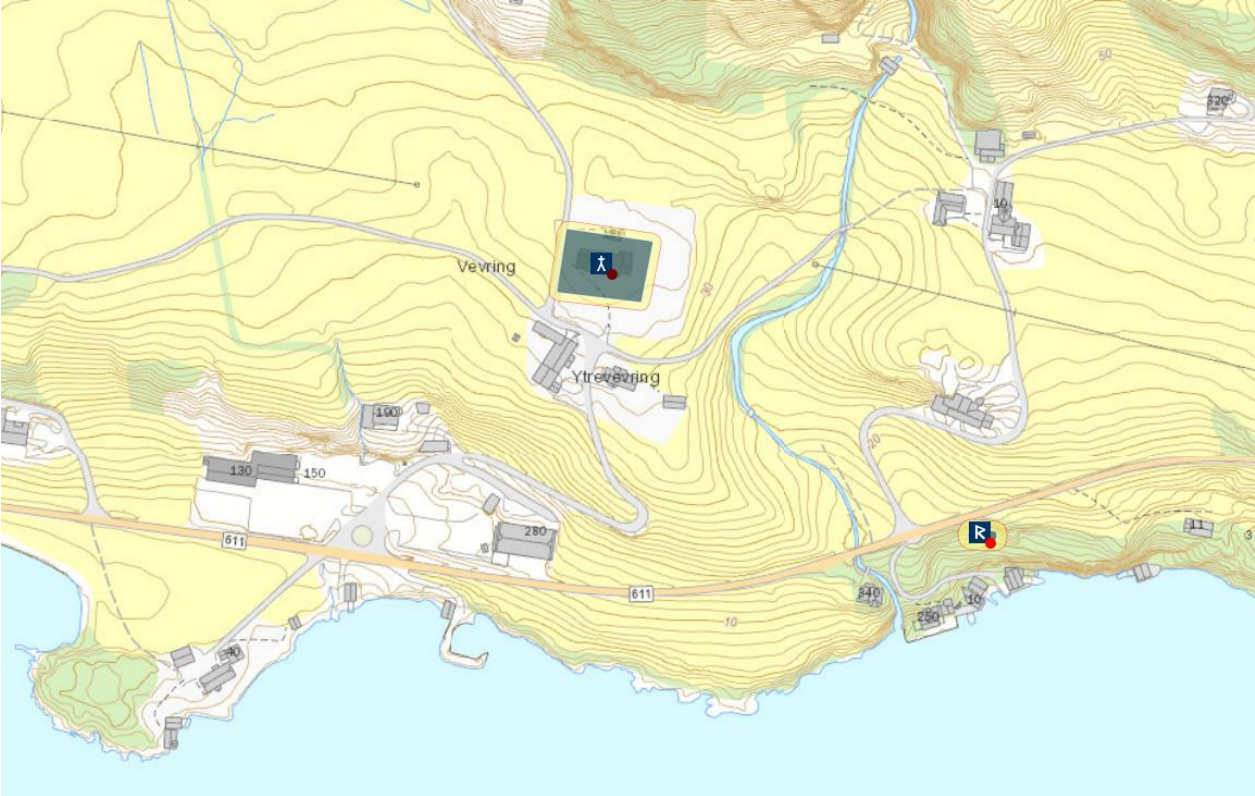

VEVRING, 29 Vevring (Vevring sogn). Naustdal kommune.

ID 85827

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*Wefringh kirkiu*, BK 23a). Nåværende kirke bygd 1846 står på (gnr. 29) Vevring. Middelalderkirken var en stavbygning, og denne fikk trolig i første halvdel av 1600-tallet nytt skip i tømmer mens det gamle skipet ble omgjort til kor, og materialene fra det gamle koret ble brukt til å bygge våpenhus. I 1846 ble denne kirken revet for å gi plass for den nåværende (Aaraas & al 2000a:208ff). I 1686 ble skipets mål oppgitt å være 24x15 alen (15x9,5 m), koret var 9x11 alen (5,6x6,9 m) der bredden var størst, og våpenhuset hadde skipets bredde mens lengden var 5,5 alen (3,5 m). Nybygget i 1845 ble reist "paa samme Sted som den gamle Kirke har staaet". Kirkegården er blitt påført masser og utvidet ved flere anledninger, i 1860, i 1915 (mot øst) og i 1973 (mot nord). Den eldste del av steingarden ble satt opp i 1860 (Stendal 1996:17f, 80). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa, men til fabrica lå kun tienden samt leie av *tuttughu kum komu til tuær siðan* (BK 23b). I 1427 ble Vevring ført til Naustdal sogn (DN XII:190), så trolig var da Naustdal for en periode hovedkirke i et prestegjeld. Kirken hadde i middelalderen et korsalter som hadde 1 mmb i inntekt av en gård (BK 23b). Ca. 1600 lå Vevring som anneks til hovedkirken på Førde (JBB 120f). Også til Vevring kirke knyttes tradisjonen om at det er en av de tre fordrevne kongsdøtrene fra England skal ha latt bygge kirken (Stendal 1996:12). Et stykke øst for kirken, oppe i fjellet, heter det Kyrkjehaugane. (kartreferanse: AH 082-5-4).

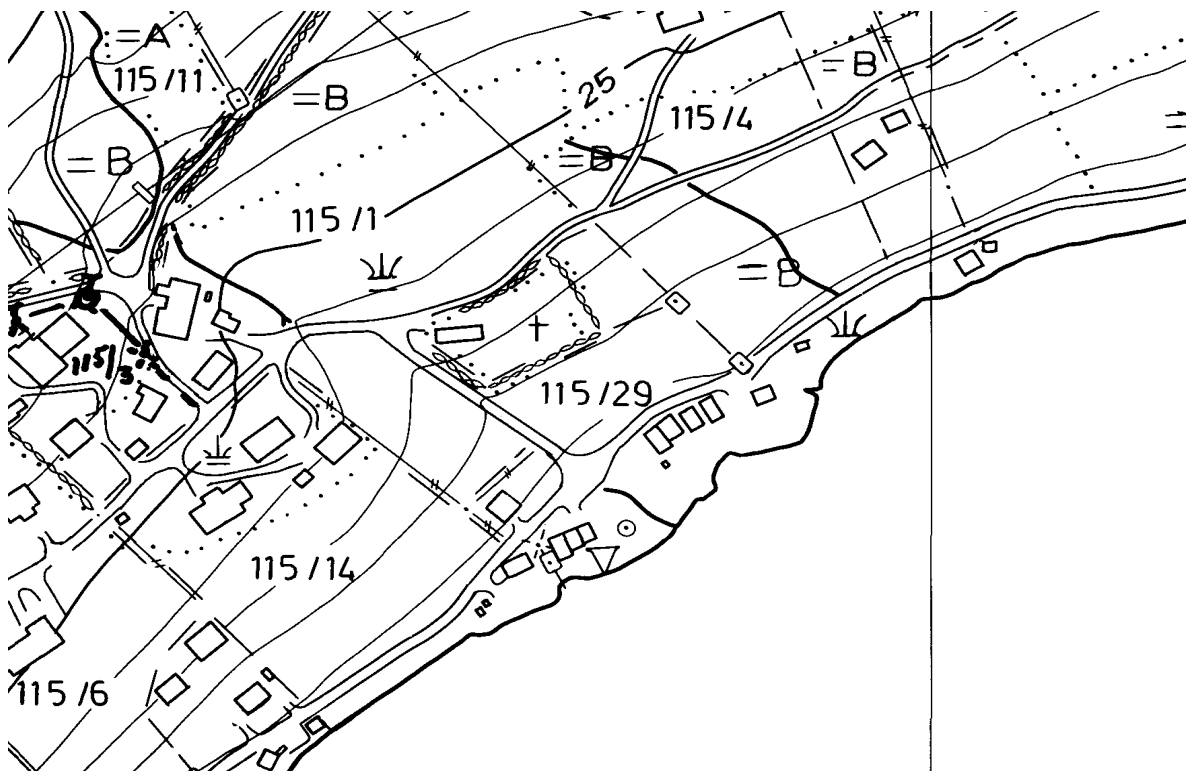

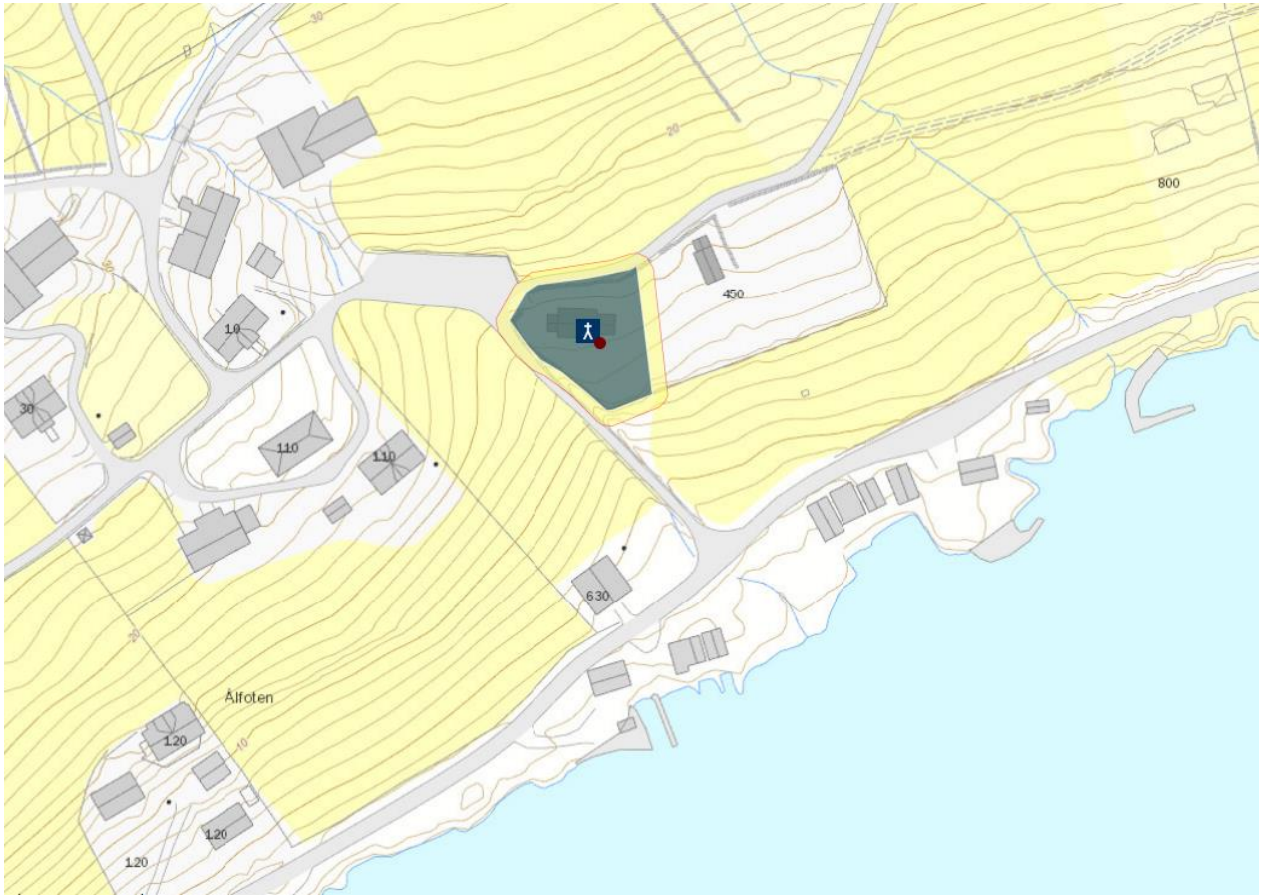
BREMANGER KOMMUNE

ÅLFOTEN, gnr. 6 (=115) Myklebust (Ålfoten sogn). Bremanger kommune.

ID 85959

Ålfoten er et fjordnavn som så er gått over til bygdenavn (NG 406). Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Olmfota*, BK 17a). Nåværende kirke på (gnr. 115) Myklebust er muligens bygd i 1678 – mer sannsynlig i 1620 (Austrheim & al 1978). Denne erstattet hva som nok var en stavkirke fra middelalderen, da det er observert ”fotenden av ein stav 14 cm l. i blåleire djupt i grunnen” (Aaland 1939:71). Det er funnet graver under nåværende kor, men det synes samtidig som om grunnen under dette koret på et tidspunkt er blitt senket slik at flere graver er fjernet. Hvorvidt nåværende kirke er reist på samme sted som den foregående, men at nåværende kor ble bygd inn over den eldre kirkegården – eller om nåværende kirke er bygd noe til side for den eldre, er usikkert (Austrheim & al 1978). Ca. 1330 lå det fint lite skyld til mensa og kun 7 kyrlag (BK 17a). Til fabrica lå det ca. 1600 kun én landskyldpart, samt inntektene av 1 kirkeku, 8 geiter og kirkeparten av tienden, og kirken lå da som anneks under hovedkirken på Eid (JBB 106). I 1743 var Davik hovedkirke med annekser på Rugsund og Ålfoten (Løyland 2006:321). Eldste kjente kirkegårdsutvidelse er rundt 1900. Da ble det påført masser i forbindelse med nybygging og kjellere på Myklebust: ”Kyrkjevegen gjekk då austanfor og nordanfor kyrkja”. I 1924 ble en del av kirkegården påført ½ m masse. Neste store utvidelse var i 1930; da ble veien etablert vest for kirken og gravplassen utvidet mot øst. Siste store utvidelse var mot øst i 1971 (Austrheim & al 1978). På gården er det gjort gravfunn fra eldre jernalder, folkevandringstid og vikingtid (Aaland 1939:183). (kartreferanse: AK 090-5-4).

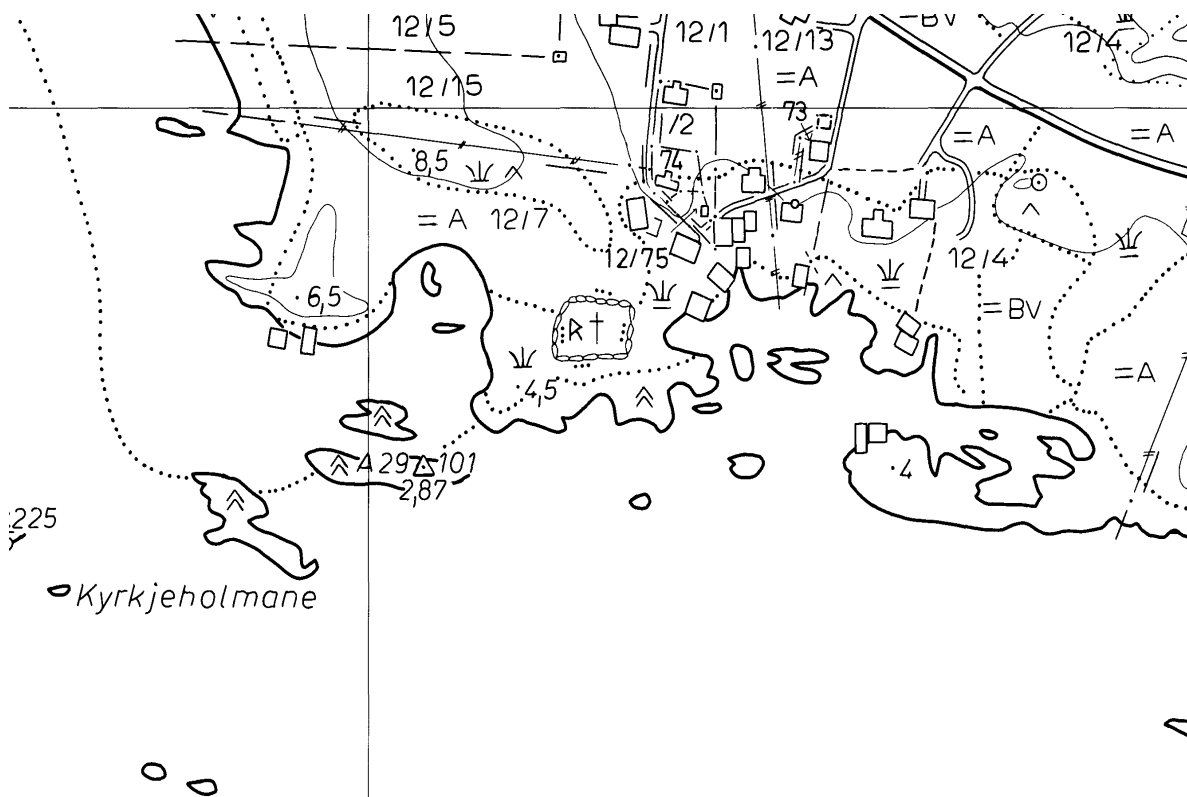

GROTLE (BREMANGER), gnr. 12 Grotle (Bremanger sogn). Bremanger kommune.

Nedlagt kirkested

ID 45771

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian a Grale/Grizzle*, BK 9a, 20b, reg.). På 1300-tallet lå gården til ei adelslekt (jf. *herra Særkr a Gratzle*, DN II:122, 1315). Middelalderkirken sto på (gnr. 12) Grotle (*Grålskyrkja*), noen kilometer ut fjorden mot vest i forhold til nåværende kirkested på (16) Hauge. Denne kirken ble vigslet i 1914, men da kirken på Grotle ble lagt ned ble menigheten overført til nybygd kirke i Kalvåg på (5) Frøya øvre i 1865. Den middelalderske kirketuft med kirkegård på Grotle er fortsatt synlig, og den er avmerkt på ØK med rune-R. Kirken skal ha stått litt nordøst for den nåværende kirkegårdsmuren, og den eldste kirken skal ha vært en stavbygning som i 1652 fikk bygd til to korsarmer i tømmer slik at den fra da av fikk et korsformet grunnplan. I 1665-67 ble kirken ”skordet opp” med 3 skorer à 14 alen, disse ble fornyet og forøket i antall utover på 1670- og 80 tallet. Denne kirken ble i 1695 erstattet med en liten langkirke i tømmer, reist i det nordvestre hjørnet av nåværende kirkegård. Da kirken ble revet i 1865 ble materialene året etter solgt ved auksjon og gjenanvendt til bygging av krambod (”brennevinskjenkestova”) og tingstue i Smørhamn. Gravplassen var i bruk fram til 1901 (Joleik 1969:18ff, Steinhovden 1965). I en lokal variant over sagnet om Sunniva heter det at den ene av de tre søstrene dreiv i land på Bergeneset på Grotle. Ca. 1330 lå det lite skyld til mensa, og kun to gårdparter samt ei ku til fabrica (BK 4). En yngre hånd har føyd til over innførselen for Grotle (BK 4a) *Kins gell sunfiord*, da kirken i fortegnelsen er ført blant kirkene i Nordfjord (Halvorsen & al 1989:12). Ca. 1600 lå Grotle som anneks til hovedkirken på Kinn (JBB 117ff). Rett ut for den gamle kirkegården ligger Kyrkjeholmane, og bukta inn mot kirkenausta heter Kyrkjevågen. (kartreferanse: AD 090-5-4).

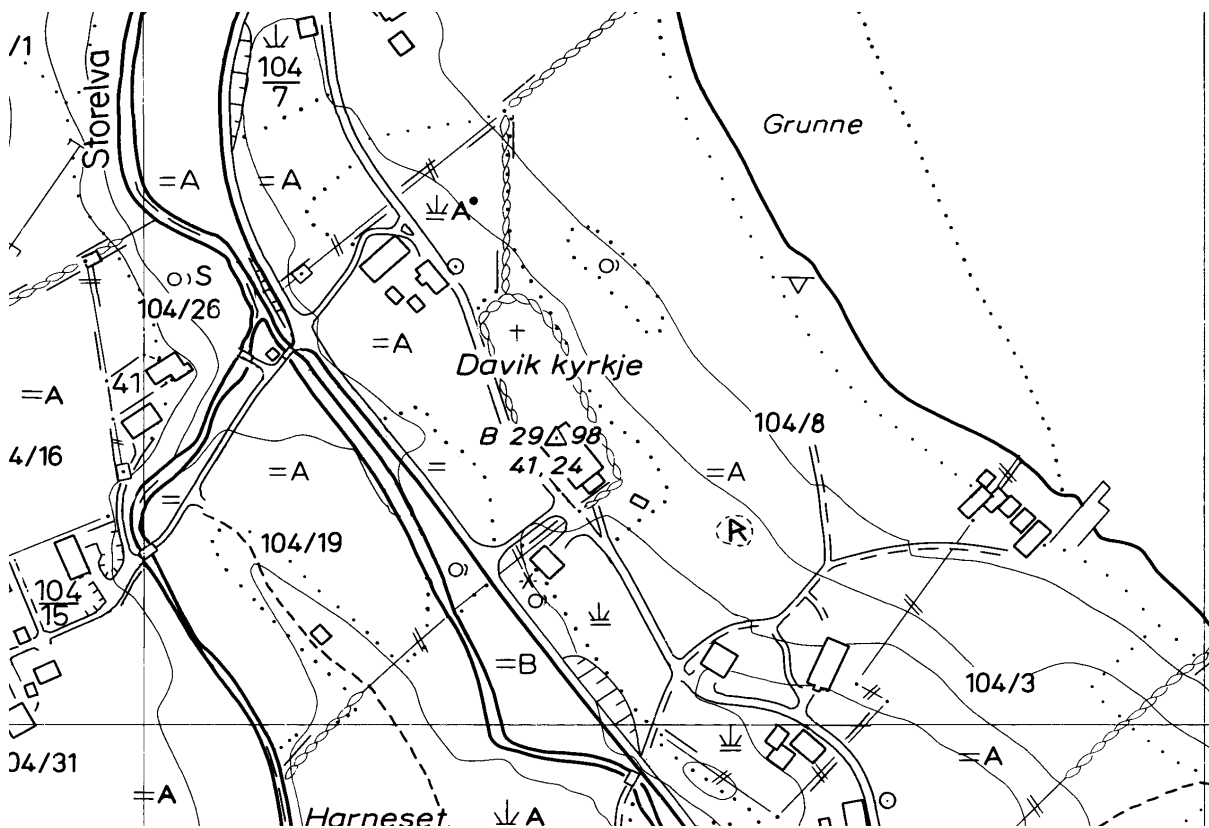

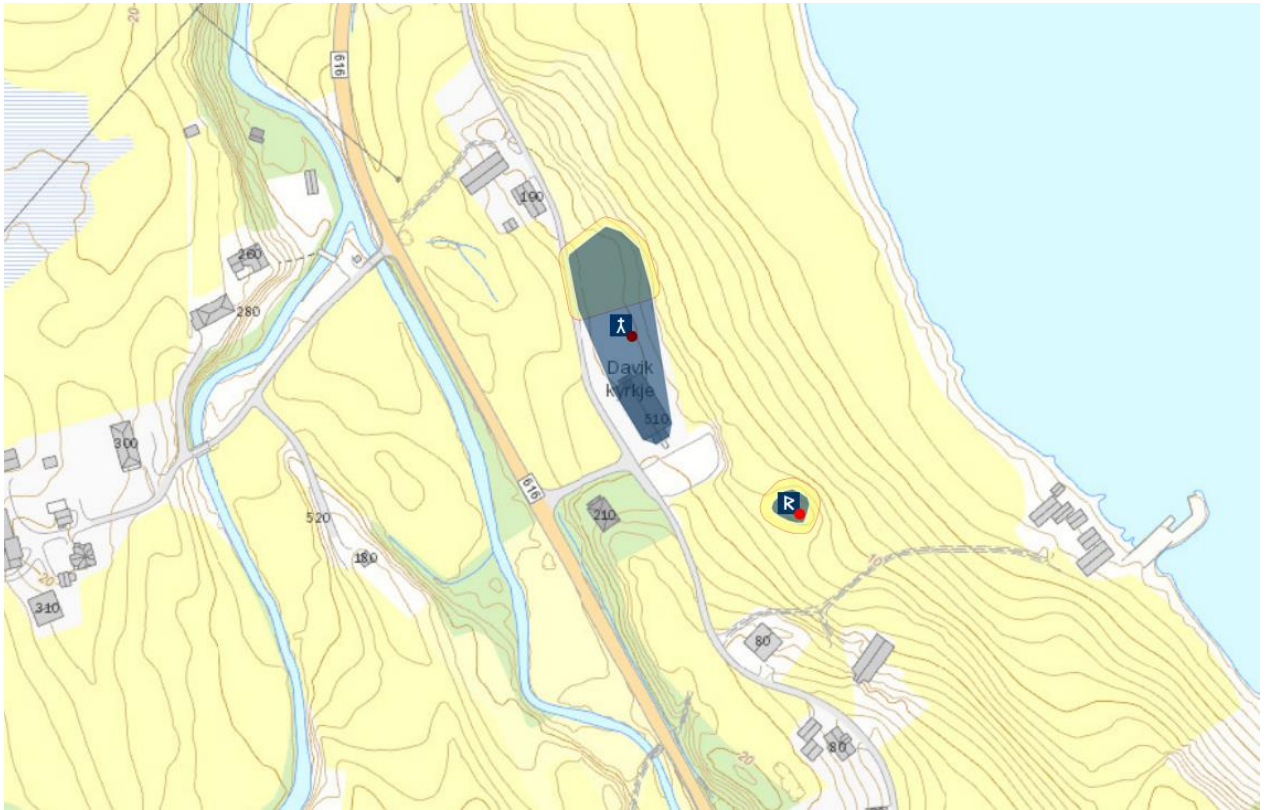

DAVIK, gnr. 17 (=104) Ytre Davik (Davik sogn). Bremanger kommune.

ID 84021

Eldste omtale av kirke på Davik er ca. 1330 (*kirkian i Dauikum*, BK 9b). Nåværende kirke bygd 1886 står på (gnr. 104) Ytre Davik, på strandvollen der hvor Storelva munner ut i fjorden. Den erstattet en tømmerkirke med korsformet grunnplan bygd 1750. Nykirken ble reist ”på tuft nær den gamle kyrkjetufti”, men uvisst i hvilken retning. Kirken fra 1750 hadde i sin tur avløst en liten langkirke i tømmer bygd 1655, og som igjen hadde avløst hva som vel var en middelaldersk stavkirke (Aaland 1939:54ff). Muligens sto de tre eldre kirkene på samme tuftsted. Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa, men kun 3 kyr til fabrica (BK 9a-b), mens det i 1351 ikke lå noe til fabrica (BK 19a). I Bergen bispedømmes jordebok er Davik kirke tilføyd med en yngre hånd i fortegnelsen over treårskatedratikum, men uten beløp, mens den er ført med de øvrige kirker i gjeldet mht. tiende og landskyld (JBB 77, 106). Til fabrica lå det ca. 1600 kun tre landskyldparter, samt inntektene av 8 kirkekuer og kirkeparten av tienden Kirken lå da som anneks under hovedkirken på Eid (JBB 106). I 1743 var Davik hovedkirke med annekser på Rugsund og Ålfoten (Løyland 2006:321). 50 m øst for kirken ligger Håkonshaugen, en gravhaug fra eldre jernalder (Aaland 1939:181). (kartreferanse: AJ 091-5-4).

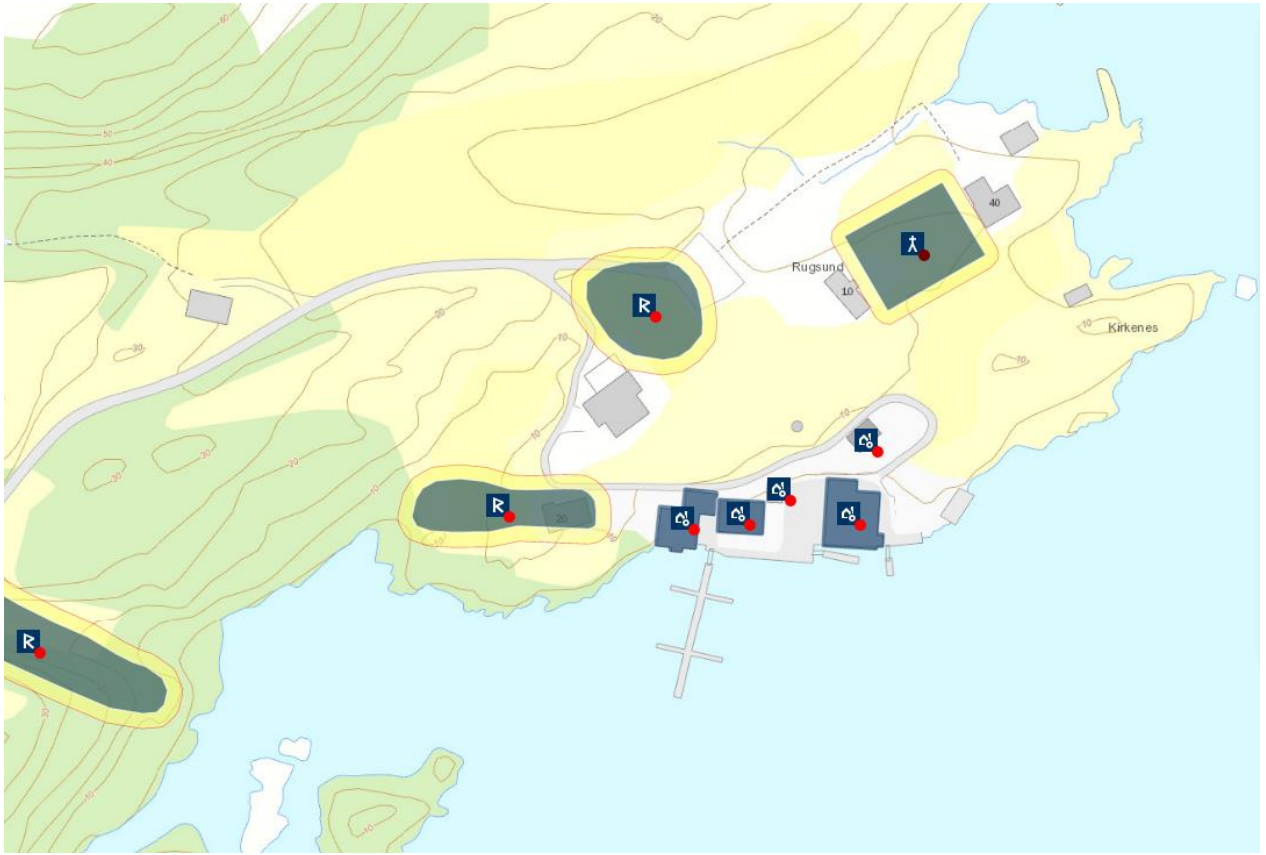

RUGSUND [gamle], gnr. 54 (=91) Rugsund (Rugsund sogn). Bremanger kommune. Nedlagt kirkested.

ID 156603

Eldste omtale av kirke på Rugsund er ca. 1330 (*kirkian i Rugsundi*, BK 8a). Nåværende kirke bygd 1838 står på (gnr. 93) Hessevåg, om lag 600 m øst og tvers av vågen for det middelalderke kirkestedet på (54=91) Rugsund på Rugsundøy. Middelalderkirken var trolig en stavkirke, og denne ble ca. 1650 erstattet av en liten langkirke i tømmer. Langkirken brant ned i 1834: ”Som ein veit stod ho og dei eldre kyrkjone på garden Rugsund på ei høgd ovani landhandlarstaden. Tufti er synleg endå, og ein kan sjå nokolunde storleiken av tufti (...) Den gamle [kyrkjegarden] var liten og so grunn at ein knapt kunde få dekt kistone” (Aaland 1939:63ff). Kirkegården på det gamle kirkestedet er ikke lenger i bruk. Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa, men kun tre kyr og et halvt kyrlag geiter til fabrica (BK 8a). Til fabrica lå det ca. 1600 ingen landskyldparter, kun inntektene av 7 kirkekuer og kirkeparten av tienden, og kirken lå da som anneks under hovedkirken på Eid (JBB 106). I 1743 var Davik hovedkirke med annekser på Rugsund og Ålfoten (Løyland 2006:321). Odden der nåværende tunet på Rugsund ligger og der kirken sto heter Kirkenes. Rett ut/nord for det gamle kirkestedet heter det Knarreholmen og Knarreholmsundet, en indikasjon på at det her tidligere har ligget et havgående skip. Gården og kirken har en strategisk plassering i sundet der alle fartøy som skal ut fra Nordfjord og sørover langs kysten går forbi. (kartreferanse: AH 091-5-3).

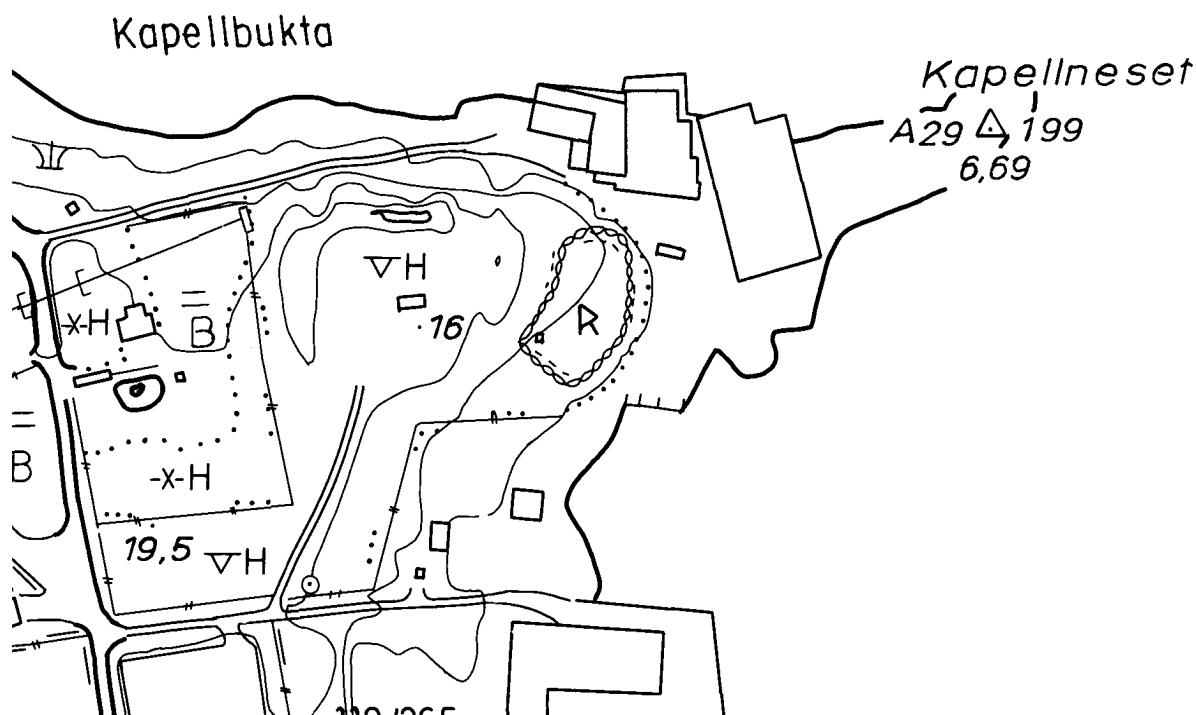

VÅGSØY KOMMUNE

VÅGSØY, gnr. 119 Raudeberg (Vågsøy sogn). Vågsøy kommune. Nedlagt kirkested.
ID 60477

Eldste omtale av kirken er i 1599 (*Voxø Kapel*, NRR III:572). Kirken sto på (gnr. 119) Raudeberg, på Kapellneset. Kirkegården med tufta er avmerket på ØK med rune-R, og i overkant/vest på gravplassen er det reist en liten kopi i stein av tårnet ved Albanuskirken på Selja. Tradisjonelt er det hevdet at kapellet ble bygd rundt midten av 1500-tallet, da den ikke er nevnt i eldre kilder (NG 399, Aaraas & al 2000a:55ff, Djupedal 1966:114). Dette må være feil – det er mulig tradisjonen her omtaler et nybygg på det eldre kirkestedet. Ca. 1600 ble kirken rett nok betegnet som kapell og anneks under hovedkirken på Bø, men samtidig lå det mye landskyld til fabrica og kapellet tok tiende (JBB 96ff), og det må således ha vært operativt i lang tid før dette. Kirken ble på 1600-tallet beskrevet som en liten langkirke i tømmer, og den ble revet i 1853. Ny kirke ble reist en drøy kilometer lenger nord, på Røysaneset under (120) Røysa (Aaraas & al 2000a:56f). Kirkebygget ble i 1643 betegnet slik: ”Vågsø Capell ligner en almindelig stygg lade”; den målte 16x12 alen, i øst var det bygd til et kor 8 alen i kvadrat, og inngangsdøra var helt i vest på nordsida (Barmen & Berg 1980:8f). Rett nord for kirkegården ligger Kapellbukta. Et høyt fjell et stykke mot sørøst heter Kapellhornet. (kartreferanse: AF 093-5-4).

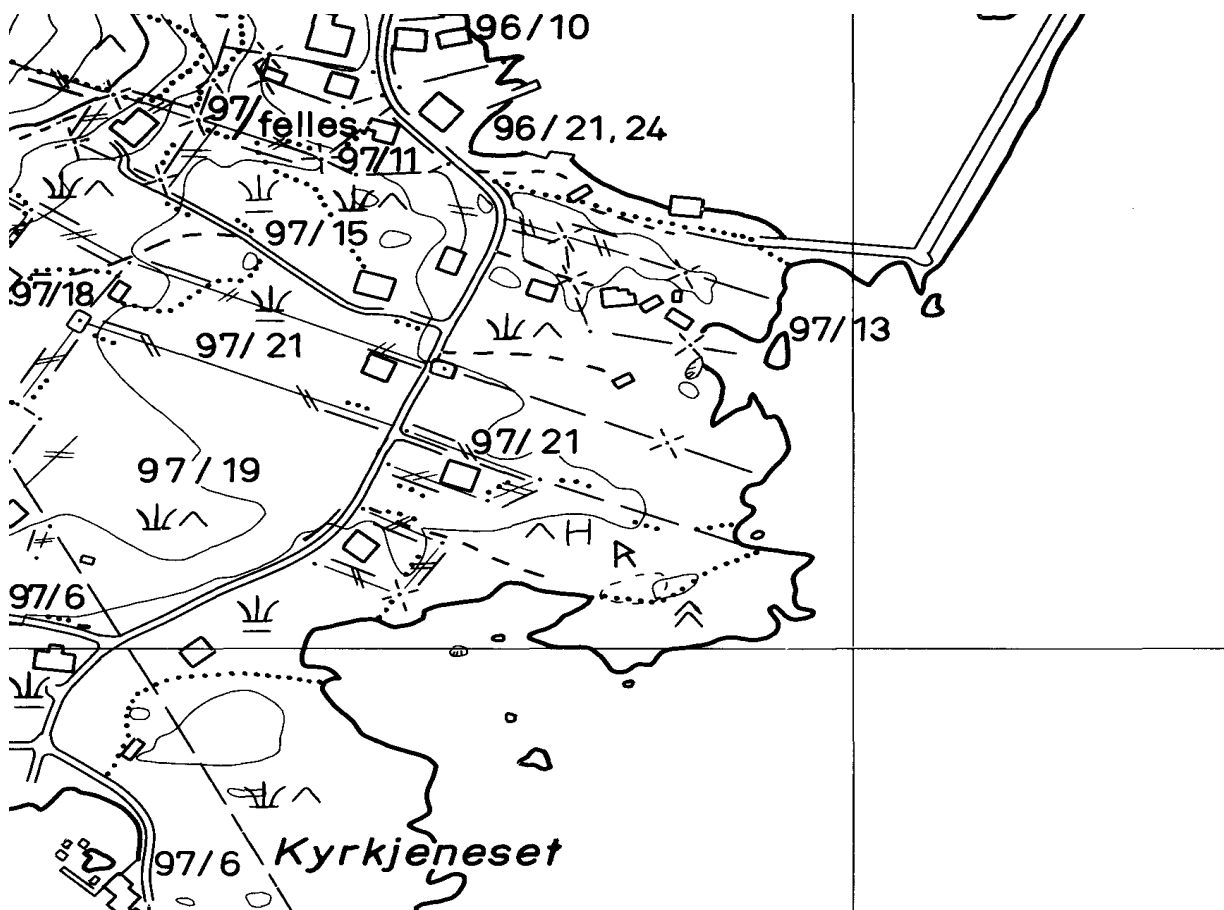

SILDA, gnr. 97 Silda (Hove/Selje sogn). Vågsøy kommune. Nedlagt kirkested.

ID 6089

Eldste og eneste omtale av kirken er i 1340 (*kirkiuna j Silld*, DN IX:127). Kirken sto på bnr. 19 av (gnr. 97) Silda søndre, ute på en odde rett nord for Kyrkjeneset. Stedet er markert med rune-R på ØK, og det er reist en minnebauta der. Det skal ifølge lokal tradisjon ha vært gravplass til kirken, og denne lå vest for/tvers av veien for kirketufta (Buckholm 1998:15, 40, Aaraas & al 2000a:57). På 1960-tallet fantes det fortsatt lokalitetsnavn på Silda som Kyrkjevågen, Kyrkjevåneset og Prestvika, ”men kyrkjetuft syner ikkje (...) I prestegarden i Selje er det nytta gamle bord i eit golv. På undersida (den gamle framsida) syner ymse farga ornament. Segna seier at desse borda er komne frå kyrkja på Silda, men om dette er rett, er uråd å avgjere no” (Djupedal 1966:114). Øya Silda utgjøres av gnr. 96 og 97 (NG 398). ”Kyrkja på Silda stod på Alfarneset. Sørafor har alle dagar vore bra naturleg hamn, nordafor er det no ei tidhøveleg hamn frå vår eiga tid (...) Kyrkjestaden var vald slik at ein liten bergrygg gav livd for synnavinden, og mot nord var sjølve Sildakruna vern. Gravplassen var eit stykke ovafor kyrkja. I 1530 var det var det visitas i Selje av ingen ringare enn erkebiskop Olav Engelbrektsen, den siste før reformasjonen. Av meldinga får vi vite at Silda kapell var i dårleg stand og trong grundig vøling. Dei må ha lydt påbødet frå erkebiskopen, for i 1562 under ny visitas får vi vite at Silda kapell var komen i god stand. Likevel vart Kapellneset på Raudeberg ny kyrkjestad knapt 20 år etter” (Barmen & Berg 1980:8). Dette siste er feil, da kirkestedet Raudeberg er fra middelalderen (se Vågsøy kirke). (kartreferanse: AG 094-5-3).

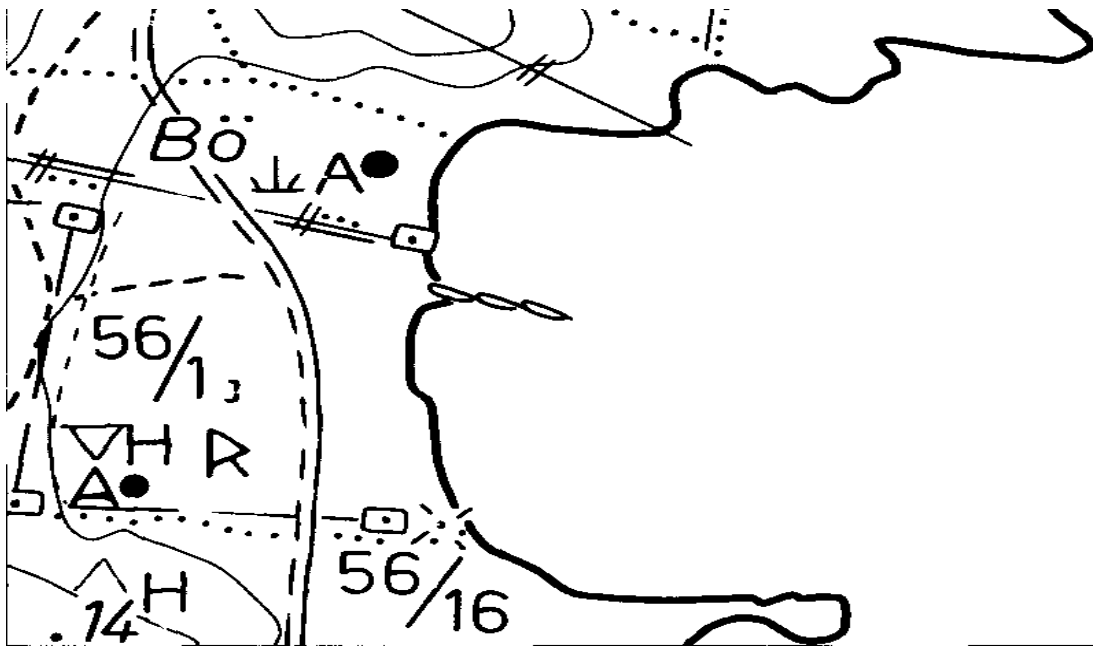

SELJE KOMMUNE

BØ (SELJA, hovedkirke), gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested. **ID 135249 – jf. ID85417**

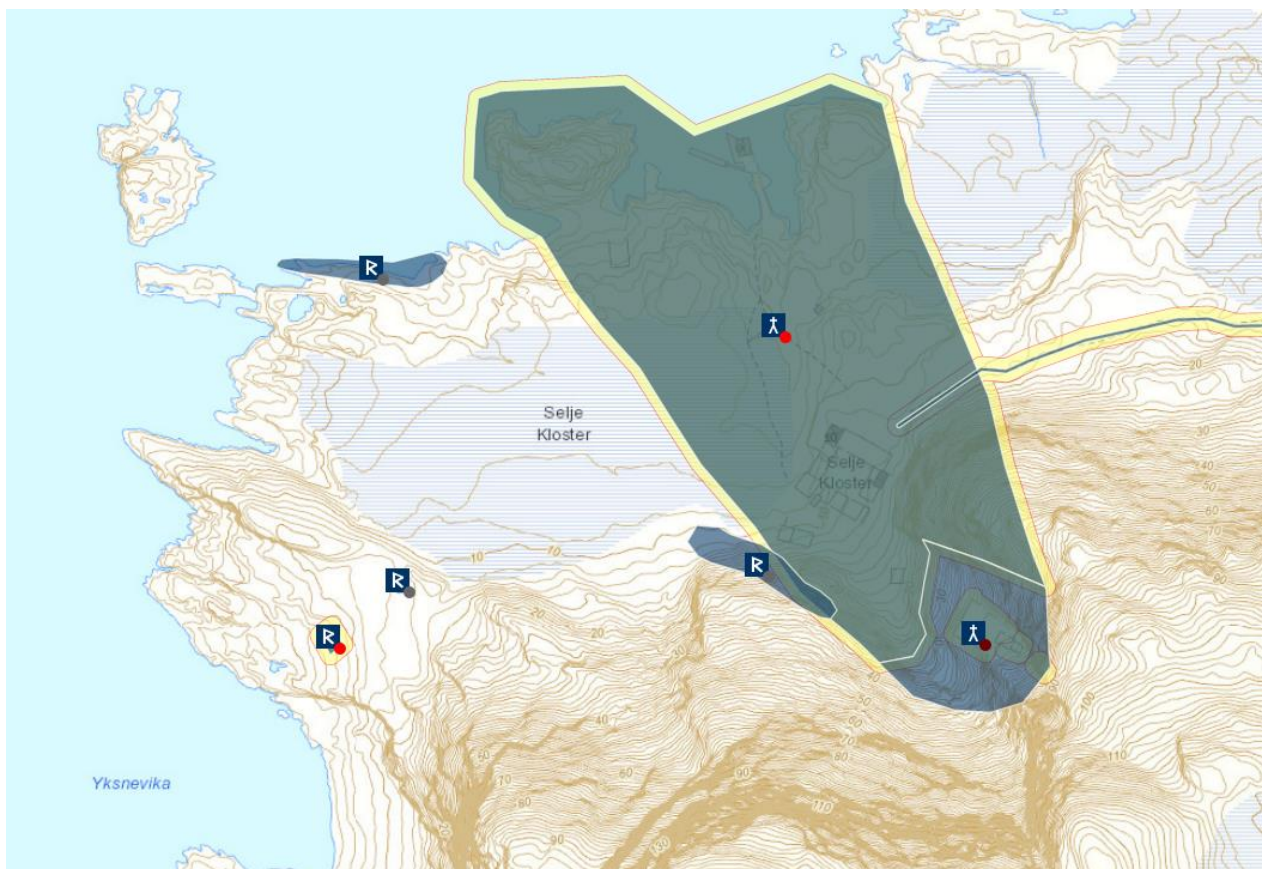
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 56) Bø er i Odd munks saga om Olav Tryggvason (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21). Her nevnes flere kirker på Selja: «*Oc i Selio ero fim kirkivr ok þar er fylkis kirkia ok Kriz kirkia ok Mariv k. ok Mikials k. Albanvs k. ok Svnifjo k.*». Ifølge Djupedal (1966:43) skal «fylkis kirkia» være identisk med den kirken som i førstningen sto oppe ved hellingen der Sunnivakirken seinere ble reist. Deretter skal dette eldste bygget være «flyttet» over til gården Bø. Ifølge Nybø (2000:203-207) var Albanuskirken opprinnelig bispekirke før den ble overdratt benediktinerne rundt 1100, og Sunnivakirken ble reist for å markere martyestedet i likhet med terrassen. Dermed blir det rimelig å se kirken på Bø som fylkeskirke, og det er sannsynlig at den hadde slik status fra begynnelsen av. Trolig er det Bø kirke som menes i et brev i 1342 der erkebiskopens kommende visitas i Firdafylke omtales, og der denne skulle komme «*fyrst til stadærss*» (DN VIII:150), hvilket kan forstås som «først til hovedkirken», dvs. «*staðr*» i betydningen kirke med flere prester – hvilket ville høve godt med at erkebiskopen, som jo kom nord fra Nidaros, begynte på Selja. Dette støttes av en omtale i 1338 av «*sira Aaslake hofudpreste j Seliu*» (DN VII:136), samt også fordi kirken i 1322 (DN III:110) og 1338 (DN X:31) hadde leieprest – en ordning som kun fantes ved fylkeskirker og andre sentralkirker. Likevel ser det ut til at kirkens status endret seg raskt til å bli en regulær sognekirke. I 1340 klaget erkebiskopen over at «sognekirken vår på Selja» var i dårlig stand på grunn av vanrøkt (DN IX:127), og sognet nevnes også på slutten av 1400-tallet (DN XII:257). I 1654 ble kirkestedet flyttet tvers av sundet inn på fastlandet til (56) Selje prestegård, hvis opprinnelige navn er Hove (NG 385, 392), og hvor den nåværende kirken bygd 1866 står nede på et nes. Det er også først ca. 1600 at vi finner sikker omtale av prestebol til Bø kirke, og da har Hove denne funksjonen (JBB 96). Ifølge Djupedal (1966:67) bodde presten på Bø fram til reformasjonen, og Hove var den største og beste gården Bø kirke eide. Ved prestens flytting etter ca. 1550 ble øya liggende ubebodd til ut på 1800-tallet (Djupedal 1966:74ff). Kirkens inntekter til fabrica er ikke ført ca. 1330, noe som vel skyldes at det mangler et blad. Det samme gjelder for mensalgodset, som er ført under *Prest tekian i Bø i Seliu ok Sunnifu kirkiu* (BK 8a), at opplysninger om en del av dette mangler (Halvorsen & al 1989:9). Allerede i 1408 (BK reg.) var Bø kirke slått sammen med Sunnivakirken på andre siden av øya (NG 385). I tida 1340 til 1536 mangler det kilder til opplysninger om prester ved kirken på Bø, men det betyr ikke at de ikke var der – kun at kildematerialet er tapt. Ca. 1600 var Bø hovedkirke med Vågsøy kapell som anneks (JBB 96). Det finnes et flyttingssagn for kirken på Bø: ”Da Indbyggerne paa Fastlandet ikke længere vilde have Kirken paa den Ø Selø og begyndte at bygge en ny Kirke paa det Fastland, blev Tømmeret om Natten forfløttet fra Landet ud paa Øen, uden noget Menneskes Hjælp. Man mærkede, at Kirkens Forfløttelse maatte ikke behage Dødningserne, saalænge deres Ben og Legemer blev liggende paa Øen; derfor tog man sig fore at opgrave de nyligst nedsatte Legemer samt mange løse Ben og begrov dem paa det Fastland. Siden blev Bygningen urørt, da Dødningserne paa Landet handhævede den mod dem, som blev igjen paa Øen” (Thrap 1902:8, avskrift av sagn skrevet ca. 1760 – se Djupedal s. 89). I 1776 ble kirken og gjeldet omtalt som følger: ”Hove-Kirke kaldes endnu ofte i daglig Tale Selløe-Kirke, ligesom Hove-Kald heeder gemeenlig Selløe-Kald, af den lige over for Præstegaarden beliggende Øe Selløe, hvor Kirken tilforn har staaet, og hvor endnu sees mange Levninger af den bekiendte St. Sunnivæ (eller rettere St. Albani) Kloster, nemlig Taarnet i sin fulde Høide tillige med Taarn-Trappen, og i Klosteret selv adskillige Munke-Kieldere og et Capell, med videre (...) Ellers kaldes og Hove-Kirken undertiden Stat-Kirken, fordi den er en Sogne-Kirke for Statlandets Beboere” (Strøm II:302). (kartreferanse: AH 095-5-3). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

SELJE KLOSTER OG HELGENANLEGG, gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn), Selja, Selje kommune. Nedlagte kirkesteder

ID 83760 og ID 84839

Eldste omtale av kirkelige anlegg på Selja er i Odd munks saga om Olav Tryggvason (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21). Her nevnes flere kirker: «*Oc i Selio ero fim kirkivr ok þar er fylkis kirkia ok Kriz kirkia ok Mariv k. ok Mikials k. Albanvs k. ok Svnnifo k.*». Dette er tidligere tolket slik at Kristkirken også var fylkeskirke og i tillegg dedisert Sta. Maria og St. Albanus, og at den rundt 1100, da bispesetet for Gulating lagdømme ble fast etablert i Bergen, ble bygd om til klosterkirke for en benedictinerkommunitet (Munch 1852:35f, Djupedal 1966:43, Sveaas Andersen 1995:314, 330). Marit Nybø derimot identifiserer Albanuskirken som opprinnelig bygd som den vestnorske biskopens residenskirke på slutten av 1000-tallet før den ble overdratt benediktinerne rundt 1100, og at Sunnivakirken ble reist for å markere martyrstedet i likhet med terrassen (Nybø 2000:203-207). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

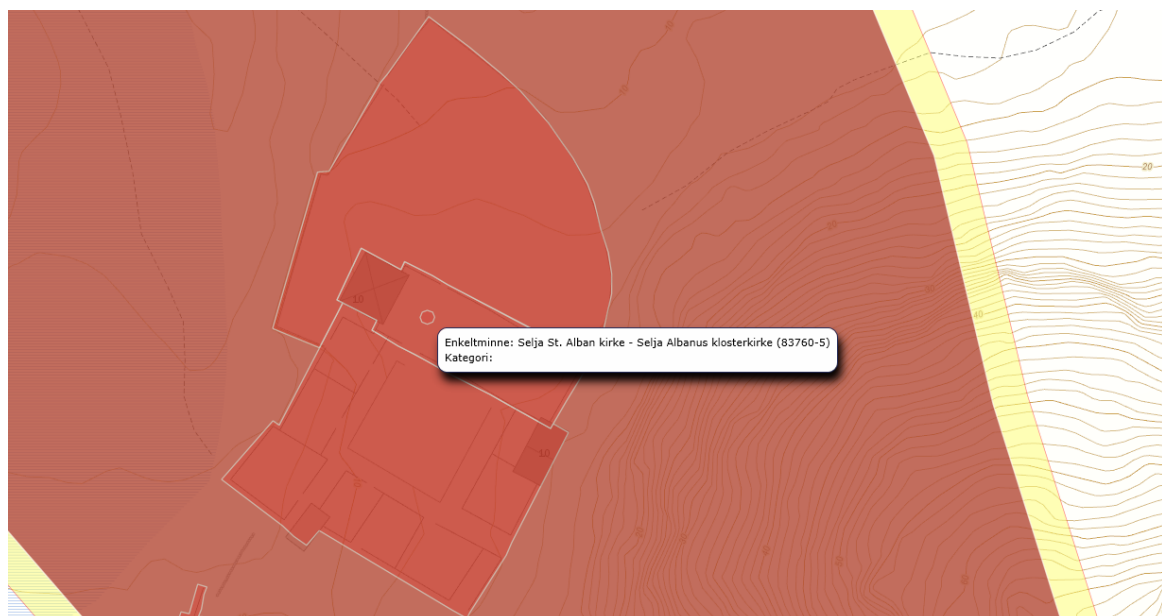
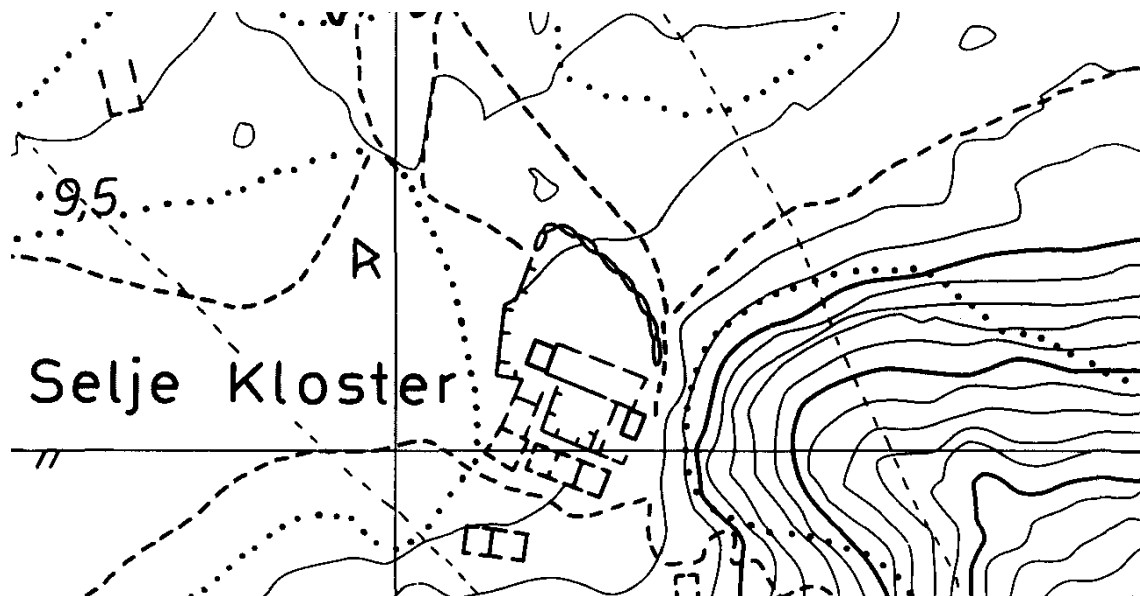

SELJA ST. ALBAN OG DEN HELLIGE TREENIGHET, gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested.

ID 83760-5 – jf. ID 83760-1

Eldste omtale av kirkelige anlegg på Selja er i Odd munks saga om Olav Tryggvason (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21). Her nevnes flere kirker: «*Oc i Selio ero fim kirkivr ok þar er fylkis kirkia ok Kriz kirkia ok Mariv k. ok Mikials k. Albanvs k. ok Svnnifo k.*». Dette er tidligere tolket slik at Kristkirken også var fylkeskirke og i tillegg dedisert Sta. Maria og St. Albanus, og at den rundt 1100, da bispesetet for Gulating lagdømme ble fast etablert i Bergen, ble bygd om til klosterkirke for en benedictinerkommunitet (Munch 1852:35f, Djupedal 1966:43, Sveaas Andersen 1995:314, 330). Marit Nybø derimot identifiserer Albanuskirken som opprinnelig bygd som den vestnorske biskopens residenskirke på slutten av 1000-tallet

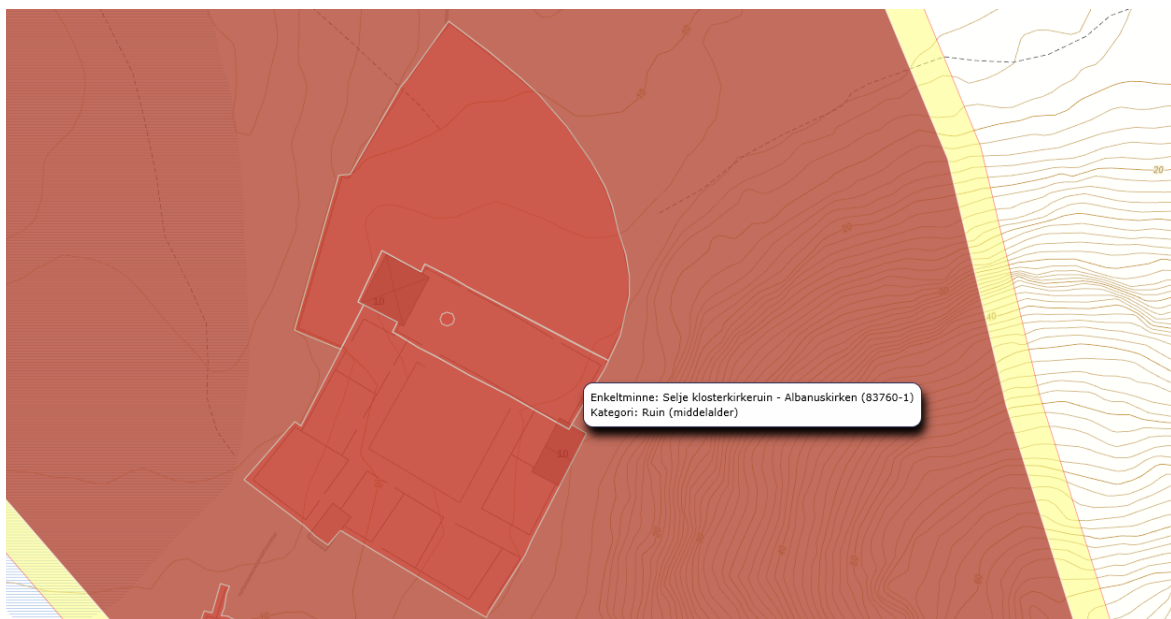
før den ble overdratt benediktinerne rundt 1100, og at Sunnivakirken ble reist for å markere martyrstedet i likhet med terrassen (Nybø 2000:203-207). Kirken kan dermed identifiseres som en kirke dedisert også Den hellige treenighet, til vanlig kalt Kristkirke, lik de øvrige norske domkirker med unntak for Halvardskirken i Oslo (Helle 1997:245-6). Kirkebygget, reist i kvader, framsto opprinnelig som en treskipet basilika med hevet midtskip. Skipet har motstilte portaler i nord og sør samt vestportal. Kirken har rektangulært grunnplan (15,5x10,6 m) og et smalere, rektangulært kor (ca. 6,5 m bredt) med rett østavslutning (Ekroll 1997:269f). I og med at Albanuskirken gikk over til munkene på et tidlig tidspunkt er det således rimelig vi ikke har skriftlige kilder til dens historie ut over omtalen i nevnte saga. (kartreferanse: AG095-5-4). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

SELJA ST. ALBANUS KLOSTERKIRKE, gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested.

ID 83760-1 – jf. ID 83760-5

I Odd munks saga om Olav Tryggvason heter det: «*Sipan var Svnnifa ferð til Biorgyniar. En Albanus hvilir i Seliv*» (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21), altså at relikviene av St Sunniva ble ført til domkirken i Bergen mens relikviene av St Alban ble værende i Albanuskirken på Selja. Dette kan ha skjedd rundt eller kort før 1100, da benediktinermunker (DN VII:32) etablerte seg på øya (Lunde 1987:110). Munkene overtok den eldre Albanuskirken, som opprinnelig ble bygd som den vestnorske biskopens residenskirke på slutten av 1000-tallet (Nybø 2000:203-207), og ombygde den til klosterkirke. På 1100-tallet ble det bygd til et vesttårn. Etter en brann på 1200-tallet ble det bygd nytt kor i samme bredde som skipet, og et klosteranlegg i stein ble reist inntil kirken på dennes sørside. Grunnplanen for klosteranlegget er rektangulær med konventstue i øst, kjøkken og matsal i sør og med legbrødrenes fløy i vest (Ekroll 1997:269f). Det er relativt lite informasjon om klosteret gjennom middelalderen, men abbeden nevnes jevnlig på 1300- og tidvis på 1400-tallet. I 1497 ble klosteret med sine eiendommer, etter søknad fra kong Hans og abbeden og konventet ved Nidarholm kloster, av paven overdratt Nidarholm kloster (DN XVII:767). Dette første muligens ikke fram, og i 1545 ble Selje klostres landskyld lagt til St. Jørgens hospital i Bergen (Lunde 1987:110). Over tid forfalt anlegget og bygningene ble brukt som steinbrudd. Bukta rett nord for klosteret heter Klosterlågen, og fjellet rett i sør Klosterfjellet. (kartreferanse: AG095-5-4). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

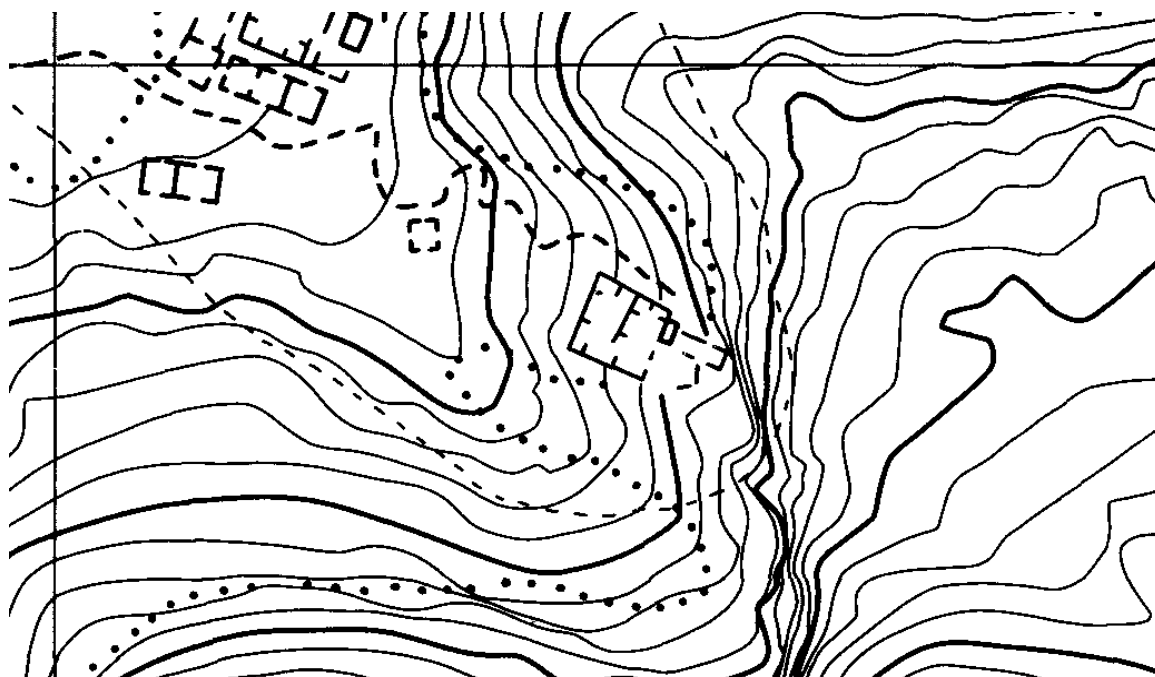

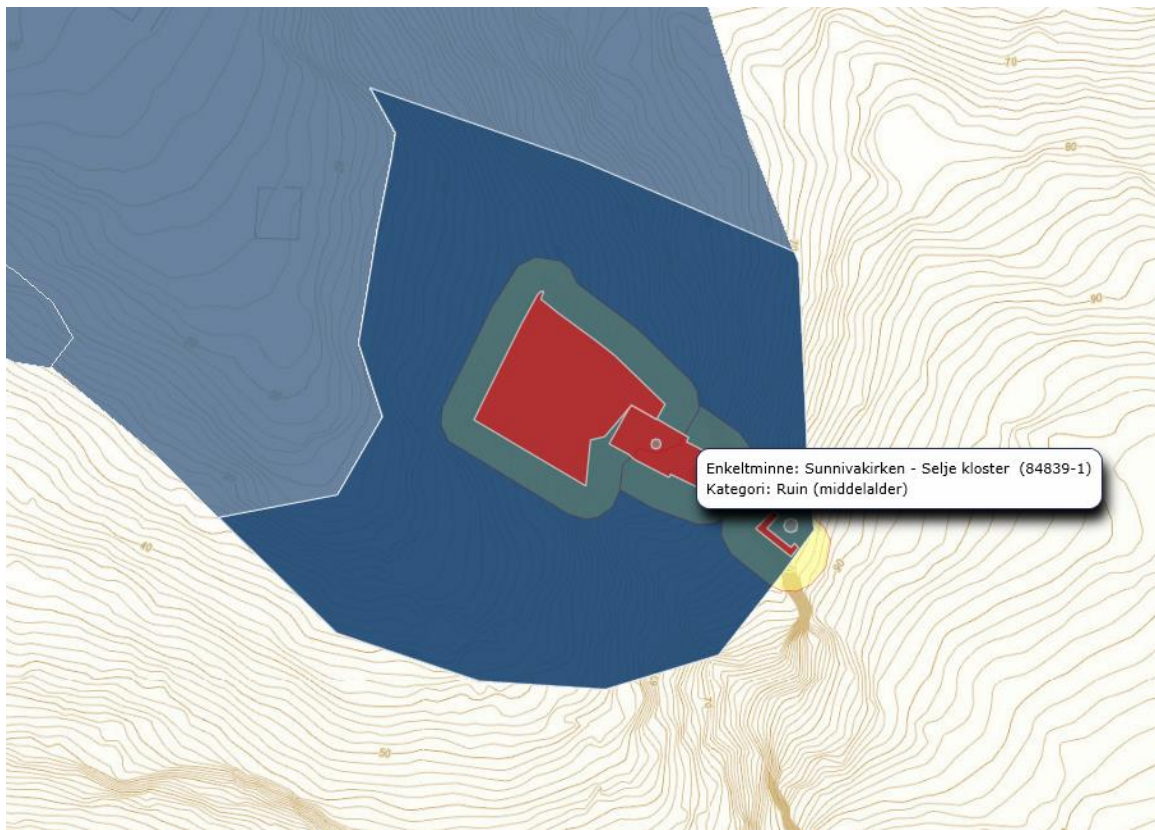
SELJA ST. SUNNIVA KIRKE, gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84839

Eldste omtale av kirkelige anlegg på Selja er i Odd munks saga om Olav Tryggvason. Her nevnes flere kirker: «*Oc i Selio ero fim kirkivr ok þar er fylkis kirkia ok Kriz kirkia ok Mariv k. ok Mikials k. Albanvs k. ok Svnnifo k.*» (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21). Ifølge tradisjonen ble St. Sunniva og hennes følge i andre halvdel av 900-tallet drept av et steinras i ei hula på øya Selje, på flukt fra Håkon jarl og hans menn. Da skulle følget ha bodd på stedet i en årrekke allerede. I 996 skal Olav Tryggvason ha latt bygge en trekirke rett ut for hula og lagt Sunnivas legeme i et skrin i denne kirken. På 1000-tallet ble trekirken erstattet med en ny

kirke i stein. For å få plass til byggeriet i et bratt terreng ble det reist to kraftige forstøtningsmurer og et platå ble anlagt bak disse. Ifølge Nybø (2000:203-207) ble kirken i likhet med terrassen bygd for å markere martyrstedet. Kirken står nå som ruin. Skipet var rektangulært med et areal på 11x8 m, koret kvadratisk med målene 6,5x6,5 m. Kirkens eneste portaler var motstilte nord og sør i skipet. I skipet var det to sidealtere, i koret et høyalter og bak dette en pall der helgenskrinet nok har stått (Ekroll 1997:267ff). I Odd munks saga om Olav Tryggvason heter det: «*Sipán var Svn̄nifa ferð til Biorgyniar. En Albanus hvilir i Seliv*» (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21), altså at relikviene av St Sunniva ble ført til domkirken i Bergen mens relikviene av St Alban ble værende i Albanuskirken på Selja. I 1327 omtales en gave/avgift kalt Sunnivamelet (*annis certam mensuram farine, que Sunnifumiol in vulgari apellatur*), en parallell til Olavskornet i Nidaros bispedømme, og som årlig skulle sendes fra Hjaltdlands innbyggere til Sunnivas skrin i Bergen (*ad scrinium beate Sunnive Bergis offerent*) (DN VII:120). Trolig går denne trdisjonen tilbake til tiden da skrinet sto på Selja. Biskop William av Orkenøyene skulle hjelpe biskop Audfinn med innsamlingen. Ca. 1330 ble landskylden til presten ved Sunnivakirken ført som «*Prest tekian i Bø i Seliu ok Sunnifu kirkiu*» (BK 8a). Trolig mangler et blad i jordeboka, for det er ikke ført skyld til kirkens fabrica. Sammenslåingen av inntektene til presten ved Sunnivakirken og presten ved fylkeskirken på Bø på den andre sida av øya må forstås slik at Sunnivakirken da ble betjent av presten på Bø. (kartreferanse: AG 095-5-4). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

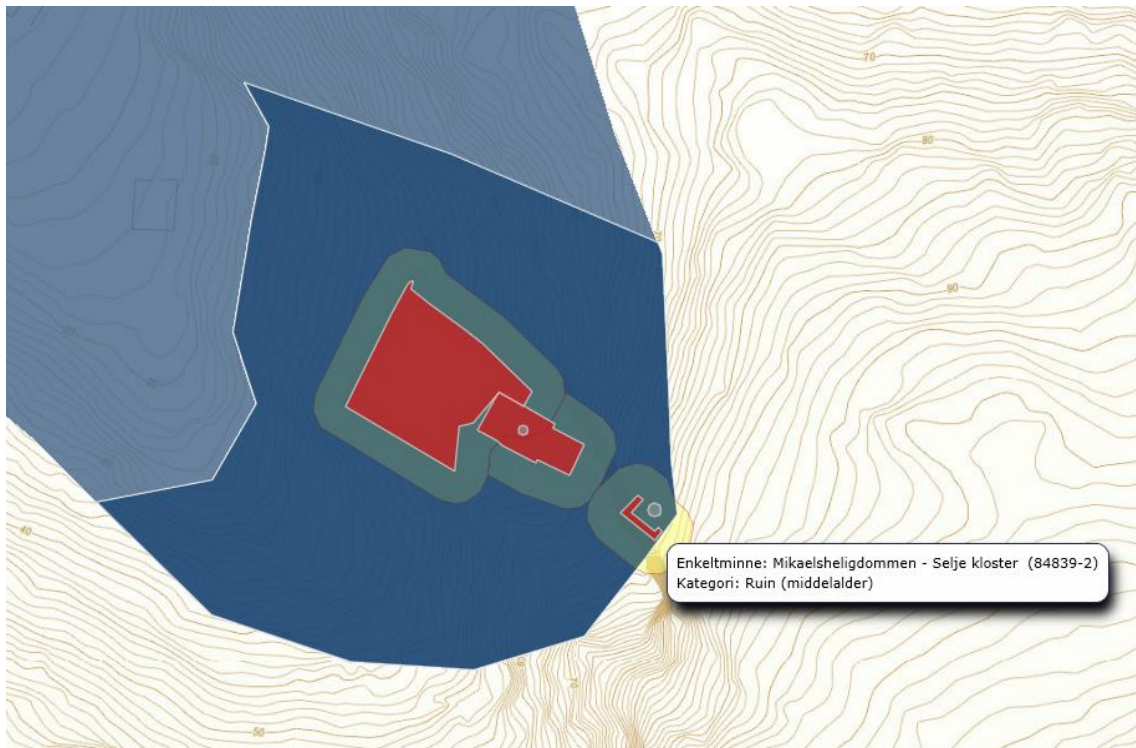
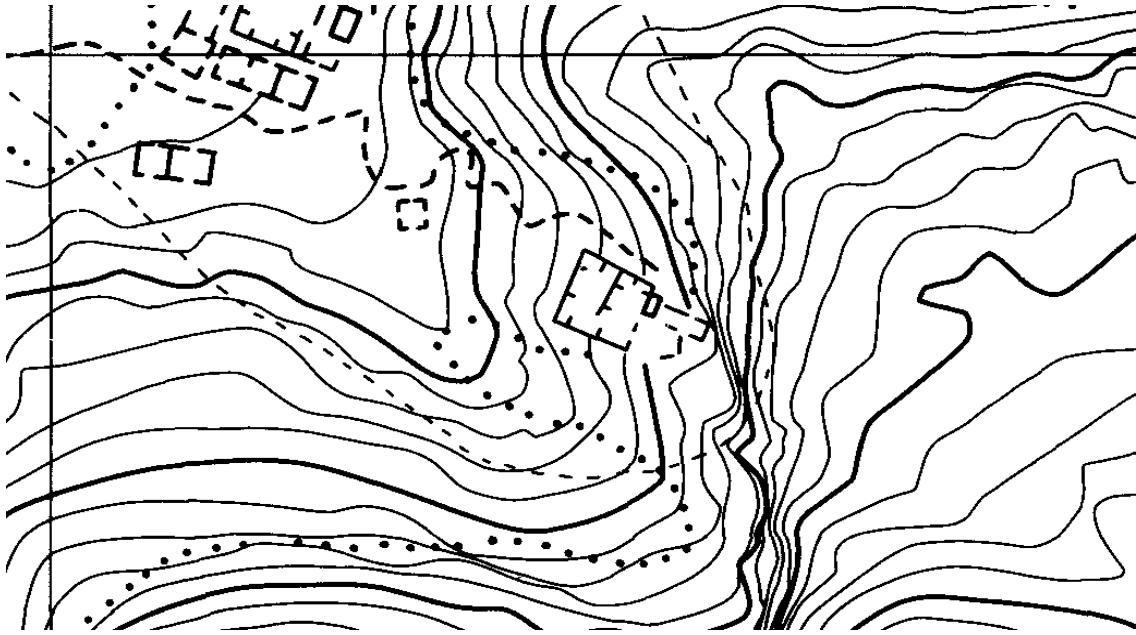

SELJA ST. MIKAELS HULEKIRKE («SALEN»), gnr. 56 Bø (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested.

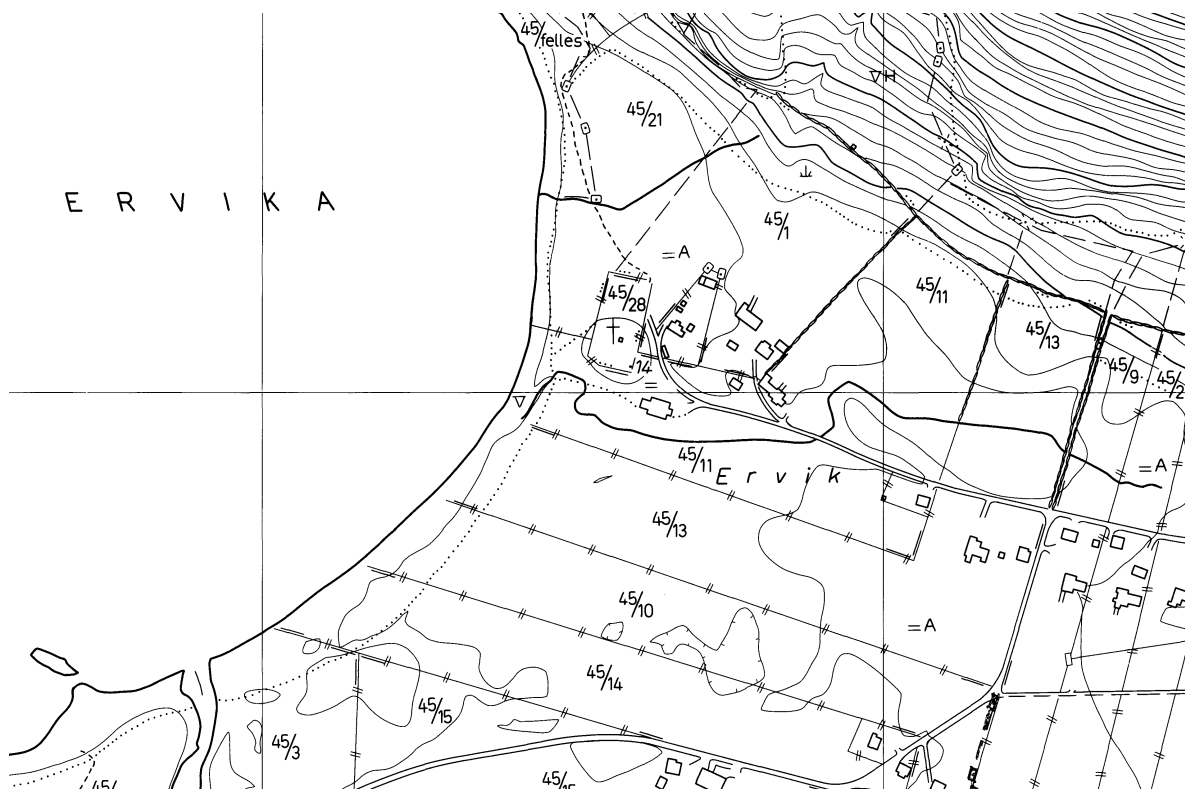
ID 84839

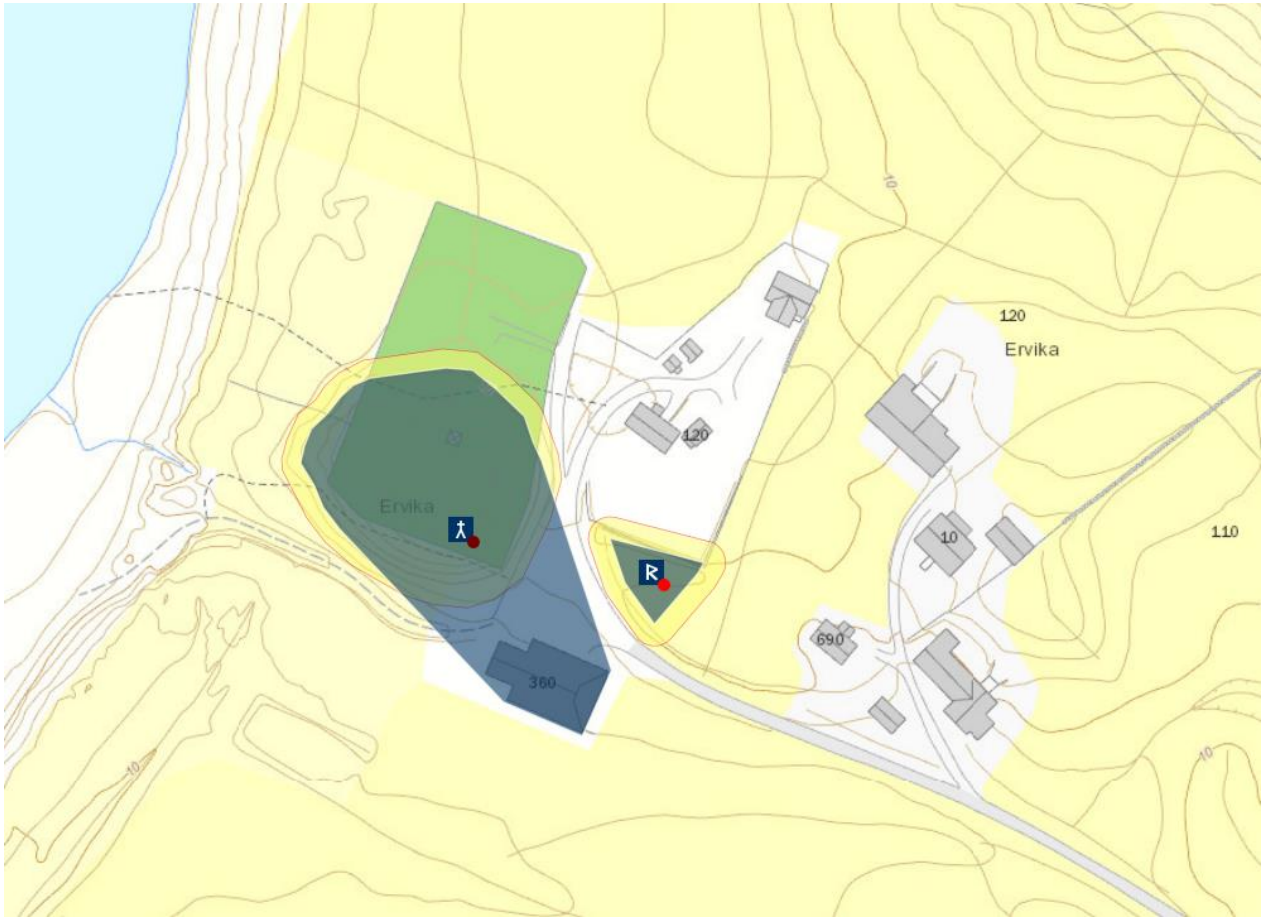
Eldste omtale av kirkelige anlegg på Selja er i Odd munks saga om Olav Tryggvason. Her nevnes flere kirker: «*Oc i Selio ero fim kirkivr ok þar er fylkis kirkia ok Kriz kirkia ok Mariv k. ok Mikials k. Albanvs k. ok Svnifjo k.*» (Saga Óláfs Tryggvasonar, kap. 21). Videre heter det samme sted at «*i þeim dyrliga helli er þa fell er nv gíor kapella er þeir kalla salinn er hellirinn annar veggrinn en annar er af steini gar ok inn ibergit er skvti oc fellr þar vr litill lókr oc fa þar margir heilso ok er ðar górt alltari iþeiri kappello ok er þat upp i fiallit fra hòfuð kirkione*». Etter at St. Sunnivas legeme var plassert i kirken utenfor hulen ble denne omgjort til en kirke dedisert St. Mikael. Dette skjedde ved å mure opp vegger på to sider, en lang mot sør og en kort mot øst (Ekroll 1997:269). Kirken har således to rom, men orienteringen er rimeligvis den samme som hulens. Det innerste rommet – Sunnivahulen – ligger seks trinn og 2 meter lavere enn det ytre rommet og fungerte som kor. Det ytre rommet var skip. En kraftig stein innerst i koret har fungert som alter [*alltari iþeiri kappello*]. I et tilstøtende rom i nord finnes det som trolig er St. Sunnivas kilde, et lite oppkomme innrammet som et grunt, trekantet basseng, og som alt i sagatiden skal ha gitt helsebringende vann [*oc fellr þar vr litill lókr oc fa þar margir heilso*] (Aaraas et. al 2000a:30ff). Da Klüwer besøkte hula i 1817 var det fortsatt rester etter lys rød kalkmaling på huleveggene, og stedvis var det «*smaae Jernstifter, formodentlig til at hånge Lamper paa*» (Djupedal 1966:39ff m/ref.). Like sannsynlig er det at stiftene var oppheng for revler. (kartreferanse: AG 095-5-4). (Oppdatert tekst 31.10.2016 Jan Brendalsmo)

ERVIKA [Ervik], gnr. 45 Ervika (Hove/Selje sogn). Selje kommune. Nedlagt kirkested.
ID 84103

I Ervika på (gnr. 45) Ervika har det "frå gamalt" vært gravplass: "Prost Koren nemner i 1845 at han må vere innvigd kring 1550. Det var òg gamal skikk at Selje-presten heldt ei preike i Ervika ein gong for året, 'Ervike-preika' dei sa. Samstundes jordfeste presten dei som hadde vorte nedsette i kyrkjegarden". I 1746 het det hos sogneprest Harboe Frimann at "I Ervigen paa Stads-Landet er een for lang Tiid siden indviet Kirkegaard, hvori Indbyggerne paa de yderste Gaarder af Stadt begrave deris Døde, eftersom de ikke beqvemmelig kand bringe samme til Selløe Kirkegaard. Og til samme Gaard Erviig haver Præsterne fra ældgammel Tiid rejst ud i eller efter Juule-Højtid, for at holde en Prædiken om Juule-Lærdommen for den Almue yderst paa Stadt". Djupedal (1966:159f) mener at vinterfisket, som begynte rundt Kyndelsmess, kan ha vært årsaken til at prestene kom ut for preken ved juletider, i og med at fiskere fra alle kanter da samlet seg i grendene på Stadt for å skaffe seg hyre. Tidlig på 1800-tallet ble tidspunktet for årlig preken endret til tida rundt Jonsok. Djupedals antagelse om prekenens sammenfall med et spesifikt fiske gjør det svært sannsynlig at gravplassen på Ervika har røtter tilbake til seinmiddelalder, og at det også kan ha stått et korshus eller kapell på stedet. Gravplassen på Ervika ligger i en stor sandhaug, og denne vokser stadig pga. sandflukt. I 1906 ble arealet inngjerdet og utvidet, og året etter ble det reist et klokkehus på stedet. I 1965 ble det gitt løyve til å bygge et kapell i Ervika (Djupedal op.cit.). Fra sagaene er det kjent navnet på to høvdinger fra Ervika, Lodin og sønnen Ragnvald. Sistnevnte var med i slaget i Hjørungavåg (Aaland 1943:110). (kartreferanse: AF 097-5-1).

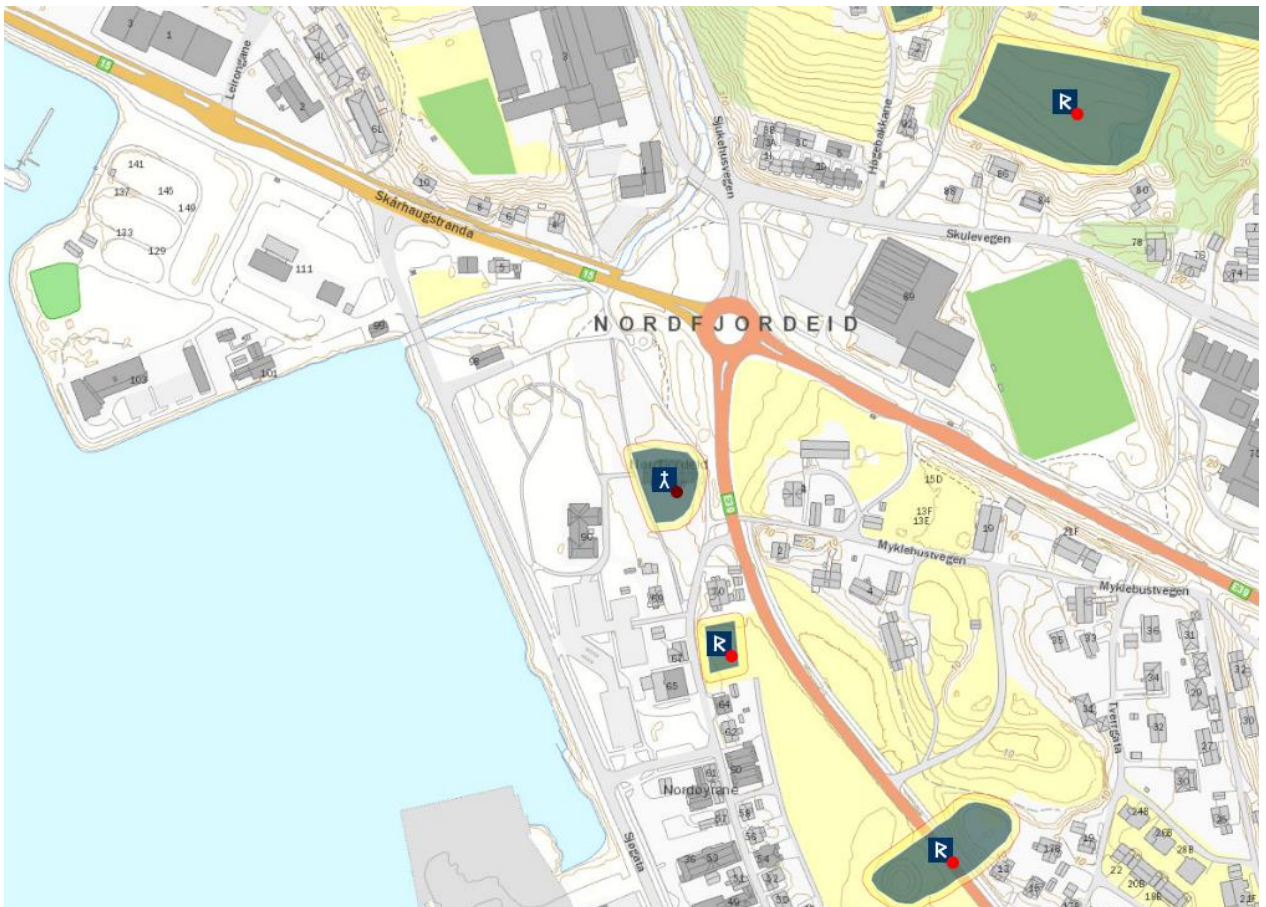

EID KOMMUNE

EID STA. MARIA [Nordfjordeid], gnr. 44 Myklebust (Eid sogn). Eid kommune.

ID 84063

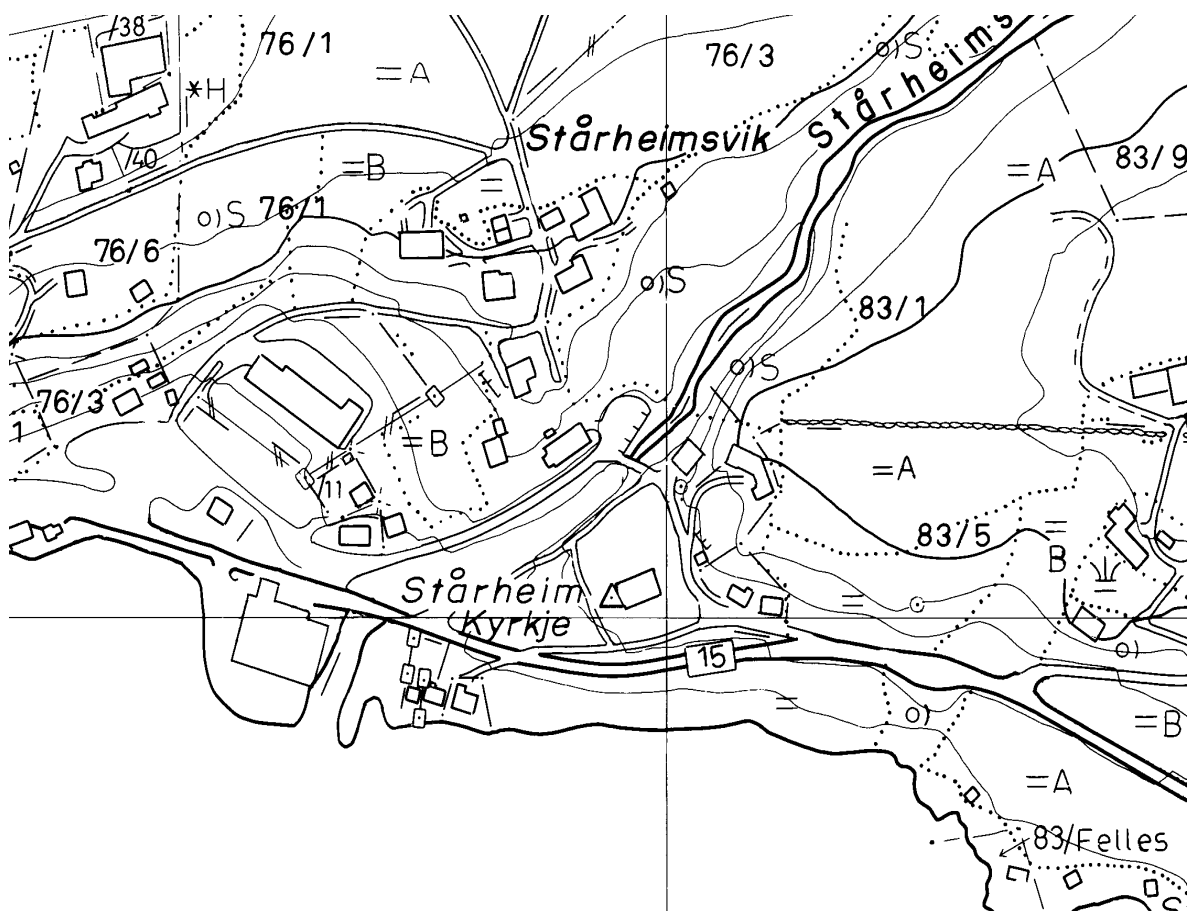
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 44) Myklebust er i 1327-28 (*ecclesia de Augi*, PN 134), mens sognet ikke ser ut til å være nevnt i de foreliggende kilder før ca. 1600 (JBB 107). Prest ved kirken nevnes i 1322 (DN III:128). Dedikasjonen er etter et brev av 1341 (DN IV:251). De eldre betegnelsene på kirkestedet er Øygi/Öyghi, hvilket skal være navnet på den nordligste armen av Nordfjord, nåværende Eidsfjord (NG 427f). Middelalderkirken var trolig en stavbygning, erstattet rundt 1600 av en tømmerbygning med korsformet grunnplan. Denne brant i 1689, og i dens sted ble det reist en ny tømmerbygning med samme grunnplantype. Nåværende kirke, en langkirke i tømmer med smalere, lavere kor og takrytter midt over skipet, sto ferdig i 1849 (Aaraas & al 2000a:99ff). Det kan se ut til at samtlige kirker er blitt reist på (mer eller mindre) samme tuftsted. Lokal tradisjon vil derimot ha det til at den eldste kirken på Myklebust sto få hundre meter fra nåværende kirke «på den gamle hovstaden litt søraust for der kyrkja ligg no» (Aaraas & al 2000a:104). På grunnlag av eldre foto (1895, 1901), samt et utskiftningskart fra 1878, kan det se ut til at kirkegården opprinnelig hadde sirkelformet avgrensning. En prestegård til Eid kirke nevnes ikke eksplisitt i Bergensbispens jordebok ca. 1330 (BK 17b), og i 1322-23 kun at biskopen under visitas skulle være «*j Öyghi norder iij neter*» (DN VII:98). Heller ikke i jordeboka fra ca. 1600 nevnes prestebol (JBB 104-111), så muligens har presten i middelalderen kun hatt visse rettigheter til gårdsdrift i selve Myklebust. Det har vært antatt at (46) Osnes har vært prestebol (Aaland 1909:152), i og med at det lå en stor skyldpart i denne gården til mensa ved Eid kirke ca. 1330 (BK 17b). Ca. 1330 lå det svært godt med skyld til mensa men lite til fabrica (BK 17b-18b). Rett opp i fjellsida nordvest for kirken heter det Prestemarka. «Paa Gaarden Møklebust, i Nærheden af Hovedkirken, sees mangfoldige Gravhøie» (Neumann 1836:261). (kartreferanse: AN 091-5-1). (Oppdatert tekst 2016 Jan Brendalsmo)

STÅRHEIM, gnr. 83 Stårheim (Stårheim sogn). Eid kommune

ID 84994

Eldste omtale av en kirke på det gamle høvdingsetet (gnr. 83) Stårheim er i 1324 (*Stofræims kirkiu*, DN I:177). På 1300-tallet var gården drottseten Erling Vidkunssons odel (DN I:176). Nåværende kirke står nede ved fjorden der Stårheimselva munner ut. Den ble bygd i 1864 til erstatning for en liten langkirke i tømmer. Denne var trolig reist rundt 1600, og den ble nær totalskadd i brann i 1859. Før det var en stavkirke i 1338 blitt brent ned, trolig av bøndene (jf DN VIII:107, NG 439). Denne ble erstattet av nye kirke på stedet, trolig også en stavkirke, som så rundt 1600 fikk sin etterfølger i tømmer (Aaraas & al 2000a:96ff). Det ser ut til at samtlige kirker er reist på samme tuftsted. Ca. 1330 lå det litt skyld til mensa men intet til fabrica (BK 17b). Til fabrica lå det ca. 1600 kun én landskyldpart, samt inntektene av 5 kirkekuer og kirkeparten av tienden, og kirken lå da som anneks under hovedkirken på Eid (JBB 105). 20 september 1328 var biskop Audfinn (trolig) på visitas på Stårheim (DN II:166). Det ser ikke ut til at det var prestebol til kirken i middelalderen. (kartreferanse: AL 091-5-2).

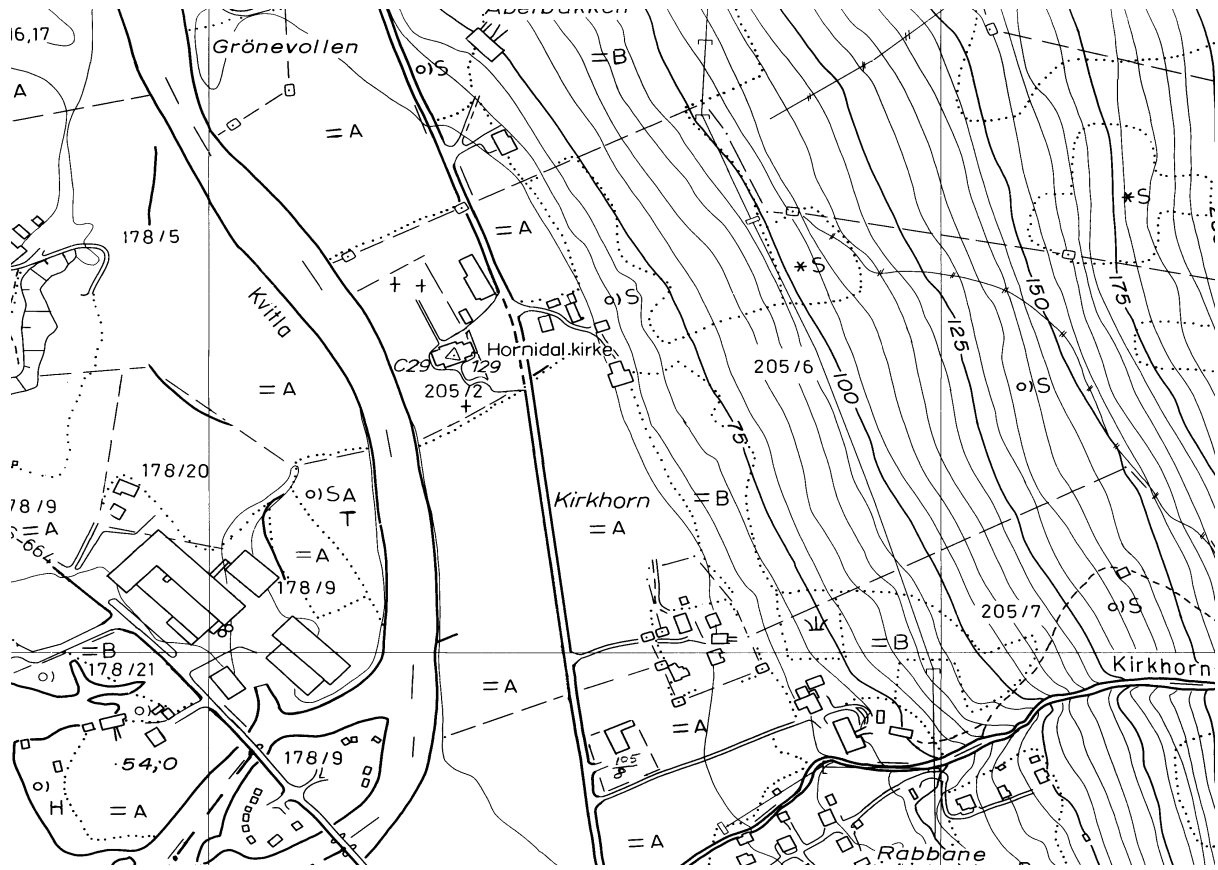
HORNINDAL KOMMUNE

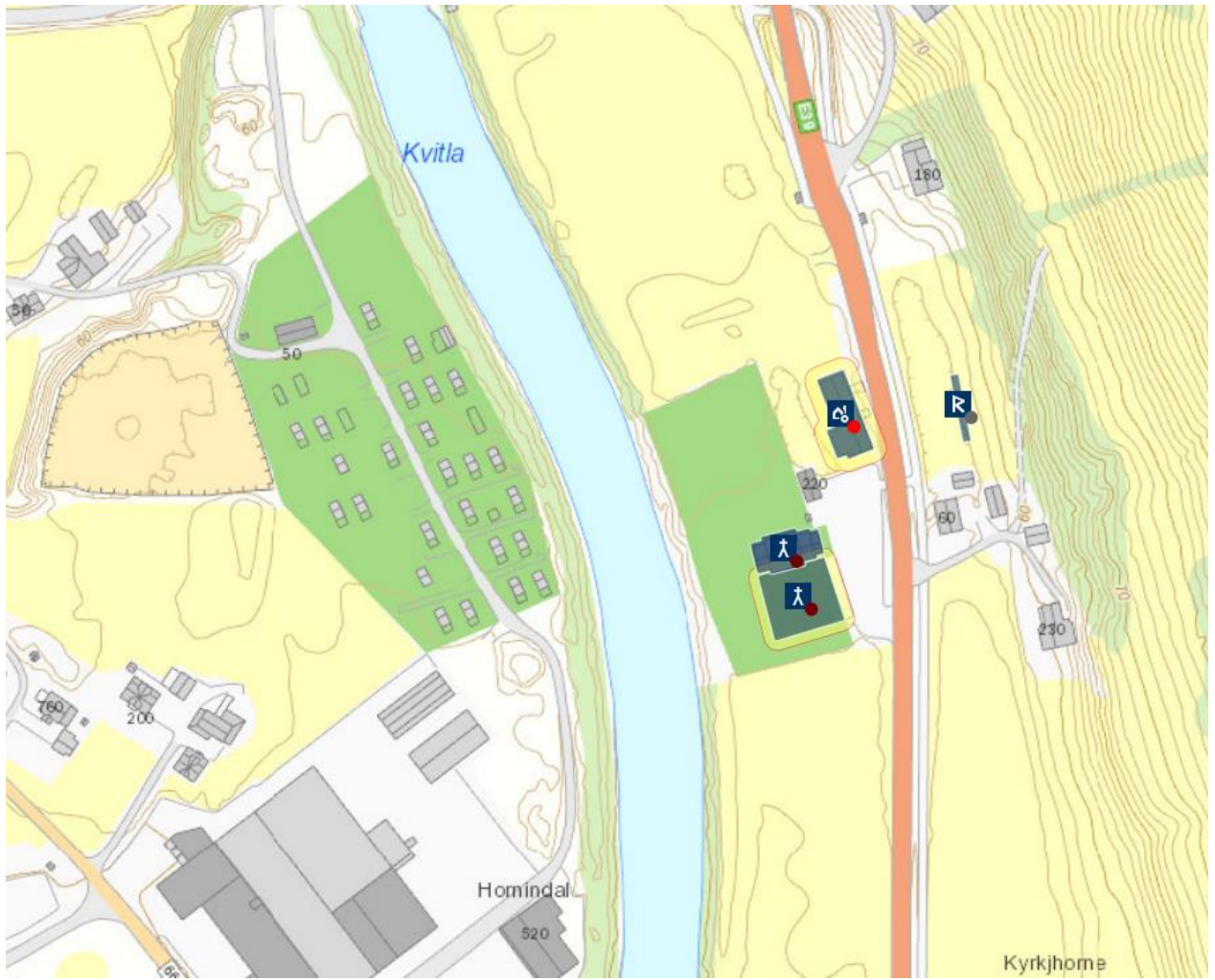
KIRKHORN (HORNINDAL), gnr. 38 (=205) Kirkhorn (Hornindal sogn). Hornindal kommune.

ID 84633

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Hornymudall*, BK 18b, reg.). Nåværende kirke bygd 1856 står på (gnr. 205) Kirkhorn. Den erstattet en liten langkirke i tømmer og som trolig ble reist rundt 1600. Kirken før dette var trolig en stavkirke (Aaraas & al 2000a:110ff).

Tømmerkirken skal ha vært noe lengre enn nåværende kirke men lavere og smalere. Nykirken ble reist like nord for den gamle og parallelt med denne, og tømmerkirken var i bruk fram til den nåværende sto ferdig: ”Det skal ha vore sovidt ein mann kunde smyga imillom” (Hatlelid & al 1956:14, 24, 28). En lokal antagelse er at ”Fyrr gamlekyrkja vart bygd på 1600 talet, var det ei stavkyrkja umlag på same staden, kanskje litt lenger aust” (Hatlelid & al 1956:12), men denne påstanden er ikke grunnlagt med referanse til tradisjon eller annet. Ca. 1330 lå det godt med skyld til mensa men kun to kyr og ei geit til fabrica (BK 18b-19a). Til fabrica lå det ca. 1600 ingen landskyld, kun inntektene av 6 kirkekuer samt kirkeparten av tienden, og kirken lå da som anneks under hovedkirken på Eid (JBB 105). Rett nord for kirken heter det Prestegardskroken og Prestegardsøyane. I 1856 var det kirkegård kun på sørsida av nåværende kirke, mot nord skal grensa ha gått like inntil kirken. ”Mot sud meiner ein at grensa gjekk der porten er i dag og beint mot elvi i vest. Inngangsporten var den gongen mot sud, truleg litt nedanum midten av muren (...) Den nordre porten låg nokre stig lenger aust enn i dag, og herifrå gjekk grensa i ein spiss mot det sud-austre hyrna. Berre for få år sidan kunde ein sjå leivingar etter muren, og millom denne og muren i dag, var der merker etter gamle graver. Det nye sakristiet ligg soleis på den gamle kyrkjegarden. Kva tid muren var flytt nærare kyrkja, hev det vore uråd å få greide på (...) Etter 1856 vart tomti etter gamlekyrkja og heile kyrkjegarden elles påfylt eller ’kasta um’ som dei gamle sa” (Hatlelid & al 1956:91f). På gården, ned for tunet, ble det i 1898 gjort et gravfunn fra eldre jernalder (Aaland 1909:50). (kartreferanse: AR 093-5-4).

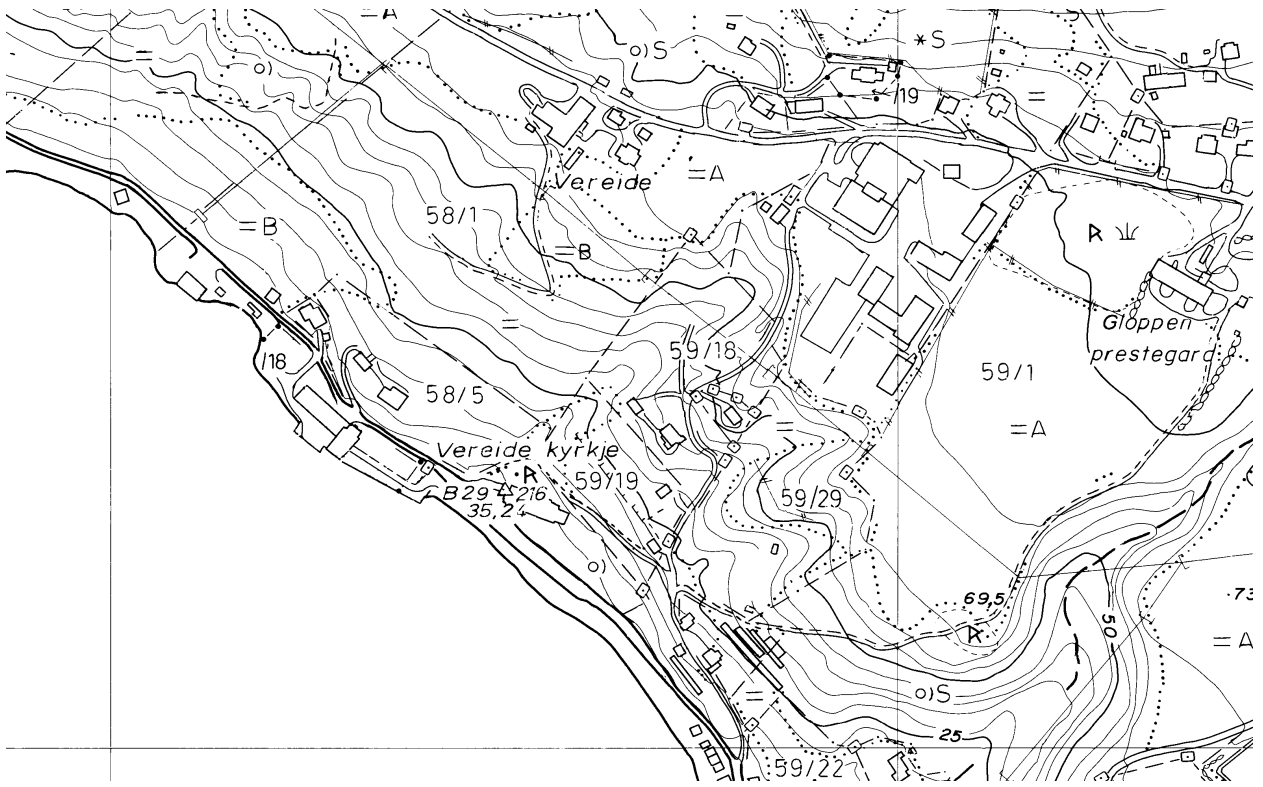

GLOPPEN KOMMUNE

VEREID [Vereide](**GLOPPEN**), gnr. 59 Gloppen prestegard (Vereid sogn). Gloppen kommune.

ID 85807

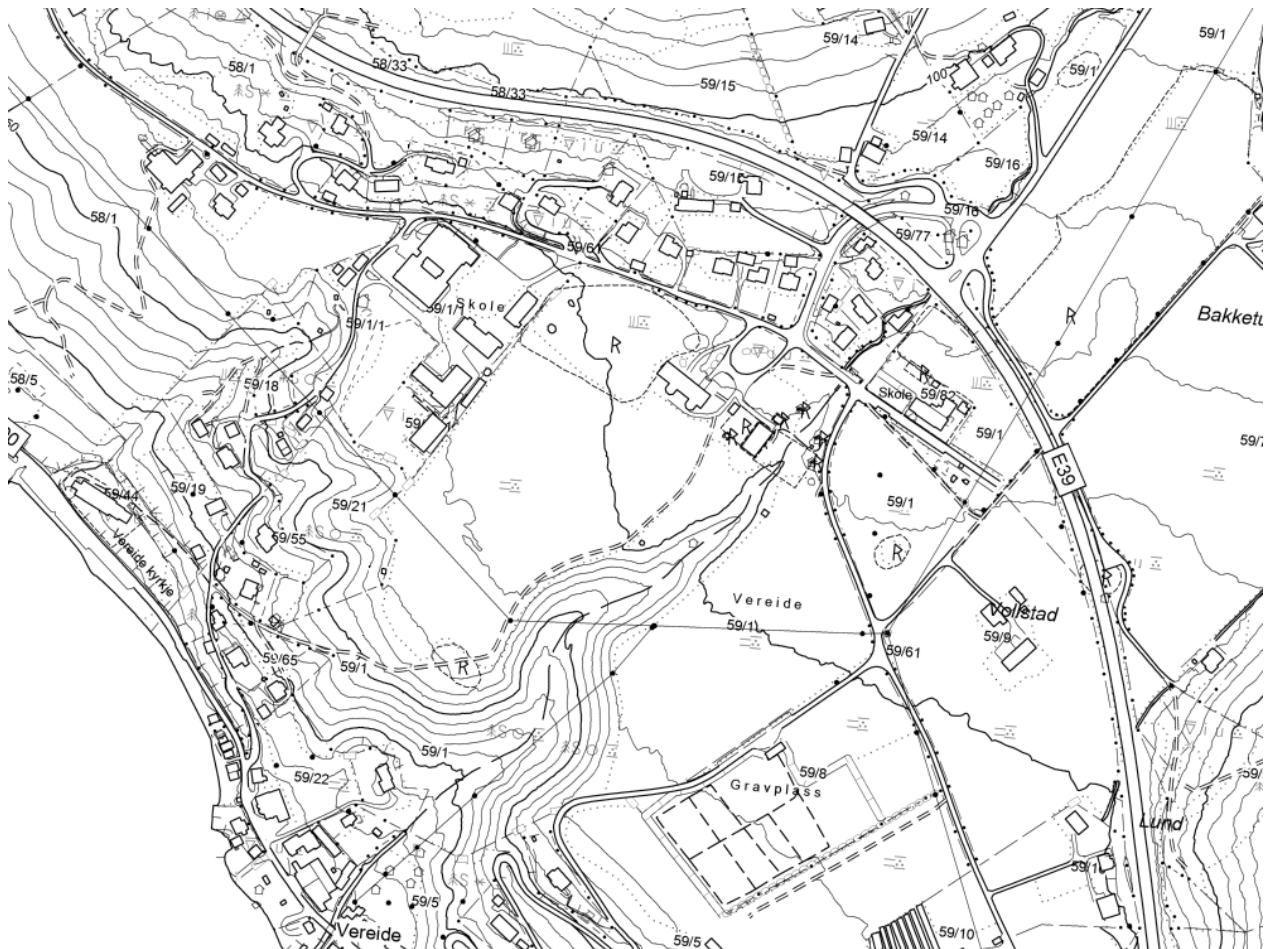
Eldste omtale av kirken er i 1310 (*ecclesia de Winreið*, DN III:91), men en prest er nevnt i 1303 (DN XII:36). Steinkirken står på (gnr. 59) Gloppen prestegard hvis opprinnelige navn er Vereide indre (NG 467). Kirken har rektangulært skip og trolig opprinnelig et smalere, rektangulært kor. Ut fra stiltrekk er det rimelig å datere den til etter midten av 1100-tallet, men den er kraftig ombygd i nyere tid – bl.a. ble nytt kor satt opp i 1931. Kirken gjennomgikk trolig en større ombygging også i 1631. Vesttårnet i tre er fra 1879 (Aaraas & al 2000a:161ff). Prestegård er omtalt i 1401 (*preststovona a adhrnemdo Vinreidhi*, DN XIV:22). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa men intet til fabrica bortsett fra et kyrlag sau, ei geit og en sau (BK 15a-b). Ca. 1600 var Vereid hovedkirke med annekser på Austrheim, Gimmestad og Breim (JBB 99f). ”Lige udenfor Hovedkirkens Chor staaer et 2 ½ Alen høit antikt Steenkors (...) Paa Sandøren, i Syd fra Præstegaarden, staaer ved Stranden et antikt Steenkors, af Form og Størrelse, som det, der staaer paa Kirkegaarden” (Neumann 1836:259f); et tidligmiddelaldersk steinkors av den lille typen og som i dag står rett på nordsiden av kirken, skal ifølge lokal tradisjon være flyttet dit fra Korsvikja i forbindelse med gravleggingen av presten Torbjørn Arnesson rundt 1380 (Aaraas & al 2000a:153). ”Paa Kirkegaarden ligger en Liigsteen med en Gravskrift, i Middelalderen kaldt Munkeskrift, over en Sira Thorbjørn Andreassen” (Neumann 1836:260); en sira Torbjørn er kjent i 1380 (DN IX:175). 15 september 1310 var biskop Arne på visitas på i Nordfjord, og da ble kirken på Austrheim lagt som anneks til Vereid (DN III:91). I 1743 var Vereid hovedkirke med annekser på Gimmestad og Re (Løyland 2006:339). Det finnes en rekke gravhauger oppover i dalsiden nordøst for kirken, men ingen markeringer for slike nede i sjøkanten der kirken står. Det ser ut til at det kun i begrenset grad i dag blir gravlagt folk ved kirken, da en større gravplass finnes få hundre meter mot øst. Den gamle kirkegården målte i 1840 110x53 alen, og i 1868 ble arealet nær doblet ved at det ble anlagt ”to 5 alner høge terassar (hjellar) mot nord opp etter bakken” og der disse kom i jamnhøyde med en flat voll på nordsiden, slik at også denne ble del av gravplassen. I 1890 skjedde en ny utvidelse, mot sydøst på drøye 660 m² (Aaland 1935:103ff). På prestegården er det gjort flere gravfunn fra eldre jernalder, og det fantes tidligere en rekke gravhauger ved tunet og kirken. Fortsatt står en nær 4 m høy bautastein ved tunet (Aaland 1935:57f). (kartreferanse: AO 089-5-4).

KAPELLET PÅ VEREIDE, gnr. 58 Vereide ytre (Gloppen sogn). Gloppen kommune.
Nedlagt kirkested.

ID 131814

Kappellunni a Vinræiði er kun nevnt tidlig på 1300-tallet, i jordeboka for Bergen bispedømme (BK 15a). Bygningen ble da omtalt både som kirke (*kirkiunni*) og kapell (*kappellunni*), den hadde egen prest, og den dro noe landskyld til både fabrica og mensa men tok ikke tiende (BK 15b). Ifølge lokal tradisjon skal det i den eldste tida ha stått en kirkebygning på flata oppe ved (gnr. 59) Gloppen prestegard, på et sted kalt Gåsekvia og som kan ha vært like ved hovedhuset på bnr. 1 av Vereide, og som ble erstattet av steinkirken nede ved fjorden (Aaland 1935:124). Kapelltufta har ikke kunnet sikkert lokaliseres (Buckholm 1998:16). Ætta på Vereide skal ha vært mektig, og et samtidig men separat separat bønnehus/kapell er ikke usannsynlig. (kartreferanse: AO 089-5-4).

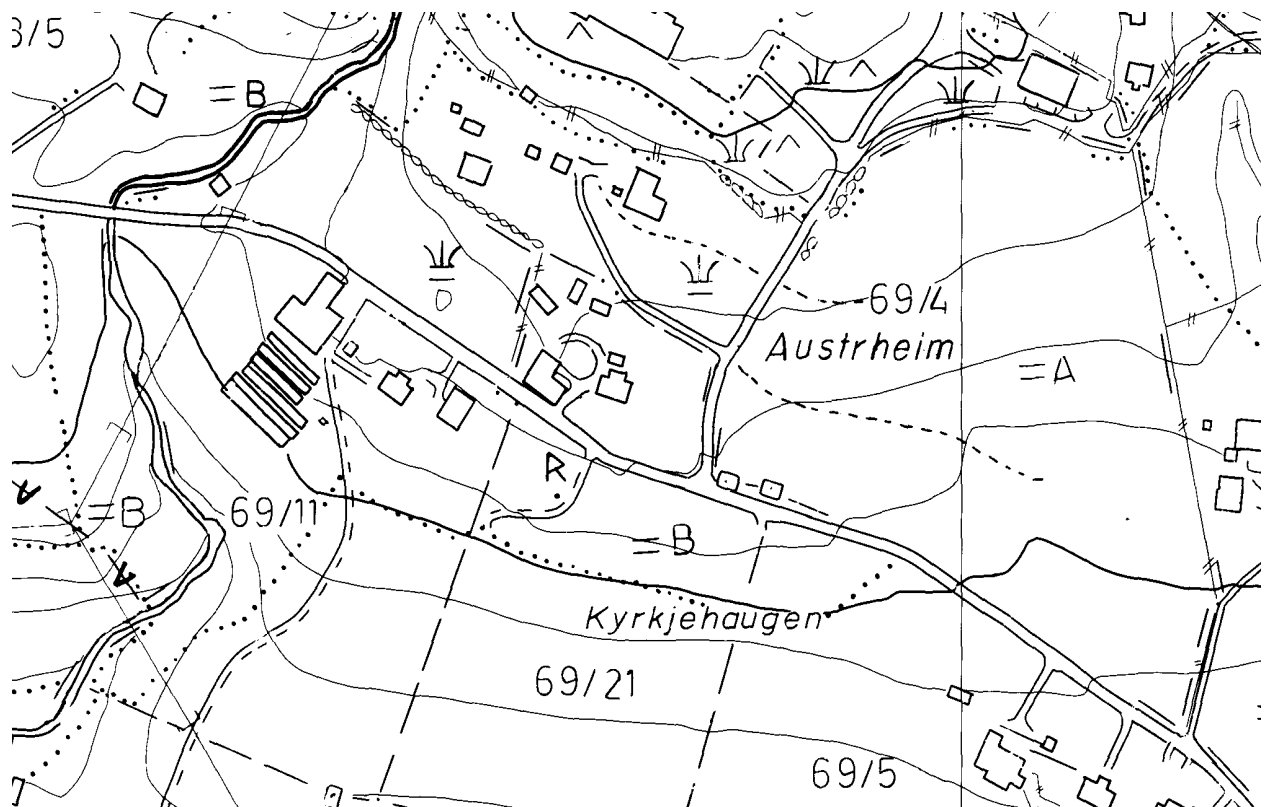

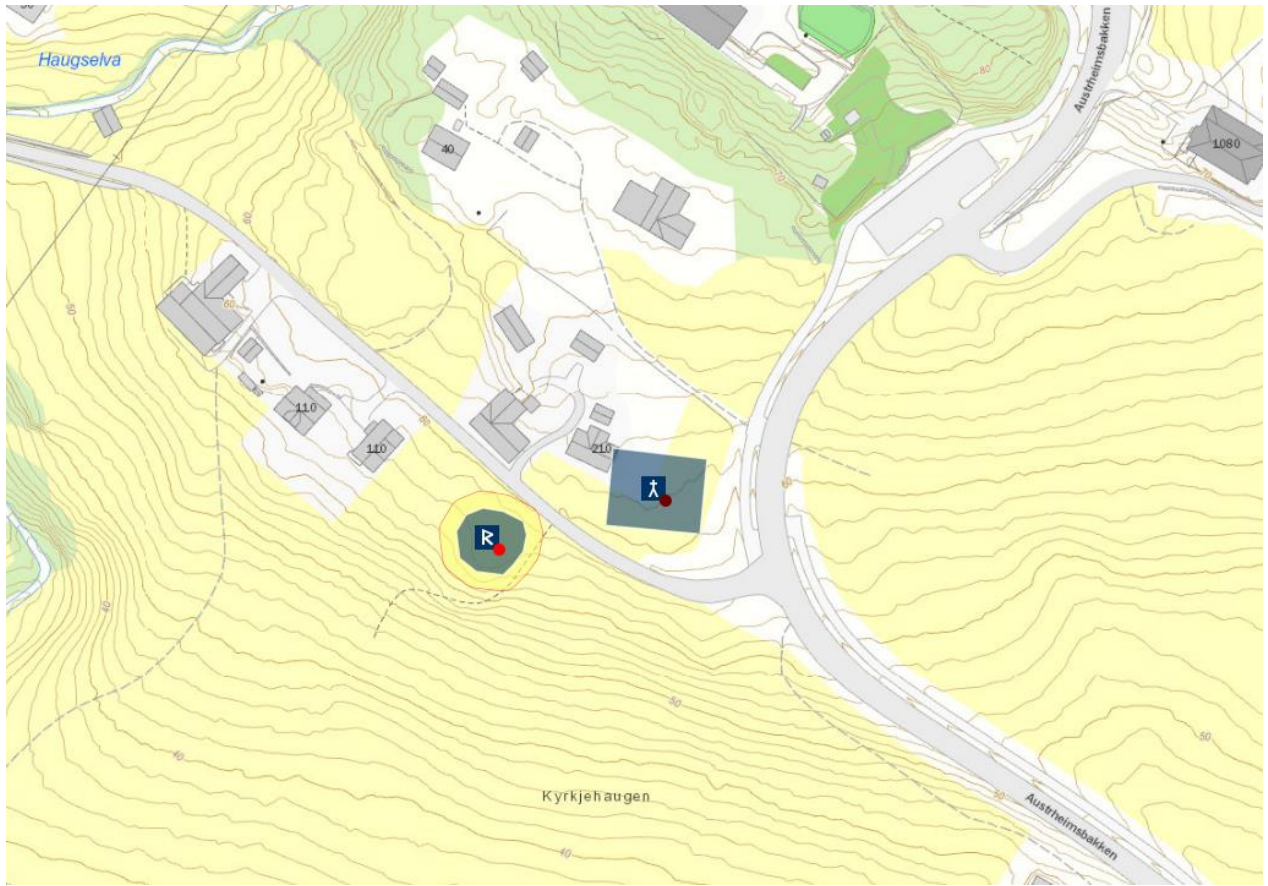

AUSTRHEIM, gnr. 69 Austrheim (Vereid sogn). Gloppen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 83829

Kirken er nevnt i 1310 (*ecclesia de Austerhæim*, DN III:91), og en prest i 1303 (DN XII:36). Kirken sto på (gnr. 69) Austrheim på bnr. 21, ikke på bnr. 4 der minnesteinen over kirken står. Lokaliteten ble sannsynligvis påvist arkeologisk i 1991, og den befinner seg i en eplehage på en forhøyning rett inntil/nord for hovedveien (Buckholm 1998:16). Ca. 1330 mangler sidene der landskyld og tiende til Austreim kirke skulle vært, men det er rimelig å anta at det fabricagodset som er nevnt øverst på s. 15a lå til Austreim: *priu kyrlogh* (Halvorsen & al 1989:12). Ca. 1600 lå kirken som anneks til hovedkirken på Vereid (JBB 99f). Kirken må være lagt ned kort etter 1600, i og med at den ikke er nevnt i de tidlig etterreformatoriske kilder. På gården er det funnet en gravplate i kleber til en barnegrav, og der det i overflaten er risset inn et kors i dobbel linje og med en sirkel der korsarmen møter stammen; tidligere er det i samme område funnet et kors i kleber (hjulcors?) og flere kleberplater – disse skal være fraktet til Vereide kirkegård (Buckholm 1998:41). Rett ned/sør for kirketufta heter det Kyrkjehaugen. I denne ble det funnet gravmateriale fra folkevandringstid. Rett vest for den gamle kirkegården står en bautastein med en skipsristning (Aaland 1935:49). (kartreferanse: AP 088-5-1).

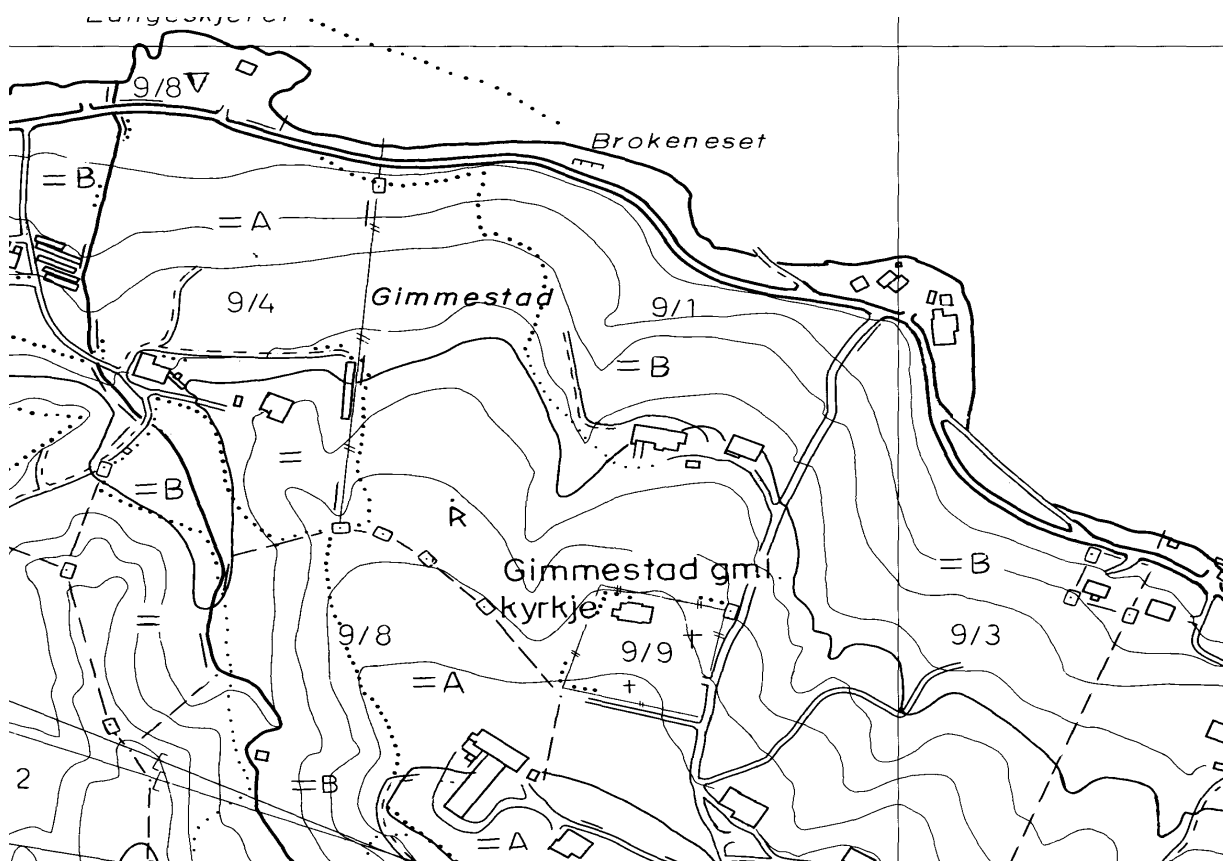

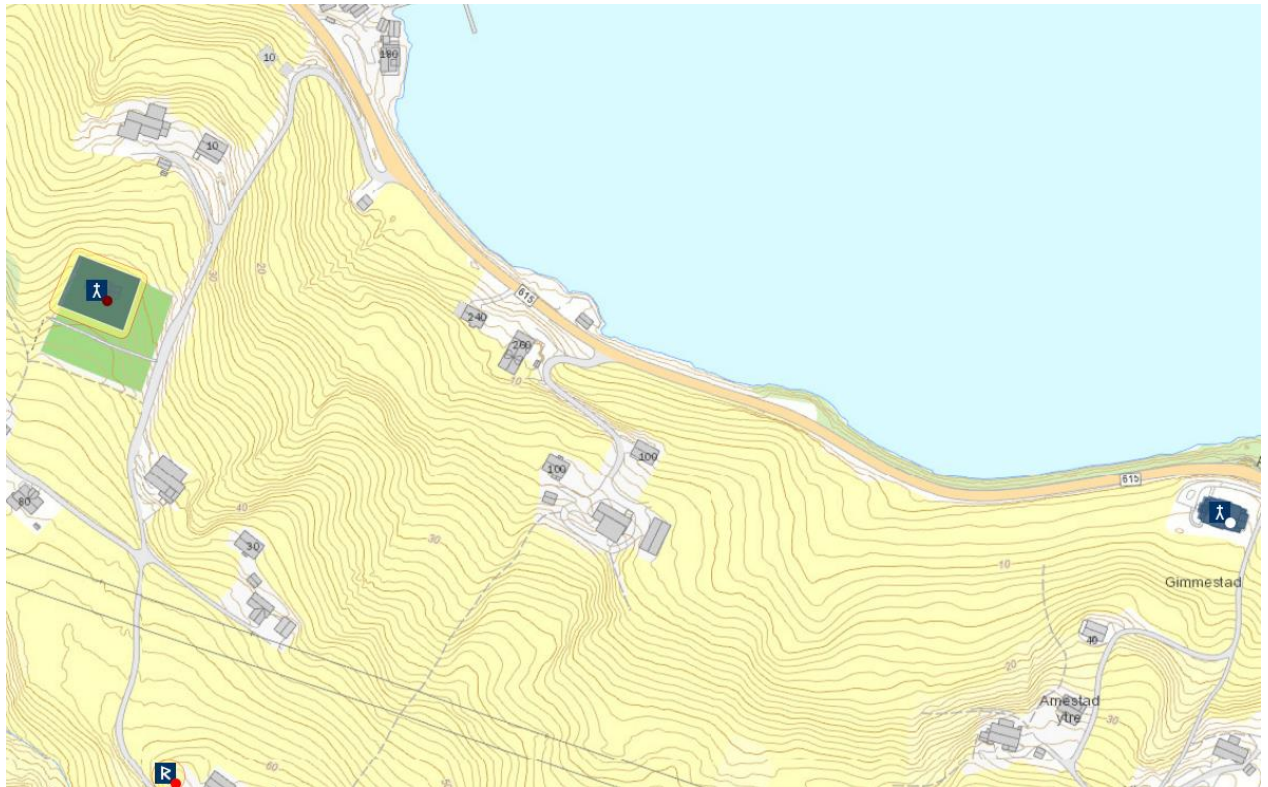

GIMMESTAD, gnr. 9 Gimmestad (Gjemmestad sogn). Gløppen kommune.

ID 84240

Eldste omtale av kirken er i 1308 da den ble anneks under Vereid, og samtidig omtales prest (*ecclesiam de Gemlistadum*, DN III:74). Nåværende kirke bygd 1692 står på (gnr. 9/9) Gimmestad og kalles Gimmestad gamle kyrkje, da ny kirke for sognet i 1910 ble bygd om lag 600 m lenger øst på (8) Arnestad ytre. Kirken fra 1692 erstattet en eldre tømmerkirke av laber kvalitet og som blåste ned i desember 1690. Langkirken i tømmer hadde i 1652 erstattet hva som trolig var en stavbygning (Aaraas & al 2000a:167ff). Ifølge lokal tradisjon skulle den nedblåste kirken derimot ha stått i 250 år (Bendixen 1905:271). Det er klare tegn på at 1692-kirken ble reist på samme lokalitet som den eller de eldre kirkene, og at det middelalderiske alteret har stått noe lenger vest enn hva nåværende alter gjør (Hoff 1992:11). Ca. 1770 ble kirken beskrevet slik: ”Paa Gaarden Gjemmestad staar en liden Trækirke. Der bliver prædiket i den 2 Gange om Aaret baade for gamle og skrøbelige Folks Skyld, som da communicerer, saa og for at bevare Kirken fra at agtes som et almindeligt Hus. Den er en af Norges Lovekirker” (Thrap 1902:7). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa men kun to småparter samt *halft tiundā kyrlagh* til fabrica (BK 16a-b). 16-17 oktober 1308 var biskop Arne på visitas på Gimmestad (DN III:74, IV:79). Gården er navnedannende for skipreidet (*Gemlastada skipreidho i Nordfiordhum*, DN XII:127). I 1339 nevnes *sira Katsle a Arnastodum* (DN IV:239), og muligens var nabogården (7. 8) Arnestad prestebol for presten ved Gimmestad kirke. Det er videre en mulighet for at det sto kirke også på Arnestad, og at denne kort etter ble lagt ned – hvilket skjedde med så mange kirker på 1300-tallet. Ca. 1600 lå Gimmestad som anneks til hovedkirken på Vereide (JBB 99f), og det samme var tilfellet i 1743 (Løyland 2006:339). Ifølge et gammelt sagn ble den første kirken på Gimmestad reist av to søstre som takk for at de var blitt berget i livsfare, og tidlig på 1800-tallet ble kirken lokalt omtalt som lovekirke (Aaland 1935:106). På gården er det gjort gravfunn fra vikingtid, og i 1913 lå to store gravhauger nedenfor kirken (Aaland 1935:51). (kartreferanse: AO 088-5-2).

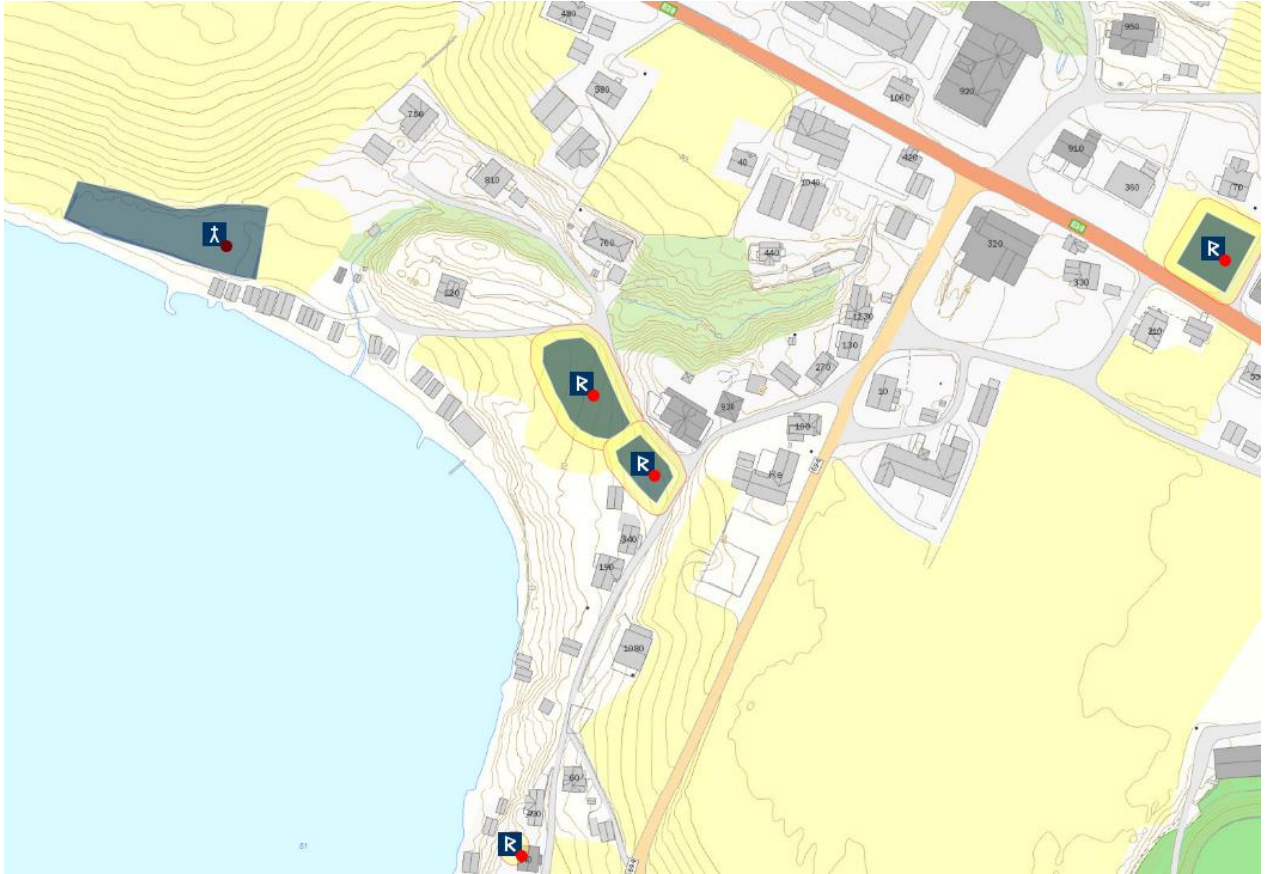

RE (BREIM), gnr. 22 (=99) Hetle (Breim sogn). Gloppen kommune. Nedlagt kirkested.
ID 223531

Nåværende Breim kirke bygd 1886 står på (gnr. 100) Re. Den erstattet en eldre kirke bygd 1667 på nabogården (22=99) Hetle, mer enn 200 m mot vestnordvest for nåværende kirkested. Den eldre kirken var en liten tømmerkirke med korsformet grunnplan, og som i sin tur hadde erstattet en enda eldre kirke av samme type og på samme lokalitet. Denne eldre og noe større tømmerkirken med korsformet grunnplan var bygd i 1620, og den sto også på Hetle helt nede i sjøkanten (Aaraas & al 2000a:154ff). Kirken benevnes i perioden 1308-ca. 1600 hele tiden Re/Breim kirke. Forklaringen på at den har stått på Hetle siden 1600-tallet og likevel blitt kalt Re, ligger trolig i det faktum at Re var prestebol på 1300-tallet (DN IX:116) og således ble navnedannende, samt at Re ser ut til å være utskilt fra Hetle. Det er likeledes klart at navnet på opphavsgården i området er Breim (*Breiðefni*, jf. NG 473), det seinere bygdenavnet. På den annen side er det mulig at kirkestedet ble flyttet noe i 1339, for da var både kirke og prestegård blitt sterkt ødelagt og måtte vøles på (*kirkiu a Re ok prestboenom til uppbyggingar ok vmbota*, DN IX:116): ”Nedst paa Steinsaakereigni, paa grenseskilet millom Steinsaaker og Re, er det ein stad som dei kallar Kyrkjeflata” (Aaland 1935:131). Altså at kirkestedet da ble flyttet fra (5=82) Steinsåker til Hetle. Samtidig skal en ikke se bort fra muligheten for at det til samme tid også kan ha eksistert andre og mindre, religiøse bygninger (korshus) i dette gårdskomplekset. Ca. 1330 mangler et blad i BK, og dermed mangler opplysninger om så vel landskyld som tiende (BK 14f). 13. oktober 1308 var biskopen på visitas på Re (DN III:73). Ca. 1600 lå Breim som anneks til hovedkirken på Vereide (JBB 99f), og i 1743 var situasjonen den samme (Løyland 2006:339). I 1875 ble den nye kirkegården på Re innviet og tatt i bruk, og i 1866 sto kirken her ferdig. Etter dette ble ikke lenger den gamle kirkegården i sjøkanten benyttet (Jordanger 1986:41ff). På Steinsåker er det gjort gravfunn fra folkevandringstid og vikingtid, og det var tidligere flere gravhauger der (Aaland 1935:56). (kartreferanse: AQ 087-5-2).

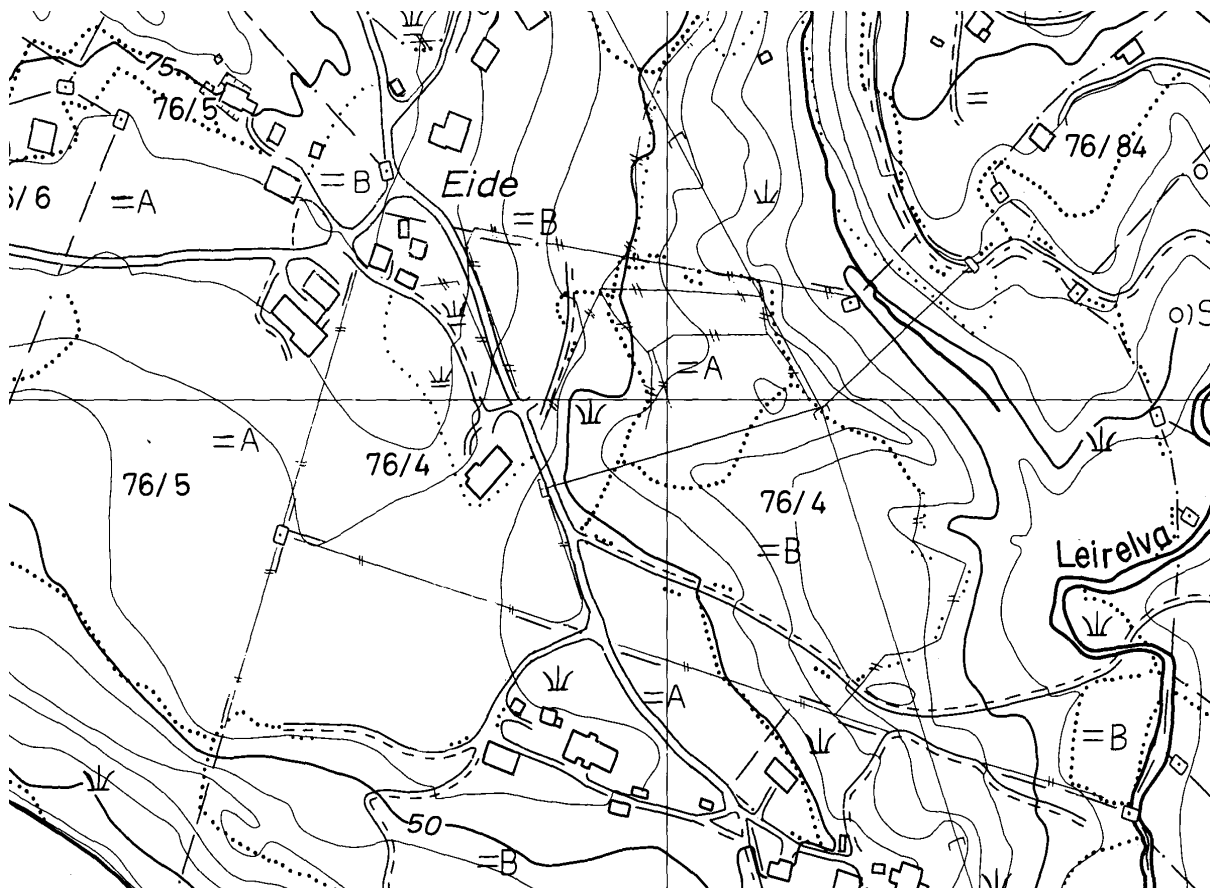

EIDE [gamle], gnr. 76 Eide (Gloppen sogn). Gloppen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84067 – jf. ID 105849

Eldste omtale av kirken på (gnr. 76) Eide er i 1310 (*ecclesiam de Eið*, DN III:91), og den er ikke nevnt etter ca. 1330 (BK 15a). Kirken sto på lokaliteten Labakken på (gnr. 76/4) Eide, der det i kanten av tunet er blitt funnet en grunnmur som mest sannsynlig har vært for kirken. Det skal dessuten ha blitt flyttet en ”likstein” fra kapelltufta og over til Vereide kirke (Buckholm 1998:15, 41). Rundt 1935 lå en annen gravstein ”i ei omnsrøyr paa kovelemmen i Labakk-stova” (Aaland 1935:124). Kirken lå tidlig på 1300-tallet som kapell under Austrheim kirke men ble deretter anneksert Gimmedstad. Dette må ha vært en relativt ny situasjon, da kapellet på denne tiden dro landskyld både til mensa og fabrica samt tok tiende (BK 15a). Kirkestedet må være lagt ned i løpet av seinmiddelalderen, da det ikke er nevnt i jordeboka ca. 1600. På gården er det gjort gravfunn fra eldre jernalder og særlig vikingtid (Aaland 1935:50). (karetreferanse: AP 088-5-4).

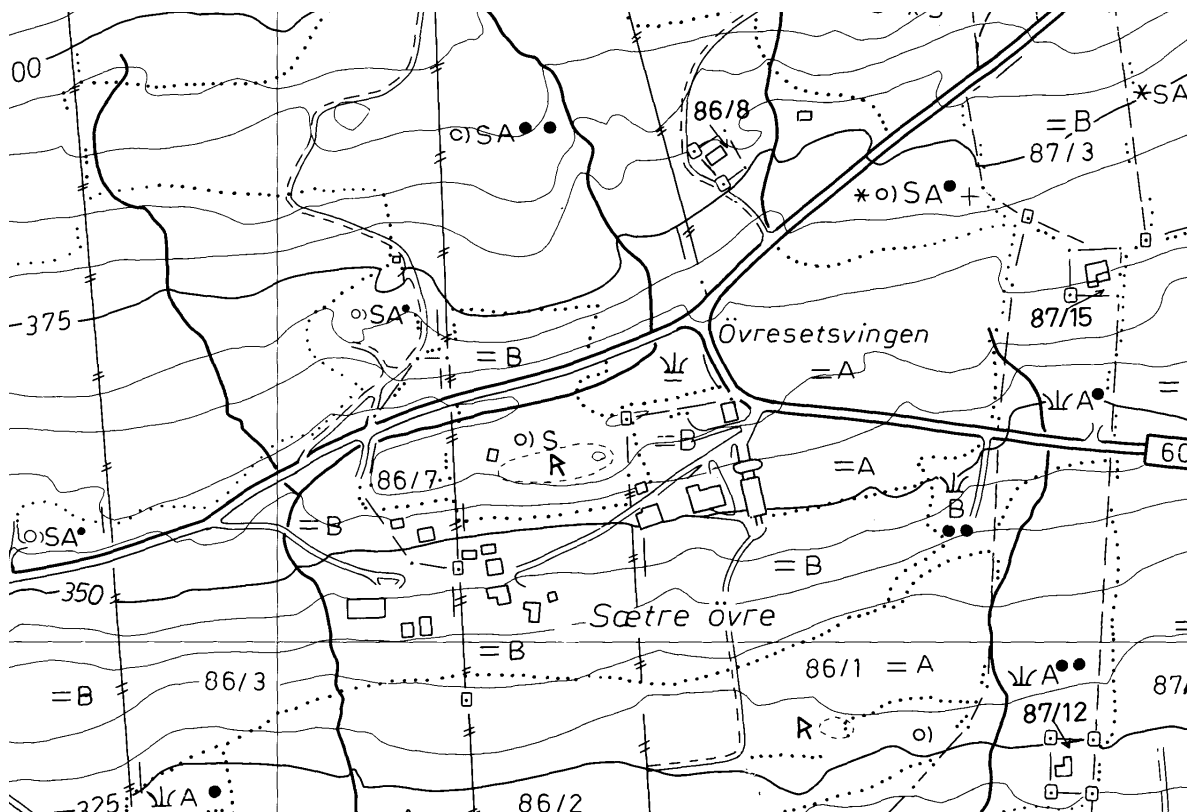

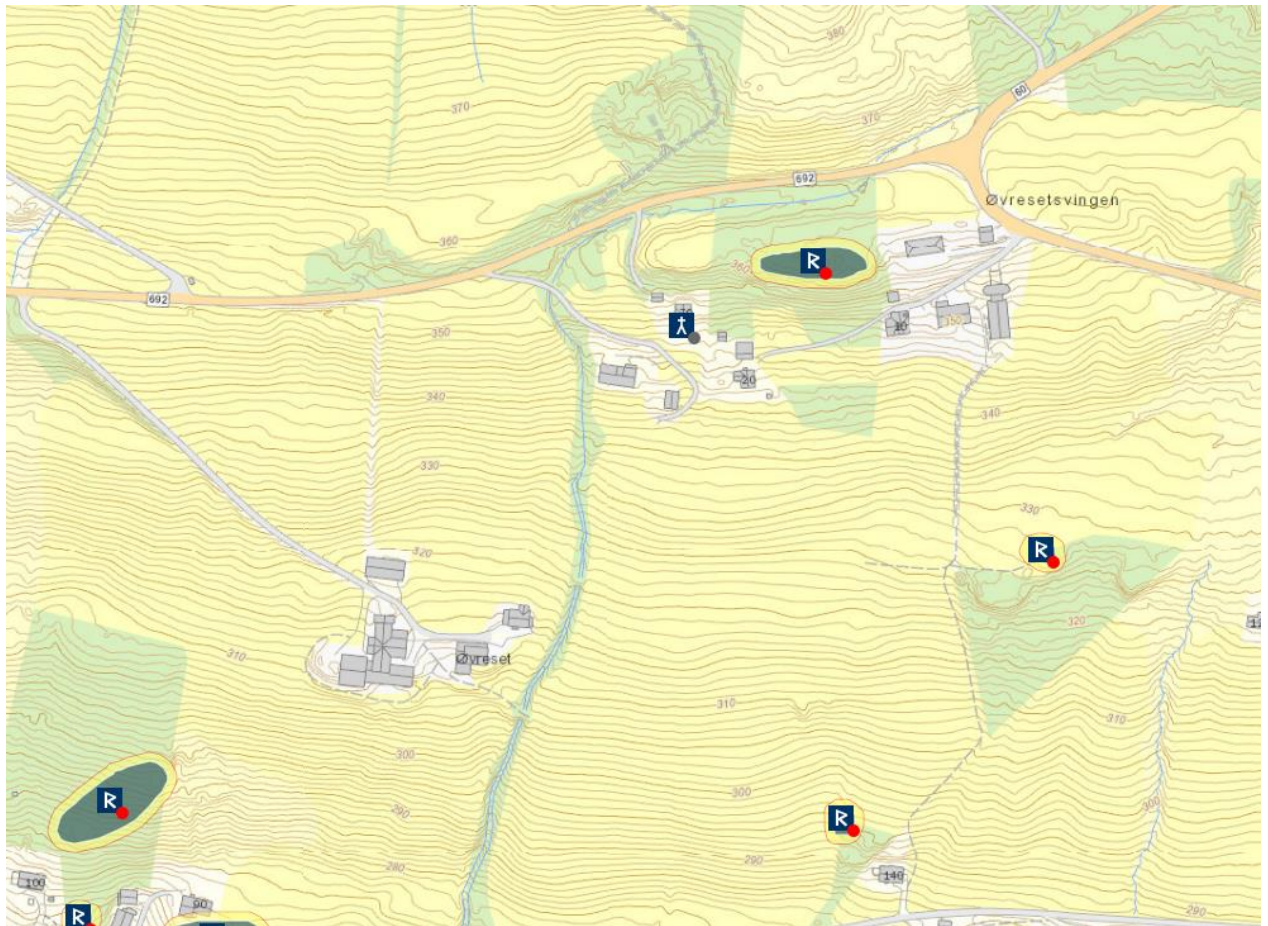

KAPELLET PÅ ØVRESET, gnr. 9 (=86) Sætre øvre (Breim sogn). Gloppen kommune.
Nedlagt kirkested.

ID 85930

Offuerszett copell er bare nevnt ca. 1600 i jordebok for Bergen bispedømme, og da kun i oversikten over tredjeårskatedratikum – ikke i oversikten over tiende og/eller landskyld (JBB 77, 99-104). Fraværet av tiende og landskyld viser at dette ikke er en tidligere høgendeskirke, men et seinmiddelaldersk kapell eller bønnehus reist for et spesielt formål. Inntektsgrunnlaget for kapellet bør således ha vært gaver av votivkarakter, eventuelt ved en sjelden messe. I registeret til JBB er det ikke anført på hvilket gårdsnummer dette kapellet skulle stå, og Rygh – som ikke har benyttet denne kilden – omtaler ikke kapellet på ”Øvresete” (*Offuerszett*). Ifølge lokal kunnskap bør det dreie seg om et kapell på (gnr. 86) Sætre øvre. Muligens kan dette ha vært et bønnehus for veifarende, da en av hovedveiene mellom Nidaros og Bergen gikk gjennom Breim. På et tidspunkt etter ca. 1600 ble bygningen flyttet til (6) Sårheim og der benyttet som stabbur, før det i 1944 ble solgt og deretter gjenoppført på Asker museum utenfor Oslo (Aaraas & al 2000a:156). Ifølge lokal tradisjon skal kirken ha stått ”uppe på ein haug ovanfor Øvreset-tunet og skulde vera sværande liti. Ei segn segjer at der som eit sers hende eingong vart gravfesta tri lik der” (Aaland 1935:130). Ute på odden der Gloppenfjord møter Nordfjord ligger Kyrkjeteigane under bl.a. (86) Sætre øvre (AQ 087-5-1). I NG (s. 484) er de ført som eget gnr. (50=127), men trolig er dette eiendomsteiger under en av kirkene i bygda – stedet der bygningsmateriale ble hentet. Rett ned i øst heter det Kyrkjeteigvika. På gården er det gjort gravfunn fra folkevandringstid og særlig vikingtid (Aaland 1935:56f). (kartreferanse: AR 087-5-1).

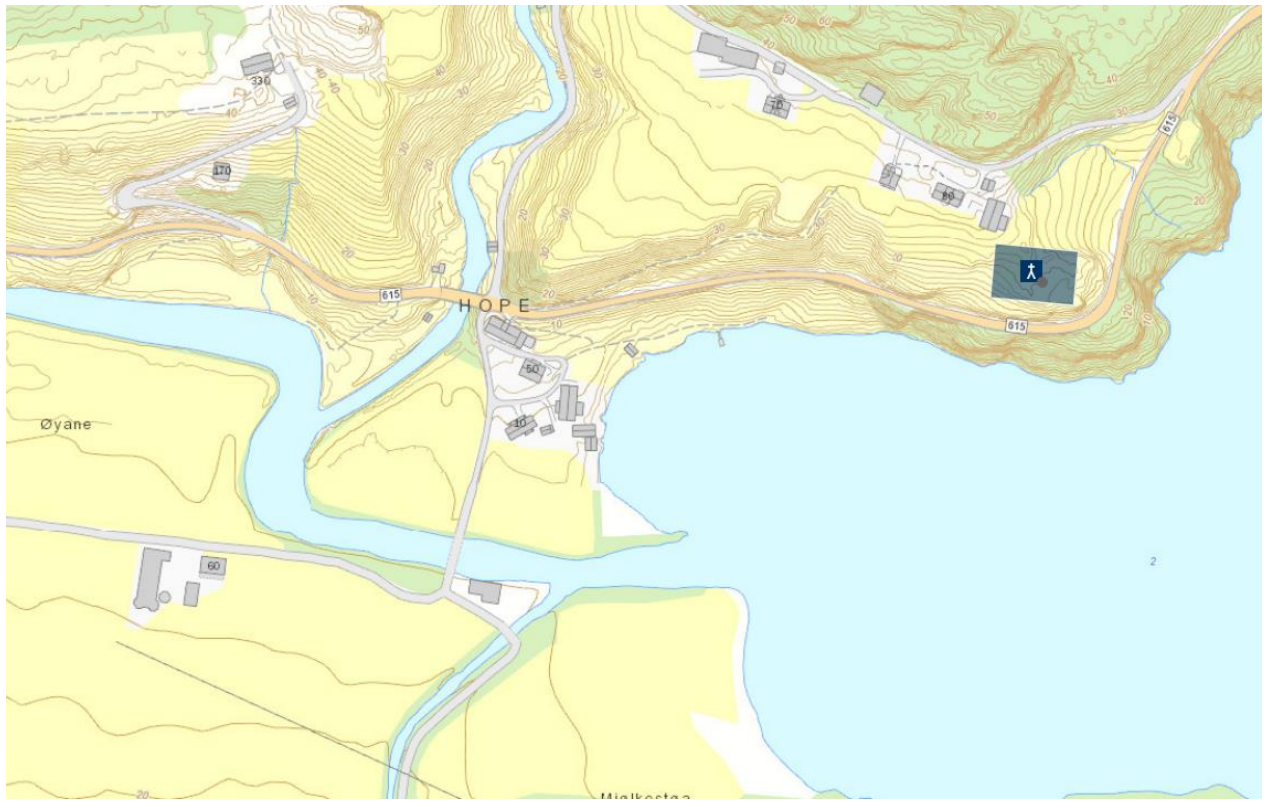

HOPE (HYEN), gnr. 27 Hope (Hyen sogn). Gloppen kommune. Nedlagt kirkested.

ID 131952

Eldste omtale av en kirke og prest på Hope er i 1308 (sira *Hallzstane de Hya*, DN III:74), siste gang ca. 1330 (BK 17a). Kirken skal ha stått på bnr. 8 under (gnr. 27) Hope, på brinken av en morene drøye 200 m ut/øst for der elva munner ut i Hopsvatnet og hvor det heter Kyrkjevika. Bendixen kunne rundt 1900 påvise tuftområdet, en forhøyning som over tid var benyttet til åker, og hvor det i dag står en minnebauta. (Aaland 1935:124f, Buckholm 1998:17). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa men kun 11 kyr og to geiter til fabrica. I og med at kirken ikke er nevnt i bispedømmets jordebok ca. 1600, må den ha vært lagt ned før dette tidspunkt. Bygda var uten kirke fram til 1876 da det ble bygd ny kirke om lag 2 km øst for Hope, på (28) Straume – den nåværende (Aaraas & al 2000a:175f). Stedet der kirken sto, kalles Kyrkjegarden, og tvers av bukta heter det Kyrkjevika. (kartreferanse: AM 087-5-2).

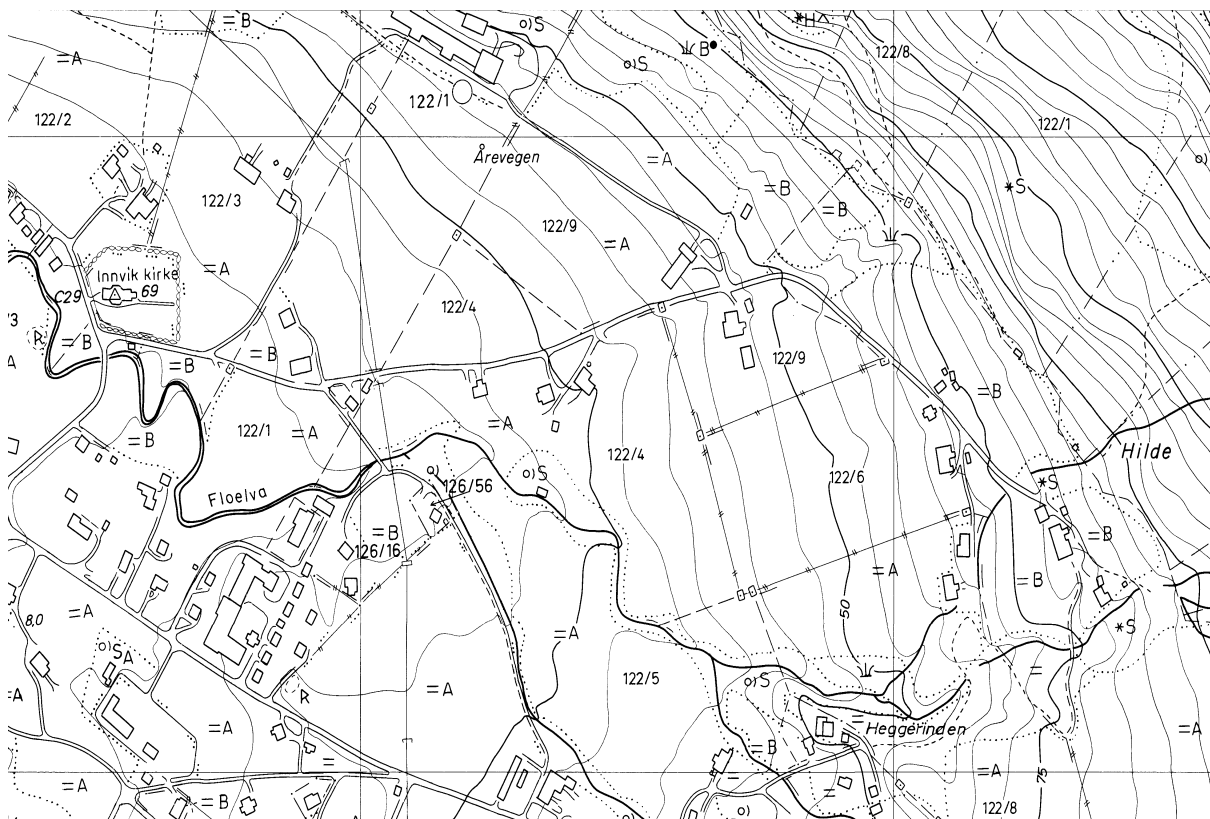

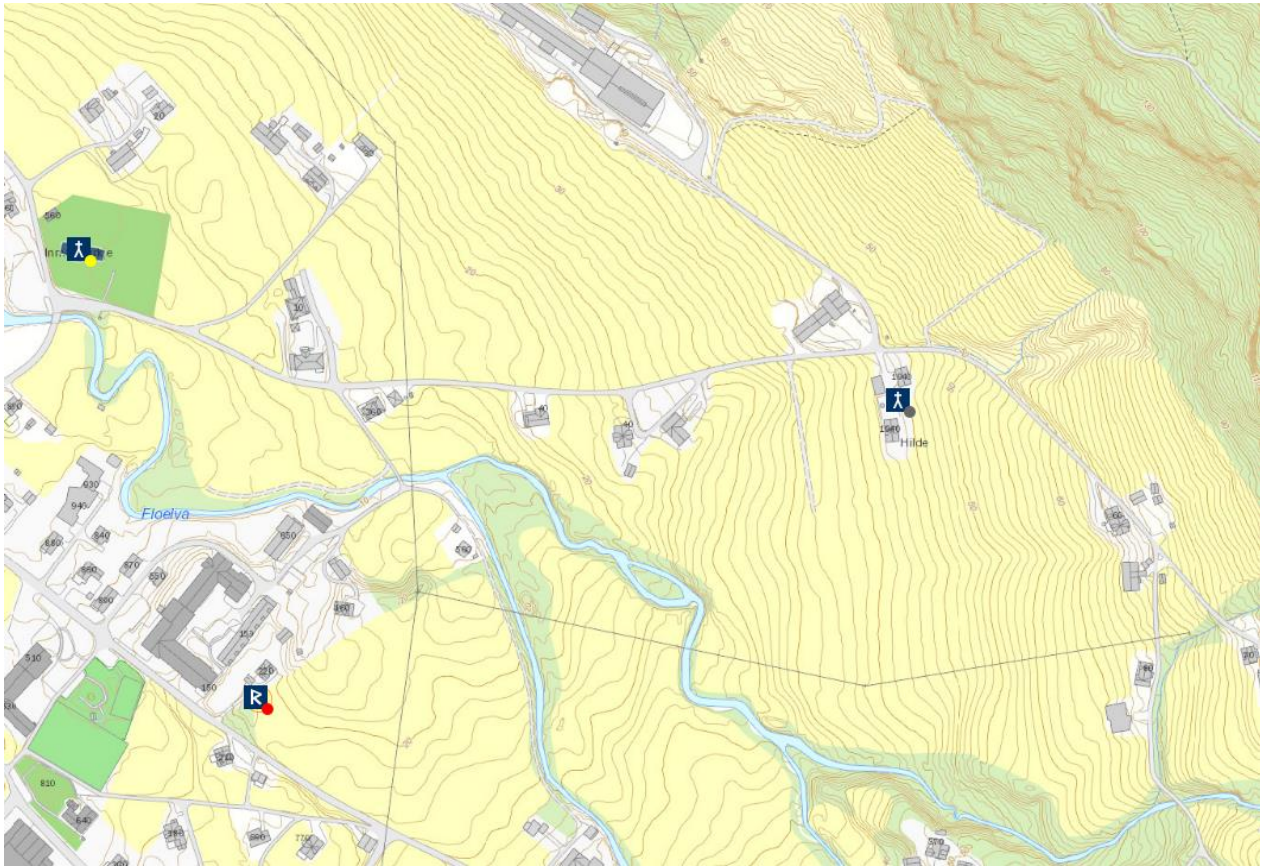

STRYN KOMMUNE

HILDE (INNVIK), gnr. 42 (=122) Hilde (Innvik sogn). Stryn kommune. Nedlagt kirkested.
ID 223581 – jf. ID 84726

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Inuikum/Hilldinar kirkiu*, BK 13b). Nåværende tømmerkirke med åttekantet grunnplan, bygd 1822, står på (gnr. 122) Hilde nede på strandvollen der Floelva munner ut i Innvikfjorden. I 1899 ble det bygd til en forlengelse mot øst som kor og sakristi. Tårnet skal i stort monn være bygd av materialer fra den eldre kirken på stedet. Denne var en langkirke, konstruksjonen mest trolig en blanding av stavbygg og tømmer, da den ved rivningen rundt 1820 ble oppgitt å ha et skip på 22 m lengde og 7 m bredde. I 1722 nevnes den som treskipet, med sval på nordsiden – mot sør var svalen fjernet før 1668. Kirkestedet var tidligere oppe i tunet på Hilde øst for der nåværende kirke står, og lokaliteten kalles Kyrkjeækra. Kirkestedet – og trolig også kirkebygget – ble flyttet ned mot fjorden i 1580 (Aaland 1932:93ff). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa men kun få parter til fabrica (BK 13a-14a). Trolig lå Skåden kirke 1 km unna på dette tidspunkt som anneks til Innvik og ble betjent herfra, noe som vel bekreftes ved at en *sira Roghnaldr* er nevnt ved begge kirker (BK 13a hhv. 14a). 16 juli 1505 var (trolig) biskop Hans på visitas i Innvik (DN II:1023). Ca. 1600 var Innvik hovedkirke med annekser på Utvik, Nedstryn, Oppstryn, Olden og Loen (JBB 111ff). Det samme var tilfellet i 1743, og Olden og Innvik var på dette tidspunkt (mest trolig) stavkirker mens de øvrige fire var tømmerbygninger (Løyland 2006:347). Nåværende kirkegård ble i 1900 utvidet mot øst til den muren som sto i 1999. I 1934/35 ble det laget ny plan for kirkegården, og ungdomslaget planta trær (bl.a. bjørkene ved porten i vest). Siste utvidelse var i 1948/49. Bårerommet ble reist 1970. (kartreferanse: AS 090-5-4).

VÆRLO (UTVIK), gnr. 77 (=157) Værlo (Utvik sogn). Stryn kommune.

ID 85736

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Vtt uikum*, BK 14b). Nåværende kirke bygd 1840, en langkirke i tømmer, står på (gnr. 157) Utvik på strandvollen der Storelva renner ut i Utvikfjorden. Den skal være reist på samme sted som en eldre tømmerkirke med korsformet grunnplan bygd tidlig på 1600-tallet, og som hadde en prekestol med årstallet 1617. Denne hadde i sin tur erstattet en middelalderkirke, trolig et stavbygg – samtlig kirker visstnok på samme tuftsted. I 1902 ble kirken bygd noe om og ble utvidet med et åttekantet kor mot øst (Aaland 1932:10ff). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til både mensa og fabrica (BK 14a-b). Ca. 1600 lå Utvik som anneks til hovedkirken i Innvik (JBB 111ff). På gården er det gjort flere gravfunn fra vikingtid, derunder et ”tett ved kirken” (Aaland 1932:51). (kartreferanse: AR 089-5-4).

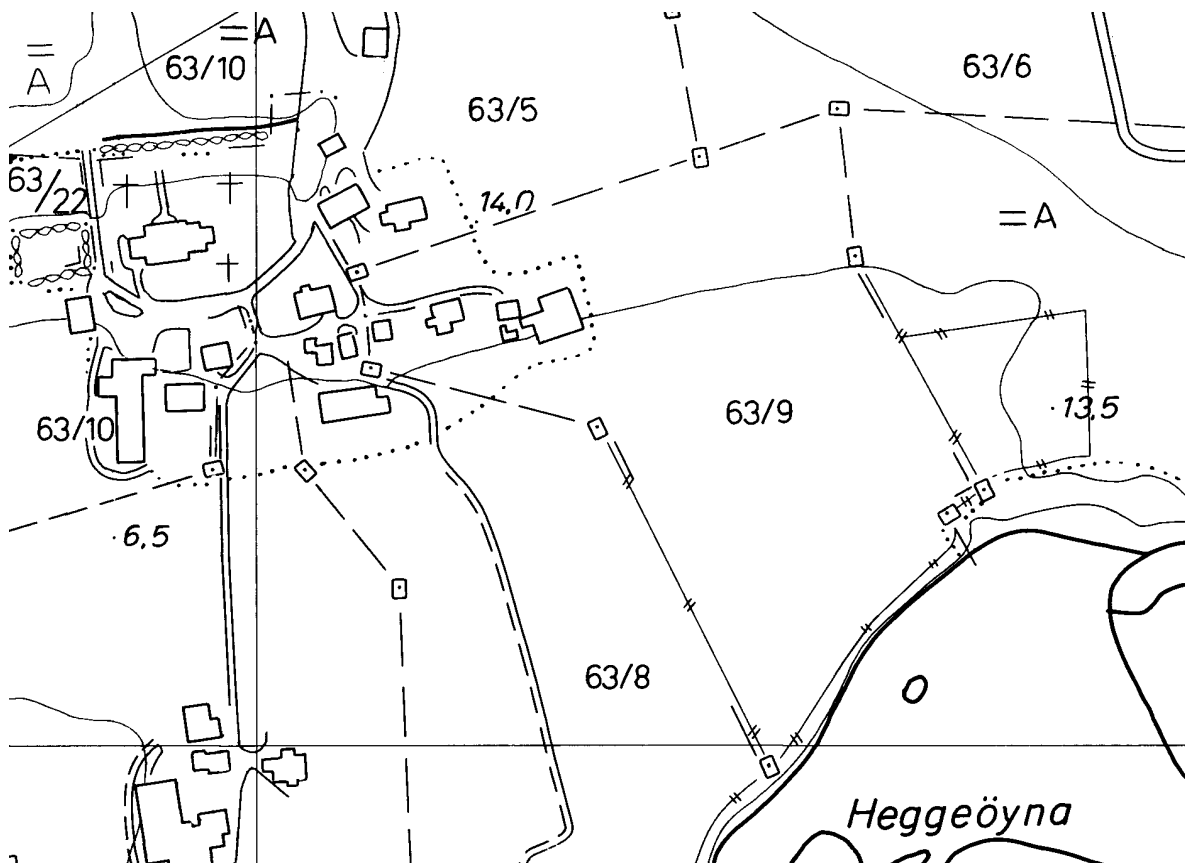

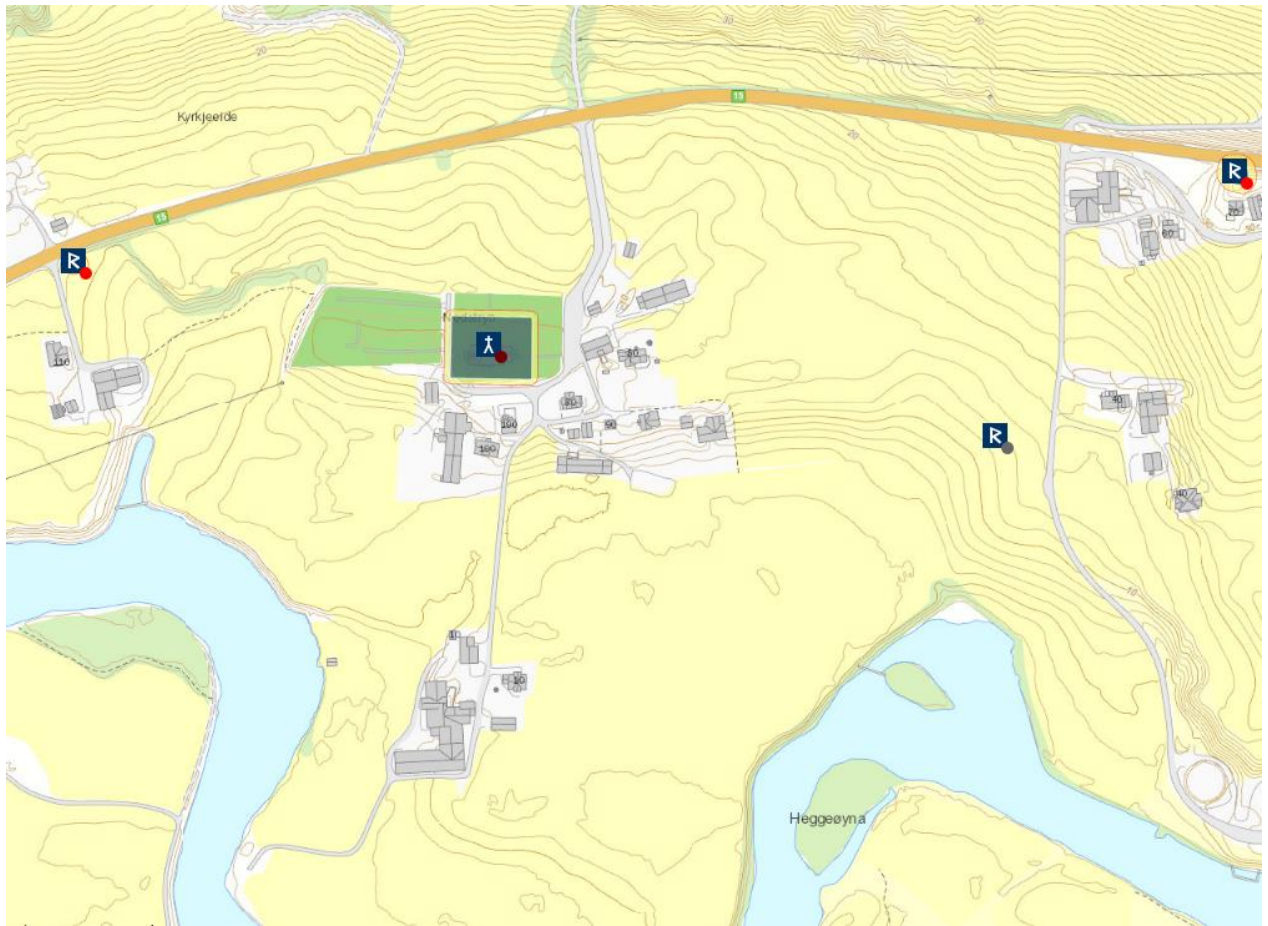

EIDE (NEDSTRYN), gnr. 63 Kyrkjeide (Nedstryn sogn). Stryn kommune.

ID 85099

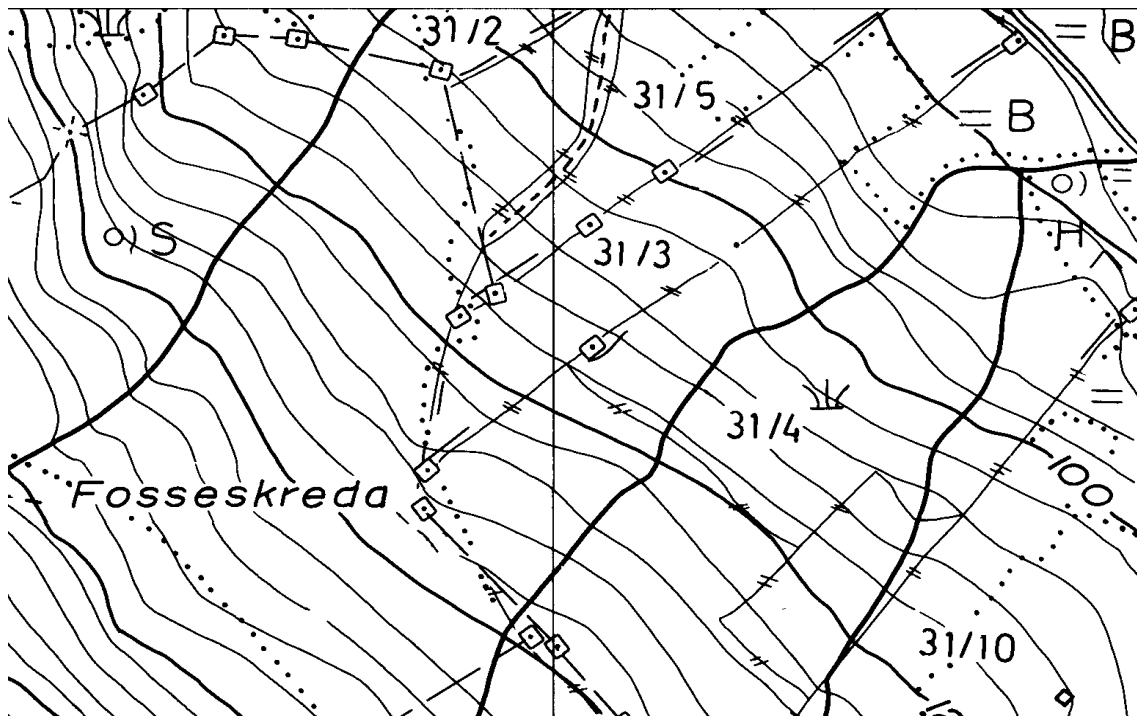
Eide var adelsgård i middelalderen, og Hr. Peter var kongens sysselmann på Island (*herra Petirs Gudhleiks sonar*, DN XII:21, 1298). Eldste sikre omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian a Æidi*, BK 10b/DN XV:2). Nåværende kirke, en langkirke i tømmer bygd 1859, står på (gnr. 63) Kyrkjeide. Den erstattet en eldre tømmerkirke med korsformet grunnplan reist rundt midten av 1600-tallet. Nykirken skal være satt opp på samme tuftsted som den foregående. Middelalderkirken var trolig en stavbygning. Denne ble revet rundt 1650 og skal ha stått på samme tuftsted som den nåværende kirken (Aaraas & al 2000a:121ff). Ca. 1330 lå det godt med skyld til mens men intet til fabrica (BK 9b-10b). 4 september 1328 var biskop Audfinn med tre kanniker på visitas på Kyrkjeide (BK 11b). Ca. 1600 lå Eide som anneks til hovedkirken på Innvik (JBB 111ff). En kilometer opp/nordvest i fjellet for kirken ligger Kyrkjeidesetra. På Kyrkjeide er det gjort rike gravfunn fra romertid, folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. En 1,2 m høy og 0,44 m bred billedstein funnet på gården har figurer som A. Lorange mente hadde mye til felles med 600-tallets kristne monumenter i Skottland, men som vel snarere burde oppfattes som tilhørende bronsealdrens helleristninger (Aaland 1932:47ff, 61f). (kartreferanse: AU 091-5-1).

NESJE (OPPSTRYN), gnr. 31 Nesje (Oppstryn sogn). Stryn kommune. Nedlagt kirkested.
ID 85231

Eldste omtale av kirken er i 1328 (*kirkiu a Nesin/Irfdal kirkiu a Nesin*, DN XV:12), men en prest er nevnt allerede i 1308 (*domini Thoma de Nesin*, DN IV:79). Det middelalderske kirkestedet var på (gnr. 31) Nesje. En (trolig) stavkirke her ble i 1662/63 tatt av snøskred og til dels feid på sjøen, mens noen bygningsrester og inventar deretter ble spredd rundt på bygda. ”Tufti etter kyrkja og kyrkjegarden er endaa synleg; ho låg paa sudsida av det gamle Nesi-tunet (...) I tufti er funne likkistefjøler og menneskjebein”. Ny kirke ble deretter reist på (29) Fosnes i 1663, om lag 2 km sørøst for det gamle kirkestedet og lenger ned langs Oppstrynsvatnet (AW 091-5-1). Denne var en langkirke i tømmer med kor, våpenhus og tårn. Den ble i 1863 erstattet av nåværende kirke på samme lokalitet – også en langkirke i tømmer (Aaraas & al 2000a:126ff). Ca. 1330 lå det svært godt med skyld til mensa men fint lite til fabrica (BK 10a-11b). Ca. 1600 lå Nesje som anneks under hovedkirken på Innvik (JBB 111ff). Rett opp i fjellsida for tunet på Nesje heter det Fosseskreda, trolig stedsnavn for den del av fjellsida der snøraset gikk i 1622/23. Neset der nåværende kirke står heter Kyrkjenes. (kartreferanse: AV 092-5-4/091-5-2).

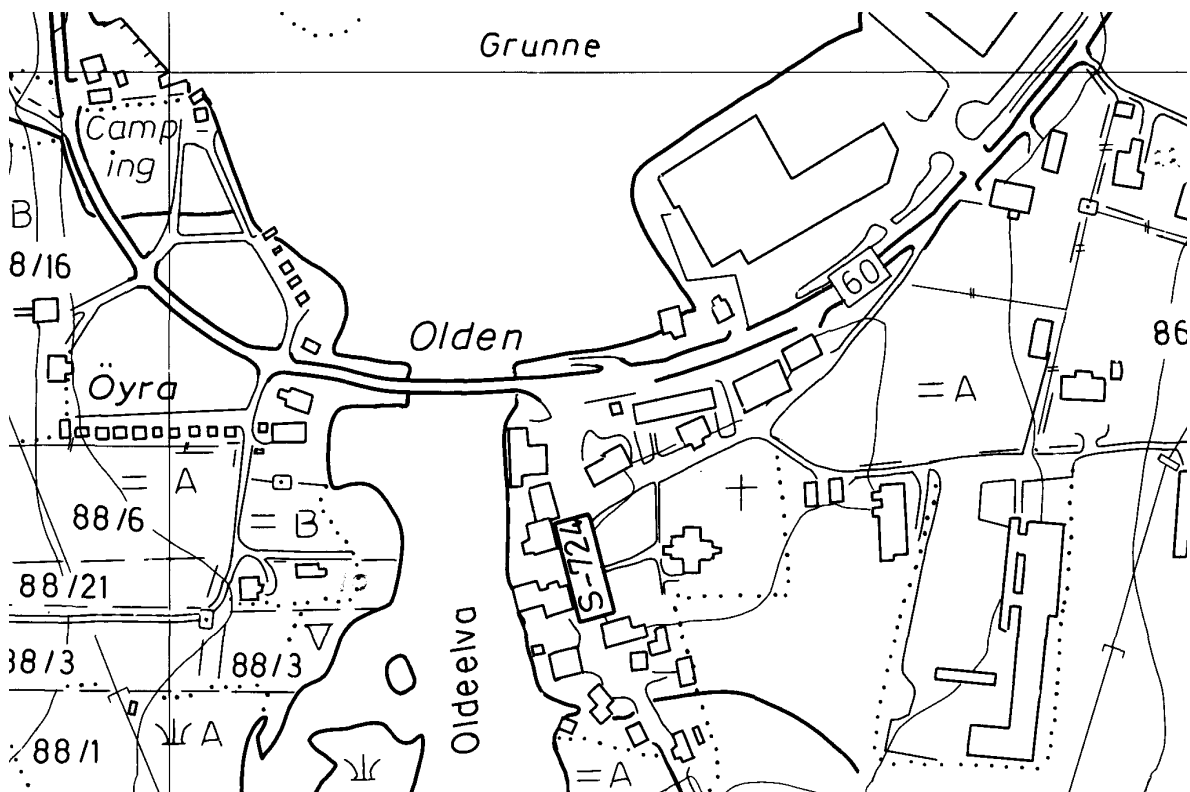

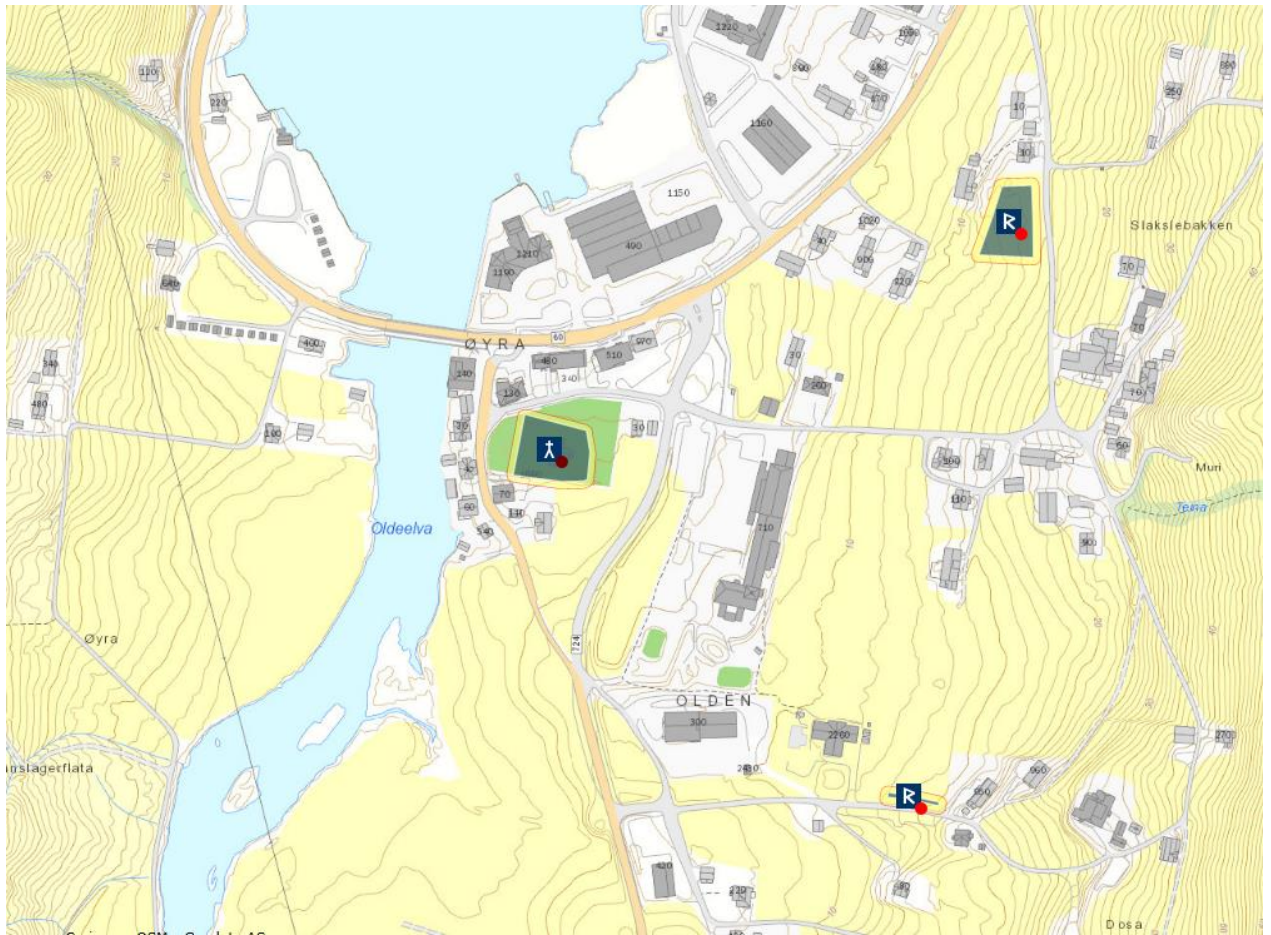

OLDEN [gamle], gnr. 6 (=87) Måri (Olden sogn). Stryn kommune.

ID 85213

Eldste omtale av kirkestedet er da presten nevnes i 1308 (*Kol de Alda*, DN IV:79). Kirken nevnes ca. 1330 (*kirkian j Alda*, BK 12b). En kirke bygd 1759 står fortsatt på (gnr. 87) Måri, på auren der Oldeelva munner ut i Nordfjord. Dette er en tømmerbygning med korsformet grunnplan. Den ble bygd til erstatning for en liten langkirke i tømmer reist i 1746, men som blåste ned i en vinterstorm i 1757. Før det hadde det stått en middelaldersk stavkirke på samme tuftsted. Utgravninger under koret på nåværende kirke i 1969 viste grunnmuren etter stavkirken, som hadde et skip på 11 x 7 m og et kor på 6 x 7 m. Olden nye kirke ble bygd på (88/1) Brynestad i 1934, om lag 1 km sør/opp langs Oldeelva (Aaland 1932:105ff, Aaraas & al 2000a:134ff). Kirkegården rundt gammelkirken benyttes fortsatt. Ca. 1330 lå det godt med landskyld til mensa men til fabrica kun én part (BK 11b-12b). Ca. 1600 lå Olden som anneks under hovedkirken på Innvik (JBB 111ff). På gården er det gjort gravfunn fra vikingtid (båtgrav) (Aaland 1932:49). (kartreferanse: AU 090-5-3).

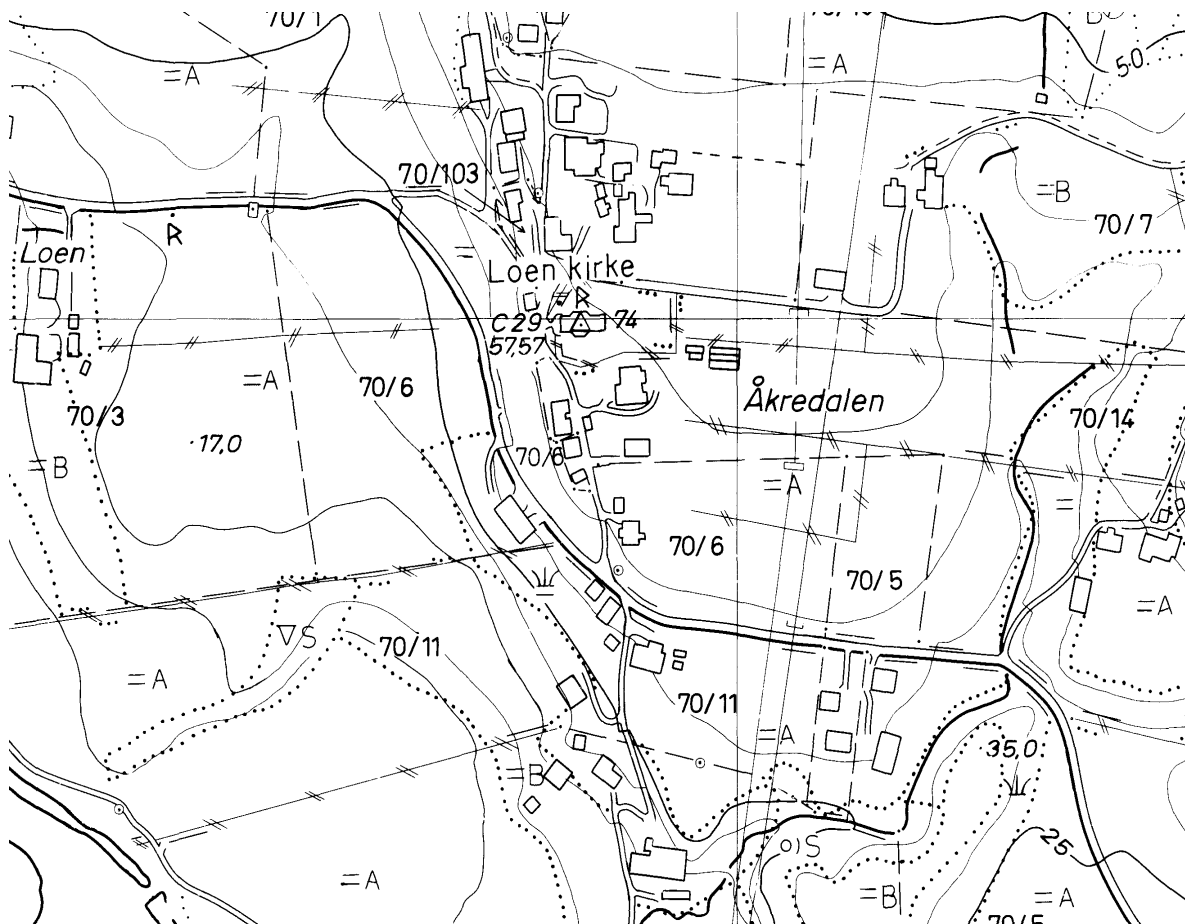

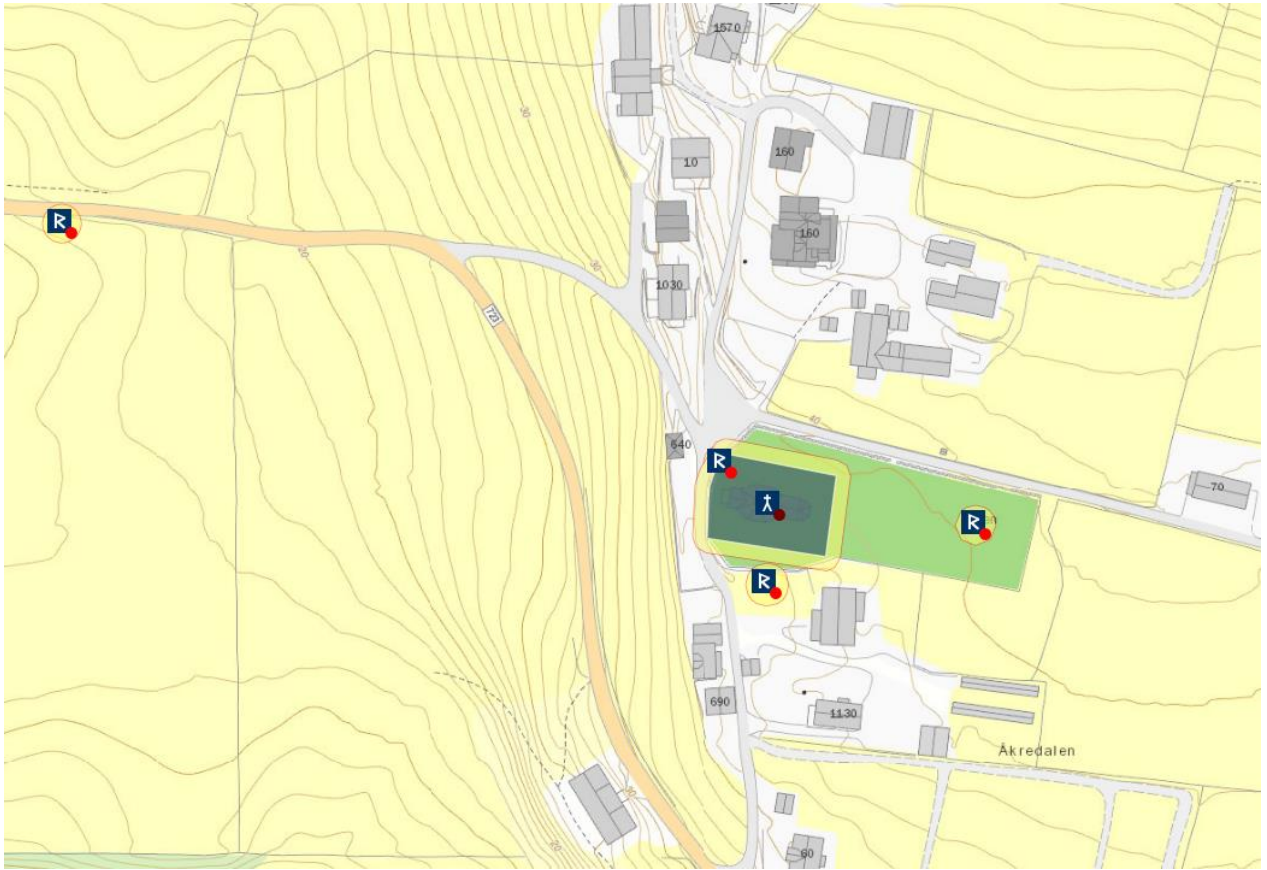

LOEN, gnr. 70 Loen (Loen sogn). Stryn kommune.

ID 84320 – jf. ID 45548 steinkors

Eldste omtale av kirken er ca. 1330 (*kirkian j Loda*, BK 13a). Nåværende kirke bygd 1838, en liten tømmerbygning med grunnplan som en avlang åttekant med rektangulært kor i øst og et nær kvadratisk våpenhus i vest, står på (gnr. 70) Loen på plataet nær gårdstunet på bnr. 1. Kirken avløste en liten langkirke i tømmer bygd i første halvdel av 1600-tallet, og den ble trolig reist på samme tuftsted som den eldre kirken. Også middelalderkirken, mest sannsynlig en stavbygning, skal ha stått på samme sted. Også i dette tilfellet ble materialer gjenanvendt i nybygget, idet kirken fra rundt 1600 ble beskrevet i 1722 med våpenhus i stavverk, skip og kor i tømmer og et tårn. Koret hadde tidligere svaler, og disse ble revet i 1690-åra, så muligens var dette den eldre stavkirkens skip (Aaland 1932:126ff). Ca. 1330 lå det høvelig med skyld til mensa men kun noen få parter til fabrica (BK 12b-13a). På slutten av 1500-tallet lå kirken som anneks til Innvik (JBB 111ff), og fra 1842 til Stryn (Aaland 1932:126). På gården er det gjort en rekke gravfunn fra romertid, folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. På (34) Tunål i Oppstryn står en av de "hellige hvite steiner", 0,8 m høy over bakkenivå, med rund topp og en innhogd fure rundt/under toppen (Aaland 1932:48, 60f). (kartreferanse: AU 090-5-2).

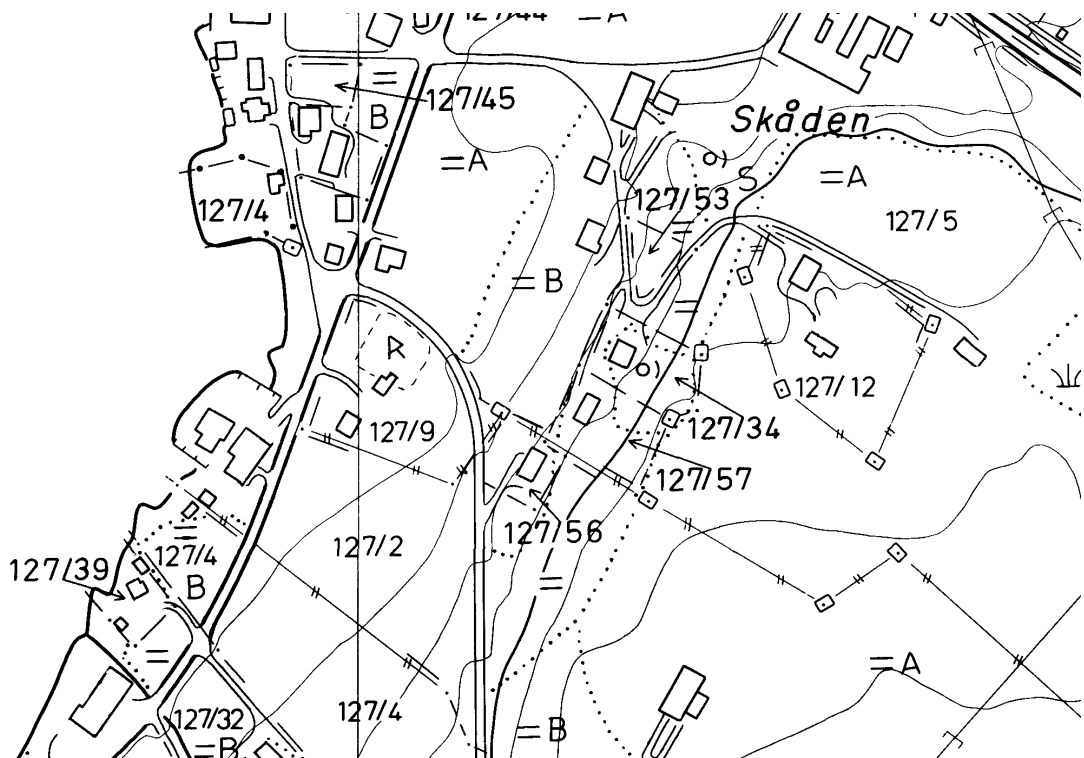

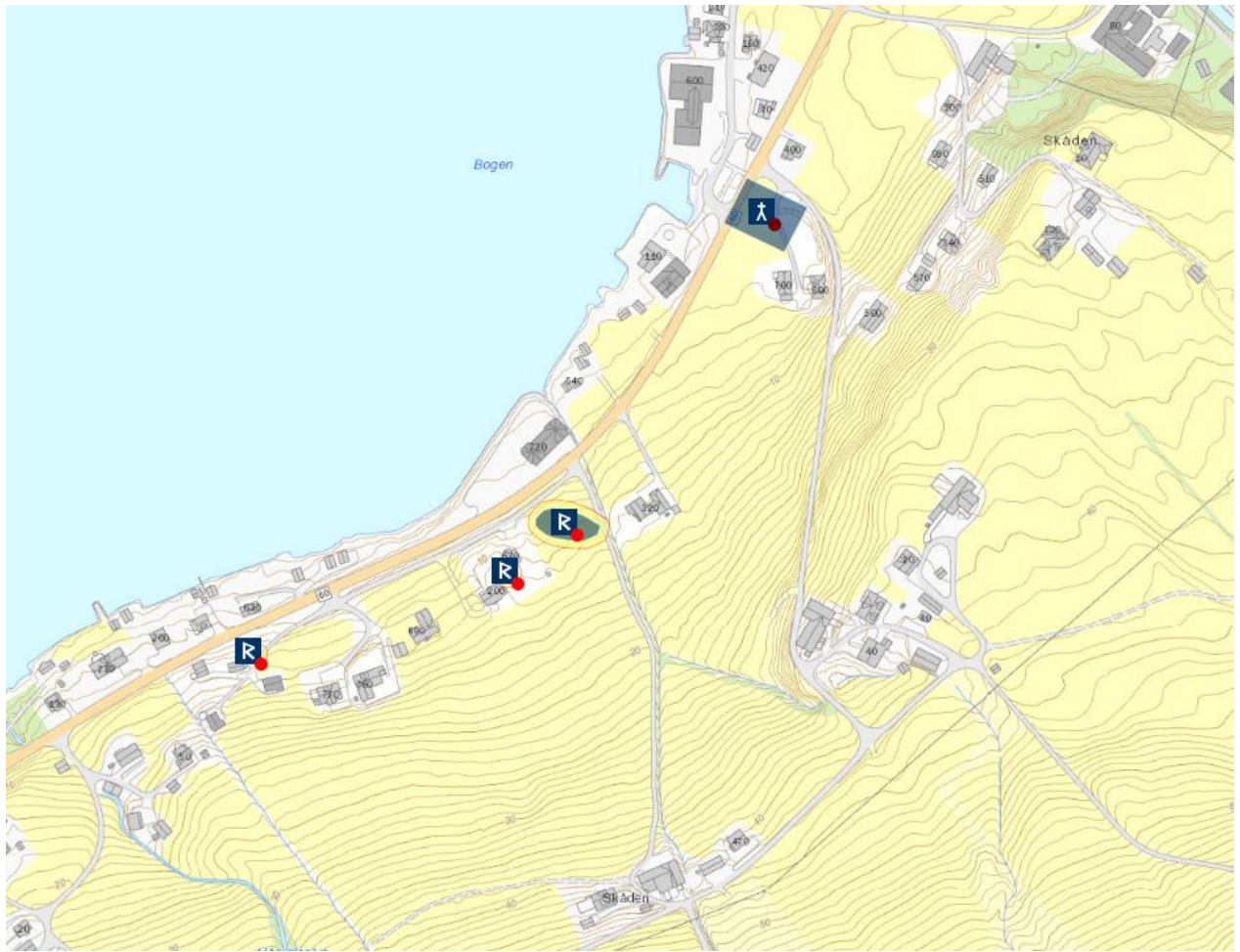

SKÅDEN ST. LAVRANS, gnr. 47 (=127) Skåden (Innvik sogn). Stryn kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85470

Eldste – og eneste – omtale av kirken er ca. 1330 (*Skodynar kirkia eðer Lafrans kirkia*, BK 14a). Kirketufta var rundt 1930 mulig å identifisere på bnr. 9 av (gnr. 127) Skåden, og etter dette skal kirkegården ha målt 22 x 16 m. ”I den indre part nær kyrkjegardsmuren hev synt tufti etter kyrkja, som hev vore svært liti, berre umlag 6 m brei. Tufti hev vore kalla Kyrkjegarden til siste tid. Etter gammal segn vart timberet av Skodinar-kyrkja nytta i stabburet paa prestegarden. Timberet er uvanleg tjukt og er sikkert fra amidalderen (...) All farge [på dekoren på disse stokkene] er limfarge”. Ifølge lokal tradisjon skal Skåden i eldre tider ha vært et høvdingsete (Aaland 1932:100). Lokaliteten ligger ifølge Bendixen rett inntil/øst for veien Innvik-Utvik, og der står i dag to nybygde hus på området. Da området ble ryddet i 1910 ble det observert graver, og tidligere en steingard som avgrenset området (Buckholm 1998:15, 40). Ut fra opplysningene i BK lå det da litt landskyld til fabrica men intet til mensa, og det er ingen opplysninger om tiende eller prest (BK 14a). Trolig lå kirken på dette tidspunkt som anneks til Innvik kirke 1 km unna og ble betjent derfra, noe som vel bekreftes ved at en *sira Roghnaldr* er nevnt ved begge kirker (BK 13a hhv. 14a). (kartreferanse: AS 090-5-4).

FORKORTELSER

Kildegjennomgang til registrering av middelalderkirkesteder – forkortelser

For enkelte verker er det ikke oppgitt bind i henvisningene, men aktuelt fylke viser i seg til riktig bind. Dette gjelder for eksempel Norske Gaardnavne og Norges kirker.

BK	«Bergens kalvskinn»: Registrum prædiorum et redituum ad ecclesias dioecesis Bergensis sæculo P.C. XIV.to, pertinentium, vulgo dictum "Bergens Kalvskind" (Bjørgynjar Kalfskinn) / edidit annotationibusque illustravit P.A. Munch. Christiania 1843 Og Bergens Kalvskinn. Corpus Codicum Norvegicorum Medii Aevi, Quarto Series Vol. VIII. Utgitt av Eyvind Fjeld Halvorsen, Finn Hødnebo & Magnus Rindal. Oslo, 1989.
DN	Diplomatarium Norvegicum: Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. 1847-2011. Flere utgivere
JBB	Jordebok for Bergen bispedømme ca. 1600, med jordebok for Hospitalet i Bergen ca. 1617-21. Utgitt ved Ole-Jørgen Johannessen. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen III. Oslo, 2000.
NG	Norske Gaardnavne: Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision / efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføjede Forklaringer af O. Rygh. 1897-1936
NGL I	Norges Gamle Love indtil 1387, Første Bind. (Den ældre Frostathings-Lov). Udgivne ved R. Keyser & P.A.Munch. Christiania, 1846.
NRJ	Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede / udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond ved H. J. Huitfeldt-Kaas. 1887-1983
PNR	Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagböger, førte under Tiende-Optrævningen i Norden 1282-1334 / udgivne efter Offentlig Foranstaltning ved P.A. Munch ; med et Anhang af Diplomer. Christiania 1864